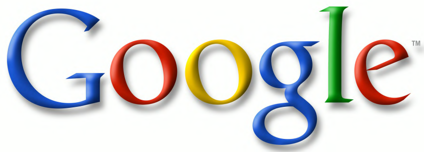
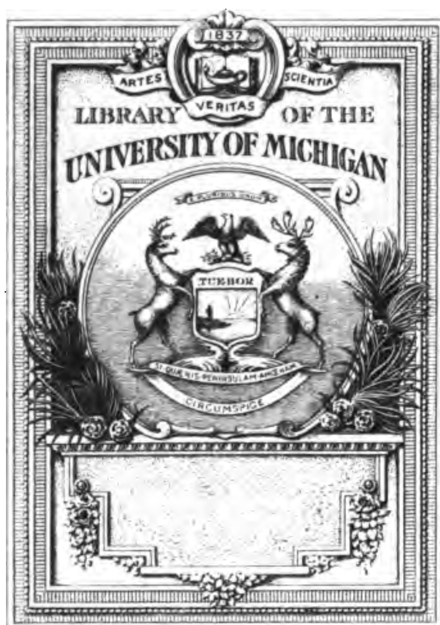





1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

es Fremme.

Baron Ludvig Holbergs

# Epistler.

Udgivne med oplysende Anmærkninger

af

Chr. Bruun.

Femte Bind.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Samfundet til den danske Literaturs Fremme.

Thieles Bogtrykkeri.

1875.



# Epistola CDXLVII.

## Til **

Min Herre skriver, at gode Venner ønske, at see en Fortsættelse af mit Liv og Levnets Historie, og at have en Liste paa de Skrifter, som siden den 3die Latinske Epistels Publication ere komne for Lyset. Der kand intet stort siges hverken om det eene eller det andet, hvor udover jeg intet videre haver villet føre i Pennen; Dog, efterdi min Herre udi sin sidste Skrivelse for sin egen Fornøyelse saadant forlanger, vil jeg udi dette Giensvar meddeele ham en kort Beretning, saavel om Skrifternes, som Skribentens videre Skiebne. Hvad min Person angaaer, da seer min Herre af mit Arbeyds Fortsættelse, at jeg ved min Stands Forandring ikke haver forladt mine sædvanlige Occupationer, men tvert imod, at jeg som Proprietarius og Baron har cultiveret Studeringer fast med større 2
Iver end som Professor, og at jeg efter andres Exempel ikke har betient mig af Fri-Herres Titel for at være ørkesløs. Men, ligesom mine beste Gierninger ofte blive meest censurerede, saa findes de, som holde saadant for ingen Merite, sigende, at mit Arbeyde sigter kun til at forøge mine Midler, helst saasom de bilde sig ind, at ved hvert Skrift nedregner Penge udi Hobetal. Jeg nægter

Baron Ludvig Holbergs

# Epistler.

Udgivne med oplysende Anmærkninger

af

Chr. Bruun.

Femte Bind.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Samfundet til den danske Literaturs Fremme.

Thieles Bogtrykkeri.

1875.

at kiøbe sig Landgods; Sees heraf, hvi mod all Formodning Jorde-Gods, u-anseet det store Nederlag, som er skeet paa Hornqvæget, hvorved Indkomsterne formindskes, ere komne udi Priis, og at Kiøbenhavns Huuse og
10 Gaarde, u-anseet de ere bleven assecurerede, og derfor kunde holdes for at være langt sikrere Panter end tilforn, have tabt fast den 3die Deel af sit Værdie, og at man nødes til at sætte dem herefter udi Handel og Fabriquer, med mindre man vil have, at de skal staae frugtesløse. Saasom derfor Universitetets Qvæstura bliver meere og meere vanskelig, og jeg tager til i Alder, maa jeg overdrage det til andre, som dertil kand være beqvemmere, og som med meere Activitet saadant Embede kand forestaae.

Hvad mine Studeringer angaaer, da anvender jeg endnu ligesaa mange Timer om Dagen paa Læsning som udi min Ungdom. Men enddog jeg læser ligemeget, lærer jeg dog ikke ligemeget, endeel, efterdi Ihukommelsen slaaer fejl, endeel og, efterdi de nye Skrifter, som komme for Lyset, indeholde fast intet andet uden Opkaagning af det, jeg forhen har læst: Og, saasom jeg glemmer det jeg selv har skrevet, saa giennemlæser jeg ofte paa nye mine egne Skrifter, sær Danmarks Historie, samt den Jødiske og min Kirke-Historie. Jeg anvender en Time om Dagen paa at læse Græske Autores in Originali, og haver jeg nu endeligen bragt det saavidt, at jeg fast med samme Facilitet kand læse en Græsk Historie som en Latinsk. Jeg haver ogsaa paa nogen Tid lagt Vind paa det Islandske eller gamle Nordiske Sprog, saa at jeg nogenledes forstaaer Snorre Sturleson, undtagen de Vers, som deri findes; Thi det er at
11 mærke ved det Islandske Sprog, at Poësien derudi differerer saa meget fra løs Stiil, at det synes at

være

være et gandske andet Sprog. Man finder vel udi alle andre saavel gamle som nye Sprog, at Poëfien er vanskeligere, men ikke udi den Grad, som det gamle Nordiske. En lærd Islænder, som jeg derudi har raadført mig med, har sagt, at hvad som giorde den Islandske Poëfie saa u-kiendelig, bestaaer derudi, at Poëterne betiene sig af gamle antiqverede Ord, som ikke ere meere brugelige udi daglig Tale og løs Stiil.

Saasom vore Skue-Spill efter 20 Aars Forløb ere igien blevne fornyede, saa har jeg i Begyndelsen haft at bestille med deres Istandsættelse, men strax derpaa overladt Directionen til andre. Man holdt det vanskeligt, at faae beqvemme Acteurs og Actricer, helst saadanne, som vi havde for 20 Aar siden, da her fandtes adskillige Franske Personer, der vare vante til Comœdier, og som vare opdragne udi det Danske Sprog, da vi og iligemaade havde en gammel anseelig Fransk Acteur, der i Grund havde udstuderet Theatret, og som var i Stand til at danne gode Acteurs. Dette u-anseet er denne nye Skue-Plads bleven forsyned med ligesaa gode Acteurs, som den forrige, og dømme adskillige, som have seet dem begge, den sidste at være bedre.

Dette er alt hvad jeg har kundet antegne om min 12
egen Person udi disse sidste Aaringer; Min Herre seer, at det er saa mavert, at det ikke fortiener at føres i Pennen. Thi jeg haver stedse siden opholdt mig enten udi Staden eller paa mit Landgods; Da tilforn Nysgierrighed, at besee fremmede Steder, har giort mig til et Perpetuum mobile. Saadan Nysgierrighed er ved Alderen forsvunden i saadan Grad, at om Conftan-

udi Lybeck Georg August Detharding, hvilken har verteret adskillige af mine andre Skrifter, og det med den Flid, at hans Arbeyde overalt har vundet Bifald; Men hvad Herodiani Historie i sig selv angaaer, da er der udi min Danske Oversættelse ikke fuldt, hvor udi jeg pressé har efterfuldt den Græske Original, og udi Bredden overalt citeret de vanskeligste Stykker af den Græske Text. Dette har jeg funden fornøden at antegne i henseende til den Critique, som en vis Journalist har feldet, for at viise, at samme Critique er den Danske Oversættelse u-vedkommende. Udi det Aar 1748. bleve trykte de tvende første Tomer af mine Danske Epistler over adskillige Materier, og Aaret derefter mine Latinske Epigrammata udi 7 Bøger, item en nye Edition af Dannemarks og Norges Beskrivelse under den Titel af Dannemarks og Norges nu værende Staat. Derudi er adskilligt forandret efter disse sidste nærværende Tiders Tilstand. Udi det Aar 1750. blev publiceret en Fortsættelse af de Danske Epistler, iligemaade udi 2 Tomer, saa at af samme Epistler ere 4 Tomer, hvilke indeholde befattende udi alt 446 Breve. Jeg kand her ikke forbigaae at melde noget om den Tydske Oversættelse af Ped. Paars. At samme Oversættelse stikker ikke saa meget i Øynene, som den Danske Original, er ingen Under, thi deslige Skrifter tabe all deres Dyd udi fremmed Klædning. Det vilde gaae ligesaa til med den Engelske Hudibras og andre Skrifter af samme Natur, hvilke derudover ikke blive oversatte. Jeg laster ikke Oversætterens Arbeyde. Jeg er ey heller beqvem nok til at dømme om det Tydske Sprog. Jeg vil kun alleene sige, at deslige comiske Poemata ingen Anseelse have uden i hiemgiorde Klæder, hvorudover jeg stedse haver raadet fra dette Skrifts Oversættelse. De Domme, som ere feldede

i udenlandske Journaler over mit Arbeyde ere saa- 16
danne, som jeg i Almindelighed bør være fornøyed med,
jeg siger i Almindelighed, saasom mine Skrifter aldeeles
ikke have været skudfrie. Jeg har forhen udi mine
Latinske Epistler viset de adskillige Critiquer, som
derover ere giorte, og tilligemed tilkiendegivet, hvi jeg
ingen har besvaret. Af alle mine Skrifter har min
Rigs Historie dog været mindst anfægtet. Alle have
dømt, at jeg derudi har nøye efterkommet en Historie-
Skriveres Pligt, saavel i henseende til Stiilen som til
Materien. De have fundet Stiilen tydelig og levende,
og udi Materien de mest magtpaaliggende Ting om-
stændeligen udførte; hvad Upartiskhed angaaer, da har
man holdet for, at den er saa meget i Agt taget, som
mueligt skee kand med Historiske Skrifter, der staae under
Revision. Ingen Historie er ey heller meere forsynet
med Citationer, saavel af troværdige Bøger, som til-
forladelige Manuscripter, hvorudover man har maat
forundre sig over en ubekiendt Svensk Autor, der
har afmalet Skriftet som en Poëtisk Digt og charac-
teriseret dets Autor som en Fabelhans. Saadanne
Domme kand ikke sætte nogen i Bevægelse. Det haver
ey heller foraarsaget mig mindste Uroelighed, allerhelst
saasom jeg har fornummet, at hans egne Landsmænd
der udi har fundet Mishag. Jeg lader derfore saadan
Critique være ubesvaret, og dette endeel af Respect
og Taknemlighed mod den Svenske Nation, hos hvilken
mine Skrifter har fundet stor Yndest. Adskillige meene, 17
at samme Autor er ikke andet end en Bogtrykker,
hvilken skriver ikke af nogen Fiendtlighed, men alleene
ved slige Critiquer søger at skaffe sine trykte Bøger
nogen Debit. Jeg misunder ham ey den Fordeel, som
han derved kand have, ønsker alleene, at han vil fort-
sætte sin Handel heller paa andres end paa min Regning.

Jeg

være uden Elskov, og uden Kammer-Pigers og Tieneres Intriguer, ja som meene, at et Stykke er mod Reglerne, naar det ikke er indrettet efter de Franske Comœdie-Skriveres Plan. Dette altsammen havde jeg for Øjene, og dog blev ved mit Forsæt for at forsøge, hvad Virkning et saadant u-sædvanligt Skue-Spil hos Tilskuerne vilde have, og som Udfaldet har været efter mit Ønske, meener jeg derved at have banet Vejen for andre Comœdie-Skrivere, til at forfærdige Comœdier af samme Natur, og at afkaste det Aag, som vore Tiders ugrundede Sædvane Skribentere har paalagt. Jeg siger vore Tiders ugrundede Sædvane, thi de gamle Grækere og Romere have ikke bekymret sig om saadanne. Nogle af Plauti og de fleeste af Aristophanis Skue-Spil ere uden Elskov, og mig synes, at man burde for længe siden kiedes ved at see Comœdier udi samme Tone, og hvor udi stedse sees en knurvorn Fader, en forliebt Søn, en skalkagtig Tiener, og som endes ved Giftermaal. Anledning til denne Comœdie er tagen af Aristophanis Pluto; men man kand sige, at deraf fast intet er taget uden den pure Titel, og at Stykket derfor er en oprigtig Original. Strax derpaa fuldfærdigede jeg et andet lidet Stykke udi een Act, kaldet Sganarels Reyse til det Philosophiske Land; Argumentet er taget af Klims Underjordiske Reyse. Udi samme Skue-Spil skiemtes med de fleste Philosophiske Secter, sær med deres Grimacer. Den tredie Comœdie fører Titel af Huus-Spøgelse eller Abra Cadabra. Stykket kand passere for Original, endskiønt Materien er tagen af Plauti Mostellaria, og en Fransk Skribent har omstøbt det udi en nye Form, under den Titel Retour imprevu, eller den uformodentlige Hiemkomst. Det Latinske Stykke er som alle andre Skue-Spill udført i 5 Acter, og det Franske

udi

udi een. Mit derimod befattes udi 3 Acter, som er den beqvemmeste Deeling, og hvorved et Hoved-Stykke 21 giøres meest ordentligt. Udi dette Skue-Spil har jeg og ladet see, mig ingen Slave at være af vedtagne Regler, som alleene grunder sig paa Sædvane og Moder, thi udi det heele Stykke tales ikke om Kiærlighed, ja det som meere er, ingen Actrice haver der udi nogen Rulle. Hvad vilde vel en Fransk Autor sige, som hørte, at en Comœdie saaledes var indrettet? Han vilde raabe: En Comœdie uden Actricer er ikke andet, end en Vogn uden Hiul! Men de, som have læset Stykket, dømmer, at Vognen fattes hverken Hiul eller Smørelse; Dette Stykke er dog giort til Prøve for een gang kun, thi jeg raader ikke at forestille fleere Stykker af samme Natur, siden at Actricerne ere de sterkeste Magneter, som trække unge Tilskuere til sig, og som holde Skue-Pladsen vedlige. Det 4de Stykke kaldes Philosophus udi sin egen Indbildning, og forestiller en Charactere, som ingen tilforn, saa vidt mig er bekiendt, udi Skue-Spil har udført; Derudi har Kammer-Pigen den største Rulle. Samme Comœdie er udi 5 Acter, og sigter paa dem, som indbilde sig, at Philosophie bestaaer alleene udi Theorie, Skiæg og Kaabe, eller som meene, at de besidde alle Philosophiske Egenskaber, men som, naar Prøve skal giøres, blive røbede, og lære at kiende sig selv. Det 5te Stykke kaldes Publicum eller det gemene Beste; Derudi skiemtes med Projectmagere, som giøre egennyttige Forslag, hvilke de besmykke med Statens Nytte: De samme give sig ud for Stats Medici, for at curere de 22 Svagheder, hvoraf et Societet laborerer, men det gaaer dem ligesom Qvaksalvere, hvis Medicin er værre end Sygdommen. Dette Skue-Spil er meere for Ørene end for Øjene. Det er deelt udi 3 Acter. Det siette Stykke

Stykke bestaaer udi een Act, kaldet den forvandlede Brudgom, som jeg var ombeden at giøre saaledes, at der udi skulde ingen Acteurs være. Man seer saaledes, at jeg har udarbeydet over 30 Skue-Spil, hvilke alle ere udi Brug, og ofte paa Skue-Pladsen igientages. Jeg haver intet Forsøg giort paa Tragœdier, jeg haver ey heller Inclination dertil: thi jeg væmmes ved alt hvad som er affecteret, og ligesom sat paa Stylter. Dog dømme mange af de høytravne Scener, som findes udi den Tragi-Comœdie kalden Melampe, item af min Metamorphosis, at jeg til saadant Arbeyd haver Beqvemhed; Men jeg haver stedse undslaaet mig derfor, og nu udi denne min høye Alder finder jeg mig ubeqvem, saavel til saadant som andet Arbeyde af Hoved-Bryden. Roelighed tiener mig nu best, og ingen kand fortænke mig, om jeg efter saa mange Aars stedsvarende Arbeyd søger lidt Hvile. Derom kand man dog ikke være forsikkred, saalænge man besidder Jordegods, efterdi man stedse maa være bevæbnet, nu mod Naboer, nu mod Forvaltere og Fogder, til hvilke, hvis man viiser sig at have Afskye for Processer, man giver sig selv til Priis. Derpaa har Erfarenhed givet mig tilforlade-
23 lige Prøver; thi, saasom jeg har dimitteret heelskindet een Foget efter en anden, og et Rygte deraf er udspredet, at jeg har en u-overvindelig Afskye for Rettergang, saa har Frugten af min Fredsommelighed været denne, at jeg har faaet een slemmere end en anden, indtil det omsider er gaaet saavidt, at jeg uden Eftertale ikke kunde undslaae mig derfore videre. Processen er saaledes af en yderlig Fornødenhed, saasom den er af den Natur, at den angaaer Proprietarier og Ride-Fogeder i Almindelighed, og dens Udfald vil tilkiendegive, om det er raadeligt for en Principal at tiltale sine Tienere, eller, om han maa give sig paa Discretion.

Pro-

Processens Drift haver dog hidindtil været saaledes, at Ridefogder kand giøre sig Forhaabning om stedse at spille Mestere; thi, saasom jeg ingen Commissarier paa min Side har taget, men underkastet mig de samme Dommere, som min Contra-Part har udsøgt sig, hvilke begge selv have været Ridefogder, saa er deres Kiendelse udi Sagen bleven, som Folk længe tilforn havde spaaet. Aarsagen, hvi jeg ingen Contra-Commissarier har villet tage, er endeel for ikke at vige fra mit Principio, som jeg udi en af mine Epistler har tilkiendegivet, endeel ogsaa for ikke at give Anledning til mindste Eftertale, nemlig at man betiener sig af Stand, og af den Fordeel, som en Herre siges at have over en Tiener; thi det heeder gemeenligen: Hvad Ret kand en fattig Tiener faae imod en Herre? Jeg har derfore ladet Personen gaae for fulde Seil, og ladet 24
hans Dommere alleene raade for Sagen. Deres Kiendelse var saadan, at den kand citeres til Exempel.

Mine Studeringer ere nu omstunder af liden Betydelse. Lysten at studere forgaaer meer og meer, og Kræfterne tillade ikke strængt Arbeyde og megen Hovedbryderie. Jeg siger, at Lysten forgaaer, efterdi de fleeste Skrifter indeholde ikke uden opkaagede Materier, og jeg skikker mig heller i at æde en opvarmet Suppe eller Ragout end at læse den samme Materie udi en anden Format. Hvad Kræfterne angaaer, da svækkes de desmeere udi Alderdommen, efterdi de ere brugte formeget i de unge Aar. Jeg kand dog ikke klage over mine Øyne, thi jeg læser endnu den mindste Stiil uden Briller. Den øvrige Deel af Legemet derimod vil ikke staae bi. Tre Ting ere skadelige for min Helbred, sterkt Arbeyde, Kulde og Chagrin, hvorudover jeg nu maa studere maadeligen, holde mig bag Kakkelovnen om Vinteren, og ikke ind-

indvikle mig udi Forretninger, som føre Fortred med sig. Det er udi sidste henseende, at jeg ikke saa ofte frequenterer det Collegium, hvoraf jeg er et Lem, og raader jeg alle af min Constitution og Alder, at giøre det samme; Thi udi Collegier, hvori man udi sin Ungdom og Manddom haver siddet med Honneur, og været anhørt med Attention, blive Ord og Tale [i Alderdommen] ikke agtede uden som puur Lyd og Echo, hvorpaa dagligen haves Exempler. Efterdi jeg nu har fattet saadant
25 Principium, have nogle forundret sig over, hvi jeg udi de sidste Aar har villet paatage mig en slags Omsorg for den Danske Skue-Plads. Saadant har jeg dog ikke kundet dispensere mig for, thi sadsom jeg er Stifter af Skue-Pladsen her i Landet, og har selv giort saa mange Originaler, saa har jeg maat have et Øje til, at de nogenledes bleve vel exeqverede. Dog har jeg aldrig villet paatage mig nogen Direction, vel vidende, at det er vanskeligere, at holde i Ave en Troupe af Acteurs, end en Krigshær, som bestaaer af mange adskildte Nationer, og vise de Stridigheder, som ved Comœdien ere forefaldne, at jeg ikke har giort ilde, at affige mig fra all Direction. Om de forefaldne Stridigheder vil jeg ikke tale, men alleene viise, hvilken Skiæbne mine Comœdier have haft paa den sildere oprettede Skue-Plads: Saasom Smagen udi Skue-Spill paa en Tid af 20 til 30 Aar er bleven meget forandret udi Frankerige, og de nyere Comœdier bestaae fast ikke uden af tørre Samtaler, forfattede udi nette Vers, saa have mange indbildet sig, at de burde saa være, og derfor have begyndt, at slaae Kryll paa Næsen af alle gamle Comœdier, endogsaa af Molieres Mesterstykker. Vore unge reisende Messieurs, hos hvilke stedse har været funden en stor Docilité i at antage Parisiske Moder og renon-

cere

cere paa deres egen Smag, have strax forelsket sig udi det nye Theatro, og ved deres Hiemkomst til Fædernelandet søgt at recommandere den nye alamodiske 26
Smag, og at sværte de gamle Comœdier, som de have viset at være komne udaf Moden udi Paris, og saasom saadant Argument stedse har været af stor Vægt udi de Nordiske Lande, havde de ikke stor Møye at giøre Proselyter, hvilke med stor Iver fortplantede Lærdommen, og, naar nogen klarligen viisede dem de gamle Skue-Spils Fynd og Herlighed, svarede de alleene, at det var godt nok udi de Tider, men nu ikke meere. Derpaa fuldte den store Revolution. Moliere tillige med vore Originaler, som ere forfattede efter hans Plan, bleve kastede bag Ryggen, og en Des Touches og andre Autores af samme Surdey bleve satte paa Thronen. Man beflittede sig overalt da paa, at oversætte nye Stykker, som bleve forskrevne, og hvorpaa er god Forraad, saasom enhver Skribent nu omstunder giver sig ud for Comœdie-Skriver; og saasom de, der da dirigerede den Danske Skue-Plads, selv vare indtagne af den nye alamodiske Smag, bleve vore beste Originaler en Tidlang gandske satte tilside, saa at de anseeligste Stykker, som den politiske Kandestøber, Jean de France &c., bleve fast udi trende Aar ikke forestillet paa Skue-Pladsen. Men, da denne Paroxysmus havde udrased, og Folk efterhaanden begyndte meere og meere at raisonere, og at efterforske, om denne nye Smag var naturlig eller ey, forandrede Scenen sig gandske, Tilskuerne raabte paa de gamle Stykker, 27
hvilke siden ere spillede med stor Succes, og endnu, hvor ofte de forestilles, have Mængde af Tilskuere. Prøven blev først giort med den politiske Kandestøber, hvilken man meest havde sværtet, og afmalet som et Market-Stykke, alleene efterdi Personerne, som forestilles,

ere af Borgerstand; Ret ligesom en Comœdie duede ey, med mindre Personerne bestode af Marquiser og Chevaliers. Saasom Moralen af samme Stykke er at skiemte med den gemeene Almue, som udi Friestæder igiennemhegler Øvrighedens Anstalter, og at vise, naar en Borger eller Handverksmand, som udi Indbildning er en stor Statsmand, selv bliver et Embed betroed, han da allerførst lærer at kiende sig selv, og merker, at det er lettere at criticere en Pilot, end selv at føre Roret, saa kunde paa et saadant Skue-Spill ikke passe sig andre Personer. Det samme kand siges om Jean de France, som skiemter med unge Borger-Sønner, hvilke, naar de komme tilbage fra Paris, agere Cavaliers, og foragte saavel deres Stand som Fæderne-Sprog. Ellers kand gives en vigtig Aarsag, hvi Personer af Middelstand saa ofte bruges i vore Danske Originaler: saasom hos os er ikkun et lidet Antal af Græver, Baroner og andre characteriserede Stands-Personer, hvoraf Frankerige vrimler, saa vilde man støde sig over at see dem ofte forestillede paa Skue-Pladsen, helst naar Scenen er udi Danmark, og, vilde man betiene sig af
28 Etatz-Justitz-Cancellie-Raader, hvorpaa vi have nogenledes Forraad, vilde det end give meere Opsigt. Ellers kand man sige, at naar Charactererne ere vel udførte, Personernes Stand giør lidt eller intet til Sagen, og at det er kun en Fransk Grille, som man ikke er forbunden til at efterfølge, ligesaa lidet, som den Vedtægt, at udi et Skue-Spil endelig maa være Elskov, og at det bør endes med Giftermaal: Reglen til vore Tanker og Idrætter, vore Skrifter og Levnet bør være den sunde Fornuft, og ikke en flygtig Nations Phantasie. Jeg retter mig ikke efter Vedtægter, hvor almindelige de end ere, naar jeg finder, at de ikke ere grundede. Det er i den Henseende, at jeg ofte har

raadet

raadet til Vers uden Riim, til Tragœdier udi løs Stiil, og at jeg selv har forfattet adskillige Comœdier uden Elskov og Giftermaal, og saasom de samme har fundet hos fornuftige Tilskuere lige saa stor om ikke større Bifald, end de, som ere indrettede efter den almindelige Plan, kand jeg siges nogenledes at være Stifter af et nyt slags Spectacler, eller at have fornyet igien de gamle Græske Skue-Spil. De af mine Comœdier, hvorudi ingen Elskov findes, ere Jeppe paa Bierget eller den forvandlede Bonde, Barselstuen, det Arabiske Pulver, Ulysses, Hexerie eller blind Allarm, den Pantsatte Bonde-Dreng, og endeligen Plutus, som bær Priisen for alle mine Comœdier, thi, endskiønt Moralen derudi er stærkere end udi noget Skue-Spil, som mig er bekiendt, saa har den dog behaget unge og gamle, lystige og ærbare Folk, Høye og Lave, og det i henseende til nogle lystige Scener, som ere indførte, hvilke have haft samme Virkning, som Forgyldning paa bedske Medicinske Piller; thi, hvis man saadant ikke i Agt tager med Moralske Skue-Spil, da, hvor konstige de end ere forfattede, give de Comœdien kuns mavre Renter: Molieres Misantrope, som er hans Mester-Stykke, kand tiene til Beviis herpaa. Det roses af alle, men anskues af faa (Laudatur & Alget). Hvad som ellers har contribueret til den Succes, som Plutus har haft, ere adskillige prægtige Præsentationer, hvilke fornøye saavel Sindet som Øjene, efterdi de flyde naturligen af Stykket i sig selv, og derfor have langt anden Virkning end de Optoge, som findes udi den Borgerlige Edelmand og den Indbildte Syge, hvilke ikke kand ansees uden [som] par force og Giækkerie. Dette u-anseet have nogle Franske Comœdianter eller Franskfindede Danske, som med skeele Øjen ansee den Danske Skue-Pladses store Succes,

talet

talet med Koldsindighed om dette anseelige Stykke, men saasom ingen af dem herudi kand holdes for beqvemme Dommere, reflecterer man aldeles ikke paa deres Domme, hvorved Stykket hverken vinder eller taber noget af sin Priis. Denne Comœdie er ellers den sidste af dem, som jeg har skrevet; Den er forfatted udi en Alder, som holdes ubeqvem for et Arbeyde af saadan en Natur. Jeg nærmer mig nu til 70, og haver næst
30 GUD at tilskrive min Diæt og mit ordentlige Levnet, at jeg har bragt det til den Alder, og at jeg af 12 Sødskende er den eeneste tilbage. Naar jeg er syg, bruger jeg ingen Medicine, men holder mig alleene fra det, som kand være skadeligt, og lader Naturen raade, thi jeg kand vidne, at jeg aldrig har fundet nogen Virkning af Pulver og Draaber, og derfor holder for, at Naturen hos mig uden Medhielp af Doctor eller Chirurgus vil raade alleene. Man siger vel, at man ved Medicamenter maa hielpe paa Naturen; Men det kand være Spørsmaal, om Naturen ikke dermed meere forvirres end hielpes udi sine Forretninger, og at det i saa Maade kand gaae til, ligesom naar man tillige med en habile Medicus betiener sig af en Qvaksalver udi samme Sygdom. Dette siger jeg ikke, for at bringe Medicamenter udi Mis-Credit. Jeg giver alleene tilkiende, hvad jeg af Erfarenhed hos mig selv har mærket, raadende ingen anden fra, at betiene sig af Draaber og Pulver, helst naar han har en sterk Troe og Imagination med en særdeles Tillid til sin Medicus, hvilket hielper meer end et heelt Apothek. Dette Brev kand min Herre læggе til de trykte Epistler, og saa haver han mit heele Levnets Løb; Thi udi den Alder, som jeg nu har naaet, kand intet merkværdigt forefalde, med mindre han vil erkyndiges om de Svagheder og Incommoditeter, hvormed Alderdommen er plaget, som

for

for en Læser kand være ligesaa lidt behageligt, som for mig selv at skrive derom. Udi min Levemaade er ey 31
heller mindste Forandring, thi jeg er den samme udi Opførsel og Klæde-Dragt, som jeg var for 40 Aar siden, Smagen er ogsaa udi alt den samme, og retter jeg mig ikke efter andres Smag, som jeg seer at dependere heller af u-grundede Moder, end af det som er naturligt, og grunde sig herpaa de Domme, som jeg har fældet over visse Skrifter udi Historien, Morale, Poësie, og sær udi Skue-Spil. Jeg lader mig nøye med det lidet Navn, som jeg har erhvervet udi den lærde Verden, og lægger ikke paa Hiertet en eller anden koldsindig Dom, som er fældet over mine Skrifter. Jeg har alleene merket dette, at de Berømmelser, som ere lagde paa mine Skrifter, ved min Stands Forandring ere blevne noget forkølnede. Min Herre forundrer sig ellers over, at jeg har dristet mig til at forfatte nogle Skrifter paa Fransk, hvilket er et Sprog, som i vor Tid bliver saa sterkt criticeret, at faae lærde Franske Skribenter selv kand skrive til Maade. Han meener, at jeg havde giort bedre, at betiene mig herudi af en Fransk Sprogmesters Hielp. Jeg har saadant villet forsøge med nogle faae Blade, men har merket, at Correctionen har ikke bestaaet i andet end puur Pedanterie og u-nødvendige Antegninger (Aliud non aliter). Thi en Franzos, saasnart som han veed, at Skriftet er forfattet af en fremmed, bilder han sig ind at finde Feil udi hver Linie. Jeg har, for at giøre saadant beviisligt, eengang ud-copieret noget af 32
en god Fransk Autor, som jeg har udgivet for mit eget Arbeyd, og befundet, at Revisores der udi ogsaa overalt haver raderet; Og er det Aarsag, hvi jeg ikke betiener mig af deres Hielp, hvorved jeg bringes kun i Forvirrelse. Den Franske Accuratesse udi

Stilen

Stilen gaaer nu ſaa vidt, at den giør Nationen faſt latterlig; Og merker man, at de ſaa kaldne Demi-Savans, eller halvlærde, ere de u-barmhiertigſte Cenſores.

33 # Epistola CDXLVIII.

## Høyſt-ærede Herre, gunſtige Velynder!

Min Herres behagelige Sendebrev af 27de Dag udi Glugmaanet (a) haver jeg den anden Dag af Blidemaaned (b) bekommet. Min Herre forlanger at vide, hvordan Tilſtanden nu omſtunder er ved Academiet, om man tilkommende Sommer kand vente, at ſee nogen at blive ophøyed paa Doctor-Trappen (c), enten udi den Guddommelige Kundſkab (d), udi de verdſlige Love (e), eller udi Lægekunſten (f). Min Herre ønſker ogſaa at vide, hvor mange Meſtere af Verdens Viisdom (g) i Fior bleve ſkabte (h), hvor mange Laurbær-kronede Perſoner (i), item, hvo dette Aar er Rector og Decanus, det er den høye Skoles Forſtander og den verdſlige Viisdoms Høvidsmand, iligemaade, hvad Nyt ſom ellers er forefaldet udi den lærde Friſtad (k). Jeg er ikke ſaa lykkelig, at jeg denne gang kand fornøye min Herre udi alt dette, ſaaſom udi ſtore Hovedſtæder ſtedſe møde Ting, ſom hindre Studeringer, der kommer os til at forglemme lærde
34 Sager, og ſom en vis Skriftmager (l) ſiger, betager os

(a) Januario. (b) Februario. (c) Doctor-Graden. (d) Theologien. (e) In Jure. (f) Medicinen. (g) Magistri Philosophiæ. (h) Creerede. (i) Baccalaurei. (k) Republica literaria. (l) Autor eller Skribent.

os all Omgængelse med de 9 Muser; Thi man hører udi store Stæder ikke tale uden om Dantze-Forsamlinger, Mumme-Lystigheder (m), Skue-Spil, om Handel, om Affkiærelse (n), om Tæring (o), om Krig, om Fred, om Fortørnelsers og Forsvarelsers Forbund (p), og andre deslige Ting, som skurre udi en verdslig Vises (q) Øren. Den eene Skriftmager (r), som min Herre forlanger af mig, er udlaanet, jeg veed ikke til hvem, thi den er ikke at finde udi min heele Bogsal (s); Men den anden, som handler om Planternes Bedrifter (t), er til Tieneste. Ellers har jeg paa nye forskrevet den tillige med andre Franske Skriftmagere, som jeg venter til Skibs næstkommende Sommer udi Orme-Maaned (u). Jeg maa til Slutning tilmælde min Herre dette, at tvende bekiendte Personer ved Døden er afgangen, den eene er NB., som havde erhvervet stor Kundskab udi Stierne-Kunsten (w), den anden NK., som lagde sig sterk efter Alderdommer (x), og desuden var en stor Digter (y). Næst kiærlig Hilsning til hans gode Frue, forbliver jeg høytærede Herres skyldigste Tiener.

Den 4de Dag udi Sædemaaned, Aar
fra vor Salvedes Byrd 1750.

P. S. Den Tvistighed (z), hvilken nyeligen er holden 35
udi den øverste Høresal (aa), som min Herre forlanger, skal blive ham tilskikket.

(m) Mascarader. (n) Accise. (o) Consumption. (p) Offensive og defensive Alliancer. (q) Philosophi. (r) Autor. (s) Bibliothek. (t) Historia Plantarum Autor. (u) Julii Maaned. (w) Astronomien. (x) Antiqviteter. (y) Poët. (z) Disputatz. (aa) Auditorio superiori.

Epi-

36 # Epistola CDXLIX.

Til **

Min Herre laster udi det mig tilskikkede Skrift dette, at Autor een og anden gang nævner den u-endelig store Verden. Han meener, at en saadan Talemaade er en Christen u-anstændig; Thi, hvis Verden er u-endelig, giøres den til GUD, og Spinozismus derved indføres. Men af en og anden Expression maa man ikke fordømme et Skrift; man maa læse det heelt igiennem, førend man felder Dom. Og seer man da, eftersom Autor paa adskillige andre Steder udi Skriftet skiller GUD fra Verden, og tilskriver ham Skabningen, at han ved denne Talemaade ikke meener andet end den tilsyne værende u-endelige Verden. Den store Engelske Astronomus Edmund Halley synes dog her udi at gaae for vidt, saa at han ikke vel kand undskyldes, endskiønt han alleene taler om Verdens U-endelighed som en puur Probabilitet. Hans Ord ere disse: Man troer, at Verdens Systema efter det Begreb, vi nu omstunder derom have, indtager det heele Spatium, og at den derfore er virkeligen u-endelig. Fix-Stiernernes Betragtning, som man ved Middel af Perspectiver seer at være mindre og mindre, synes at bestyrke den Meening om Verdens U-endelighed.
37 Sandelig, hvis Verdens Systema var indskrænked, da, hvor stor Udstrækning man end vilde forestille sig, vilde den dog befatte ikke uden en liden Punct, naar man lignede den med det u-endelig Spatium, hvoraf Verden maatte saaledes være omringet paa alle Sider, og i saa Maade maatte de yderste Stierner ved deres Tyngde stige ned til dem, som ere nær ved Middelpuncten, ja de vilde nærme sig til dem med saadan Fart, at de

med

med Tiden vilde foreene sig med de samme; Derimod, siger han, dersom Verden er u-endelig, ville alle dens Parter forblive udi deres Ligevægt, og i følge deraf vilde hver Fix-Stierne beholde sin Plads, eller bevæge sig, indtil den fandt et Sted, hvor den kunde hvile sig i Kraft af saadan Ligevægt. Det er derfor, siger han, at nogle holde for, at den Meening om Verdens U-endelighed er ikke ilde grundet. Saavidt Autor, til hvis Undskyldning man kand sige dette, at han giver denne Lærdom ikke ud for sin egen, men siger ikkun, at nogle holde den for, ikke at være ilde grundet. Man kand og ikke nægte, at der udi synes at være nogen Rimelighed, naar det staaer fast, at Stiernerne holdes udi Ligevægt, ved at den ene tynger paa den anden fra alle Kanter. Men Religionen tillader ikke, at man for at conservere Newtons Systema giør Verden til Gud og confunderer de skabte Ting med Skaberen. Jeg forbliver &c.

---

## Epistola CDL. 38

Til **

Over den Kongel. Preussiske Forordning angaaende almindelig Religions Frihed til alle, ere giorte adskillige Betænkninger. Hidsige og skarpe Theologi ere dermed ikke fornøyede, saasom de holde for, at Forvirrelse, Splid og U-enighed derved opvækkes udi Societeter, skiønt Erfarenhed viiser, at saadant reyser sig ikke af Religionens adskillige Secter, men alleene af Forfølgelser. Modererede Theologi derimod prise Forordningen; Nogle alleene meene, at den er

noget

noget for ample, og spørger, om Socinianer, Naturalister og Sværmere derunder ogsaa befattes. Det er ingen Tvivl om, at de samme derunder ere begrebne, ligesaa vel som Jøder og Mahomedaner, saasom Sigtet af Forordningen synes alleene dette, at ingen, hvad Meening han haver udi Religionen, maa holdes for et u-værdigt Lem udi et Societet, naar han opfører sig som en redelig Undersaat, og som en duelig Borger, saasom hverken Regieringen eller hans Medborgere lide noget derved, at han ikke begriber en Ting paa samme Maade som en anden; Ja ikke meere, end en Borger lider derved, at hans Medborger haver et Meen paa Øyet, eller at han haver ikke skarpt Syn. Men, vil man hertil sige: End om saadanne Folk misbruge den forundte Tolerance og søge at catechisere, og at fortplante deres Meeninger blant andre, mon et Societet derved ikke u-roeliges? Saadant kand ikke nægtes. Det er og derfore, at deslige Mennesker ikke kand befattes under Forordningen, hvis Sigte er, at handthæve Fred og Rolighed, hvilket de som u-rolige Borgere søge at bryde. Man holder vel for, at de Roman-Catholske, der efter deres Principia i Religionen ere forbundne til at paatrykke andre deres Meninger, ikke kand entholde sig derfra, og man citerer til Beviis derpaa deres Opførsel, sær udi Engelland; Men man kand derimod sige, at Tolerancen ikke haver været saa fuldkommen udi samme Rige, som i de foreenede Provincier, hvorudover og Virkningen paa begge Steder haver været u-lige. Ellers tilstaaer jeg gierne, at udi et hvert Land, hvor Samvittigheds Frihed gives til alle Secter, maa man have Øye paa Roman-Catholske og Sværmere. Paa de første af ovenbemeldte Aarsag, og paa de sidste, efterdi de drives alleene af deres Affecter, som de kalde Guddommelige Indskydelser,

og ikke ville underkaste sig Landets Love, som efter deres Tanker stride derimod. Dog seer man, at hverken den eene eller den anden Sect foraarsager nogen Uroelighed udi Holland, hvilket er Øvrighedens fornuftige Anstalter at tilskrive. Jeg vil til Brevets Slutning anføre en Engelsk Orthodox Theologi Betænkning om Tolerance. „Endskiønt, siger han, at Papisteriet, som udi de vankundigste Tider er stiftet, kand ikke andet end ansees som en Samling af U-rimeligheder, der stride mod den Hellige Skrift, ikke desmindre, hvis de, som [deraf] giøre Profession hos os, vilde lade sig nøye med at troe det, uden ved Magt og List at paatrykke det andre, da, i Steden for at giøre dem ondt, ville vi alleene ynke dem; Thi man bør tractere dem, der vildfare udi Meeninger, ligesom man tracterer dem, der have en Skrue løs i Hovedet. Saa længe som de ingen for-uroelige, maa man tractere dem med Sagtmodighed. Man maa ikke fængsle og binde dem, førend de begynde at øve Vold og beskadige andre. En Roman-Catholsk kand troe, at det indviede Brød er en Samling af Kiød og Blod, dersom han tillader mig ikke at troe det samme; Hvis han af Overtroe tilbeder det, som han æder, vil jeg have en større Afskye for saadan Lærdom; Ikke desmindre, hvis han tillader mig at beviise GUD en meere fornuftig Dyrkelse, vil jeg vel ansee ham som en Afgudsdyrker, og hvis jeg ey kand omvende ham, vil jeg lade mig nøye, at bede GUD for ham; Men, naar et Menneske, som fører saadan selsom Lærdom, eller lader, som han saadant troer, tracterer mig som en Kietter, og søger at bevæbne Geistlig og Verdslig Magt mod mig for at skille mig fra min Frihed, mit Gods og mit Liv, saa bør jeg ogsaa bevæbne mig mod ham, eftersom han vil tvinge mig til Afguderie,

Lin. 11 om [deraf] giøre Profession, som bekiende sig dertil.

og

og ikke tillade mig at leve udi Sikkerhed og Fred. Naar man excommunicerer, da, hvis Excommunicationen alleene er aandelig, kand jeg foragte
41 den; Men, dersom den geleydes af Godses Confiscation, Fængsel og Død, da kand jeg ikke andet end erklære Krig mod en Kirke, der arbeyder paa min aandelige og ævige Død." Man seer heraf, hvad en modereret Theologus dømmer og bør dømme om Tolerance, hvorvidt den maa strække sig, og at man ikke bør bruge Magt uden mod dem, som trække Sværdet først, og mod dem, der søge at for-uroelige det Societet, hvor udi Samvittigheds Frihed dem er forundet. Og er ingen Tvivl om, at jo den Kongel. Preusiske Forordning sigter til det samme. Jeg forbliver 2c.

---

42 # Epistola CDLI.

Til **

Min Herre merker nok Sigtet af den 448 Epistel, at den er forfattet for at viise deres u-grundede Foretagende, som med saadan Iver bemøye sig med at forkaste alle fremmede, skiønt forhen almindeligen antagne og forstaaelige Ord, for at give os i Steden derfor andre, som ere u-beqvemme og u-forstaaelige. Adskillige Purister have formaliseret sig over disse mine Anmerkninger, sær en Hollænder, hvilken har betient sig af grove Talemaader, som ere u-anstændige for en Matros eller Skøyteførér, end sige for en lærd Mand, og derfore af mig ikke besvaret. En anden

anden fornuftig Hollandsk Skribent, som har oversat endeel af mine Skrifter, haver dog paataget sig saadant Forsvar, hvoraf sees, at alle Hollændere her udi ikke ere eenige. Jeg lader enhver skrive udi sit Sprog, og reformere ligesaa meget som ham lyster. Mine Anmerkninger sigte kun paa mine egne Landsmænd, som jeg seer at efterabe Fremmede her udi; Thi jeg har nyligen fundet i Danske Skrifter adskillige saadanne Ord, som Bogsal i steden for Bibliothek, og Høresal i steden for Auditorium, som ere u-beqvemme, u-forstaaelige og dobbelt lydende, sær det sidste; Thi ved Høresal kand betegnes et stort Værelse, hvor udi man forvarer Hør og Hamp. Jeg forbliver 2c.

---

## Epistola CDLII.

Til **

Tvende Ting, som Mennesker længe have forgiæves arbeydet paa, er den Konst at giøre Guld, og at flyve udi Luften. Af den Historie, som min Herre nylig har fortalt mig, sees, at visse Mennesker endnu ere i de Griller, at det sidste kand lade sig giøre, og at man ved tilsatte konstige Vinger kand svinge sig op udi Luften paa samme Maade, som Fugle ved deres naturlige Vinger. Men, hvis deslige daarlige Mennesker vilde betænke, hvad Forskiel der er imellem Menneskers tunge og Fuglenes lette Legemer, og, hvis de vilde nøye betragte Fugle-Vingernes Dannelse, item Svantzen, som Fuglene betiene sig af som Roer, og adskillige andre Egenskaber, som Naturen alleene har begavet og kand begave

begave dem med, vilde de staae fra saadant et Forsøg, som er u-giørlig, og derforuden kand tilveiebringe meer Skade end Nytte, ja have samme Virkning, som Guldmagerie, hvorom jeg tilforn har skrevet; Saa at det er troeligt, at GUD for det Menneskelige Kiøns Nytte har giort saadant u-mueligt. Thi, hvis Mennesker kunde lære at flyve, vilde den heele Jord faae en anden Skikkelse. Mennesker maatte forlade Stæder og Landsbyer, og efter Rov-Fugles Exempler grave sig ned udi
44 Huler, saasom Muure og Volde ikke kunde beskytte et Menneske imod det andets Vold. Kort at sige: Regieringer, Societeter, Forbund vilde reent ophøre, saasom de kunde ikke være til nogen Nytte; og man vilde see Mennesker enten udi Huler eller paa Spidse af Bierge, og derfra at nedflyve, for at plyndre, og med Rovet at give sig tilbage igien; Saa at derfore den Herlighed, som Menneskene misunde Dyr, vilde blive dem selv til Fordervelse. Jeg forbliver ꝛc.

---

45

# Epistola CDLIII.

## Til **

Min Herre forlanger at vide, hvoraf det kommer sig, at man paa vor Danske Skue-Plads ingen Tragœdier forestiller; Adskillige andre have og giort samme Spørsmaal, og nogle af dem meene, at det reyser sig af Acteurernes Ubeqvemhed til at forestille Sørgespill. Men, saasom man har seet, med hvilken Succes de Tragiske Scener udi Melampe have været spillede, saa er den Meening uden Grund.

Grund. Jeg holder for, at den rette Aarsag hertil er
denne. Tragœdier maa efter vedtagen Skik skrives
paa rimede Vers; Dertil udfordres lang Tid og meget
Arbeyde, og i følge deraf settes Skue-Pladsen udi stor
Bekostning, saasom man for ringere Priis kand bekomme
ti oversatte Comœdier, end en eeneste Tragœdie.
Saadant kunde dog forekommes, hvis man maatte skrive
Sørgespill paa løs Stiil. Jeg siger: hvis man maatte;
Thi saadant forbydes alleene ved en vedtagen Sædvane,
hvortil ingen grundig Aarsag kand gives. Mr. Voltaire udi hans Betænkning over Tragœdier taler
herom saaledes: „Man har forsøgt at give os Sørgespill
paa løs Stiil; Men, siger han, jeg troer ikke, at saadant Foretagende kand lykkes. Hvis blant Rubens
eller Veroneses Skilderier en vilde sette sine Stykker, 46
som vare udarbeydede ved Pen eller Kride, da var det
en Daarlighed af ham, om han vilde ligne sig ved
disse store Skildrere. Man er, siger han videre, paa
Fester og Høytideligheder vant til Dantz og Sang;
Hvis man i steden derfore vilde alleene gaae og tale,
foregivende, at der udi kunde være ligesaa stor Fornøyelse, helst saasom det sidste var meere let og naturligt, bedrog man sig i sine Tanker." Men man kand
hertil svare, at af disse Lignelser aldeles ikke viises
Poëſiens Fornødenhed og Herlighed. Thi man kand
udi løs Stiil bringe Tankerne ligesaa høyt, om ikke
høyere, end udi Vers, ja man kand sette paa Materien
de sterkeste Farver, naar Geisten ikke tvinges ved Vers
og Riim; Saa at derfor løs Stiil, som er fuld af
høye og nette Tanker, ikke kand ansees som Krid-Skilderier mod Rubens eller Paul Veroneses Konst-Stykker. Hvad det andet angaaer, at man paa Glædes-Dage og udi høytidelige Forsamlinger ikke med den
Fornøyelse gaaer og taler, som dantzer og synger, da
maa

maa man saadant tilstaae, men Forskiellen imellem bunden og løs Stiil er ikke den samme; Thi, saasom begge kand være fulde af høye og nette Tanker, og en ziirlig Oration kand bevæge og fornøye ligesaa meget som et Poëma, saa er Forskiellen her ikke anderledes end imellem en Rigadon eller Folie d'Espagne og en Engelsk Dantz, hvilke begge skee med lige Fornøyelse, naar Musiken er lige god; Ja at den sidste skeer med større Lyst, sees deraf, at de første ere komne af Brug, og man nu omstunder finder alleene Smag udi Menuetter, Engelske og Polske Dantzer, efterdi disse skee med meere Magelighed, da hine derimod ere ligesom at dantse paa Stylter. Mange Ting grunde sig alleene paa Sædvane. En Tid af 10 eller 20 Aar kunde udvirke, at man med lige saadan Koldsindighed vilde anhøre en Tragœdie paa Vers, som man nu gisper ved, naar den forestilles paa løs Stiil. Man leer jo nu af de rimede Latinske Vers, hvorpaa udi Middel-Alderen sattes saa stor Priis. Rimene udelades nu ogsaa af Engelske og Italienske Vers, som læses med samme Fornøyelse, som de gamle. Hvis nogle anseelige Franske Tragœdie-Skrivere vilde begynde med at udarbeyde Sørgespill paa løs Stiil, og vænne det Parisiske Parterre til at smage derpaa, vilde vi Nordiske Folk, som ere de Franskes troe Imitatores, inden kort Tid spotte af prosodiske og rimede Tragœdier. Jeg forbliver 2c.

Lin. 18, gisper, gaber.

---

Epi-

# Epistola CDLIV. 48

## Til **

Blandt Capitaine Heitmans egne Meeninger har jeg antegnet denne som den allersynderligste; Nemlig, at han holder fore, at udi Solen er ingen Ild eller Heede, men at den Varme, som vi føle paa Jorden, er alleene Virkning af Solens Glands. Den bekiendte Autor til Naturens Skue-Plads (Spectacle de la nature) bifalder vel ikke den Meening, skiønt han nærmer sig dertil, holdende for, at, endskiønt Solen er en Ildklode, saa kand dens Straaler ikke række til os, langt mindre til visse Planeter, som Saturnus og Jupiter, som ere saa meget langt bortliggende. Han foregiver, for at bestyrke sin Meening, at, hvis Solen bestandigen udskiød sine Straaler, og dermed opfyldte den heele Hvirvel, maatte den nødvendigen aftage, og omsider blive til intet. For at giøre dette des tydeligere tager han Exempel af et Lys eller Fakkel, hvis Skin man kand see saa langt paa alle Sider: Saadant lidet Lys, siger han, maatte i en Hast forsvinde, hvis dets Klarhed reysede sig af de Straaler, som den udskyder. Spørger man ham nu, hvoraf Varmen og Lyset kommer, som vi ved Solens Oprindelse paa Horizonten finder, siger han, at alting,
fra den tynde Himmel-Luft indtil Marmor, Staal og 49
Jern, er fuldt af adspredde Ild-Partikler, hvilke, saa længe de ere adspredde, og ligesom fængslede udi den tynde og tykke Luft, intet kand virke eller kiendes, førend de foreene sig, hvilket skeer ved det Stød, som de faae af Solen, og den Fart, som de sættes udi, naar den store Ild-Kugle velter sig om sin Axis og driver dem ned til os. Denne Meening synes vel antageligere end for-

forbemeldte Capit. Heitmans i det, at derved ikke nægtes Solens Ild og Heede; men, hvormeget Autor end umager sig for at viise dens Fornødenhed, vil den dog neppe finde manges Bifald. Thi det fornemste Argument, som han bruger til sin Bestyrkelse, nemlig, at Solen eller et Lys ved saa mange Straalers Udskydelse maatte aftage og omsider forsvinde, til intet giøres, naar man foreholder ham, at alt, hvad Solen udskyder, kommer ved Circulation tilbage igien; Ja man kand mod denne Meening giøre en Indvending, som Capit. Heitmans Systema ikke er underkastet, og spørge, hvi Maanen, som trykker paa Jorden, eller hvi en Comet, som med en ubeskrivelig Fart undertiden kommer gloende fra Solen, ikke kand udi de adspredde Ild-Partikler giøre samme Virkning, som Solen med sit Stød siges at giøre. Jeg forbliver ꝛc.

---

50 # Epistola CDLV.

Til **

Jeg haver udi et af mine Skrifter foresat et Spørsmaal, om et Skue-Spill, hvor udi ingen Elskov er, kand med Succes forestilles paa en Skue-Plads. Jeg haver viiset, hvilke Indvendinger derimod giøres, og hvorledes de kand besvares. Jeg haver ogsaa til Forsøg forfærdiget nogle saadanne Comœdier, som den Comœdie kalden: Uden Hoved og Hale, Jeppe paa Bierget ꝛc., og derved bestyrket min Meening, efterdi samme Skue-Spill, skiønt uden Elskov, med Succes ere forestillede, saavel paa vor Skue-Plads, som paa frem-

fremmede. Udi de fleeste Græske Skue-Spill, saa vel Comœdier som Tragœdier, er ingen Elskov, saasom de gamle have holdet for, at man kunde betiene sig af andre Passioner for at sætte Tilskuerne i Bevægelse. Et andet Spørsmaal kand giøres, om et Skue-Spill kand være uden Actricer, hvor udi de fleeste meener ingen Muelighed at være, skiønt saadant dog har været practiceret af de gamle Græker, hvilke ikke have betienet sig af Actricer, endeel, efterdi udi deres Skue-Spill ingen Elskov var, endeel ogsaa, efterdi de holdte det u-anstændigt for Fruentimmer, at lade sig see paa Skue-Pladsen, og derfor, naar et Fruentimmer behøvedes, maatte en forklæd Acteur paatage sig saadan Rulle. 51
Jeg selv haver til Forsøg forfærdiget et Stykke, hvor udi ingen Actricer findes, som jeg dog haaber er blevet af de behagelige Skue-Spill. Men jeg raader dog, ikke ofte at forestille saadanne Comœdier, saasom Erfarenhed viiser, at mange Tilskuere have deres Øyen meere henvendt til Fruentimmer Logerne end til Skue-Pladsen, og man kunde befrygte, at Comœdien vilde tabe meget af sin Næring, hvis man reent afskaffede Actricerne, hvilke ere de Magneter, som tiltrække mange Tilskuere, og kommer Comœdianternes Gryder til at kaage. Da dette Stykke var forfærdiget, blev jeg ombeden at giøre et andet, som skulde være uden Acteurs, hvilket jeg ogsaa har forfærdiget. Det samme Stykke er udi een Act, og kaldes den forvandlede Brudgom. Jeg forbliver ꝛc.

---

52 # Epistola CDLVI.

Til **

Min Herre spørger, om man ikke veed, hvo som først har opfundet Compasser. Derom, saavelsom adskillige andre Inventioner, findes Tvistigheder, saasom enhver Nation søger at tilegne sig Æren. Alt hvad man kand med Vished sige, er dette, at adskillige have haft Deel udi denne herlige Invention, som Tid efter anden er bragt til meer og meer Fuldkommenhed. Italienerne sige, at Flavio Gioia forfærdigede 1302. det første Compas. De Franske tilskrive deres Nation den Ære, foregivende, at man udi Frankerige har vidst den Magnetiske Naals Kraft udi det 12te Seculo, nemlig at den vender sig mod Nord. En Lilie er Frankriges Vaaben, som sættes udi Compassen for at betegne Norden; Og som andre Nationer have efterfuldt dem her udi, saa siges og tilkiendegives, at Inventionen er Fransk. Engellænderne meene, at, om Compasserne hos dem ikke først ere opfundne, de dog af dem allerførst ere bragte til Fuldkommenhed. De søge saadant at beviise deraf, at Compas-Æsken af de Franske og Italiener kaldes Boussole eller Bossola, som er taget af det Engelske Boxel, som betyder en liden Æske. Det kand ikke nægtes, at jo Chineserne længe tilforn have vidst, at
53 Magnet-Naalen vender sig mod Norden; Men Europæerne have først viiset, hvad stor Nytte deraf flyder udi Seyladsen. Man har fra ældgammel Tid haft Kundskab om Magnetens Kraft at trække Jern til sig; Men det er allerførst udi de nyere Tider, at man har vidst, at den vender sig mod Norden, og at, naar man stryger et Stykke Jern dermed, Jernet da strax vender

sig

sig ligeledes. Saadant blev en Tidlang alleene anseet som Curiositeter, og betienede sig nogle deraf som et Taskenspillerie: For Exempel, man forestillede en huul Svane paa Vandet, førende en Jern=Slange udi Nebbet, hvilken svemmede efter et Stykke Brød, som man foresat den paa en Kniv, der var strøgen udi Enden med Magneten, hvilket blev anseet som Hexerie, og end meere, da man fik en med Magnet bestrøgen Naal at vende sig om til Norden. Men man begyndte siden at føre sig denne Invention til anden Nytte, og at betiene sig deraf som en Veyleder udi Seyladsen; Saa at derved er lagt Grundvold til den rette Styrmands Konst, item Handel, som nu florerer. Jeg siger: den rette Styrmands Konst og Handel; Thi, endskiønt Mennesker for den Tid have drevet stor Handel over Søen, saa er den aldeeles ikke at ligne mod den, som drives udi vor Tid, og hvis Begyndelse man kand regne fra det 14de Seculo, da Compasser bleve forfærdigede. De ældgamle dristede sig ikke til at vove sig ret ud paa den vilde Søe, men seylede alleene langs med Kusterne, naar
de vilde reyse fra et Land til et andet, og, hvis nogle 54
gave sig ud paa den store Søe, bleve de anseede som Vovhalse. Ved Nord=Stiernens Invention blev vel Seyladsen forbedret, saasom samme Stierne, der stedse er u=bevægelig, kunde tiene dem til Veyviiser endogsaa udi det store Hav; man seer derfor de Phœnicier, og efter dem Grækerne at have foretaget sig vidtløftige Reyser, ikke alleene udi den Midlandske Søe, men endogsaa over det store Hav. Men, saasom Himmelen ikke er stedse klar, og Stiernerne ere u=synlige om Dagen, saa var Seyladsen Fare og Vildfarelse underkastet. Hvorudover man maa regne den sikre Handels rette Begyndelse fra det 14de Christne Seculo, da man af den Kundskab, som man havde faaet om Magnetens Kraft, ind=

Lin. 14 for, for.

indrettede Compasser. Derved er given Anledning til de vidtløftige Reyser, som siden bleve foretagne af Europæer, sær Portugiser og Spanier, og til de mange u-bekiendte Lande, som ere opfundne; Item til den nye Verden, nemlig America; Ja man har ved Compassers Hielp dristed sig til at omseyle den heele Jordens Klode, saa at denne Kundskab om Magnetens Dyd, hvoraf man i Begyndelsen betienede sig som et Taskenspillerie, kand ansees som den største og nyttigste af alle Inventioner. Jeg forbliver ꝛc.

---

55 Epistola CDLVII.

Til **

Min Herre melder, at han har læset med Behag, hvad jeg har skrevet om Compasser, og forlanger at vide, hvad som har givet Columbo Anledning til at opsøge Vestlige og ubekiendte Lande. Derom haves adskillige Beretninger, hvilke dog synes at være ugrundede, thi Columbi Sigte var egentligen ikke at opsøge nye og ubekiendte Lande, men alleene en kortere og mageligere Vey over det Vestlige Hav til China og Ostindien end den, som Portugiserne foretoge sig ved at følge de Africanske Kuster, at dobblere det yderste Forbierg af Africa, og at passere Linien tvende gange, førend de kunde naae deres foresatte Maal. At dette alleene var denne store Mands Sigte, sees af det første Forslag, han giorde til den Portugisiske Konge Johannes 2., som da søgte at bane sig Vey til Indien og China

China ved at seyle omkring Africa; Men, saasom Kongen forkastede dette Forslag, og blev ved sit første Forsæt, begav Columbus sig til Spanien, hvor hans Anslag fandt Bifald; Men, i steden for at komme til China over det Vestlige Hav, opdagede han ubekiendte Vestlige Øer, og omsider det store faste Land, som fører Navn af den nye Verden eller America efter en Florentinsk Kiøbmand Americus 56
Vesputius, hvilken gandske uforskyldt nød den Ære at give den nye Verden sit Navn, som Columbo med rette alleene tilkom. Samme Americus Vesputius begav sig som passager paa en Flode 1499. og forrettede intet andet end at være Tilskuer af nogle Tog, som bleve giorte paa det faste Land; Men han gav sig ved sin Hiemkomst ud for Opfinder deraf, nød ogsaa den Ære, skiønt gandske uforskyldt, at den nye Verden blev kalden efter hans Navn. Columbus var alleene til saadant berettet, og hvis nogen anden skulde dertil have nogen Ret, maatte det heller være enten Ferdinandus Cortesius eller Franciscus Pizaro, hvoraf den første undertvang den Nordlige, og den sidste den Sydlige Deel af det faste Land. Jeg forbliver &c.

---

57 # Epistola CDLVIII.

## Til **

Den Tvistighed, som længe har været om Dyrenes Siæle mellem lærde Naturkyndige, er endnu ikke afgiort. Thi der anføres lige saa mange Beviisligheder pro som contra. Det synes vel et Raserie hos Cartesianer, at de giøre Dyr til Machiner, u-anseet de mange Exempler, som af Erfarenhed anføres derimod. De Orthodoxe Philosophi paa den anden Side finde Knuder, som de hidindtil ikke have kundet løse, saasom Cartesianerne dræbe dem med deres egne Sværd, og viise, at just de meest glimrende Argumenter, som anføres til Beviis paa Dyrenes Forstand, beviise alt for meget, saasom deraf flyder, at de blive ikke alleene klogere end Mennesker, men endogsaa end Engle, og at de med større Vished end Propheter kand forud see tilkommende Ting. Jeg drister mig dog ikke til at decidere derudi; Jeg siger alleene dette, at de meest glimrende Beviis ere Vand paa Cartesii Mølle. Af alle Experimenter, som ere anførte til Beviis paa Dyrenes Forstand, har ingen kommet mig merkeligere for end det, som af en Præst er giort her udi Siælland; Intet tiener meer til at forrykke en Cartesianer hans Concepter. Manden, som dette Experiment har giort, er ikke mindre fornuftig end
58 sandfærdig. Og Historien er denne: Bemeldte Præst merkede engang ved en Storke Reede, at, naar Hannen forlod sin Mage for at hente Føde til Hunnen og Ungerne, lod sig strax en fremmed Stork indfinde. Dette opmuntrede ham til nøyere at give Agt derpaa, og fornam han da, at den fremmede Stork continuerede en Tid lang med sine lønlige Visiter, og at den ved

hver

hver Bortgang badede sig udi et Vand. Endeligen kom den rette Stork u-formodentligen over dem, førend han var ventet. Hvorudover da han merkede, at hans Mage havde en u-blue Omgiængelse med en fremmed, fløy han bort med et stort Skrig, og strax kom tilbage geleydet af en Hob andre Storke, hvilke, efterat de havde stillet sig udi en Kreds ligesom for at raadslaae med hinanden, angrebe den skyldige, og reve ham i smaa Stykker. Denne Historie giver Exempel paa Jalousie, U-troeskab i Ægtestand, paa Hevn, paa Rettergang og Execution. Jeg forbliver 2c.

---

# Epistola CDLIX. 59

Til **

Min Herre ønsker, at jeg vilde fortsætte min Heltinde Historie, og giver mig Liste paa adskillige Heroiske Damer, som kunde fortiene Sted blandt de forhen anførte; blandt andre den Spanske Dronning Elisabeth, som i vor Tid har sat heele Europa i Bevægelse. Men jeg vil overlade saadant til andre, som ere yngere, og som have meere Kræfter til vidtløftigt Arbeyde. Jeg bekiender ellers, at omskrevne Dronning kand have Sted blandt Heroiske Damer, og det saavel i Henseende til hendes Forstand, som Activitet, hvortil en overvættes stor Regieresyge har været Tønder, og som hun synes at have arvet efter den store Keyser Carl 5., af hvilken hun nedstiger udi lige, skiønt u-ægte Linie; Thi da samme Carolus, som endda ikkun var Greve af Flandern, een-

eengang opholdt sig udi Oudenarde, forelskede han sig paa et Ballet udi en ung Jomfrue ved Navn Margareta, med hvilken han avlede en Datter, som ogsaa blev kalden Margareta. Carolus betroede Barnets Optugtelse først til en af sine Nærpaarørende, og siden til sin Søster Maria, Enke-Dronningen af Ungarn. Efterat den unge Margareta havde naaet en Alder af 11 Aar, blev hun giftet med Printzen af Florentz
60 Alexander de Medicis, som blev siden myrdet. Hendes andet Ægteskab var med Printzen af Parma Octavio Farnese, og er det af denne Margareta, som den Parmesanske Princesse Elisabeth, som i vor Tid er bleven Dronning i Spanien, nedstammer. Aarsag til saadan Forfremmelse var denne. Abbé Alberoni, en Mand af ringe Herkomst, men huul og listig, var ved Hertugens af Vendome Middel kommen i Spansk Tieneste. Udi samme Tieneste recommenderede han sig saa vel ved sin Snildhed, som ved det Had, han bar til det Østerrigske Huus. Og, saasom intet laae ham meere paa Hiertet end at undertrykke samme Huus, og at hindre det Parti, som nogle arbeydede paa mellem Kong Philip og den ældste Erke-Hertuginde, tog han sig for hemmeligen at giøre Forslag til Ægteskab med Princesse Elisabeth af Parma, saasom han selv var en fød Undersaat af Førstendømmet Parma. Samme Elisabeth var en munter og heel skiønsom Princesse. Hun havde nøye udstuderet den Europæiske Stat, og besad mange store Egenskaber. Et Ægteskab med denne Princesse, som var Arving til Førstendommene af Parma og Placentia, kunde erhverve den Spanske Konge Ret til at fæste Fod udi Italien, og at faae tilbage de forliiste Italienske Provincier. Efterat Alberoni hemmeligen havde drevet paa dette Parti, og erhvervet saavel Kongens og Hertugens

tugens

tugens som Pavens Samtykke dertil, blev Partiet bekiendtgiort, og Princessen begav sig til Spanien. For hendes Ankomst var Tilstanden udi samme Rige saadan. 61
Cardinal del Giudice, høyeste Minister, og Princesse Ursini, som med den afdøde Dronning, hvis Favorite hun blev, var kommen til Spanien, havde af alle meest at sige. Princesse Ursini var af Kongen erklæret Hoffmesterinde for de unge Kongl. Børn. Derved gaves hende Leylighed ofte at tale med Kongen, hos hvilken hun ved sin Forstand saaledes havde insinueret sig, at hun giorde sig Haab om Thronen, hvilket ikke kunde være saa meget urimeligt, efterdi hendes Mand var af gammel Romersk Familie. Men Tilstanden blev ved dette nye Parti gandske forandret. Saa snart den unge Brud kom til de Spanske Grændser, lod Princesse Ursini sig indfinde med Lykønskning. Men Elisabeth, som udi alting fuldte Alberoni Raad, svarede hende ikke et Ord. Strax derpaa blev hende udi Kongens Navn tilkiendegivet, at hun maatte retirere sig til Frankerige, hvilket hun maatte efterleve. Derfra reysede hun siden til Rom, hvor hun endede sine Dage. Saaledes blev denne mægtige Favorite røddet af Veyen, og den Parmesanske Princesse holdt kort derefter Bilager med Kongen 1714. Cardinal del Giudice, som var den høyeste Minister, blev stødt fra sin Værdighed, hvormed Alberoni blev beklædet, og den nye Dronnings Amme Donna Laura, skiønt af ringe Herkomst, blev Favorite udi Ursini Sted. Efterat Elisabeth saaledes var bleven regierende Dronning, fremskinnede strax de store Qvaliteter, som Naturen havde begavet hende med. Hun søgte for alting at holde det gamle Hoff-Parti udi Ave, og, saasom Printzen af Asturien var Hoved for samme Parti, og hun merkede, at samme Printz var yndet af Under- 62

saat-

Lin. 2 For, For. Lin. 18 hende, d. e. Princesse Ursini.

saatterne, indskrænkede hun ham saaledes, at han ogsaa efter Ægteskabet med den Portugisiske Infante ikke havde Frihed at promenere uden Tilladelse. Saasom hun ellers havde nøye udstuderet Spaniernes Tilbøyelighed, søgte hun ved adskillige Forandringer, som hun vidste at kunde være Nationen behagelige, at vinde deres Yndest. Hendes første Omsorg var at forøge den Spanske Søemagt, og at anrette uldene Fabriqver, hvortil hun var opmuntred af Alberoni og af ovenmeldte Donna Laura. Hun havde derved et dobbelt Sigte, nemlig: 1.) At bringe egen Handel udi Flor, og hindre Penges Udførsel, som anvendtes paa fremmede Manufacturer; 2.) At ødelegge Engelændernes Handel, hvilke tilkiøbte sig den Spanske Uld, og solde den fabriqveret til Spanien igien. Intet kunde være behageligere for den Spanske Nation, saasom den særdeles var ophidsed mod Engeland formedelst Gibraltars Forliis. Men hendes Tanker vare fornemmeligen henvendte til Italien, af hvilket Land hun agtede at uddrive de Tydske, som havde bemægtiget sig de anseelige Provincier, som Spanien der tilforn havde eyet. Saasom nu Keyseren paa samme Tid var indviklet udi Krig med Tyrken, holdt hun for, at ingen
63 bedre Leylighed kunde gives til at i Verk sætte saadant Forsæt. Hun lod derfor udruste en Flode, ved hvilken hun bemægtigede sig først Sardinien, og derpaa tillavede sig at angribe Sicilien. Saasom nu dette Foretagende sat andre Europæiske Potentater i Bevægelse, og Forbund blev sluttet mellem Frankrig, Engeland og Keyseren mod Spanien, søgte hun at forene sig med Rusland og Sverrig, og tilligemed at skaffe Regenten udi Frankrig saa meget at bestille, at han skulde ikke have Tid til at tænke paa Udenlandske Sager. Til den Ende arbeydede hun paa at støde

Her=

Hertugen af Orleans fra Regentskabet udi Frankrige, og betienede sig til at i Verk sætte dette af Alberoni, Prindsen af Cellamare og Abbé Portocarrero. Men dette farlige Anslag blev aabenbaret af nogle Oprørske, som bleve grebne udi London, og lod Kong Georg strax saadant tilkiendegive for Regenten, hvorved Anslaget blev til Vind, og Krig derpaa af Regenten erklæret til Spanien. De paafuldte Ulykker: Nemlig den Spanske Flodes Forliis ved Sicilien, og de Franskes Fremgang ved de Spanske Grændser bragte Dronning Elisabeth udi stor Forvirrelse. Skylden blev da lagt paa Alberoni som Raadgiver til ovenmeldte Anslag, hvorudover ham maatte gives Befalning at flygte af Riget. Endskiønt disse Anslage havde saa slette Udfald, lod Elisabeth, hvis Hoved var frugtbart paa Intriguer, dog ikke Modet falde, og, saasom hun ikke kunde forglemme den Skade, de Engelske havde tilføyet 64
hende, arbeydede hun paa at sætte Prætendenten paa den Engelske Throne. Historien heraf er alle bekiendt, og derfore ikke behøves her at anføres. Man seer heraf, hvilken stor Activitet der fandtes hos denne Dronning, og at hun kunde været bleven meget farlig for Europa, hvis paa samme Tid ikke havde været saa stor Forbindelse mellem Frankrig og Engelland. Det er læt at begribe, hvormeget det gik denne regiersyge Dronning til Hiertet, da Kongen, under hvilken hun regierede med en absolut Myndighed, afsagde sig med Regieringen, og da hendes Stedsøn Ludovicus Princen af Asturien kom paa Thronen. Men dette varede dog ikke længe; Thi den unge Konge døde kort derefter, og hun overtalede hendes Herre Kong Philip at antage sig Regieringen igien, eller rettere at overdrage sig den paa nye. Udi den korte Tid, som hendes Stedsøn sad paa Thronen, var hun dog ikke ørkesløs; Thi mange

vigtige Sager ginge igiennem hendes Hoved som tilforn; ja hun anmassede sig fast samme Myndighed over den nye som over den gamle Konge, tracterede med Foragt den unge Dronning, og nødde hende efter Ludovici Død at begive sig til Frankrig igien. Ved de Europæiske Conjuncturers Forandring, og da Krig opvaktes mellem Frankrig og Keyseren, betienede hun sig af den Leylighed til paa nye at angribe de Italienske Lande. Efter at denne Krig en Tidlang med adskillig Lykke var ført, blev Udfaldet dette, at hendes egen Søn
65 Carolus fik de tvende Riger Neapolis og Sicilien, hvorimod Spanien maatte afstaae sin Ret paa Parma og Placentia. Dermed lod hun sig dog ikke nøye; Thi, da Keyser Carl 6. ved Døden afgik 1740, og hans Dotter Dronningen af Ungarn allevegne blev angreben, kom hun i Spillet med. Midt udi denne Krig døde den gamle Konge Philip 5., hvorved hendes Regimente havde Ende. Man seer af ovenmeldte korte Beretning, hvilke Sindets Gaver denne Dronning har haft, og at hun fortiener at sættes paa de navnkundigste Damers Liste; Thi de største Bevægelser udi Europa, Statens Forandring udi Spanien, og de store Acqvisitioner udi Italien ere tilvejebragte ved hendes Hurtighed. Thi det, som forunderligt er, enten hendes egen Herre eller hendes Stedsøn sadde paa Thronen, førte hun dog Roret, og alting blev i verksat efter den Plan, som hun havde lagt. Jeg forbliver &c.

---

# Epistola CDLX. 66

## Til **

Jeg var nyeligen udi et Selskab, hvor man berømmede en afdød Mand, efterdi han havde givet en anseelig Sum Penge til en nye Prædiken om Ugen. Jeg dristede mig ikke til at criticere en Gierning, som var skeed udi Gudelig Hensigt; Jeg meenede alleene, at Gaven var u-fornøden til saadant Brug, efterdi vi have Forraad nok paa Bønner og Prædikener, og Erfarenhed lærer, at ved Prædikeners Multiplication Gudsfrygt snarere forkiølnes end skiærpes. Intet tiener til større Beviis herpaa end Engellands Tilstand udi Cromvels Tid. Der fandtes da visse Personer, som man kaldte Proteſtors. De samme søgte saaledes at multiplicere og forlænge Prædikener, at der bleve kun faa Arbeyds-Timer om Ugen tilbage. For Exempel: Dagen, førend Communionen skulde holdes, var en Faste-Dag. Bønner og Prædikener varede da 8 eller 10 Timer. Om Løverdagen holdte de 2 eller 3 Prædikener til Forberedelse af Søndagen. Og om Søndagen holdtes saa mange Prædikener, at Tienesten paa nogle Steder varede over 12 Timer. Dagen derefter bleve holdte 3 eller 4 Takſigelses Prædikener. Men med alt dette var Engellænderne ikke et Haar bedre end tilforn. Af dette og adskillige andre deslige Exempler 67 kunde man falde paa de Tanker, at den sande Gudsfrygt ved saadanne Midler ikke forfremmes, saasom det er bedre eengang om Dagen at bede med Iver end 10 gange med Lunkenhed, og en Prædiken ikke høres med den Andagt udi et Munke-Kloster, som paa visse Steder udi Norge, hvor Prædikener ikke saa ofte kand holdes. Det er ogsaa troeligt, at, hvis her udi vores Kirker

Kirker holdtes twende gange Bønner om Ugen i steden før hver Dag, vilde der lade sig indfinde fleere Bedere end nu omstunder, da man aldrig seer uden Læseren og nogle faa Skoele-Disciple. En anden Erindring kunde og giøres med vore Prædikener, nemlig at derudi blev lidt meer handlet om Morale og Menneskets Pligt mod GUd og sin Næste, efterdi man merker, at Mennesker derudi ere meest u-kyndige, da de derimod ingen Mangel have paa Troe, som de ikke efterleve; Ja mange troe meere, end Kirken af dem forlanger. Jeg forbliver ꝛc.

---

# Epistola CDLXI.

Til **

Blandt andet Nyt, som min Herre udi sidste Skrivelse meddeeler mig, er dette, at en saa fornemme Stands-Person som N. N. har sat all Ambition til side, og fornedret sig ved at indgaae Ægteskab med en gemeen Handverks-Mands Dotter. Min Herre laster Gierningen, og meener intet at være meere u-anstændigt. Jeg derimod meener, at Gierningen er ikke mindre anstændig end fornuftig. Thi hvad er meer u-anstændigt end at være udi høy Stand, og tilligemed udi nødliden, og hvad giør Mennesker meere latterlige end en Velbaaren Armod? Naar man seer en Bonde udi Vadmels Klæder, beleer ingen ham. Naar man derimod bliver en høy Stands-Person udi saadan Dragt vaer, barer man sig ikke for Latter. Hvad kand være meere fornuftigt end at søge at bøde paa Armod, der af alle Ting giør en høy Stands-Person meest latterlig?

Naar

Naar en Agermand merker, at hans Jord er bleven saa maver og udslidt, at den ikke vil bære Korn meer, søger han ved Møg at giøre den frugtbar igien. N. N. har herudi meget viiselig fuldt Ager-Mænds Exempel, og derfor fortiener heller at berømmes end lastes. Dette Ægteskab er Møget, hvorved han vil giøde sine Agre, og giøre dem ligesaa frugtbare, som de tilforn vare mavre. Naar hans fornemme Slægtninge see suurt dertil, kand han trøste sig derved, at han ikke meer behøver deres Hielp, og sige med Poëten:

Populus me exsibilet, at mihi plaudo
Ipse domi, simulac Nummos contempler in arca.

Jeg forbliver 2c.

---

# Epistola CDLXII.

Til **

Det, som min Herre skriver om Havets og Vandenes Aftagelse, haver megen Rimelighed, efterdi adskillige fordum gode og dybe Havne formedelst Vandets Formindskelse nu synes med Tiden at ville blive u-brugelige, og adskillige Steder, som forhen have ligget ved Stranden, nu omstunder ikke ere Strandbredde meer, item efterdi den fornemste Part af Ægypten nemlig Delta tilforn har været et Morads. Saadant kand ikke nægtes, skiønt de udi mine Tanker gaae forvidt, som holde fore, at end de høyeste Lande for et par tusinde Aar [siden] have været skiulede af Vandet, hvoraf maatte flyde, at den heele Jord for er par tusinde Aar

siden

siden maatte have været et Hav, hvilket var u-troeligt,
efterdi intet Vidnesbyrd derom haves, og ældgamle Hi-
storier tale om lave Lande og velbebygde Dale. Ander-
ledes er det, om man vil holde for, at den heele Jord-
Kugle for Skabelsen var bedækket med Vand, hvorudi
Valisnieri, Leibnitz, Celsius og Linnæus have
funden nogen Rimelighed, hvilket jeg lader staae ved sit
Værd. Mig synes, at, førend man sætter saadan
hypothesin, maa man nøye efterforske, om ikke andre
Aarsager kan gives til Vandenes Formindskelse paa visse
Steder, og om de samme ikke paa andre Jordens
71 Steder tilvoxe; Saa at det kand heede: Unius de-
structio est alterius generatio. De samme An-
merkninger kand giøres over deres Meening, som af visse
petrificerede Materier holde for, at den heele Jord
udi Tidens Længde kand forvandles til en Steen-Klump.
Adskillige Materiers Forvandling til Steen kand ikke
nægtes, enten den skeer ved Vegetation eller efter
Newtons Meening ved Attraction. En lærd Enge-
lænder, nemlig William Stukely, er gaaen saa vidt,
at han frygter for den heele Jords Forvandling til Steen,
og meener, at de Syriske, Indianske og Arabiske slette
Marke kand udi Begyndelsen have været anderledes end
nu omstunder, da de ere fulde af store Steene og u-frugt-
bare. Dette vil jeg lade staae ved sit Værd. Men
mig synes, at, førend man falder til saadan Slutning,
det kunde være fornødent at efterforske, om visse haarde
og steenagtige Materier ogsaa ikke kand løses, saa at
det eene kand ballancere mod det andet, og Frygt for
slige fast Ovidianske Transformationes forsvinde.
Jeg forbliver 2c.

Lin. 2 for, før. Lin. 10 f. n. flette, jævne, flade.

Epi-

# Epistola CDLXIII. 72

## Til **

Jeg haver udi min Jødiske Historie anført nogle Forklaringer, som giøres over den forunderlige Historie om Nabocodonosor, der siges at være bleven forvandlet til et vildt Dyr, og udi mange Aar at have ædet Græs paa Marken. Jeg haver viiset, at nogle have henført det til en Drøm, som samme store Monarch kand have haft, og at andre have henregnet det til en paakommende Sindets Svaghed kalden Lycanthropia, som bestaaer derudi, at man indbilder sig at være forvandlet til Ulv eller andet Dyr, grundende deres Meening paa disse Ord, som findes hos Propheten Daniel: „Men da de Dage vare til Ende, opløftede jeg Nabocodonosor mine Øyne til Himmelen, og min Forstand kom til mig igien". Jeg bifalder ingen af disse Meeninger, skiønt jeg ikke laster dem, der ved fornuftige Forklaringer søge at stoppe Munden til paa Vantroende; Thi ingen Historie, naar den skal forstaaes efter Bogstaven, er selsommere. Mig synes ellers, at det, som jeg siden har fundet udi Eusebii Præparatione Evangelica, kand herudi tiene til nogen Oplysning. Eusebius anfører udi samme Skrift en Historie om Nabocodonosor, som han har fundet hos Abydenum, saaledes: Chaldæerne berette, at denne Monark, da han eengang stoed paa sit Slot, 73
ligesom af Guddommelig Indskydelse udbrød udi disse Ord til Babylons Indbyggere: „Jeg Nabocodonosor forkynder eder en overhængende Ulykke: En Persisk Konge vil paalægge eder et haardt Aag. O GUd give, førend det skeer, at den samme maa opsluges af et Havsvælg eller gaae vild udi øde Steder, hvor ingen

Menne=

Mennesker ere, og hvor Dyr alleene og Fugle findes. Gud give, forend saadant Anslag sættes i Verk, jeg selv lykkeligen maa skilles fra Verden". Efterat Nabocodonosor havde udtalt disse Ord, blev han ikke meere seet af nogen. Denne Abydeni Beretning anføres af Eusebio uden at igiendrives, saa det synes ligesom han derved har villet tilkiendegive, at den forunderlige Historie om Nabocodonosors Forvandling derved kand oplyses. Jeg for min Part overlader dette til andres Betænkninger. Jeg forbliver ꝛc.

71

## Epistola CDLXIV.

Til **.

Vor tilfælles Ven N. N. viisede mig nyeligen et Skrift, som han havde forfærdiget, og som handler om at beviise den Christelige Troes Sandhed. Jeg fandt derudi adskillige vigtige Argumenter, som kand recommendere Verket. Jeg siger adskillige, efterdi de vare ikke alle lige sterke, og nogle, som han selv holdt for Hoved-Beviis, vare udi mine Tanker svage. Jeg bad ham at udelade dem, som ingen Stik kunde holde, og som kunde give Anledning til Indvendinger og Tvistigheders Fortsættelse. Hans Hoved-Beviis, hvorudi han meest havde forelsket sig, var den Virkning, som den Christelige Troe førte med sig, nemlig: At moralisere Mennesker, og at udrødde de Laster og Begiærligheder, som tilforn havde regieret blandt dem. Saadant er i mine Tanker dog ikke let at gotgiøre, saasom Erfarenhed viiser, at Mennesker leve

ikke efter deres egen Troe og deres egne Principia. Og man kand af Historien anføre mange Exempler, som Religionens Fiender kand betiene sig af til at svække dette udi Autors Meening store Beviis. Kydskhed, Redelighed, Kiærlighed til Fædernelandet, U-forfalskhed, Venskab &c., haver aldrig været øvet udi større Grad end udi det Hedenske Rom. Heroiske Dyder, Lydighed 75
mod Øvrigheden, Forældres og Børns Kiærlighed mod hinanden have aldrig skinned meer blandt Mennesker end blandt de gamle Lacedæmonier, og, om man skal troe den Peruvianske Skribent, da haver den største Deel af det Sydlige America været for de Christnes Ankomst til Peru som en Platonisk Republiqve; Ja vil man appellere til nu værende Tiders Erfarenhed, da seer man af vore Missionariers Beretninger, at de Christnes slette Levnet er den største Hindrings-Steen for Malebarerne udi deres Omvendelse. Vel kand viises Exempler paa adskillige Nationer, der ved Christendommens Indførsel ere blevne moraliserede; Men, saasom man kand anføre ligesaa mange Exempler paa Contrarium, saa er det ikke tienligt at staae for sterkt paa saadant Argument eller at anføre det som et Hoved-Beviis paa den Christelige Troes Sandhed, som jeg seer ovenmeldte Autor har giort. Jeg har paa adskillige Steder udi mine Skrifter viiset, at Orthodoxie og slet Levnet ofte alliere sig med hinanden, og at Jøderne vare aldrig værre, end da Orthodoxien hos dem var paa den høyeste Spidse, og da de toge ikke i Betænkning at opofre Liv og Lemmer for at handhæve den mindste Kirke-Ceremonie. Fornuftige Lovgivere derfor, saasom de have merket, at Troen og Lærdommen desværre ofte ikke haver den Virkning, som den burde have, have arbeydet paa at omstøbe Mennesker ved andre

Lin. 12. for, før.

andre synlige Midler, som ved legemlig Straf og Be-
76 lønning, ved at foregaae dem med egne Exempler, ved at indprente dem Begiærlighed efter Ære, Navn og Rygte, item Kiærlighed til Fæderne-Landet. Det var ved saadanne Midler, at Romerne, et røverskt Folk, bleve udi nogle faa Aar forvandlede til de dydigste Borgere. Det var ogsaa ved samme Midler, at Lacedæmon blev i en Hast omstøbt udi en anden Form, saa at man i steden for forrige Laster og Forvirrelser hørte ikke uden om Heroiske Dyder, Skik og god Orden. Ikke at tale om andre. Lader os derfore ikke pukke formeget med et Beviis, som intet Beviis er; Lader os heller beflitte os paa, at vort Levnet maa svare til vor Lærdom; Lader os eftertænke, hvorlidt vi svare dertil, og saa ville vi let begribe, at dette Autoris Argument kand ikke anføres som et Hoved-Argument, og at det er sikkerst at holde sig alleene til andre Beviisligheder, som ikke kand igiendrives, og som ikke kand give Anledning til vantroende Chicaner: Et slet Beviis er værre end intet Beviis. Thi det første synes ligesom at tilkiendegive, at man er trængende til fleere, da det sidste derimod viiser, at man har nok udi de gode og vigtige Argumenter. Jeg forbliver &c.

---

# Epistola CDLXV. 77

Til **

Man renser nu fast sterkere udi Religionen paa det faste Land end udi store Brittannien, og det synes, at Naturalismus gaaer frem ligesom Qvægsygen, der spreder sig ud over heele Europa. Tilforn lode andre Nationer sig nøye alleene med at oversætte de farlige Engelske Skrifter; Men nu tage de ikke i Betænkning at skrive egne Originaler, og at angribe Religionen fast med større Frækhed end udi store Brittannien, og kand man sige, at ingen Engelslænder er gaaen saa vidt, som Edelmand udi hans aftvungne Forsvar; Thi han sætter sine Ord ikke paa Skruer, som enten Collins, Tindal, Morgan, Chub &c., men gaaer lige til Verks, og efter de gamle Homeriske Kiempers Exempel slaaer og skielder tillige. Men just denne hans Bitterhed foraarsager, at hans Skrift er mindre farligt end adskillige andres, der ere skrevne med større Moderation. Thi een, der ligesom forud tilkiendegiver, at han skriver for at hævne sig, og for at udøse sin Galde, udvirker ikke saa meget, som en anden, der foregiver sig uden Partiskhed at lede efter Sandhed; Derfore bliver ogsaa de Argumenter imod Religionen, som findes udi Woolstons Skrifter slappere, end de, som findes udi Collins, efterdi den første 78
gaaer offensive til Verks, den sidste derimod defensive, foregivende, sig at være en Ven af Religion og Geistlighed, saavidt Fornuft og sunde Udtolkninger tillade. Edelmands Bitterhed nærmer sig til Blasphemie. Hans Invectiver mod Geistligheden, som han foregiver af egen Nytte at have sammensmedet Religionen, ere haarde og ilde grundede; Man kand vel tilstaae, at adskillige

skillige Religions Artikle helst udi Pavedommet grundede sig paa Geistlighedens Høyhed og egen Nytte; Men intet er daarligere end at tillægge saadanne Hensigter Religionens første Stiftere, efterdi de samme ved Religionens Forplantning tilveyebragte sig intet uden Haanhed, Foragt, Død og Pinsler. Vil man sige, at Begiærlighed efter Martyr-Krone hertil har været Tønder, da kand saadant ikke siges om de første Tider, ey heller appliceres uden paa visse sildere Kirke-Forstandere, som fast eene efter Døden bleve satte paa Helgenes Liste. Jeg forbliver 2c.

---

79 # Epistola CDLXVI.

Til **

Jeg seer af min Herres sidste Brev, at han er eenig med mig udi den Dom, som jeg har fældet over visse Skribentere paa det faste Land: Nemlig, at de udi Religions Sager gaaer over de Engelske; Thi naar disse skrive som Fritænkere, saa skriver hine som Religions Bespottere og affagde Fiender, og naar de sidste foregive sig at leede efter Sandhed og efter den Religion, som er grundet alleene paa Fornuften, saa synes de første at have Afskye for all Eftersøgning, saasom de ikke finde deres Regning ved Religion og ved den Lærdom om Straf og Belønning udi et andet Liv. Hvor stor min Tolerance er, saa strækker den sig dog ikke til saadanne Skribentere. Anderledes dømmer jeg om de saa kaldne Fritænkere, hvoraf mange udi got Forsæt kand vildfare, efterdi de holde for, at For-

Fornuften bør være Ledsager udi all Eftersøgning, og holde for farligt at troe, hvad som dem derimod synes at være anstødeligt. Blant dem kand regnes Collins, hvilken er de nu værende Engelske Fritænkeres Hovedsmand og Anfører. Den samme gives saadant Vidnesbyrd, at endskiønt han udi sine Skrifter har forfægtet adskillige dristige Ting, som ere u-overeensstemmende med
de Lærdomme, som ere antagne blandt de Christne, saa 80
har han dette u-anseet været høyt agtet for hans Skarpsindighed og reedelige Hiertelav. Han forvaltede Øvrigheds Embede udi den Province Essex (Essex Shire) og det med saadan Reedelighed, at man betroede ham Provinciens Penge, som hans Formænd, Rentemesterne, ofte havde ilde forvaltet. De, som udi hans levende Live have søgt at sværte ham, toge hans Forsvar efter hans Død. Lærde Mænd have udi hans Død en stor Forliis; Thi hans Bibliothec stod dem altid aabet; Han forsynede dem selv med Bøger, som arbeydede paa at igiendrive ham, ja viisede dem selv, hvilke Argumenter vare de sterkeste. Den Fordærvelse, som regierer blandt Christne, og Geistlighedens Forfølgelser, drev ham til at anfægte Religionen. Dog hadede han ikke dem, han bar Afskye for; Thi han var venlig og tienstagtig mod alle og legerede Penge til tvende Engelske Geistlige, hvis Lærdomme han dog ikke bifaldt. Af dette Vidnesbyrd sees, at Collins har været en Mand, som udi god Intention kand have vildfaret, og at det samme maa siges om adskillige andre, der ved nøye Efterforskning ere drevne ud af den alfare Vey. Anderledes maa man dømme om dem, der erklære sig Fiender af Religion, efterdi de ikke finde deres Regning derved. Blandt dem kand regnes foromtalte Edelmand og Autor, som har skrevet mod Religionen under det Navn af Gilbert Burnet, item de Skribentere, der have

under

81 under Navne af Jødiske Rabbiner skiemtet med den hellige Skrifts Stiil, og Autor til de saa kaldne Princesses Malebares &c. Nogle kand ogsaa vel holde for, at man blandt de sidste ogsaa maa regne Autor til L'homme Machine, efterdi han gaaer endnu videre end de samme, saasom han forkaster ikke alleene all Religion, men endogsaa nægter Siælen, og tilskriver alle Menneskets Gierninger Legemets Organisation, Blod og Vædsker; Men saasom samme Autor grunder sin Lærdom paa Anatomiske Experimenter, og han af deslige Undersøgninger er forbundet dertil, saa synes mig, at han ikke kand sættes udi lige Classe og under samme Nummer, som de ovenanførte sidste Skribentere; Thi, endskiønt han er meere farlig, saa er han dog mindre lastværdig end de, der af Raadhed skiemte med Religionen, og som ikke bør ansees anderledes end ryggesløse Mennesker, efterdi de ere Atheister, ikke af formegen Grublen og Undersøgning, men af Inclination, saasom de intet troe, efterdi de intet ville troe. Man kand sige, at Autor til L'homme Machine er forført af Physiske og Anatomiske Efterforskninger. Om den Lærdom, som visse anseelige Mænd udi vor Tid forplante de Harmonia præstabilita, dertil har kundet contribuere, drister jeg mig ikke til at sige. Det alleene maa man tilstaae, at, endskiønt Lærdommen er ikke den samme, saa har den dog samme Virkning udi Morale, giør Menneskets fri Villie til intet, og tilskriver alle dets Gierninger en fatal Nødvendighed. Jeg forbliver &c.

# Epistola CDLXVII. 82

## Til **

Min Herre forundrer sig over den milde Dom, som jeg fælder over Autor til det Skrift kaldet L'homme Machine. Jeg fælder ingen mild Dom over saadan Autor, der forkaster baade Religion og Morale. Jeg siger alleene, at, eftersom det synes, at han af alt for subtile Speculationer kand være forledet til saadanne selsomme Meeninger, hvorved han er ligesom druknet udi sin Viisdom, han da er mindre lastværdig end visse Skribentere, der af Kaadhed drive Spot med Religionen, og intet troe, efterdi de intet ville troe. Den første kand lignes ved en beskienket Mand, hvis Hierne af for hidsig Drik er kommen udaf Lave, eller med en, der af for megen Læsning har faaet Skade paa Synet; De sidste derimod kand lignes ved dem, der have Oyne, men ikke ville see, og der have Forstand, som de ey ville bruge. L'homme Machine er vel et af de vederstyggeligste Skrifter, som nogen Tid er kommet for Lyset; Men man seer adskillige Argumenter, hvorvel ilde grundede, at have noget Skin. Man maa vel tilstaae, at den Lærdom, som grunder sig paa Erfarenhed, er den sikkerste Rettesnor. Man maa med Autor tilstaae, at hundrede Vildfarelser reyse sig af antagne Definitioner og af Argumenter a priori. Man maa ogsaa tilstaae, 83
at Organa, Blod og Vædsker contribuere til det, som man kalder Fornuft, og at de udvirke Affecter og Tilbøyeligheder, og naar saa er, seer man, hvad som har forført Autor, og som har bragt ham til de farlige Meeninger at nægte Siælen og dens Virkninger, at giøre den til et Chimere og non ens, og at til-

skrive

skrive Legemet alt, hvad som tillægges Siælen. Men, endskiønt man tilstaaer Blodets og Vædskernes Virkninger udi et Menneske, saa flyder dog deraf ikke, at Siælen bliver til intet, og at efter hans Sigelse Organisationen er Menneskets Merite; Thi, u-anseet alle de Experimenter, som han anfører, og hvormed han søger at viise, at ligesom Legemet er dannet, saa er hvert Menneskes Villie og Tilbøyelighed, seer man dog noget hos Mennesket, som ikke kand henføres til Mechanismum, nemlig Strid mellem Kiød og Aand, som Skriften siger, efterdi et hvert Menneske kand sige: Video meliora proboqve, deteriora seqvor. Det er: jeg seer og samtykker det gode, men følger det onde. Man seer og, at Mennesket udi den største paroxysmo, som Blodets Fermentation og Hiernens Forvirrelse foraarsager, ofte kand moderere en Affect eller i det ringeste dømme, at den bør modereres. Frihed til at tænke kand ved Legemets U-orden vel Baand paalægges, den kand dog ikke gandske qvæles, hvilket og viises af Erfarenhed, som Autor beraaber sig paa, saa at her kand anføres Erfarenhed til Beviis
84 paa det eene saavel som paa det andet. En saadan Frihed er noget Antimachinistiskt, og som viiser, at et Menneske bestaaer af andet end af en pur Materie alleene. Ligesom nu Erfarenhed viiser, hvad Legemets Dannelse udvirker, saa viiser ogsaa Erfarenhed, at udi et Menneske er noget, som strider derimod, og at derudi er en Dualitet eller dobbelt Kilde; Thi, hvis det ikke var saaledes, burde ingen Strid være, men alting maatte drives ligesom et Skib blindt af Vinden, naar ingen Styrmand sad ved Roret. Legemets Dannelse maa derfore lignes ved Vinden, der driver Skibet til Skiær og Klipper, og Siælen ved Styrmanden, der søger at forekomme Skibbrud. Man seer heraf, hvorvidt

Autor

Autor extravagerer. Alt, hvad man ham kand tilstaae, er dette, at udi Misgierningens Revselse Straffen kand skærpes og formildes efter Misdæderens Constitution; Og at, endskiønt en Misgierning er hos tvende Personer lige stor, saa er den dog ikke lige strafværdig, efterdi en har hæftige Affecter at bestride, men den anden synder af fri Villie. Jeg forbliver ꝛc.

# Epistola CDLXVIII. 85

## Til **

Qvægsygen raser endnu, og Forhaabning om dennes Ophørelse forsvinder meer og meer. Man maa vel forundre sig over, at, eftersom saa mange u-magtpaaliggende Skrifter aarligen komme for Lyset, ingen har paataget sig at forfatte Historie over denne store og u-sædvanlige Lande-Plage. Jeg siger: u-sædvanlige, efterdi fast intet Exempel udi Historien derpaa findes. I det ringeste har jeg intet Exempel fundet, hvor megen Umage jeg har anvendet derpaa. Man finder vel ofte talet om Qvægsyge; men aldrig om nogen, der fast den 5te Deel af et heelt Seculo haver raset over heele Europa, og ligesom en Støver udi alles Vraaer og Vinkler efterleeder alt det Qvæg, som den tilforn ikke har angrebet. Det er sandelig en Materie, som fornemmeligen burte sætte saavel Historie-Skrivere som Naturkyndige udi Arbeyde. Historie-Skrivere burte bemøye sig med at efterleede om Exempel paa en Qvæg-Pest, der med slige Omstændigheder udi Krøniker er at finde, hvilket var meere Magt-paaliggende, end at antegne

tegne u-tallige andre Ting, hvormed deres Skrifter ere opfyldte. Naturkyndiges Pligt var, at efterforske Aarsagen til denne Svagheds Langvarighed, til dens selsomme Egenskaber, til dens Frem- og Tilbage-løben,
86 hvi den ikke angriber en Koe, Oxe eller Kalv meer end eengang, og andet desslige. Nogle have vel udi Begyndelsen foretaget sig, at efterforske Sygdommens Aarsag, men dens Langvarighed og selsomme Egenskaber udfodre andre Argumenter end de, som forhen ere brugte. Man betiener sig nu fast alleene af Theologiske Argumenter, hvilke vel ikke kand forkastes; Men, som GUD til at straffe bruger naturlige Midler, saa dispenseres Naturkyndige ikke for at efterlede de meest rimelige Aarsager hertil. Jeg forbliver ꝛc.

---

87 # Epistola CDLXIX.

Til * *

Jeg haver nyeligen læset et politisk Skrift, hvorudi Autor skiemter med de Maader, visse Regieringer betiene sig af udi at paabyde Krigs-Styr. Han siger: hvortil tiene disse mange Omsvøb, at sætte Skat paa visse Klædedragte, paa Galloner, paa Carosser, paa Speylglas og andet desslige, som i hans Tanker er latterligt og foraarsager Forvirrelse. Mon, siger han, det er ikke bedre, fornuftigere og mageligere, at paabyde en reen Kop og Formue Skat? Men den gode Autor har ikke eftertænkt, hvor vanskeligt det er, at paabyde en Skat, som kand være alle til maade. De Omsvøb, som synes ham latterlige, ere ofte gandske

fornødne, efterdi Erfarenhed viiser, at Almuen vil og maa tracteres som Dukker og Marioneter, og de Skatte, som dem paalegges, maa være af den Natur, at det kand synes, at de frivilligen underkaste sig de samme. Ex. gr.: Naar en ikke vil skille sig ved sine Galloner, sine broderede og Gyldenstykkes Klæder, sine Speylglas udi Carosser, sine store Vindues Ruder ꝛc., men heller beqvemmer sig til Skatten, saa underkaster han sig den frivillig, og hverken tør eller kand han besværge sig derover; Thi det heeder i saa Maade: Volenti non est onus. Det er: Naar man selv udvælger sig en Byrde, er det ingen Byrde. Herpaa grunder sig den Skik, at fodre Port-Skilling af dem, som efter et vist Klokke-Slet komme om Aftenen ind udi Staden fra deres Lyst-Reyser. Hvis saadan Skat paalagdes alle Reysende, og paa alle Tider, vilde det heede: Man søger ved Paalæg at forbyde os all Lyst. Men, saasom enhver befries fra slige Paalæg, uden naar han ey betimeligen kommer tilbage igien, underkaster han sig dem frivilligen. Disse Omsvøb, som Autor criticerer, kand derforuden tiene til at hæmme Pragt og Vellyst. Og omendskiønt de derved ikke kand hæmmes, som Erfarenhed desverre viiser, saa synes det dog at være Regieringens Sigte, og at den derved giver tilkiende, at de bør hæmmes. Adskillige Ting, som ved første Oyekast synes latterlige, kand ved nøye Eftertanke findes at være vel grundede. Jeg forbliver ꝛc.

---

Epi-

# Epistola CDLXX.

## Til **

Det fornemste Sigte af mine Moralske Skrifter er, at bestride visse antagne falske Meeninger om Dyder og Lyder, og at viise, hvor ofte man af Mangel paa nøye Efterforskning tager Skyggen for Legemet, fordømmer det, som er Roes-værdigt, og roser det, som fortiener at lastes, laster de samme Gierninger hos een, som de rose hos en anden, dømmer om Sager ikke efter Sagerne selv, men efter deres lykkelige Udfald, saa at en Daare faaer Navn af en viis Mand, efterdi hans Daarlighed haver got Udfald, og en viis Mand kaldes en Daare, efterdi hans fornuftige Anstalter ved een eller anden Hændelse ingen Virkning kand have. Jeg har forhen viiset den falske Idée, man giør sig om Helte og Helte-Gierninger; De samme Anmerkninger kand og giøres over de fleeste Martyriis, efterdi man dømmer om Gierningerne efter Personerne, saa at den samme Gierning, som hos een kaldes Bestandighed, heeder hos en anden Stivhed og Brutalitet. Den Tale, som er latterlig udi en Therſitis, berømmes udi Neſtors Mund. Almuen rører kun ved Skallen, og trænger sig ikke ind til Kiernen; Den seer ikke uden ved andres Øyne, og taler ikke uden ved andres Mund; Den confunderer Hyklerie med Gudsfrygt. Forældrenes Troe og Meeninger døe ikke med dem. De efterlade Børnene deres Troe med deres Midler. Oldefaderens Daarlighed bliver ogsaa Børne-Børnenes. Hør, hvad en sindrig Moraliſt herom anfører. Hans Betænkninger ere vel Poëtiske og sterke, men finde dog Bifald hos mange. Franciſcus Xaverius, siger han, forstyrrer og nedslaaer Afguds Billeder udi Japan, for

i deres Sted at oprette sine egne, indtil at Landets Geistlige af Nidkierhed for deres gamle Troe omkomme ham. Han døer, og den Religion, som han har forplantet, florerer efter hans Død, som har sat Splid udi Landet og ophidset Undersaatterne mod Regenten. Kongens Øyne aabnes omsider, saa at han med Sværd og Ild forfølger Rebellerne. De fleeste falde da fra Troen igien, og opofre den for deres timelige Velfært og for deres Liv. Een eeneste blandt tusinde foragter Fængsel og Sværd, og døer med den Troe, som han har været overtalet af Xaverio at antage. Hans Død ansees som et Martyrium, og hans Aske haves Ærbødighed for. Europa opretter for ham Altar, og sætter ham paa Helgenes Liste. Men, naar en Barbarisk vild Americaner falder udi sin Fiendes Hænder, naar man optænder Baal for ham, og han midt udi Pinen synger og leer af alle Trudsler, saa bliver hans Død ikke anseet som et Martyrium, ey heller den lidende som en Helt, men han bliver kaldet en haardnakked Barbar. Saaledes dømmes u-lige om begge, skiønt den første haver for sin Lidelses Belønning Ære og Altar for Øyene, og den sidste derimod intet uden Spot og Eftertale. En, som træder under Fødder Landets Love, som forstyrrer dets Troe, som traadser mod Regenten, bespotter dens Religion, og saaer U-enigheds Sæd blandt Landets Indbyggere, naar saadan en døer, efterdi han har fortient at døe, mon han vel fortiener at kaldes Helt, og at zires med Martyr-Krone? Jeg meener, at den fortiener meer at høyagtes, der omkommes ved sin Fiendes Grumhed, og ikke ved nogen Misgierning, som han har bedrevet. Det er alleene udi en u-skyldig Mand, man bør priise Bestandighed udi Lidelse. Videre, naar en Poenitent plager og pidsker sit Legeme for de Synder, som han har bedrevet, og

Lin. 10 f. n. dens, hans, Regentens.

agter at bedrive, naar han udi det heele Folks Paasyn øver saadan Discipline, da raaber man Mirakel, og hans Navn bliver høyt anskrevet hos Efterkommerne. Men, naar en Malebarer giver sit Legeme dybe og blodige Saar, naar han heele Aar igiennem gaaer nøgen, og underkaster sig saavel Solens Heede som Vinterens Kulde, naar han velter sig igiennem en heel Provincie for at tilkiendegive Anger og Ruelse, siges han at have en Skrue løs i Hovedet. Saa vidt Autor, hvis Betænkninger herover ere vel noget sterke, skiønt man maa tilstaae, at de ikke ere gandske u-grundede. Thi Erfarenhed viiser, at man seer ikke saa meget paa Gierningerne selv, som paa Personerne, der bedrive dem. Jeg forbliver &c.

---

92

# Epistola CDLXXI.

Til **

Jeg disputerede engang Udenlands om Religionen med en Munk. Den fornemste Materie var om den eenlige Stand, som Kloster-Regler forbinde til. Jeg meenede, at Forbud mod Ægteskab strídede saavel mod Naturens Lov, som mod den Hellige Skrift og de Ord: Voxer og formeerer Eder. Han derimod, at der stedse maatte være Mennesker, som ofrede sig alleene til Guds Tieneste, og at Ægteskab og de Besværligheder, som dermed følge, ere udi saadant Hinder. Derpaa talede han prægtigen om den eenlige Stands Nytte, Herlighed og Hellighed. Jeg blev stift staaende paa mit første Argument, og meenede, at saadant er

ikke

ikke andet end at castrere sig selv; Jeg sagde, at, hvis Sophroniscus saadant havde giort, var Socrates ikke kommen til Verden. Han anførte derpaa de største Helgenes Exempel, hvilke frivilligen af ovenmeldte Aarsag havde holdet sig fra Ægteskab, og fremdrevet deres heele Tiid udi eenlig Stand. Jeg sagde, at, naar man nøye vil examinere mange saa kaldne Helgenes Opførsel, vil man finde, at visse af dem, som opløftes til Skyerne, ikke fortiene mindste Berømmelse; At nogle Eremiter og Ascetici ikke have været andet end tungsindede Menneske-Hadere, og at en St. Franciscus, en Ignatius &c. ere blevne satte paa Helgenes Liste, efterdi de have haft Skruer løse i Hovedet. Jeg fremfoer videre, at de, der uden Aarsag, som flyder enten af Legemet eller Sindet, eller formedelst andre visse Omstændigheder opofre sig stedse til eenlig Stand, renoncere paa at være Mennesker, og overtræde Naturens Lov. Da han nu omsider stønnede noget herved, sagde jeg, at jeg kunde dog forsyne ham med et Argument, som kunde tiene til at sætte Farve paa hans Sag; Jeg sagde, at han kunde foregive, at det er fornemmelig Munke og Eremiter, som giøre naturlige Børn, og at man derfore kalder dem Naturlige, som avles uden for Ægteskab; Og, naar saa er, synde de hverken mod Naturen eller den sunde Politie. Ikke mod Naturen, efterdi de giøre naturlige Børn, ey heller mod den sunde Politie, saasom Erfarenhed lærer, at Hore-Unger blive de dueligste Borgere. Saasom han nu begreb, at det sidste var Skiemt, gik han vred bort. Jeg forbliver &c.

Lin. 5 f. n. Politie, Politik.

---

Epi-

# 94 Epistola CDLXXII.

## Til **

Man haver, saavel i Engeland, som paa andre Steder, baaret Tvilsmaal om de tvende Kongers Caroli 1. og hans Søns Caroli 2. Religion. Hvad Faderen angaaer, da har man endeel af de Breve, han har tilskrevet Paven, endeel ogsaa af den Omhed, han stedse lod see mod de Roman-Catholske Undersaattere, dømt, at han udi Hiertet bekiendte den Romerske Religion. Men man kand af det eene, saavel som af det andet intet Beviis have; Thi, saasom han trængede til Paven udi det Ægteskab, som arbeydedes paa med den Spanske Princesse, saa kand samme Breve ikke ansees andet end pure Compliments Breve. Og den Omhed, han lod see mod de Roman-Catholske, reysede sig af den Affection, de tilkiendegave mod hans Person, og de Tienester, de tilbøde ham, sær udi det store Oprør. Dette gav Anledning til Mistanke for den Engelske Kirke, og glemte da Puritaner og Independenter ikke at forøge den samme, for at sætte Farve paa deres Opstand. Men nu omstunder tviler fast ingen u-partisk Engelænder om Caroli Imi Orthodoxie, hvorpaa hans sidste Bekiendelse paa Retterstedet kand tiene til et u-imodsigeligt Beviis; Ja man kand have
95 meer Aarsag at mistænke Faderen Kong Jacob 1. u-anseet de Skrifter, han forfattede mod den Romerske Lærdom; Thi han var en stor Mester i at simulere, da Sønnen derimod var meer sandrue og redelig. Hvad Carl 2. angaaer, da, saasom han slægtede sin Farfader paa at forestille sig udi Religionen, da, endskiønt han stedse gav sig ud for at være en Forfægter af den Engelske Kirke, saa var hans Troe dog stedse mistænkt,

saa

saa at man holdt ham for at være Roman=Catholsk udi Hiertet. Saadan Mistanke blev forøget ved hans Opførsel paa sit yderste, da han lod sig betiene af en Romersk Præst. Og, hvis man kand fæste Troe til de Breve, som nyeligen ere publicerede, og som findes udi Andersons Samling, saa haver man ingen Aarsag at tvile meer derom; Om samme Breves Rigtighed vidner hans Broder og Successor udi Regieringen Jacob 2. og lyder det første saaledes:

„Den Tale, som vi hørte forgangen Dag, har kundet overbeviise os, at Christus ikke kand have uden een Kirke paa Jorden, og jeg holder for det at være klart, at det er den Romerske Kirke. Jeg holder u=fornødent at tale vidtløftigere herom, efterdi man alleene maa spørge om, hvor den rette Kirke er. Vi erklære, at troe en Catholisk og Apostolisk Kirke; Og at det er ikke enhver tilladt, at troe hvad han vil, men at saadant tilkommer alleene Kirken, som Christus har givet Magt paa Jorden at styre og regiere os udi Troens Materie, 96
og som har forfattet Troes Bekiendelser, hvorefter vi skulle rette os. Intet kand være u=rimeligere, end at give et Land Love og tilligemed at tillade Indbyggerne at forklare dem efter egen Phantasie. Thi i saa Maade vilde enhver Borger blive sin egen Dommer, og i følge deraf vilde ingen Forskiæl blive mellem Ret og Uret. Kand vi da troe, at GUD har vildet lade os svæve udi saadan U=vished, og at han har vildet give os en Regel for at veylede os, og tilligemed overladet os Frihed at dømme efter vore egne Hoveder? Jeg vilde ønske, at nogen kunde viise mig, hvo der har givet enhver Person Magt at dømme udi Troens Sager. Christus har overladt Kirken saadan Magt indtil at løse og absolvere Syndere. Han har efterladet den Hellig

Aand,

Aand, som har regieret den efter hans Opstandelse. Apostlerne have strax forfattet ved den Hellig Aands Hielp Troens Artikle, og siden haver det Nicæniske Concilium giort det samme, og forfattet en Bekiendelse, som fører dets Navn. Kirken er saaledes ved den Magt, som den af Christo er given, bleven beskikket til Skriftens Dommer mange Aar efter Apostlernes Tider, og har faaet Ret til at dømme om, hvilke Bøger ere Canoniske, eller ikke ere. Hvis den da haver saaledes dertil været berettiget, saa vilde jeg gierne vide, hvorledes den har tabt saadan Ret, og ved hvilken Myndighed man har separeret sig fra samme Kirke. Den „eeneste Indvending derimod, som jeg har giort, er, at denne Kirke har vildfaret ved at dreye Skriften, at give den Meeninger, som stride mod Sandhed, og at betynge den med Troes Artikle, som Skriften ikke autoriserer. Men jeg spørger, hvo skal være Dommer herudi? enten det skal være Kirken, som ved en bestandig Succession er forplantet til os, eller nogle private Personer, som have giort Skilsmisse for deres egen Nytte.“ Saa vidt Caroli 2. Bekiendelse, om hvis Rigtighed Jacob 2. vidner med et Underskrift saa lydende: „Dette er en rigtig Copie af et Brev, som er skrevet med min Broders Kong Carls egen Haand, hvilket Brev jeg har fundet udi hans Skriin.

Jacobus R.“

Man seer af denne Bekiendelse, at Carolus 2. haver fordømt den Engelske Kirke, hvoraf han dog foregav sig at være en ivrig Beskytter. Det er ellers vanskeligt at dømme, om han var en alvorlig Roman-Catholsk, thi hans daglig Tale og Opførsel viiser Lunkenhed udi all Religion, saa at han er en Proselyt, som den Romerske Kirke ikke meget kand bryste sig af;

Det

Det havde været bedre og anstændigere for Kong Jacob, at han havde supprimeret dette Brev, saasom det tiener til intet andet end til at sværte hans Broders Ihukommelse, og saasom derudi alleene findes nogle loci communes, som hundrede Gange have været igiendrevne. Intet er u-rimeligere end det Hoved-Argu- 98
ment, som til Slutning anføres; Nemlig: Hvis Kirken har vildfaret, hvo kand dømme derom uden Kirken selv? Deraf seer man, at Skriften haver intet at sige, men at Kirken bliver dens egen Dommer. Jeg har paa andre Steder viiset, at den store Kiempe Bosweth stedse betiente sig af saadant Beviis, og tilligemed antegnet, hvor ilde grundet det er. Jeg forbliver &c.

---

# Epistola CDLXXIII. 99

## Til **

Jeg haver ved adskillige Leyligheder udi mine Skrifter viiset, at det er ikke Luften og Føden, som giør et Folk kiendeligt fra et andet udi Dyder og Lyder, og at man ikke tilæder sig Tapperhed, Redelighed, Ambition og andre deslige glimrende Egenskabe; men at de flyde af sunde Love, og ved kloge Anordninger saaledes indpræntes, at de blive ligesom til en Folke-Natur. Dette tage de fleeste Europæer, sær de, som ikke have besøgt andre Jordens Parter, ikke udi Agt; Thi de bilde sig ind, at, jo længer et Folk er fra Europa, jo mindre moraliséred er det, og derfor ansee som Fabler, hvad som reysende Folk have berettet om Chineser, Persianer, Indianer og andre.

Hvis

Hvis Garcilassi de Vega Beretninger om Peruvianer ere rigtige, hvorom man dog ingen Aarsag har at tvile, da have Peruvianerne udi Dyd overgaaet alle andre bekiendte Nationer. Om Japoneserne fortælles forunderlige Ting, og tillægges dem saadanne herlige Egenskabe, saa at intet Europæisk Folk kand lignes med dem; Thi de Dyder, som dem tilskrives, gaae indtil Heroismum, saa at end gamle Rom og Grækenland paa den Tid, da deres Qvaliteter vare
100 udi største Glands, fast ikke kand lignes mod dem. Paa deres Redelighed, Foragt for Døden, Kiærlighed til Fæderne-Landet, Medlidenhed, og andre Heroiske Egenskabe anføres af de troeværdigste Skribentere mange Exempler. Saasom intet Folk foragter meere Rigdom, saa er intet Folk meere fri for de Laster, som flyde af Begierlighed efter Penge; Thi det var Rigdoms Foragt, som foraarsagede, at de Lacedæmonier og gamle Romere practiserede saa store Dyder. Man finder hos den Japonesiske Almue intet uden det, som er fornødent. De hade alt hvad som er til Overflod, og beflitte sig alleene paa at holde deres fornødne Sager nette og reene. Man har fast intet Exempel paa, at en Japoneser driver Spot med Guddommelige Ting. Man hører dem sielden at klage sig. Men de skikke sig udi all Modgang med en Heroisk og fast u-troelig Bestandighed. En Fader fordømmer til døde sin Søn, som han elsker, uden at lade see ringeste Bevægelse, naar Sønnen har begaaet en Misgierning. Exempler derpaa ere saa almindelige, at man fast ikke reflecterer derpaa. De gamle Græker og Romere bryste sig af deres Codris, Deciis og Corvinis. Men udi Japan er en saa stor Mængde af deslige Helte, at deres Navne fast ikke blive antegnede. Det forunderligste er, at det Japonesiske Fruentimmer derudi giver

det

det andet Kiøn intet efter. Herpaa vil jeg anføre nogle faa Exempler. En Tieneste=Pige, da man eengang 101
skiemtede med hende paa en Maade, hvorved hun meenede hendes Ære at lide, da, endskiønt Tingen i sig selv var ikke af megen Vigtighed, tog hun Livet af sig. En fornemme Herre forelskede sig udi en anden Pige, som han bortførte fra Moderen for at sætte udi sit Serail. Moderen, som var en fattig Soldats Enke, tilskrev hende et Brev, hvorudi hun opmuntrede Dotteren at føre sig denne Kierlighed til Nytte, som kunde redde dem begge fra yderste Armod. Herren traf u=formodentligen Pigen just da hun læsede Brevet, og forlangede at vide dets Indhold; Men, saasom hun ikke kunde overtale sig dertil, og ikke vilde blotte sin Moders Skam, stak hun Brevet med saadan Hæftighed udi Halsen, at hun derved qvaltes og døde. Herren blev derover desmeere begiærlig efter at vide Brevets Indhold. Han lod derfor aabne den døde Piges Mund; Men da han ved dette Middel fik Brevet at læse, som endda var u=beskadiget, blev han derover saa bevæget, at han tog Moderen til sig, og forsørgede hende rigeligen saa længe hun levede. Keyseren fattede eengang hæftig Kiærlighed til en deylig Matrone, og saasom han ikke kunde blive hende paa anden Maade mægtig end ved hendes Husbonds Død, lod han Manden omkomme. Han lod derpaa Enken til sig kalde, og søgte at overtale hende at forblive hos sig paa Slottet. Hun stillede sig villig an dertil; Men
tilbad sig alleene 30 Dage for at begræde hendes Mands 102
Død, item Frihed til at anrette et Giæstebud, og at tractere sine Venner paa Slottet. Dette blev hende tilstaaet, og Keyseren sagde, at han selv vilde bivaane samme Høytidelighed, hvilket og skeede; Men, da Giæstebudet var til Ende, og man reysede sig op fra Bordet, gik hun ud paa et Gallerie, og styrtede sig Hovedkulds ned

deraf

deraf for at redde sinÆre og holde den Troeskab, som hun hendes Mand havde tilsvoret. Den Hollandske Skribent Caron, som var Directeur for det Hollandske Handel-Selskab udi Japan, anfører et Exempel, som er end merkeligere. En ung Pige, da hun skulde skiænke for sit Herskab, og derfore maatte rekke sig frem over Tafflet, var saa ulykkelig, at hende en Vind overkom, som gik løs. Denne Hændelse bragte hende udi saadan Forvirrelse, at hun af Skam skiulede sit Ansigt, fattede sit eene Bryst med Tænderne, og beed derudi indtil hun opgav Aanden. Saadanne Exempler, som viise en yderlig Foragt for Døden, ere ikke rare at finde udi de Japonesiske Krøniker. Man seer ellers heraf, hvad point d'Honneur kand udvirke, og hvilke Heroiske Dyder den kand tilveye bringe, naar dermed følger sund Lærdom, som kand viise, hvorudi den rette Ære bestaaer. Man kand ikke raade nogen at efterfølge Japoneserne udi ovenanførte Gierninger. Thi Heroismus kand gaae saa vidt, at den taber sit Navn deraf,
103 og faaer Anseelse af Grumhed. Men man seer dog derhos af andre Exempler, at denne Ærekierhed, som Japoneserne fra de spæde Aar indprænte, er Tønder til store og glimrende Dyder. Der er ingen Fare saa stor, som en Japoneser jo underkaster sig, for at tiene og forsvare en Ven. Den største Fare kand ikke tvinge ham til at røbe den, som han har forsikkret om sin Taushed. Naar end en u-bekiendt Person søger sin Tilflugt til en anden, og begiærer hans Hielp for at beskytte sin Ære og sit Liv, sparer den ombedede hverken Gods, Liv, Hustrue eller Børn, men vover alting for at redde den Betrængte. Jeg kand til Slutning ikke forbigaae en merkelig Historie, saasom ingen tiener til meere Opbyggelse. En Japonesisk Enke havde 3 Sønner, og levede udi Armod, havende intet til Underholdning uden

Lin. 12. rare, sielbne.

uden hvad samme Sønner med deres Arbeyde kunde
erhverve, hvilket dog ikke var tilstrækkeligt til Livets Op-
hold. Udi denne Tilstand grebe de til en selsom Gier-
ning, for at forbedre Moderens Tilstand. Regieringen
havde for kort siden bekiendtgiort, at hvo, der kunde
gribe og aabenbare en Røver, skulde nyde en anseelig
Belønning. De 3 Brødre, saasom de vare meere be-
kymrede for deres Moder end for dem selv, foreenede
sig saaledes med hinanden, at een af dem skulde passere
for Røver, og de tvende andre Brødre skulde føre ham
til Øvrigheden. Derpaa kastede de Lod, og Lodden
faldt paa den yngste. Den samme lod sig strax binde,
og føre for Retten som en Misdæder. Da han af 101
Dommeren blev forhørt, tilstoed han strax sig at have
røvet, hvorpaa han blev sluttet i Fængsel, og de andre
Brødre, som havde overleveret ham, bekomme den ud-
lovede Belønning. Men dette var saa snart ikke skeed,
førend deres Hierter af Medlidenhed bevægedes. De
funde Middel til at komme ind udi Fange-Huuset, hvor
de kierligen omfavnede den fangne Broder, og med
modige Taare begrædede hans Uheld. Øvrigheden, som
fik Kundskab herom, forundrede sig ikke lidet derover;
Man befoel derfor en Betienter at give Agt paa, hvor
Anklagerne havde deres Boelig; Betienten, efter at han
nøye havde udspeydet alting, berettede, at han havde
hørt Brødrene at fortælle deres Moder den heele Handel,
at Moderen derover havde hylet og skreget, og befalet
dem at bringe Pengene tilbage. Øvrigheden forskrækkedes
herover, og paa nye forhørede Fangen, hvilken stedse
blev ved at kiende sig skyldig. Endeligen sagde Dom-
meren, at han vidste den heele Handel, omfavnede Fan-
gen, og gav Sagen tilkiende for Keyseren, hvilken af
denne Heroiske Gierning blev saa bevæget, at han gav
alle Brødrene en anseelig Aarlig Pension. Adskillige
andre

andre saadanne Exempler anføres paa dette Folks Ædelhiertighed, hvoraf sees deres Vildfarenhed, som meene, at Europæer have opsluget all Dyd. Japoneserne
105 ere dog ikke befriede for Laster; Men deres Dyder ere dog af større Vægt. Hvad som iblandt andet dadles hos dem er dette, at de sielden eller ikke bede. De sige: Guderne vide bedre end vi selv, hvad os fattes. Bønner ere derfor unødige; Langt mindre nytter det at handle ilde med vore Legemer for at bevæge deres Medlidenhed. Over disse Ting kunde giøres adskillige Reflectioner. Jeg forbliver 2c.

---

106

# Epistola CDLXXIV.

Til * *

Forgangen Høst, da jeg var paa en af mine Gaarde, blev jeg, da Kornet endda stoed paa Marken, vaer henved 8 Storke; Jeg bildte mig ind langt fra, at det var Giæs, og tiltalede Rygteren derfor; Men jeg fik da at vide, at de vare alle Storke, hvilke efter Sædvane mod Høsten pleyer at forsamle sig for at overlægge deres Bortreyse til andre Lande. Man merker af dette, som af adskillige andre Exempler, at visse Dyr uden Tvang forlade et Sted, og anrette nye Colonier. Saadant er kiendeligt med Rotter og Muus. Udi den Gaard i Kiøbenhavn, hvor jeg nu boer, bliver undertiden alle Værelser opfyldte med saadan Mængde af Muus, at de ved intet Middel kand udryddes; Men, naar Sværmen er stærkest, forsvinde de paa eengang. Paa min Sæde-Gaard Terslös var

for nogle Aar siden en u-hørlig Mængde af store Rotter, hvilke giorde saadan Bulder paa Loftene, at Gaarden kom i Udraab for Spøgerie. De samme bleve og borte af sig selv paa eengang. Jeg erindrer mig, at have læset udi en Beskrivelse over Engeland saadan Beretning om Svaler, som Autor har givet agt paa udi det Grevskab af Suffolk. Svalerne, siger han, naar de mod Foraaret komme over Havet til Engeland, da 107
lade de sig først see ved Kusterne af samme Province, og mod Høsten begive de sig over Søen igien fra samme Sted til varme Lande. Han fortæller videre, at han udi Begyndelsen af October saae eengang en u-hørlig Mængde af Svaler paa et Kirke-Tag, og, da han spurte om Aarsagen dertil, blev ham svaret, at Svalerne, som havde samlet sig for at flyve over Havet, var der formedelst Modvind opholdne, men, saa snart som Vinden forandrede sig, vilde de flyve bort, hvilket ogsaa Dagen derefter skeede. Hvad som herved er meest merkeligt er dette, at de have deres Sammel-Plads for Bortreysen ved Søe-Kusterne af Suffolk, efterdi Farten der er kortest over Søen til Holland. Disse og andre deslige merkelige Ting, som findes hos u-mælende Creatur, bestyrke heller end igiendrive Cartesii Meening. Jeg forbliver &c.

Lin. 5 f. n. for, for.

108 # Epistola CDLXXV.

Til * *

Da jeg for nogle Aar siden reysede igiennem Siæland, blev mig paa Veyen viiset Stedet, hvor Dagen tilforn en Præst havde veltet med Vognen, og stødt Hiernen i tu. Ved den eene Side af Veyen laae en Steen, som endnu der er liggende, hvorpaa Vognen stødte an, og ved den anden Side en anden Steen, hvorpaa Præsten fik sit Banesaar, saa det syntes, at begge Steene der vare lagde alleene for at styrte Reysende udi Ulykke. Det er ikke det eeneste Sted paa vore Veye, hvor Reysende maa frygte sig for saadan Uheld; Thi man finder overalt Veyene belagde med løse Steene, som der have ligget fra ældgamle Tider, uden at nogen haver bekymret sig om at rødde dem tilside, endskiønt de fleste ere ikke større, end at de ved en eeneste Mand kand bortveltes. Naar man dette eftertænker tillige med de mange Omsvøb, man maa giøre, førend man kommer til det Sted, hvorhen man agter sig, kand man ikke andet end forundre sig over vore Tiders Skiødesløshed, og desmeere maa man admirere den Omsorg, de gamle, sær Romerne, have haft for de alfare Veye. Romerne havde igiennem heele Italien anlagt store Veye til de fornemste Stæder indtil begge Have. Udi Provincierne vare ogsaa
109 saadanne Veye giorte, hvoraf man endnu seer Levninger, som tiene til Beviis paa deres Herlighed og Beqvemhed. Disse Veye vare udførte udi lige Linie, og havde man til den Ende igiennemboret Bierge og udtørret Moradser; Alting var ogsaa slettet og jævnet, saa at man baade sikkere og snarere kunde komme fra et Sted til et andet; da man nu omstunder ikke uden

Fare kand reyse, og man ofte maa age heele Timer formedelst Veyenes Ulighed, førend man kand komme til et Sted, som ligger gandske nær. Jeg forbliver ꝛc.

# Epistola CDLXXVI. 110

## Til **

Min Herre forlanger at vide min Alder. Han siger, sig derom at have fundet adskillige u-overeensstemmende Data, saavel udi fremmede, som mine egne Skrifter. Jeg haver selv paa et Haar ikke vidst det rette Datum, men alleeneste sat det Aar 1685, hvorudi jeg meenede at være kommen til Verden. Men da jeg for kort Tid siden lod mig tilskikke Udskrift af Kirke-Bogen i Bergen udi Norge, merkede jeg Vildfarelse, og fandt, at jeg er fød Ao. 1684, saa at jeg nu ikke er langt fra 70 Aar. Det er alt, hvad jeg med en slet Helbred fra Barnsbeen har kundet vente, og hvorfor jeg har Aarsag at takke GUD, som imidlertid har styrket mig saaledes, at jeg hidindtil har nogenledes selv kunnet forrette mine Sager. Mine Svagheder have stedse været de samme, og fast udi lige Grad bestaaende udi heede skarpe Vædsker, hvorfore min daglig Drik har været Vand og mavre Kiød-Supper, item Caffe tvende gange om Dagen, hvoraf jeg stedse har fundet mig husvalet. Jeg siger, at mine Svagheder stedse have været de samme, undtagen for nogle Aar siden, da jeg har været plaget med Stranguria, hvilket Tilfælde har foraarsaget, at jeg ikke drister mig til at bivaane Forsamlinger paa de Steder, 111
hvor

hvor jeg, naar Vandet trykker, ikke strar kand komme ud. Det samme har foraarsaget, at jeg ofte hører ilde hos dem, som ikke vide Aarsagen til min Ubehændelse, og som bentyde det enten til Forseelse eller Koldsindighed. Et Menneske bliver ofte lastet for de Ting, hvor udi det aldeles ingen Skyld haver. Dette er ellers ikke det eeneste Tilfælde, som har underkastet mig Critiqve, og det gandske u-forskyldt; Thi jeg er en Hader af all Singularitet, og hvis Kiødet vilde adlyde Aanden, conformerede jeg mig til alle almindelige sømmelige Skikke og Lands-Moder, saa biwaanede jeg Bryllupper, Liig-Begængelser, Disputatzer, Parentationer med samme Iver som N. N., hvis Nærværelse udi ingen Høytideligbed savnes. Jeg forbliver &c.

---

# Epistola CDLXXVII.

## Til **

Jeg haver tilforn viiset med Monf. Bayle, at et Societet uden Religion ingen Bestandighed kand have. Jeg har og examineret de Beviisligheder, som han tager af Epicuri Societet, hvor udi man levede udi kierlig Forening, skiønt uden Religion. Jeg vil derfore ikke igien optage, hvad jeg selv og andre have skrevet for at bestride den Rotterdamske Philosophi Lærdom. Jeg vil alleene anføre, hvad den Engelske Ridder Blackmore herom skriver, saasom det Argument, hvoraf han betiener sig, er heel artigt og sinderigt. Det er troeligt, siger bemeldte Autor, at udi en Atheistisk Republik vilde reyse sig store Tvistigheder

heder udi Philosophie og Morale, som vilde for-
urolige Staten. Democriti og Epicuri Tilhængere
vilde antaste Aristotelis og Spinozæ Discipler; der
vilde blive et Orthodox og et Kiettersk Atheisterie.
Det sterkeste Partie vilde forfatte Troes Bekiendelser,
og tvinge de svagere til at underskrive dem. Pyrrho-
nister, Atomister, Peripatetici, Hobbesianer og
Spinosister vilde forfølge hinanden, og de iblandt dem,
som kunde faae Øvrigheden til at antage deres Mee-
ninger, vilde udvirke Anordninger til at undertrykke deres
Modstandere. De Orthodoxe Atheister vilde saa-
ledes ødelægge de Kiettersk Atheister og Naboe- 115
Landene vilde opfyldes nu med Epicuræiske nu med
Spinosistiske flygtige. Endelig, siger Autor, er det
troeligt, at man vilde nødes til at udvælge en Pave,
der skulde dømme udi Tvistighederne, og omsider stifte
en Inqvisition, der ved Sværd og Ild kunde dempe
dem. Saa vidt Blackmore, hvis Argument dog
er meere sindrigt end rigtigt, saasom Tvistighederne mellem
Atheister og Hedenske Philosophi ikke ere af den
Betydelse, som blandt de Christne, hvilke holde for, at
Vildfarelse udi Troen fører ævig Fordømmelse med sig.
De Tvistigheder, som i fordum Dage regierede blandt
Philosophos, for-uroeligede dog ikke Staten. Man
kand derfor ikke betiene sig af dette Blackmores Argu-
ment; Men man maa bruge andre, hvorom jeg til-
forn har skrevet, og som holde bedre Stik mod Msr.
Bayles Indvendinger. Jeg forbliver 2c.

---

Epi-

114 # Epistola CDLXXVIII.

Til **

Jeg har forhen givet min Herre Aarsagerne tilkiende, hvi jeg ikke kand fyldestgiøre hans Begiæring, at moralisere ved Characteerer efter Bruyeres og Theophrasti Maade. Ingen Skrive-Maade underkaster en Autor større Fortred; Thi hvor uskyldig hans Forsæt end er, saa maa det dog heede, at han sigter til visse Personer. Peder Paarses poema, hvorudi adskillige Characteerer findes, kand herudi tiene mig til Advarsel. Man veed, hvilke Frugter den saa kaldede Danske Spectator for nogle Aar siden høstede ved saadant Arbeyde; Om han ved sine Characteerer sigtede paa visse Personer, skal jeg ey kunde sige; Vist nok er det, at ingen holdt ham fri derfor, sær, efterdi han selv udi sit første Stykke gav tilkiende, sig saadant at ville giøre, skiønt sielden. Forbittrelsen blev des større, da man fik at vide Personens Stand og Qvalitet; Og begyndte Folk for Alvor at spüle Øyene, da han foretog sig at skrive den Politiske Spectator, hvorudi han foregav sig at ville efterforske, hvordan tilgik udi Kongers og Førsters Cabinetter, Item at examinere Stats Feyl og Ministres Opførseler. End meere Forundring opvakte siden en fremmed Autor. Ingen kunde begribe, hvorledes den, der kun en kort
115 Tid havde været udi Dannemark, og intet forstoed af Landets Sprog, torde understaae sig at censurere Feyl blandt alle vore Stænder, saavel høye som lave. Jeg vil ikke tale om andre unge Studentere, der ikke undsee sig ved at skrive udi de delicateste Materier: Det er saadanne, som gamle forfarne Mænd neppe driste sig ved at omtale end sige at publicere ved offentlig Tryk.

Tryk. Jeg recommenderer selv Skrive-Frihed, men mig synes, at den paa nogle Aar gaaer for vidt. Jeg kunde nævne visse unge Skribentere, paa hvilke kand passe sig det, som David siger: Nemlig: Lader dem blive udi Jericho, indtil deres Skiægge voxe. Jeg forbliver &c.

---

## Epistola CDLXXIX. 116

Til **

Naar man taler om Overtroe og Uvidenhed i Religions Sager, som regierer udi Romerske Lande, nægtes saadant vel ikke af lærde Roman-Catholske; Men der svares, at det forholder sig nu omstunder ikke meere saaledes, og at derfore den Uvidenhed og blinde Overtroe, som af Protestanter dem forekastes, sigte alleene paa deres Forfædre, og viiser, hvordan Tilstanden var for et par hundrede Aar siden. Jeg tilstaaer gierne, at udi visse Romerske Lande, sær udi Frankrig, Theologien er paa anden Fod, end som den har været i forrige Tider, og at udi samme Land findes anseelige Theologi; Men de fleeste Geistlige henge dog udi den gamle Overtroe og Uvidenhed, og i sær ikke have mindste Idée om andre Religions Secter; Thi jeg haver af Franske Abbeder hørt Luthero at være tillagde selsomme Lærdomme, som han selv har med Iver igiendrevet, og erindrer jeg mig, at en Parisisk Abbed eengang adspurdte mig, om Folk bleve døbte udi Dannemark. Hvad Italien, Spanien og Portugal derimod angaaer, da kand man sige, at

Over-

Overtroe og Uvidenhed over alt endnu ere paa Thronen. Man skulde vel tænke, at de saa kaldne hellige Inqvisiteurs maatte være store Theologi, efterdi deres
117 Embede bestaaer udi at criticere, og at dømme udi Religions Sager; Men man seer af adskillige Beretninger, at de samme vandre endnu udi Mørkhed. Utallige Exempler kand til Beviis derpaa anføres. Jeg vil kun alleene anføre en gandske nye Historie, som viiser, hvilke Tanker man kand have om disse Inqvisitores, og i Følge deraf, hvad man kand dømme om læge Folk og den Spanske Almue. En Engellænder ved Navn Isac Martin havde sat sig ned udi Malaga, hvor han drev Kiøbmandskab og holdt Vertshuus. Den samme søgte man at omvende til den Romerske Troe, og plagede ham saalænge dermed, at han omsider besluttede at forlade Spanien; Men just, da han lavede sig til Reisen, blev hans Huus omringet af Spanske Præster og bevæbnede Soldater, hvilke brøde med Magt ind, bortførde Manden, som de indsluttede udi Inqvisitionens Fængsel, bemægtigede sig hans Gods og dreve hans Hustrue og Børn ud af Huuset. Efterat de der udi 5 Dage havde holdet Vagt, og borttaget alting, saa at intet var tilbage uden de 4re Vægge, begave de sig omsider derfra igien. Den fangne Engellænder blev fra Malaga ført til Granada, uden at have Frihed til at see nogen, som han kunde betroe Omsorg for sine Huussager. Man lovede vel, efter at Forhør var skeed, at give ham alting tilbage, men det bestoed kun udi de puure Løfter, saa at Manden derfore ved denne Opførsel blev bragt til Armod. Det var en
118 Lykke, at den Engelske Gesandt giorde sig Umage for hans Frelse; Thi ellers havde han ikke sluppet med Livet derfra. Saasom Spanierne giøre stort Væsen af Inqvisitores formedelst deres formeente Lærdom, saa

blebe nogle af dem beskikkede til at forhøre den Fangne. Martin blev vel bange for at disputere med saadanne høy-oplyste Mænd; Men den Frygt varede ikke længe, saasom han i steden for den Lærdom, som han ventede, fandt hos dem den tykkeste Vankundighed. Hvad som de blandt adskillige ringe Ting lagde ham til Last, var hans Døbe-Navn; Thi han heedte Isac, og en af hans Sønner kaldtes Abraham; Det maatte derfore heede, at han var en Jøde. De sagde: Eders Families Navne ere jo alle af det gamle Testamente? Martin svarede dertil: I tale om mit Navn, som er Isac, og om min Søns Navn, som er Abraham. Men I tale ikke om en Søn, som er død og var kalden Peder, og en anden, der endnu lever og heeder Bernhard. Inqvisiteuren sagde da, at de sidste vare Christne Navne. Martin svarede, at de første vare ogsaa brugelige Navne blandt Christne; Tilmed, fortfoer han, vare hverken Abraham, Isac eller Jacob Jøder. Inqvisiteuren sagde da: Jo vist vare de Jøder. Martin svarede, at de kunde ikke være Jøder, efterdi Jøderne have faaet det Navn af Juda, en af Jacobs Sønner. Inqvisiteuren raabte da: Hold din Mund. Jeg merker, at du forstaaer det gamle Testamente alt for vel. Den fangne Martin blev derpaa dømt til at hudstryges, hvilket og offentlig skeede. Jeg forbliver &c.

---

119 # Epistola CDLXXX.

Til **

Der ere ingen Missioner skeede, hvoraf Jesuiter bryste sig meere end af den Japonesiske. Man maa og tilstaae, at intet har kundet opvække større Forundring end at see et saa hoffærdigt Folk, der udi Sindets Egenskaber meenede at overgaae alle andre Nationer, i Hobetall ikke alleene at antage den Romerske Lærdom, men endogsaa at blive Martyrer af den samme. Nogle have villet tilskrive saadant den Overeensstemmelse, som udi hellige Ceremonier og udi Kirke-Regiment findes mellem den Japonesiske og Romerske Religion; Thi, da Jesuiterne først komme til Japan, merkede de, at Japoneserne stode under et Tohoved-Regiment, nemlig under en Cubo Sama eller Keyser, og under en Pave, som kaldes Dairy, at Landet var fuldt af Munke-Klostere og Eremiter, som plagede deres Legemer, at Templerne vare fulde af Helgenes Billeder, at blandt visse Secter GUD blev forestillet under 3 Personer, at de satte Lys for Billederne, at de betienede sig af Pillegrims Reyser, hvorved de meenede at erholde Syndernes Forladelse, og at de havde mange andre Vedtægte, hvilke ere saa overeensstemmende med de Romerske, at de eene synes at have
120 ud-copieret de andre. Men saadant kand aldeeles ikke ansees som Aarsag til Japonesernes forunderlige Omvendelse; Tvertimod de kunde derved heller bestyrkes udi deres gamle Troe. Andre have villet tilskrive saadant Francisci Xaverii og andre Missionariers Mirakler; Men saasom man af utallige andre Exempler kand være forvisset om, at de af Romerske Historie-Skrivere ere opdigtede i Efter-Tiden, holder det Argument ey heller

Stik. Man maa derfore leede efter andre Aarsager, som i mine Tanker ere disse: Europæerne vare, førend den første Mission skeede til Japan, lidet eller intet bekiendte udi samme Land. De første Missionarier anstillede sig som Helgene uden Lyde, foregivende, at de af pur Kiærlighed til Japoneserne havde underkastet sig de største Besværligheder for at viise dem Saligheds Vey. Dette kunde ikke andet end opvække Medlidenhed og Taknemmelighed hos en saa ædelhiertig Nation; Heldst, saasom de indbildte sig, at alle andre Europæer vare ligesaa hellige, som Jesuiterne stillede sig an at være. Mange af dem raisonnerede derfore saaledes: Det er ikke mueligt, at saadanne Mennesker kand have en falsk og vildfarende Troe. At saadant jo har været den fornemste Aarsag til Japonesernes saa hastige Omvendelse, sees deraf, at, da de merkede af Portugisernes paafølgende Opførsel, deres Levnet ikke at svare til deres Lærdom, og at de til Japon giorte Tog sigtede ikke saa meget til Religionens som til Handelens Forfremmelse, til at berige 121
sig selv og at udsue Landet, vendede de Kaaben om igien. En anden Aarsag hertil var Indbyggernes store Nysgierighed; Landet var tilforn opfyldt med Religions Secter, og enhver havde Frihed at raisonnere udi Troens Sager, og at løbe fra en Sect til en anden, hvorudover alle spidsede Ørene ved den nye Lærdom, som de første Missionarier prædikede. Den 3die Aarsag var den Fordeel, som de ventede af den Portugisiske Handel, hvorom Stæderne kieppedes, og derfore flatterede de de Europæiske Lærere. Men, da man omsider merkede, at Portugiserne finge Fløden af Handelen, blev den første Iver forvandlet til Koldsindighed. Dette tilstaae Roman-Catholske Skribentere selv, skiønt det maa heede, at disse forunderlige Omvendelser ere skeede

ved

Lin. 6 f. n. kieppedes, kappedes.

ved Jesuiternes grundige Prædikener og Jærtegn. Den paafølgende Opstand og Religionens saa hastige Undergang er ikke mindre merkværdig. Romerske Skribentere skyde Skylden paa Hollænderne, sigende, at de samme aabenbarede Jesuiternes farlige Anslag mod Regieringen, og de sigtede til intet, uden at bringe Japon under fremmed Aag, hvortil de brugte Religionen til Prætext. De foregive ogsaa, at Hollænderne, for ved Portugisernes Undergang at bane sig Vey til den Japonesiske Handel alleene, fornægtede Christendommen, og sagde: Vi ere ikke Christne, men Hollændere. Kæmpher tager dog deres Forsvar herudi, og siger, at han ved
122 nøye Efterforskning har fundet, at Hollændernes Bekiendelse alleene har været denne: Nemlig, at vor Christendom er langt anderledes end Portugisernes. Det er sikkerst herudi at forlade sig paa bemældte Kæmpher, som en upartisk Skribent. Hans Beretning om Aarsagen til den Romerske Religions Undergang udi Japon er denne. Da der var Anseelse til, at det heele Land vilde blive Christelig, og 3 Konger allerede havde affærdiget Gesandter til Rom for at underkaste sig Pavens Lydighed, udkom mod all Formodning udi det Aar 1586 Befalning, at ingen under Livs Straf maatte antage den Romerske Troe. Regenten, som udgav denne Forordning, var i Stand til at fuldbyrde den; Thi han havde erhvervet sig et Enevolds Herredomme, og undertvunget de fleeste smaa Konger, som han af Souveraine Herrer havde giort til Undersaattere. Jeg har viiset, at Japon fordum stoed under et To-Hoved-Regiment; Thi Kronens Felt-Herrer havde Tid efter anden anmasset sig den største Myndighed, saa at de rette Keysere eller Dairys beholdte fast intet tilbage uden det pure Navn, og bleve anseede som ypperste Præster eller Paver, der alleene skulde have med Geist-

lige

lige Sager at bestille. Herforuden var Landet opfyldt
med smaa Konger, som førte indbyrdes Krig med hin-
anden, og varede denne Tilstand, indtil en Person af
ringe Herkomst, nemlig Fide Josi, eller som andre sige,
Faxiba bemægtigede sig det høyeste Regiment, ind-
skrænkede Dairys Myndighed og undertvang de andre 123
smaa Konger. Efterat han havde erhvervet sig Ene-
volds Magt, blev han af Dairy eller den Geistlige
Keyser givet det Navn af Taico Sama, Charlevoix
siger Cambocondano, som han siden forvandlede til
Taico Sama. Jesuiterne afmale ham som en Tyran
og et Monstrum, men hans Regiment udviser, at han
har været en Mand af store Qvaliteter. Denne
Taico eller nye Keyser arbeydede strax paa at give sit
Regiment, som tilforn havde vaklet, en bestandig Styrke.
Han merkede, at den christelige Troe, skiønt han ingen
Hader var deraf, ikke kunde indføres uden med stor
Blods Udgydelse, efterdi de Japanske Geistlige eller
Bonzer, som havde stort Anhang, arbeydede paa at
beskytte Landets gamle Troe. Hvad som meest bevægede
ham til den strænge Forordning mod de Christne, var
de da værende Missionariers Opførsel. Thi det gik
til med dem, som med andre, hvilke i Begyndelsen giøre
Profession af Ydmyghed, men omsider, naar de blive
nogenledes faste i Saddelen, aftage Masken, og anmasse
sig u-omskrænked Myndighed. Dertil henfaldt ogsaa denne
Japanske Mission. De fornemste Geistlige skiemmede
sig ved at gaae til Fods. Deres Eqvipage var saa
prægtig, at de gave Romerske Cardinaler lidet derudi
efter. De vilde ikke vige for de største Mænd udi
Landet. En vis Portugisisk Bisp mødte engang en
Keyserlig Minister, som var Lem af det store Raad.
Bispen blev erindret om, at holde stille paa Veyen, 124
og hilse samme Minister, hvortil alle reysende vare for-
bundne;

Lin. 12 f. n. giøre Profession af, give sig Skin af.
Lin. 8 f. n. skiemmede sig, skammede sig.
Lin. 7 f. n. Eqvipage, Udstyr med Tjenerskab, kostbare Dragter etc.

bundne; Men han foragtede saadan Erindring, og foer hastig frem, uden at lade see mindste Høflighed. Da Klagen derover indkom for Keyseren, optændtes han til Vrede, og contribuerede denne Hændelse ikke lidet til at skiærpe de Forfølgelser, som mod de Christne vare begyndte. Saadan Aarsag til Forfølgelse er rimeligere end den, som anføres af Charlevoix og andre Roman-Catholske Skribentere, nemlig, at Keyseren havde i Sinde at lade sig dyrke som en Gud, men merkede, at han saadant Forsæt ikke kunde fuldbyrde, hvis den christelige Religion blev den herskende udi Japon, hvilket efter Anseelse let kunde skee, efterdi man, kort for den store Forfølgelse begyndte, regnede hen ved 1800000 omvendte Japoneser, og blant dem mange smaa Konger. Hvad som ellers bestyrkede Keyseren udi den fattede U-gunst mod de Christne var dette, at Missionarierne, uanseet de strænge Forbud, bleve ved at catechisere; og kastede Franciscaner Munkene, som udi samme Forsæt komme fra de Philippinske Øer, og udi Hovedstaden Meaco mod Keyserens strænge Forbud byggede en Kirke, Olie udi Ilden. Til disse anførte Aarsager kand endelig lægges Handelens Tilstand. De Geistlige solgte Evangelium dyrt til de omvendte Japoneser, og de andre Portugisiske Kiøbmænd udsuede Landet, og udførte deraf store Penge-Summer,
125 som man holder for samme Aar at have beløbet sig til 300 Tønder Guld. Alt dette contribuerede til Religionens Undergang: Saa at Kiærlighed blev forvandlet til Had, og de paafølgende Forfølgelser skeede meer af Politik end af Religions Iver. Endeligen, saasom Spanien og Portugal da vare foreenede sammen, og en Spansk Søemand havde den Uforsigtighed at viise paa et Landkort til nogle Japoneser, hvor vidt det Spanske Monarchie strakte sig: Nemlig, at der-

under

Lin. 18 for, før.

under befattedes heele Indien, en stor Deel af Europa
og Africa, den fierde Deel af Jorden, nemlig America,
og saadant som Taico Sama for Ørene, begyndte han
at frygte for sit eget Land, helst, saasom han hørte, at
Spanierne havde banet sig Vey til saadanne store Con-
qveter ved deres Missionarier som Spioner, hvilke
vare skikkede til Japon for at sætte Splid mellem Ind-
byggerne, og at ophidse Undersaatterne mod Regieringen.
At denne Mistanke ikke var ilde grundet, sees af den
Complot, som nogle Aar derefter blev aabenbaret:
Nemlig at Portugiserne arbeydede paa at forandre Re-
gieringen udi Japon, og at de havde faaet en stor
Mængde af Japoneser udi Ledtog med sig. Portugal
skulde skikke Krigs-Skibe og Soldater, og de Christne
Japoneser skulde paa samme Tid giøre Opstand i Landet.
Dette farlige Anslag blev aabenbaret af et Brev, som
fandtes paa et Portugisisk Skib, som Hollænderne havde
opbragt. Brevet blev strax sendt til Hovedstaden Meaco,
og fuldte derpaa det strænge Forbud mod de Christne, 126
som blev publiceret 1637. Da de hæftigste For-
følgelser ginge for sig, giorde 40000 Christne Japoneser
Opstand mod Regieringen, og søgte at forsvare sig til
det yderste. De samme indsluttede sig udi en Fæstning,
og som samme Fæstning ikke uden med stor Møie kunde
bestormes, anholdt Keyseren om Undsætning af Hol-
lænderne, som udi Handelen havde succederet Portu-
giserne, og havde faaet Frihed at nedsætte sig udi Fi-
rando. Dette kunde Hollænderne ikke nægte Regie-
ringen; Thi Handelens Directeur Kockebekker
forsynede de beleyrende med Canoner, hvor ved Fæstningen
blev skudt i Grund, og henved 38000 Christne Japo-
neser bleve myrdede. Kæmpher drister sig ikke til at
undskylde denne Gierning; Udfaldet viiser, at Hollænderne
vunde ikke meget dermed, thi endskiønt den Japonske
Handel

Handel dem tillades, saa er den dog saaledes indskrænket, at gandske liden Fordeel derved haves. Thi den Skræk, som Regieringen blev indtagen af ved omtalte Sammenrottelse, har opvakt saadan Mistanke mod alle Europæer, at de ansee dem som Lande-Forstyrrere. Hollænderne have vel siden haft Frihed at handle paa Landet; Men dem ere saadanne haarde Love foreskrevne, at de kand ansees som Fanger. De blive alle indsluttede paa en liden Øe ved Indgangen af Nogasaki, og derudi blive vogtede af tilforordnede Japoneser. De
127 maa imidlertid, naar de der opholde sig, ikke helligholde Søndagen, ikke nævne Jesu Navn, ey heller synge og læse. Dog siger Kæmpher, at de ikke tvinges til at træde paa Kaarset; Men at saadant alleene paalægges indfødde Japoneser. Det er med saadanne haarde Vilkaar, at Handelen tillades Hollænderne, skiønt saa mange Byrder dem paalægges, at den bliver kun af megen liden Fordeel. Landet er saaledes efter mange Aars Uroeligheder og Blods Udgydelse blevet Hedensk igien. Dog vidner Kæmpher, at i hans Tid endda fandtes nogle faa Christne Japoneser, hvilke veigrede sig ikke ved at opofre sig for den Christelige Religion, hvorvel de havde saa liden Kundskab derom, at de ikke kunde siges at have andet end det blotte Navn af Christne. Jeg haver paa andre Steder udi mine Skrifter viiset, at Mennesker have underkasted sig Forfølgelser, Piinsler og Død for at besegle Religioner, hvorom de ikke have haft mindste Idée. Men intet Land har derpaa givet fleere Exempler end Japon, hvor Mænd, Qvinder og smaa Børn, alleene fordi de vare døbte, ginge med Glæde til Døden, lode sig kaarsfæste og intonnerede Lovsange paa Kaarset. Her har min Herre en kort Underretning om den Japonesiske Missions Begyndelse, Fremgang og Ende. Videre derom kand læses udi oftbemeldte

Lin. 18 læse, holde Sønner.

bemeldte Kæmpher, hvilken maa confereres med andre Skribentere, besynderlig med P. Charlevoix. Jeg forbliver &c.

## Epistola CDLXXXI. 128

Til **

Forgangen Dag, da jeg var udi et Selskab, hvorudi blandt andet blev talet om Biergenes Høide, sagde een, at Spidsen af Teneriffa var det høyeste Bierg paa Jorden; Da jeg spurte, hvoraf han det vidste, sagde han sig at have læset det udi en gammel Reyse-Beskrivelse. Jeg maatte da sige, at man af gamle Skrifter herudi intet Beviis kand tage; Thi de ældste Mennesker have alleene af Øyesynet giettet sig dertil, saasom de ikke vare forsynede med Instrumenter, hvorved sikkere Observationer kunde giøres. Men siden, da man inventerede Qvadranter, halve Circler og andre Geometriske Instrumenter, og Trigonometriske Udregninger, kunde man dømme med meere Vished om Biergenes Høyde; Men, hvor sikker end denne Maade er, saa har man dog af Erfarenhed merket, at man ofte derved bedrages, thi, jo høyere Bierget er, jo vanskeligere er det at viise dets perpendiculare Høyde, og det 1.) formedelst Luftens Refraction, som forandrer sig efter Veyerligt og Aarets Tider, saa at Biergene synes en Tid høyere end en anden Tid. 2.) Efterdi man ved Foden af Bierget ikke finder flette Marke af den Storhed, at man derfra 129 kand formere en lige Linie, som kand tiene til Funda-ment

Lin. 2 f. n. flette, jævne, flade.

ment for en Triangel. Men, da Barometer blev af Torricelli opfunden, har man betienet sig deraf som af det sikkerste Middel til at maale Biergenes Høyde. Grundvolden hertil er Luftens Tyngde, hvilken formindskes og aftager, jo høyere Stederne ere, saa at Mercurius udi Barometret nedstiger paa Biergene, hvor Luften mindst trykker, og derimod opstiger paa lave Steder, hvor Atmosphæra er størst. Denne Maade at maale Biergenes Høyde paa finder nu meest Bifald, og viises deraf, hvor meget de gamle udi deres Beregninger have vildfaret. Jeg forbliver ꝛc.

---

130

# Epistola CDLXXXII.

Til **

Det er mig kiert, at min Herre har fundet Behag udi det, som jeg har skrevet om Japon. Jeg har sagt, at man maa conferere Kæmpher, Caron og andre Protestantiske Skribentere med de Romerske Missionariers Beretninger for at sættes i Stand til at dømme med Upartiskhed derom. Kæmpher foregiver, at Aarsagen til Religionens Forfølgelse reysede sig af Jesuiternes Hofmod og Gierrighed. Charlevoix derimod, som har grundet sit vidtløftige Skrift paa Missionariernes Beretninger, skylder Skylden paa de Spanske Augustiner, Franciscaner og Dominicaner Munke, hvilke siden komme fra de Philippinske Øer til Japon, og ved deres Hidsighed fordærvede Jesuiternes Arbeyde. Thi, som samme Munke ikke vidste at temporisere og at gaae varligen til Verks, hvilket

hvilket udi den da værende slibrige Tilstand var fornødent, saa bleve de eene med de andre skaarne over een Kam, og Europæerne bleve i Almindelighed anseede som stive, traadsige, oprørske Mennesker. Dette, sige Jesuiterne, lagde Grundvold til den paafuldte store Forfølgelse, som siden forøgedes ved foromskrevne Hendelse. Adskillige Strids Skrifter komme da for Lyset, hvorudi de andre Munke søgte at sværte Jesuiterne. Disse der- 131
imod bleve de andre derudi intet skyldige. De anførede blandt andet en Munke-Historie, hvorved de Europæiske Missioner giordes latterlige for mange Japoneser; Charlevoix siger, at Historien er ved et Japonsk Forhør, som holdtes af Biskoppen udi Japon, giort beviiselig. En Spansk Munk disputerede med en Hollænder, som af en Hændelse var kommen til Japon, om Religionen. Munken søgte, at beviise den Romerske Religion af de Mirakler, som derved giordes, og, da Hollænderen sagde sig at tvile om Miraklernes Rigtighed, tilbød Munken sig strax at giøre hvilket Mirakel, som hans Modstander forlangede at see. Hollænderen tog ham paa Ordet, og bad, at han, som St. Peder, vilde gaae paa Vandet. Dette vedtog Munken, og en stor Mængde af Japoneser forsamlede sig for saadant at ansee. Men Udfaldet var dette, at Munken havde druknet, hvis man ikke havde kommet ham til Hielp. Denne latterlige Historie viiser, at visse Romerske Lærere bilde sig ind at være Mirakel-Magere, og at de ikke alle er Bedragere. Jeg forbliver 2c.

---

Epi-

132 # Epistola CDLXXXIII.

Til **

Ingen Stad er udi større Udraab for Politesse end Paris, og er det fornemmelig af den Aarsag, at vor Ungdom did henskikkes; men mig synes, at man confunderer Politesse og ziirlig Levemaade med Frækhed og det, man kalder Næseviished. Jeg for min Part kand sige, at jeg ingen Steds har hørt meer u-blue Tale. Jeg haver ogsaa blandt Middelstands Folk fundet Buthed, som jeg ofte har stødet mig over. De Tale Maader allez! og vous vous moqves de moi og andre, som man ideligen hører, kand ikke andet end skurre andre Nationer udi Ørene. Jeg har ofte for Exempel, naar jeg har paa Bogladerne spurt efter en rar Bog, faaet det Svar: On le garde pour vous. Hvad Reenfærdighed angaaer, da kand ingen Stad udi Europa, som mig er bekiendt, mindre bryste sig deraf. Thi det er ikke rart blandt Middelstands Folk, at ligge heele Ugen udi Senge, som ikke blive reede, og deres Priveter ere saaledes, at jeg blues ved at tale derom. Man seer der vel Folk af maadelig Stand Galonerede, og Lakeyer med Guldsviklede Strømper, men tillige med skidne Skiorter, som Hollandske Matroser undsee sig ved at bære. Den Modestie, som saa meget ziirer vore Nordiske Fruen-
133 timmer, heeder der Impolitesse, og det, som der kaldes Ziirlighed, bestaaer i at sidde med Fødderne udi Kaars, at synge Viiser udi Selskab, og at bande; Thi ingen Stad har meer Forraad paa Eeder. Mand og Kone sees fast aldrig sammen udi Visiter, saa at Parisiske Brude-Vielser burde saaledes være forfattede: Hvad Ægteskab løser, maa ingen sammenføye. Dette sidste

Lin. 15 og 18 rar, sjelden.

findes

findes hos alle, sær hos Folk af høy Stand. Jeg vil til Slutning anføre dette Portrait, som en sindrig Autor giør over en fornemme Herre, som vel kand passe sig paa en høy Stands-Person i Paris. Han spiller, siger han, aldrig Kort uden om Søndagen, og, naar nogen kræver ham Penge, undskylder han sig med sin Fri-Herres Titel. Naar man alt dette betragter, seer man, at hvad, som de Pariser kalde Politesse, er ikke andet end Fripostighed, hvorved ofte Orden og Sømmelighed overtrædes. Jeg nægter ellers ikke dette Folks gode Qvaliteter; Men holder ikke fornødent dem at opregne, saasom de selv ikke glemme at tale derom. Jeg forbliver rc.

---

# Epistola CDLXXXIV. 134

## Til **

Min Herre opmuntrer mig til at continuere min Kirke-Historie, helst saasom intet af mine Skrifter har haft bedre Debit. Men saadant Arbeyde vilde udi denne min Alder blive mig for vanskeligt. Jeg haver ellers udi Fortalen af samme Historie tilkiendegivet andre Aarsager, hvi jeg har taget i Betænkning dermed at fortfare. Jeg lader mig alleene nøye med at giøre en og anden Anmerkning over de tvende trykte Tomer, som de kand føre sig til Nytte, der samme efter min Død agte igien at oplægge. Blandt deslige Anmerkninger er een af Vigtighed, som kand tiene til at corrigere det, som gemeenligen anføres at have været første Motif til Lutheri Foretagende mod den

Romerske Lærdom. Man finder hos de beste Autores derom saadan Beretning. Det var Skik, at naar Aflad skulde tilkiendegives, at betroe saadant til Augustiner Munke. Men denne Gang udvalte man Dominicaner dertil. Augustiner Munkene bare Fortrydelse derover, at man havde gaaet deres Orden forbi, og derfore kastede deres Øyen paa Luther, hvilken Stupitz, Ordenens General Vicarius, opmuntrede til at prædike mod Indulgencer, hvorved Anleedning gaves til den paa-
135 fuldte store Reformation. Saaledes taler der om Fra Paulo udi Historien af det Tridentinske Concilio, hvorudi andre Skribentere, endogsaa Protestantske, have efterfuldt ham, og haver jeg selv derudi fuldt Strømmen. Men herved er at merke: Først, at bemeldte Fra Paulo siger alleene, at det var Skik at betroe saadan Handel til Augustiner Munkene, hvoraf andre have giort den Conclusion, at det foraarsagede Fortrydelse hos dem, efterdi Commissionen denne Gang blev given til andre, hvilket dog Historie-Skriveren ikke siger. Dernest seer man, at Cardinal Pallavicini, som frem for andre herudi bør staae til troende, efterdi det tiener til Forsvar af Reformationen, som han ellers med sorteste Farve sværter, paastaaer dette at være en Vildfarelse hos Fra Paulo, efterdi Aflads-Handelen ikke var betroet til nogen Munke-Orden i sær. Hvoraf følger, at det er en Digt, at Augustiner Munkene besværgede sig over deres Forbigaaelse. Denne vigtige Anmerkning kand blandt andre udi det 3die Oplag af min Kirke-Historie indføres. Jeg forbliver 2c.

---

# Epistola CDLXXXV. 136

Til * *

Blandt alle Nationer paa Jorden, hvor nogen Historie haves, findes ingen større Løgnere end Jøder, og er det merkeligt, at de lyve alleene for at lyve; Thi deres Løgne sigte gemeenligen til intet uden at viise Prøver paa deres Uforskammenhed udi at digte de meest vanskabte og u-rimelige Ting. Jeg vil ikke tale om de Herligheder, som tillægges deres Lærere, og om de Jærtegn, som de samme tilskrives, thi de slags Fictioner kand sigte til at giøre deres Nation stor; Saadanne Løgne og prægtige Fictioner findes ogsaa, om ikke i samme Grad, udi vore Munke-Krøniker. Men de fleeste Jødiske Løgne ere af anden Natur, og have aldeeles intet Sigte. De nu værende lærde Jøder, som skiæmme sig ved de ældre Rabiners vanskabte Digte, stræbe at giøre Allegoriske Forklaringer derover, sigende, at de maa ikke forstaaes efter Bogstaverne, og at der under ligge skiulte store og vigtige Sandheder; Men de fleeste Fictioner ere saadanne, at de med ingen Kunst kand henføres til Allegorier. Jeg haver udi min Kirke-Historie derpaa anført adskillige Exempler, og vil her kun til Beviis anføre tvende Fictioner, som findes i den Jødiske Talmud. Jeg maatte gierne spørge, hvad Forklaring man kand giøre over efterfølgende Digt. Talmudisterne fore- 137
give, at man har fundet det Sted, hvor Himmel og Jord grændse sammen. Rabba, en Sønnesøn af Channa, fortæller udi det Skrift kaldet Bava Bathra, at en Ismaelitisk Kiøbmand viisede ham Stedet, og medens han der giorde sin Bøn, hang han sin Brød-Kurv ved Himmelens Vindue; Efterat Bønnen var endet, kunde

Lin. 16 skiæmme sig, skamme sig.

kunde han ikke finde Brød-Kurven igien; Kiøbmanden gav da tilkiende, at, saasom Firmamentet velter sig om, saa havde det ført Kurven med sig, og sagde, at han maatte bie paa samme Sted til den anden Dag, naar Vinduet kom tilbage, da kunde han faae sin Brød-Kurv igien. Over Rom findes udi det Skrift kaldet Perachim saadan Beskrivelse, at Staden haver 365 Gader, at udi hver Gade er 365 Palladser, til hvert Pallads 365 Trapper, og paa hver Trappe saa mange kostbare Steene, som man kand kiøbe heele Verden for; og udi et andet Skrift, at Rom er 300 Miile lang. Hvis de udi Almindelighed havde sagt, at Staden var saa stor som Maanen eller Jødeland, kunde man ansee det som en Auxesis. Men saasom de specificere Gader og Huuse og regne Trapperne derpaa, seer man, at de har villet binde Folk de meest vanskabte Løgne paa Ermene. Jeg forbliver ꝛc.

---

## 138 Epistola CDLXXXVI.

### Til **

Blandt alle de Vedtægter, som af Reyse-Beskrivere antegnes, findes ingen selsommere end visse Ceremonier, som helligen i agttages blandt Indbyggerne paa Cap eller det Africanske Forbierg. Man seer deraf, at intet er saa vanskabt, at man jo kand binde Menneskene det paa Ermene, og at, naar en Ting først er kommen i Brug, bliver den anseet som en Pligt af Efterkommerne, og ingen drister sig til at eftersøge, hvorpaa den grunder sig. Jeg vil kun her anføre tvende

Lin. 14 Auxesis, Overdrivelse.

tvende saadanne Hotentottiske Vedtægter, som findes udi Colbens Reyse-Beskrivelse. Naar en Mands Person har naaet en Alder af 8 eller 9 Aar, lader man ham halv castrere. Dette skeer udi en Præstes Overværelse, og troeligen af ham selv, saa at de Hotentottiske Præste have samme Forretning som Heste-Gildere hos os. Denne Lov er hos dem saa hellig, at den under Livs Straf ikke maa forsømmes. De holde for, at Mændene derover giøres beqvemmere til Afkoms Forfremmelse, og, naar nogen spørger dem, hvorpaa de grunde saadan Meening, sige de alleene, at deres Forfædre have havt samme Troe. En anden Vedtægt antegnes af samme Autor, som er ikke mindre selsom. Blandt Ægteskabs Ceremonier er denne: Naar alting er færdig til 130
Brude-Vielsen, giøre de nærværende en Kreds, som omringer Brudgommen, hvilken staaer midt derudi. Derpaa kommer Præsten, hvilken pisser paa ham, og imodtager Brudgommen dette med stor Andagt og Ærbødighed. Naar saadant er skeed, forretter han det samme med Bruden, og derpaa lyser Velsignelse over dem begge. Man skulde vel af saadanne Vedtægter dømme, at Hotentotter maatte være saa dumme som umælende Creature. Men man har dog merket, at de have god naturlig Forstand, og at de i agttage mange af de store Naturens Bud bedre end de polerede Europæer; hvorudover man intet andet lærer deraf, end at hvad under Navn af Religion eengang først er antaget, bliver ofte anseet som en hellig Pligt. Jeg forbliver &c.

---

140 # Epistola CDLXXXVII.

## Til **

Blandt Mylord Shaftsburys Paradoxa findes dette, at den Forhaabning, som Menneskerne have om Belønning udi det andet Liv, ikke kand consistere med en reen og fuldkommen Dyd. Monsr. Bayle har ogsaa givet Anledning til samme Lærdom, og i den henseende melder om en gammel Kierling, hvilken gik engang paa Gaden med en Fakkel udi den eene og en Spand Vand udi den anden Haand; Og da man spurte hende, hvad saadant skulde betyde, sagde hun, sig med Faklen at ville sætte Ild paa Himmelen for at opbrænde den, og med Spanden at ville udslukke Helvede, paa det at Mennesker kunde øve Dyd uden Interesse, det er uden Frygt for Straf og uden Haab om Belønning. Mylord Shaftsbury har omstændigen udført denne Materie, og har adskillige umaget sig at igiendrive ham, og det ikke uden Aarsage, saasom af saadan Lærdom flyder dette, at en Christen og Mahomedaner ingen reen Dyd kand siges at øve, efterdi de grunde den paa Straf og Belønning efter Døden. Det fornemste Argument, som man betiener sig af, er dette, at, naar man betragter Mennesker saavidt som de ere Mennesker, det er alle ufuldkomne Creature, saa er det umueligt at fatte Dydens Øvelse uden
141 mindste Henseende til Belønning, og at de, som bryste sig deraf, kand beskyldes for Hofmod, efterdi de ligesom renoncere paa at være Mennesker. Det er i den Henseende, at man beleer de Stoiske Philosophi, efterdi de paastaae, at øve Dyder alleene, fordi de ere Dyder, Epicuræerne, efterdi de dyrke GUD alleene, fordi han er Dyrkelse værd. Man maa tilstaae, at den

Stoiske

Stoiske Lærdom lugter af Hofmod, og fortiener at belees. Det er ogsaa troeligt, at Autor, som man søger at igiendrive, ikke drister sig selv saadant at nægte. Men Spørsmaalet kand alleene blive, at, naar tvende Personer, en Stoicus, som ingen Belønning venter, og en Christen, som haaber at vinde Himmerig derved, det er: at høste tusindfold Frugter af sit Arbeyde, øve Dyd i lige Grad, om Dyd er ikke reenere udi den førstes end udi den sidstes Øvelse. Dette Spørsmaal behøvede at driftes for ret at igiendrive Shaftsburys Lærdom. Jeg forbliver &c.

---

## Epistola CDLXXXVIII. 142

Til **

For at stille den Begiærlighed, som min Herre haver, at erhverve en tilstrækkelig Kundskab om de forunderlige Ting, som ere forefaldne udi de 2de forrige Seculis i Japon, skikker jeg ham her Charlevoix, tilligemed Kæmpher og Caron. De gruelige Forfølgelser mod Jesuiterne og Japonske Christne ville maaskee presse Taare ud af min Herres Øyen. De kand, maaskee, og foraarsage, at han vil ansee Japoneserne som de Blodgierrigste Tyranner, og endeligen give ham en slet Idée over Hollænderne, som beskyldes for at have kastet Olie udi Ilden. Hvad Japoneserne angaaer, da er fast intet Folk fundet paa Jorden meer polered, meer medliden, og meer begierligt efter at udlede Sandhed. Min Herre vil vel hertil sige, hvorledes kand det overeensstemme med [de] gruelige For-

Forfølgelser, som de have øvet mod de Christne, med hvilke den Haardhed, som de Romerske Keysere øvede udi Kirkens Begyndelse, ikke kand lignes. Men herved er at merke, at udi Japonesernes øvede Haardhed meenedes at være en Fornødenhed, og at Forfølgelserne derfor skeede af pure politiske Aarsager; Thi at de ikke foretoges af Had og Afskye for den Christelige Lærdom, sees af den u-hørlige og hastige Fremgang, den i Be-
143 gyndelsen havde. Historien viiser ogsaa, at de Japonesiske Keysere, som udgave de haardeste Forordninger mod de Christne, ingen onde Tanker havde om deres Religion. Tilstanden udi Japon var denne, at henved tvende Millioner af Indbyggerne havde antaget Troen, og ladet sig døbe, og saasom Spanien og Portugal, der stedse blev ved at forsyne Landet med Missionarier, vare foreenede under eet Hoved, reysede sig Mistanke, at saadant sigtede til at bringe Landet under det Spanske Aag. Udi saadan Mistanke bleve Keyserne bestyrkede af en og anden Beretning, som derom indløb. Om saadanne Beretninger vare vel eller ilde grundede, kand med fuldkommen Vished ikke siges; vist nok er det, at derudi syntes at være nogen Rimelighed, og at Keyserne derfore begyndte at ansee de Spanske og Portugisiske Missionarier som de, der arbeydede paa at bane Veyen til at i verksætte saadant Anslag, og derfore søgte at hemme den Christelige Religions videre Fremgang. Men, vil man sige, kunde saadant ikke skee ved andre mildere Midler end ved saadanne gruelige Pinsler, hvilke øvedes ikke alleene mod Landets egne Indbyggere, men endogsaa mod Fremmede, ja mod Gesandtere selv, som de mod Folke-Retten lode henrette? Mon saadant kand have nogen Overeensstemmelse med den Politesse og Medlidenhed, som den Japonske Nation tillægges? Men man kand dertil sige, at Regieringen dreves dertil af

vig-

vigtige politiske Aarsager; Thi hvis en maadelig fremmed 114
Krigsmagt havde været kommen til Japon paa den Tid, da fast tvende Millioner af Indbyggere havde antaget Christendommen, som de vare færdige med Liv og Blod at beskytte, og de samme havde foreenet sig med saadan fremmed Magt, vilde Regieringen have staaet i Fare for at blive kuldkastet. At Keyserne ellers betienede sig af usædvanlig Straf, foraarsagede de omvendte Japonesers Stivhed, som gik indtil Fortvivlelse, item Missionariernes Enthusiasmus, hvilken blev anseet som et Raserie; Thi endskiønt de ved et strængt Forbud efter et andet under Livs Straf bleve forbudne at catechisere, fremturede de dog der udi, ja endskiønt alle muelige Anstalter vare giorte for at hindre dem at komme paa Landet, indfunde de sig dog paa nye igien; Saadant ansaae Regieringen som en Foragt, og derfor meenede at kunde undskylde det Mord, som begikkes mod de Portugisiske Gesandtere, saasom det skeede ikke uden efter foregaaende strænge Forbud. At saadant alleene skeede for Landets Sikkerhed, og ikke af Had enten til den Christelige Religion eller til Spanier og Portugiser, sees deraf, at da den strængeste Forordning 1640 udgik, blev udtrykkeligen befalet ikke at foruroelige Portugisiske Skibe udi Søen, men alleene dem, som søgte Landet. Man maa vel forundre sig over Missionariernes, helst de sidstes Opførsel, saasom de lode sig paa nye indfinde udi Landet, alleene for at lade sig myrde. De foregive, at 115
Japoneserne af saadanne frivillige Martyrer kunde fatte des høyere Tanker om den Christelige Troe, da derimod Anledning gaves til ufordeelagtige Tanker derover, efterdi de ansaae disse Troens Bekiendere som fortvivlede Selv-Mordere, og tilskreve Religionen det, som den selv forbyder. Jeg forbliver 2c.

146 # Epistola CDLXXXIX.

Til * *

Saasom du nu haver naaet den Alder, at du maa tænke paa din Forfremmelse, og du adspørger mig, hvilken Vey du der til skal tage, og hvilke Studeringer du helst skal slaae dig til, da er mit Raad, at du studerer kun maadeligen, men beflitter dig heller paa ved smaa Tienester at erhverve dig Patroner; thi det er derved fornemmeligen, og ikke ved Videnskaber, man baner sig Vey til Forfremmelse, og hvis din Naturlige Lyst til Studeringer er saa stor, at du ikke kand holde dig derfra, da lad dig ikke merke med, at du veed, hvad som du veed; Thi Videnskab og Capacitet opvækker Jalousie hos dine Medborgere og hos dem, som kand befordre din Forfremmelse, saa at, om de ikke driste sig til at nægte din Duelighed, saa glemmer de ikke at tale om dine Feyl, at giøre dem større end de ere, ja at tillægge dig ogsaa dem, som du ikke haver. Det maa i saa Maade heede, at det er en duelig, men derhos en farlig Person; Troe mig, kiære Ven, ingen Characteer er meere fordeelagtig, end den, som gives Navn af et got Stakkel, eller som hos de Franske heeder un bon Home. Thi den, som har erhvervet det Navn, bæres af Folket frem paa Skuldrene til
147 Værdighed; Da derimod mange udelukkes fra Embeder meest, fordi de ere meest beqvemme dertil. Herforuden flyder de fleeste Menneskers Lykke og Ulykke af uventelige Hændelser. Jeg haver udi et af mine Breve til * * viiset, hvorledes uventelige Hændelser ophøye Mennesker; Jeg vil her viise, hvorledes de samme kand nedtrykke dem. En synes at være lykkelig ved at have erhvervet en Patron, men, naar Patronen falder, strækker Faldet

sig og til hans uskyldige Clienter, saa at det, som
synes at ville blive hans Lykke, bliver hans Uheld; Thi
det gaaer ligesom med Samsons Fald, hvorved den
heele Bygning gik i Grund. En bliver sat udi en høy
Post; men kand ikke komme videre frem, efterdi den,
som haver næste Sæde for ham, er udi ingen Faveur.
En Tiener er inderlig elsket af sin Herre; Men, saasom
Herren ikke kand undvære ham, bliver han stedse udi
samme Tieneste. Et Forliis kand ofte blive eens Lykke,
ligesom en Lykke kand befordre et Uheld. Pigen udi
Fabelen tabte sin Synaal, og ved Efterleden fandt en
ægte Perle. En anden finder paa Veyen en Diamant,
og derudover af onde Mennesker, som faae Kundskab
derom, bliver myrdet. Du vil maaskee her til svare:
Hvad skal jeg da giøre? Skal jeg slaae mig til Orkes-
løshed, og lade alting komme an paa Lykken? Det siger
jeg ikke. Jeg raader dig at studere til din egen
Fornøyelse, dog saaledes, at du ikke graver dig ned udi
Bøger, men anvender din meeste Tid paa ved Opvart-
ninger og smaa Tienester at erhverve dig Patroner. 148
Jeg raader dig, at du ikke bryster dig af de Viden-
skaber, som du ved Læsning har faaet, og at du i sær
ikke søger at distingvere dig ved Skrifter; Thi, hvis
de ikke due, saa bliver du beleet, og hvis de ere gode,
saa opvække de dig derved kun Jalousie; Thi Er-
farenhed viiser, at intet bliver meer criticered end et
Skrift, som fortiener at berømmes; Hvis endelig en saa
stor Skrive-Syge overkommer dig, at du ikke kand
tvinge den, da forfat alleene Skrifter eller Vers dine
Patroner til Berømmelse, og afmal deres Dyder,
baade dem, som de have og ikke have. Af saadant
Arbeyde kand ofte høstes gode Frugter, naar andre Hæn-
delser ikke tilstøde. Man har i vor Tiid seet Mænd
ved smaa Berømmelses Vers dedicerede til Paver,
Konger

Konger og Førster, og have erhvervet stor Velstand og Reputation, da derimod en Clericus, en Bayle og andre lærde af første Orden ved u-endeligt Arbeyde neppe have kundet vinde meere end Klæder og Føden. Jeg bekiender, at dette Raad, som jeg her giver dig, er meer politisk end Philosophisk, meer nyttigt end honnet. Du spørger mig i Fortroelighed om den nærmeste Vey til Forfremmelse; Hvorudover jeg opfører mig som en Medicus med en Patient, sættende Anstændighed og Philosophie til Side, og raadende til de Recepter og den Diæt, hvorved Sygdommen sikkerst kand cureres. Jeg forbliver 2c.

---

149

## Epistola CDXC.

Til **

Jeg haver udi min Underjordiske Reyse givet Afrisning paa tvende Nationer, hvoraf den eene bortdrev den meeste Tid med at sove, og den anden med at vaage og at være udi idelig Bevægelse og Arbeyde. Jeg har derhos viiset, at de første forretter ligesaa meget som de sidste, og deraf giort denne Slutning, at man uden Føye beklager sig over Tidens Korthed, saasom man haver Tid nok til Arbeyde, hvis man vil tilside sætte unyttige Ting og alleene blive ved det, som er vigtigt og fornødent. En særdeles Delicatesse, som mig er medfød, har givet mig Anleedning at eftertænke nøyere dette end mange andre Ting, og har jeg ved saadan Efterforskning fundet, at alting udi alle Stænder og Professioner kunde forrettes med den

fierde

fierde Deel af det Arbeyde, som nu anvendes. Hvis Mynstring giøres over hver Profession og Idræt udi sær, og Fylde-Kalk skilles fra Realitet, vil man finde, at dette mit Paradox er ikke ilde grundet. Lader os først examinere Kirke-Sager. Jeg haver ved anden Leylighed viiset, at vi laborere af for mange Fest-Dage, at de samme stedse multipliceres, uden at de gamle give Plads til de nye, saa at det synes, at, om Verden staaer længe, der ville blive faa Arbeyds Dage tilovers. Frugten deraf er, at Arbeydet hindres, og 150
Devotionen slappes. Jeg siger: Devotionen slappes; Thi ligesom man taber Appetit, naar man seer mange Retter paa Bordet, saa forkølnes og et Menneskes Andagt ved Overflod af Høytideligheder, ved mange og lange Prædikener, hvilke ikke høres med tilbørlig Attention om Formiddagen, efterdi man kand faae en anden lige saa lang at høre om Eftermiddagen, og saa fremdeeles den heele Uge igiennem. Dette foraarsager, at Lærerne ofte prædike enten for sovende Personer eller tomme Stole; Og ligesom Tilhørerne tabe Andagt til at høre, saa tabe ogsaa Lærerne Iver til deres Prædikeners Udarbeydelse; Ja deraf reyse sig ogsaa de mange extemporane Prædikener, de Repetitioner og Tautologier, som høres udi mange Prædikener, saa at det er blevet til et Ordsprog, at Item hielper og til Prædiken. Jeg siger dette ikke for at censurere Prædikantere; Thi Prædikeners Mængde forvolder en slags Fornødenhed til saadant. En fornuftig Mand, med hvilken jeg nyeligen talede om den Materie, meenede, at Kirke-Sangen vel kunde affkortes, og at det var nok, een god Psalme blev siungen for, og en anden efter Prædiken, som brugeligt er blandt de fleeste Protestantske Meenigheder; i sær meenede han, at Evangelia ikke behøvedes at udsynges for Altaret, naar

Lin. 4 f. n. for, før.

naar de siden tydeligen skulle læses og forklares paa Prædike-Stolen. Jeg dristede mig vel ikke at bifalde
151 denne Meening, skiønt jeg med ham maatte tilstaae, at een andægtig Psalme kunde have samme Virkning, og at den lange Messen og Sang, som varer fast eengang saa længe som Prædiken i sig selv, kand forvolde, at mange, helst om Vinteren, entholde sig fra Tienesten. Jeg vil ikke tale om andre Geistlige Orationer, sær de, som skee ved Brude-Vielser. De samme kunde vel ligesom Liig-Prædikener afskaffes, eller i det ringeste giøres 3 fierde Deele kortere. Det forunderligste herved er dette, at de fleeste Kiøbsteds Præste selv besværge sig over deres Arbeyde, som betager dem deres Kræfter, og dog uden Nød, ja imod Øvrighedens Anordning, giøre deres Taler saa lange. Det bliver for vidtløftigt at opregne fleere Geistlige Forretninger af samme Natur; Man seer af anførte, at to tredie Deele kunde afkortes, og dog alting kunde til Punkt og Prikke forrettes. Vende vi vore Øyen til Academier og høye Skoeler, da gives Materie til Munstring paa samme Maade; Thi de fleeste Ting, som der forhandles, bestaaer udi Præludier, Berømmelser og Gratulationer, gemeenligen alle udi en og den samme Tone. En Invitation til en Grad, til en Tale at høre, eller til anden Academisk Forsamling, som kunde skee udi faa Linier, udføres udi heele store Ark. Panegyriske Orationer, som fast alle ere Monotonier, vare undertiden 2 stive Timer, skiønt ingen Materie er ubehageligere for Folk af god Smag, og kand jeg vidne, at jeg aldrig har hørt nogen at besværge sig over slige Talers Korthed.
152 En Disputatz kand ikke holdes uden foregaaende vidtløftig Tale; Hver Præses, hver Opponens og Respondens skal berømmes for deres Veltalenhed, endskiønt mange af dem, sær de sidste, ofte slet intet have

sagt,

sagt; men saadant lægges ingen til Last paa de høye Skoeler, thi man kand efter vedtagen Skik lyve saa meget som man vil, naar den Latinske Stiil er kun god eller forsvarlig. Men dette Superfluum eller Overflod sees meest af de Lærdes Skrifter. At tælle de samme, er fast ligesaa umueligt, som at tælle Stiernene paa Himmelen, og dog, siger en sindrig Autor, naar man borttager alt hvad andre tilforn have skrevet, og som siden igien bliver opkaaget, vilde Bøgerne ikke blive fleere, end enhver Mands Stue kunde bierge dem alle. Titlerne ere nye, men Skrifterne i sig selv ere gamle, og er dette merkværdigt, at de vidtløftigste Bøger indeholde de mindst magtpaaliggende Materier. Derom vil jeg intet videre melde for ikke at igientage, hvad som jeg tilforn herom har skrevet. Jeg vil ogsaa af samme Aarsag forbigaae at melde om den Fylde-Kalk, som findes udi Rettergang, skiønt der gives rigest Materie til Critique; Jeg vil kun sige dette, at et eeneste Tings Forhør kand komme en fornuftig Dommer til at sveede. Det gaaer her til ligesom udi Medicinen, hvor Lægerne ikke finde deres Regning ved korte og compendieuse Curer. Procuratores arbeyde ved ufornødne Formaliteter og Vidtløftighed ofte at giøre en Sag ti gange længer end den er. Og Skriverne mage det saa, at hvad som 153
kand udføres paa et Ark, dertil maa bruges en heel Bog Papiir, hvorved de stridende Parter lige saa lidet finde deres Regning, som Patienter ved Doctorernes methodiske Curer. Man har ofte ønsket, at indskrænke disse Vidtløftigheder; Men, saasom Advocater, Dommere, Skrivere, Doctores, Apothekere næres derved, har saadant været og formodentligen stedse vil blive inter pia desideria. Ved Hoff-Standen findes ikke mindre Fylde-Kalk; Thi den meeste Tid bliver der bortdrevet med Ceremonier, Complimen-

menter, intet betydende lange Taler, Opvartninger, Titler og deslige andre Ting, hvorudi ingen Realitet er, saa at mangen Hoffmand, der ud af Arbeyd gaaer træt til Sengs, maa bekiende, at han med alle sine Bevægelser intet har giort, og sige: hunc diem perdidi. Udi Stats Forretninger merkes samme Overflod; man har kun at examinere Manifester, Freds-Tractater, Gesantskaber, Congresser, for at blive overbeviiset om, hvor lidet, naar u-nødvendigt Fylde-Kalk bliver frataget, der bliver tilbage. Mangen en Stats Congress varer heele Maaneder, og forhales med Præludier og Ceremonier, førend man kand komme til Materien, hvorom skal handles, ja mangen en bliver reent spildt, og brudt over tvert formedelst en liden Uagtsomhed udi Stiil, udi Bogstaver og Characterer, saa at de stridende Parter, som begge inderligen ønske Fred, maa formedelst saadanne Broderier fortsætte
154 Fiendtlighederne. Betragte vi vort daglige Levnet, da finde vi der Ting af samme Beskaffenhed. Jeg vil ikke tale om den Tid, som spildes paa Vellyst, thi saadant er denne Materie ikke vedkommende, men alleene om den, som anvendes paa u-nødvendigt Arbeyde, det er paa alamodiske Visiter og Contravisiter, paa Nye-Aars Ønsker, hvorved intet meenes, paa Gratulationer og Condolencer, som intet andet Sigte have end en vedtagen Skik, paa vidtløftige Tilberedelser til Bryllupper, Barseler, Liigfærd ꝛc., hvilke besværge saavel dem, der blive budne, som dem, der byde. Alt saadant er ikke alleene Arbeyde, men endogsaa besværligt Arbeyde, skiønt det sigter til slet intet, hvorfore og alle fornuftige Folk ønske dets Afskaffelse, skiønt forgieves, saasom det er en vedtagen Skik og Sædvane. Om man finder saadan Fylde-Kalk udi Krigs-Standen, veed jeg ikke, efterdi Krigsfolks Vedtægter ere mig ikke ret be-

Lin. 20 Vellyst, Vellevnet, Overdaadighed.

bekiendte. Det alleene har jeg af Erfarenhed merket, at man ofte fører Krig saa, at, naar Fred sluttes, faaer hver af de stridende Parter sit tilbage igien. Hvad Krigs-Discipline og Exercitier angaaer, da synes adskillige af dem at være gandske ufornødne. Alexander Magnus, som var den største Mester i at indrette en disciplineret Krigs-Magt, vilde ikke anderledes dømme om vore nu brugelige Exercitier, naar han saae, at et Gevær ikke kunde flyttes fra Siden til Skulderen, og fra Skulderen udi Høyden uden efter Tacten og ved 3 afpassede Tempo. Jeg vil overlade til gamle Krigsfolk at examinere andre Ting, 155
som ere til Overflod, endogsaa udi denne Stand. Kort at sige: Man kand ligne Jorden ved et Menneskes Legem, som laborerer af formange Vædsker. En Nation beleer en anden, skiønt enhver af dem er befænged paa sin Maade. En Europæer kand for Ex. ikke bare sig for Latter, naar han seer en Chineser at spiise efter Tacten, og en Chineser vil ikke med mindre Forundring see, hvorledes Europæer drikke Sundheds Skaale, og saaledes, at en kand raabe sig hæs, førend han faaer et lidet Glas udtømmet. Jeg forbliver &c.

---

Epi-

156 # Epistola CDXCI.

Til **

Jeg haver paa adskillige Steder udi mine Epistler viiset, hvor liden Tieneste man giør Religionen med at opdigte Mirakler til dens Bestyrkelse. Thi saadant giver tilkiende, at man med grundige Argumenter ikke kand forsvare den Troe, som man bekiender, og derfore trænger til slige ulovlige Midler. Og, som miraculeuse Historier meest findes udi den Romerske Kirke, kand blandt andet deraf viises Religionens Urigtighed. Almuen kand vel ved slige Midler styrkes udi en Troe til en vis Tid, indtil en Digt bliver aabenbaret; men, naar den eengang bliver lagt for Lyset, bliver det, som er opdigtet til Religionens Bestyrkelse, dens Svækkelse og Fald. Herpaa kand viises u-tallige Exempler; Men jeg vil alleene lade mig nøye med her at anføre et eeneste, som er heel merkeligt. En anseelig Polsk Herre, nemlig Christophorus Radzevil, da han udi Reformationens Begyndelse lod see stor Nidkiærhed for den Romerske Religion, forærede Paven ham en Æske fuld af Reliqvier eller Helligdommer. Da dette rygtedes udi Polen, lode sig nogle Munke indfinde med en, som de sagde var besat af den onde
157 Aand, ombedende, at han vilde laane dem samme Reliqvier, hvorved de haabede, at den onde Aand kunde bortdrives. Dette bevilligede han dem. Da Reliqvierne bleve førte udi Processionen, og, geleydede af en stor Mængde Mennesker, bleve applicerede paa den besatte, foer den ureene Aand strax ud. Alle raabte da: Mirakel, og Radzevil blev derover bestyrket i sin Overtroe. Men, da han nogle Dage derefter talede om disse Helligdommers Virkning, blev han vaer, at en af hans

hans Huus-Folk, som havde dem i Forvaring, smilede derved. Radzevil fortørnedes derover, og vilde vide Aarsagen til hans Latter. Da aabenbarede Personen ham, at han havde paa Veyen fra Rom tabt Æsken, og, saasom han frygtede at blive straffet derfor, da havde han fyldet en anden Æske med allehaande slags smaa Been. Dette, sagde han, kunde han ikke efterlade at tilkiende give for at bestride Overtroe. Radzevil lod derpaa adspørge Munkene, om de ikke havde fleere, som vare besatte. De bragte ham strax en nye, hvilken han lod brav pidske, indtil han bekiendte, at det var et Munke-Paafund for at bestyrke den Romerske Troe. Men Virkningen var denne, at Radzevil forlod den Romerske Religion, og uden Tvivl blev efterfuldt af mange andre. Man seer heraf, at de, som tænke at bestyrke en Troe enten ved opdigtede Mirakler eller ved Argumenter, som ingen Stik holde, giøre deres Troe ikkun mistænkt derved. Det er kun ugrundede 158
Religioner, som trænge til saadanne Midler, og meener jeg, at just dette, som de Roman-Catholske anføre til Beviis paa deres Troes Rigtighed, nemlig Miraklernes Mængde, tiener heller til Beviis paa dens slette Grund. Jeg forbliver ꝛc.

---

Epi-

159 # Epistola CDXCII.

## Til * *

Jeg har forhen viiset, at Engelland har tilvejebragt tvende store Naturkyndige Mænd, som ikke alleene udi Studeringer have lignet hinanden, men endogsaa udi Navn. Begge have udi naturlige Sager givet Anledning til de største Inventioner, som man nu omstunder bryste sig af, og begge have haft Navn af Bacon; Saa det syntes, at den førstes Siæl har været forflyttet udi den sidstes Legem. Det er vanskeligt at sige, paa hvilken af disse Bacones største Priis maa sættes. Dog har den første opvakt meest Forundring, efterdi han levede paa de Tider, da Jorden var nedsiunken i yderste Vankundighed, og dog har givet Anleedning til de største Inventioner, som nu ere i Verksatte. Jeg vil her kun alleene mælde om Skyde-Pulvers Invention. Efter den almindelige Meening tilskrives saadan en Tydsk Munk ved Navn Barthold Schwartz udi det Aar 1320, da dog Roger Bacon fyrretyve Aar tilforn, nemlig 1280, skriver om en Composition, som kand foraarsage ligesaa stor Bragen som Torden, og større Skin end som det naturlige Lys, ja at man ved saadant Middel kand ødelægge Krigshære og heele Stæder. Ellers er her tilgaaet ligesom med
160 Magneten, at man i Begyndelsen alleene betienede sig af dets Kraft til Tidsfordriv, saa at det synes ikke at have været førend udi Begyndelsen af det 14de Seculo, at man betienede sig af Krudet udi Krig, først til Bøsser, og siden til Felt-Stykker, skiønt ikke med den Virkning, som nu omstunder, thi Stykkerne bestode af sammenhæftede Plader, hvor udi lagdes store Steene. Krudet var og anderledes tillavet, thi det bestod ikkun udi Pudder

eller Støv, hvilket man siden lod giøre til Frøe, for at give det desmeere Styrke; Dermed fyldte man først støbte Canoner, og nogen Tid derefter brugte man det i Frøe forarbeydede Krud ogsaa til Musketter. Man seer heraf, Kundskab om Krudets Kraft kand tilskrives enten Roger Bacon eller Barthold Schwartz; Men at Efterkommerne allerførst have lært at anvende det til nu værende Brug. Jeg forbliver rc.

---

## Epistola CDXCIII. 161

Til **

Min Herre mælder udi sin sidste Skrivelse, at han med Fortrydelse har læset en Fortale, som en har giort til et af de oversatte Franske Skue-Spill, saasom det synes, at samme Oversætter søger at bringe vore Originaler udi Mis-Credit; Thi han siger, at vor Skue-Plads ikke kand vente at have nogen Bestandighed eller Fremgang, hvis man vrager de Touches Comœdier. Saasom jeg nu udi mine Epistler har givet mine Betænkninger over de fleeste nye Franske Skue-Spill, og denne Fortale kand sigte paa mig, forundrer min Herre sig over, at jeg den ikke har besvaret. Men, hvis min Herre kiendte Oversætteren, og vidste, hvor ubeqvem han er til at dømme om deslige Sager, vilde han heller have forundret sig over, om jeg havde hvæsset min Pen derimod. Det er bleven en Mode hos os nu omstunder, at unge Personer opreyse sig til Dommere udi alle slags Materier, og med Dristighed decidere udi Sager,

hvorom

hvorom de ikke have mindste Begreb. Men, saasom
fornuftige Folk ansee og læse saadant ikke uden med
Latter, saa bør denne Oversætters Critiqve ikke sætte
mig udi ringeste Arbeyde. Jeg vil derfor lade Personen
og hans Arbeyde være urørt, og alleene blive ved at
162 give videre Forklaring over det, som jeg om de nye
Franske Stykker tilforn har skrevet. Man har merket
af mine forrige Betænkninger, at jeg ikke grunder mine
Domme paa min egen Skiønsomhed alleene, endskiønt
fornuftige Folk holde mig for at kunde være Dommer
udi slige Materier. Man har ogsaa merket, at en
Patriotisk Iver ikke har drevet mig hertil; Thi jeg har
stedse med Berømmelse talet om Molieres Skue-Spill,
iligemaade om visse andre gamle Stykker, som le Joueur,
le Grondeur, le Legataire og nogle andre,
som jeg sætter udi Classe med Molieres beste Comœdier,
saa at det er hverken af Egen-Kierlighed eller
af Patriotisk Iver, at jeg med en slags Koldsindighed
har talet om de nyere Franske Comœdier, udi hvilke
Domme jeg har fundet Bifald hos alle fornuftige gamle
Folk udi Paris selv, og hørt dem klage over disse
Tiders fordervede Smag udi Skue-Spill. For at
viise, at slige Klagemaal ikke ere ilde grundede, vil jeg
til Overflod korteligen igiennemløbe nogle af de nye
Stykker, som holdes for de beste. Blandt de Touches
Comœdier holdes l'Irresolu eller den Bankelmodige
at være hans Mesterstykke. Den samme er bleven forestillet
paa vor Skue-Plads. Den da værende Theatre-Mester
sparede ingen Umag paa at dressere Acteurerne,
at den vel kunde blive exeqveret. Der
var ey heller noget paa Actionen at dadle; Men Udfaldet
derpaa blev, at den heele Forsamling gik misfornøyet
bort; Thi den heele Comœdie er fast ikke
163 uden een eeneste lang Scene, hvorudi forestilles en
ustadig

Lin. 5 alleene blive ved at, alene indskrænke mig til at.

ustadig Person, der nu vil gifte sig med den ene Søster, nu med den anden, og nu igien med deres Moder. Derudi sees ingen Historie, ingen Denouement og ingen Geist. Det eeneste, som udi den heele Comœdie kand have Navn af jeu de Theatre, er, naar han fatter i Sinde at være Raads-Herre. Dette bliver saaledes udført, at i samme Øieblik, som han fatter det Forsæt, indkommer en Tiener, som en Deus è Machina, med en Raads-Herres Klædning, som han ifører sig, førend han kommer udi Standen, og som man strax tager af ham igien; Saa at dette elændige Bouffonnerie, hvorved Autor søger at bøde paa Stykkets Maverhed, sigter til slet intet. Man kand see igiennem Fingre med Molieres Feyl, efterdi saa mange Artigheder bøde derpaa. Men her ikke; Thi her sees intet, som kand fortiene Navn af et Skue-Spill. Den Vankelmodiges Characteer er ey heller ret udført; Thi Sindets Forandring foraarsages ofte af Ting, som kand giøre den allerstandhaftigste Person kaaldsindig, saasom Julies flygtige og naragtige Opførsel, og Moderens aabenbare og grove Coquetterie. De, som have den nye Modiske Smag udi Skue-Spill, laste dette udi de gamle, at Charactererne ere formeget outrerede; Men udi de fleeste nye Stykker ere Hoved-Characterne ikke de samme, som udi Titlerne foregives. Ingen kand kaldes ustadig eller vankelmodig, som af foregaaende vigtige Aarsager staaer fra sit Forsæt. Her 164 maa være Sindets Forandring uden Aarsag for at forestille en Vankelmodigs Characteer, og hvad kand være vigtigere Aarsag, end at høre et Fruentimmer, som man agter at forbinde sig med, at giøre hæftige og u-anstændige Elskovs Erklæringer? En Bonde vilde jo selv blive kaaldsindig og ækles ved en Bonde-Pige, naar hun strax udi første Samtale sagde, at hun brændte af

Kierlig-

Kierlighed til ham; Og kunde han i saa Maader ikke lastes for Ustadighed, om hans Ild blev forvandled til Iis, og langt mindre en høy Stands Person. Jeg skulde meene, at udi det Skue-Spill, som kaldes den Vægelsindede og findes blandt vore Originaler, Characteeren er bedre udført: Thi derudi viises Sindets Forandring enten uden ingen eller uden nogen vigtig Aarsag. Jeg meener ogsaa, at Stykket ligner en Comœdie; Thi den vægelsindede Person giver Anleedning til en Historie, og til en Vildfarelse, som varer det heele Stykke igiennem, indtil den ved et anseeligt Denouement aabenbares. Men Ulykken er, at det eene er skrevet udi løs Dansk Stiil, og det andet udi afpassede Franske Vers. Skal dette være de Touches Mesterstykke, kand man let giette sig til, hvad man bør dømme om hans øvrige Skue-Spill. De, som finde saa stor Smag udi de nye Franske Stykker, have længe ønsket at see paa vor Skue-Plads la Mere Confidente eller den fortroelige Moder. Samme Stykke
165 har vel fundet meere Behag, skiønt derudi intet findes, som kand sætte Tilskuere udi mindste Bevægelse; Thi Indholdet udi den heele Comœdie er, at en Moder stiller sig fortroelig an mod sin Datter for at faae hendes Tanker og Forsæt at vide. Ingen Materie kand være mindre rar og meere tør. Hvorudover, for at give Comœdien noget Liv, man har indført tvende theatralske Personer: Nemlig en Bonde og en gammel Frier, af hvilke den første aabenbarer for begge Parter, hvad han har hørt, og spiller sin Rulle vel nok. Den gamle Frier derimod forestilles udi de første Acter som en Erketaasse, som en, der nyeligen er falden ned af Maanen, som hverken har Maal eller Mæle, og som alle drive Spot med, uden at han selv kand merke det; Men udi den sidste Act bliver han u-naturligen forvandlet

Lin. 10 f. n. rar, siælden.

vandlet til en fornuftig veltalende Herre. Saadanne Feyl findes ikke udi nogen af Molieres Comœdier, og, om de end fandtes, saa maatte dermed igiennem Fingre sees formedelst andre Herligheder. Men her kand deslige Hoved-Feyl ingen Qvarteer gives, naar de findes hos Autores, som foregive sig at reformere det gamle Theatrum; Thi her fattes baade Ordentlighed og Comisk Geist. Det er derover, at man maa fælde mildere Dom over det Stykke, som fører Titel af Livet er en Drøm (la vie eſt un ſonge), efterdi derudi sees en sammenhængende Historie, som udi den forlorne Søn, og indeholder nogle Comiske Scener, som ere behagelige. Men derom kand ved anden Leylighed videre tales. Jeg forbliver ꝛc.

---

## Epistola CDXCIV. 166

### Til **

Jeg har læset det mig tilskikkede Skrift om Mennes- skets ubillige Forhold og Opførsel imod uskyldige Dyr, og dets Utaknemmelighed mod dem, som have beviiset store Tienester. Jeg seer, at Autor derudi har afmalet saadant Forhold med sorteste Farve, og betient sig af alle de Argumenter, som af andre have været anførte. Men, saasom jeg intet Nyt derudi finder, bliver jeg ved mit forhen fatted Forsæt, nemlig her udi at gaae en Middel-Vey, saaledes, at jeg laster ikke uden dem, der alleene af Kaadhed for Tidsfordriv pine og plage uskyldige Dyr, og derimod seer igiennem Fingre med dem, som til Føde slagte tamme, og for deres

egen

egen Sikkerhed omkomme vilde og skadelige Dyr. Hvad som har bevæget mig til at fatte saadant Principium, har jeg ved anden Leylighed tilkiendegivet, hvorfore jeg herom intet videre vil mælde. Det er i den Henseende, at jeg tager ikke i Betænkning at æde enten Oxe eller Kalve-Kiød, eller anden Spiise, som haves af uskyldige Creature, saasom udi saadant Offer er en slags Fornødenhed. Det er ogsaa udi samme Henseende, at jeg giør mig ingen Samvittighed af at jage efter Fluer og andet Utøy, efterdi de incommodere og ligesom er-
167 klære mig offentlig Krig. Dette alleene holder jeg for, at Executionen maa skee paa den korteste og Lemfeldigste Maade. Thi et er at skyde en Fugl ihiel, et andet er at martre den langsomt, eller, som en vis Keyser, at prikke dens Øyne først ud, hvorved man lader see Prøve paa et haart og blodgierrigt Hierte. Jeg holder ogsaa for, at visse Creature, sær Heste og Hunde, som ved lang Tieneste og Troeskab have signaliseret sig, ikke uden Eftertale udi deres Alderdom bør forlades, og derfor heller berømmer end beleer dem, der lade see Taknemmelighed mod saadanne Creature. Jeg laster derfor ikke den store Macedoniske Konge, efterdi han oprettede et Monument for sin Hest Bucephalo. Jeg dømmer og ikke anderledes om Reinhold Roses Testament, hvorved blev beskikket, at hans troe Hest, som han havde betient sig af udi adskillige Feltslag, skulde gives en Pension tilligemed Frihed for Arbeyde, og en Eng til Græsgang. Historien viiser ellers adskillige andre Exempler herpaa, hvoraf nogle ere velgrundede, saasom de viise Prøve paa Taknemmelighed. Andre derimod ere latterlige. Blandt de sidste kand regnes Keyser Caligulæ Gierning. Samme Keyser lod og oprette et Marmor Pallads for en Hest, og tillagde den en Førstelig Underholdning. Dermed lod han sig end ikke nøye, han vilde be-

beskikke samme Hest til Romersk Consul og give ham Rang udi det store Raad. Med saadan Høytid var Hesten ikke tient; thi den viiser heller Prøve paa Raserie, med mindre man vil holde for, at Gierningen skeede 168
alleene for at drive Spot med Senatet, hvoraf denne Keyser var en svoren Fiende. Man kand dømme lidt mildere om det Testament, som Madame de Puis giorde til sin Kat. Ved samme Testament blev Katten tillagt en Pension, og anordnet, at man til den skulde aflægge ugentlige Visiter. Det var fornemmelig i Henseende til det sidste, at Testamentet af Dommerne blev underkiendt, og at Katten tabte sin Procefs. Slige Testamenter ere lige saa daarlige, som visse andre ere opbyggelige og tilkiendegive Taknemmelighed mod troe Creature, som have beviiset deres Herrer Tienester. Derfore seer man, at samme Testamenter ere blevne kiendte gyldige, ligesom visse Herrer ere formedelst deres Utaknemmelighed mod slige Creature enten blevne straffede eller tilholdte at underholde dem i Alderdommen; Thi hvad kand være større Prøve paa et Menneskes haarde Gemyt, end efter mange Aars Tieneste at fordømme en gammel Hest, som ofte har reddet ens Liv, til en Mølle, item at sætte en troe Hund udi en Lænke eller at skyde ham ihiel, naar den formedelst Alderdom ingen videre Tieneste kand giøre. Jeg forbliver ꝛc.

---

Epi-

169 # Epistola CDXCV.

Til * *

Jeg gav udi min sidste Skrivelse Aarsagen tilkiende, hvi man bør holde nøyere Munstring over de nye Skue=Spill, efterdi vore Tiders Autores foregive sig at reformere det gamle Theatrum, og at rette de Feyl, som derudi findes. Jeg har og tillige=med viiset, at deres Stykker derover ere blevne saa mavre, at de fast ingen Anseelse have af Comœdier, men alleene af nogle tørre Samtaler, som ere deelte udi Acter og Scener. De nu værende Comœdie-Skrivere tilstaae vel, at de gamle Stykker ere meere frugtbare paa Skiemt og Geist, men de sige, at de nye ere meere ordentlige og anstændige. Naar man nu viiser, at udi de sidste fattes baade Formen og Materien, saa at det eene ikke kand bøde paa det andet, falder den heele Bygning. Jeg haver til Beviis herpaa examineret visse saa kaldne Mesterstykker udi det nye Theatro, og meener det at være nok, saasom deraf kand dømmes om de andre Skue=Spill, som ere udi mindre Anseelse. Jeg haver og af samme Aarsag sagt, at man maa see igiennem Fingre med de Feyl, som findes udi nogle af de nye Stykker, efterdi Materien derudi kand nogenledes bøde paa Formen, og holdet for, at man meget vel paa vor Skue=Plads kunde be=
170 tiene sig af dette Stykke, som fører Navn af Livet er en Drøm, efterdi samme Stykke befatter en behagelig og velsammenhængende Historie, ligesom den forlorne Søn, og nogle faa andre, og derforuden ved nogle lystige Scener giøres levende og behageligt; Thi hvad Formen udi den heroiske Comœdie angaaer, da er den meget u=ordentlig, saa at Stykket derfore ikke fortiener

tiener den Priis, som gemeenligen derpaa sættes. Historien er denne: En Konge, forskrækked af en Spaadom, at hans Søn skulde blive Riget til Ulykke og Fordærvelse, lader Sønnen strax efter Fødselen indspærre; Efter at han saaledes henved 20 Aar har været indsluttet, og imidlertid ingen har seet eller talet med ham uden en dertil beskikket Hoffmester eller Opvarter, begyndte Faderen omsider at fortryde paa sin Gierning, og besluttede at lade Sønnen komme for Lyset. Dette bliver i verksat saaledes, at man indgiver ham en Dvale-Drik, og, medens han ligger i Dvale, ifører ham Kongelige Klæder, og lader ham føre til Slottet, geleydet af en stor Mængde Opvartere, som ydmyge sig for ham som deres Arve-Prinds. Efterat Prindsen har faaet Aarsagen til sit langvarige Fængsel at vide, optændes han til Vrede, og truer med Hævn, og, endskiønt ham bliver sagt, at Faderen alleene af Kierlighed til Undersaatterne har foretaget saadan Gierning, bliver han dog ved at true, saa at Faderen udaf saadan Opførsel dømmer, at Spaadommen kand være vel grundet, og derpaa lader ham indgive en nye Dvale-Drik, og, medens 171
han endda ligger uden Følelse, ifører ham de forrige Fange-Klæder igien. Saa at, da han vaagner, finder han sig udi forrige elendige Stand igien, og henfører den Herlighed, som han nylig havde været udi, til en Drøm. Men kort derefter kommer nogle bevæbnede Mænd slæbende hans Fader, Kongen, med sig, som de udi Krig havde fanget, og lode ham vide, at det heele Rige var udi Gevæhr for at sætte Prindsen paa Thronen. Derpaa bliver holden en Samtale mellem Sønnen og Faderen, og er endeligen Udfaldet dette, at Kongen staaer fra Regieringen, hvilken Sønnen efter nogle Complimenter antager. Udi denne Comœdie er alting u-ordentligt fra Begyndelsen til Enden; saa at man skulde tænke,

Lin. 13 f. n. endda, endnu.

tænke, at den havde samme Sigte som Ulysses von Ithacia; thi der udi iagttages hverken Rimelighed eller Morale. Den støder an mod Rimelighed. Thi hvad kand være meere selsomt end at see i en Haandvending et heelt Rige bragt udi Harnisk, og store Krigs-Hære paa Beenene, og hvad kand være meer u-naturligt end at see den fangne Prinds, der udi 20 Aar fast intet Menneske havde seet, at opføre sig ved første Befrielse som en gammel Hof-Mand. Videre: Det er forargeligt, at see Undersaatter at giøre Opstand mod deres Konge, der havde ladet see større Kierlighed mod dem end mod sin egen Søn, og at fængsle en Regent formedelst en heroisk Gierning. Endeligen er det u-anstæn-
172 digt, at Sønnen antager Regieringen og reducerer sin Fader til privat Stand. Saaledes iagttages Reglerne udi dette berømte Skue-Spil, hvilket jeg dog ikke forkaster, efterdi det befatter en sammenhængende Historie og nogle artige Scenes, men sætter meer Priis derpaa end paa de Touches og andre nye Comœdie-Skriveres Mester-Stykker, som bestaae alleene udi nogle tørre Samtaler, og som af intet kand recommenderes uden af Stiilen og Poësien. Det er i den Henseende, at man ogsaa seer igiennem Fingre med det gamle Italienske Theaters U-ordentligheder, efterdi man derudi overalt finder Scener fulde af Salt og Geist, som bøde paa Feylene. Jeg dømmer her udi ligesom om den nye fordervede Smag udi Musiqven, hvorom jeg ved anden Leylighed har talet. Jeg forbliver ꝛc.

---

# Epistola CDXCVI. 173

## Til **

Efter forlangende skikker jeg min Herre den nyeligen afdøde Georgii Retsuhcs Liv og Levnets Historie. Den kunde have været vidtløftigere udført, hvis jeg efter en stor Deel andre Skribenteres Exempel havde villet anføre umagtpaaliggende Ting; Men jeg holder mig alleene til det, som er merkværdigt, og som kand interessere en Læser, hvilket min Herre seer af efterfølgende korte Fortælning.

# Georgii Retsuhcs

## Liv og Levnet.

Georgius Retsuchs er fød udi Slagelse den 2den Januarii styli novi udi det Aar 1682. Saaledes er Aars-Tallet anført udi Kirke-Bogen, som dog ikke er overeensstemmende med det Datum, som findes udi hans Almanak. Hvo den afdøde Mands Fader har været, kand ingen sige. Man kand alleene slutte, at han har været en skikkelig og moralisered Mand, efterdi han af Modestie ey har villet, at hans Navn skulde være bekiendt, men har villet passere for Anonymus, hvorudi han har fuldt brave Arbeyderes, Konstneres og Skribenteres Fodspor. Men Moderen derimod 174
var heel bekiendt; Thi hun kaldtes Mette Claus-Datter og var Kielder-Pige hos Theodorus Mortensen udi Corsøer, udi hvilken Tieneste hun førte sig saaledes op, at hun i Duelighed ingen Kielder-Pige udi hendes Tid eftergav. Slagelse Bye kand saaledes tilegne sig denne

denne afdøde Mand. Men ligesom fordum adskillige Grækske Stæder have twistet om Homeri Fødsel, saasom enhver af dem tilegnede sig den Ære, at være samme store Poëts Føde-Sted, saa have ogsaa her twende andre Naboe-Stæder, nemlig Corsøer og Callundborg, villet disputere Slagelse saadan Ære. De nægte vel ikke Stedet, hvor han var fød; Men de betiene sig af andre Beviisligheder for at svække Slagelses Paastand. Corsøer foregiver, at Barnet er undfanget udi Corsøer, og med u-imodsigelige Argumenter beviiser, at Moderen lavede til Barsel, da hun som Kielder-Pige tienede udi samme Stad. Man maa derfore, siger man, regne Barnets Existence fra den Tid, det begyndte at dannes udi Moders Liv, med mindre man vil sige, at det var et non ens, førend det blev bragt til Verden, hvilken Meening er urimelig. Callundborg derimod grunder sin Ret paa Barnets Opdragelse, viisende, at Moderen strax efter Fødselen tienede som Amme udi Callundborg, hvor hen hun bragte Barnet med sig; saasom nu Optugtelsen udi de spæde Aar sætter den Fold og Skik paa Børn, som de siden stedse beholde,
175 saa meener den sidste Stad uforgribeligen, at den berømmelig Retsuhcs maa holdes for dens rette Byes Barn. Jeg drister mig ikke at affige nogen Dom herudi, endeel, efterdi Twistigheden udi sig selv er vanskelig, endeel ogsaa, efterdi jeg ikke vil opvække mig fleere Fiender end dem, som jeg tilforn har haft udi bemeldte 3de Stæder. Man veed, hvilken Bevægelse saadan Twistighed har opvakt mellem nogle Nederlandske Stæder angaaende Erasmus Roterodamus, eftersom en af samme Stæder har grundet sin Ret paa samme store Mands Fødsel, en anden paa hans Undfangelse og den tredie paa hans Opdragelse. Twistigheden er af samme Vanskelighed som denne, og derfor endnu ikke

er

er bilagt. Jeg burte efter nye Historiske Regler opholde mig lidt længer udi denne vigtige Materie; Men for at være kort, vil jeg nu strax gaae videre frem, og træde til Barnets Daab, og finder jeg da, at det har været baaret af en fornemme Borger=Kone ved Navn Maren Hans-Datter, og at Fadderne have været tvende Bryggere, nemlig Niels Olsen og Jesper Jespersen, som for rum Tid ere hensovne, saa at de brygge nu ikke i Jordiske Kiedle meere. Samme Dag, som Barnet blev døbt, var en sterk Taage, som siden forvandledes til en saadan Storm, at Veyerhanen paa Jesper Jespersens Huus krummede sig. Ved Aftenen fik man derforuden en bedrøvelig Tidende fra Kiøbenhavn, at Raadmandens tvende Sønner vare blevne rejicerede til Attestatz. Alt dette bragte Moderen udi Bekym= 176
ring om Barnet forestaaende Uheld; Thi hun var sterk og vel grundet udi sin Troe, hvilket hendes Fiender selv maatte tilstaae, og derfor ikke saa nøye burde have sværtet hende for en og anden Feil, eftertænkende, at en sterk Orthodoxie bøder tilstrækkeligen paa alting. Man finder dog ikke, at disse Hændelser have været geleydet af nogen synderlig Uheld. Tvert imod, Moderen kom nogle Aar derefter udi en slags Velstand og blev giftet med en bemidled Mand, hvilken tog sig den unge Georg an som sit eget Barn, helst, saasom hun formedelst visse Aarsager var og stedse blev u=frugtsommelig til hendes Døds Dag. Da Drengen var bleven 13 Aar gammel, besluttede Faderen at lade ham sætte til et Handverk; Og efter at han nøye havde udstuderet den unge Georgs Egenskabe og naturlige Beqvemhed, og merket, at han havde meest Lyst og Beqvemhed til Skoemagerie, skaffede han ham Tieneste hos Skoemagernes Oldermand; Ud=gangen viiser, at Stiffaderen derudi dømte ret. Thi Georg blev en af de habileste Skoemagere, som

Tal=

Callundborg kand bryste sig af. Gid andre vilde følge denne skiønsomme Stiffaders Exempel i at efterforske deres Børns naturlige Egenskabe, førend de beskikke dem til visse Professioner; Thi det er saadanne Examiners Forsømmelse man maa tilskrive de mange u-duelige Embeds-Mænd, som overalt findes. Herover kunde giøres mange vigtige Betænkninger; Men jeg, for ikke
177 at beskyldes for Vidtløftighed, nøye holder mig ved Mandens Historie, og finder jeg da, at paa den samme Dag, som vor Georg blev sat udi Tieneste hos Skoemagernes Oldermand, bleve 3 Skibe seede, som passerede forbi Callundborg, item at en af Raadmændene begav sig til Roeskilde, hvor han opholdt sig udi en heel Uge, førend han reysede tilbage igien. Der blev meget omspurt, hvortil dette Ærinde sigtede; Nogle meene, at Reisen skeede alleene for at besøge hans Svoger, Andre, at hans Ærinde var at slutte en Kiøbe-Contract; Men det eene med det andet bestod ikkun udi pure Gisninger. Ved hans Tilbagekomst berettede han, at Mynstring over Krigsfolket samme Uge holdtes uden for Kiøbenhavn, og at 2de Hollandske Kiøbmænds Skibe laae paa Rheden, som agtede sig til Øster-Søen, item andet, hvilket jeg vil forbigaae, saasom det er af mindre Vigtighed, og begive mig til Historien igien. Vor unge Georg diftingverede sig strax udi sin nye Tieneste med særdeles Flid og Arbeyde, saa at der ginge heele Dage og undertiden Uger forbi, at han ikke fik et Slag af sin Mester; Ja Oldermanden fattede saadan Kierlighed til ham, at han et Aar for Tiden besluttede at giøre ham til Svend. Men Drengen selv veigrede sig derved, saasom han, for at gaae ordentligen frem, vilde først udi 7 Aar tiene som Dreng, efterfølgende derudi sin kiære Moders Fodspor, hvilken i agt tog saadan Orden, og gik gradviis frem i Verden. Thi, efter at

hun

Lin. 6 f. n. for, før.

hun en tilstrækkelig Tid havde været Jomfrue og for- 178
søgt Verden udi den Stand, tienede hun siden 3 sam-
fælde Aar for Amme, og endeligen efter saadan Tids
Forløb blev Matrone. Gid andre vilde efterfølge
saadant Exempel og gaae gradviis frem til Forfremmelse.
Men de fleeste desværre tage saadan Orden ikke i Agt;
men springe paa eengang lige fra nederst til øverst, uden
ret at have forsøgt Verden og viiset Prøver udi hver
Classe paa deres Duelighed. Det var i den Hen-
seende, og uden Tvivl efter Moderens Formaning, at
Drengen ikke vilde haste med sin Forfremmelse fra Lære-
Dreng til Svend, men vilde oppebie de Aar, som efter
Laugs-Artiklerne ere foreskrevne. Medens han var Svend,
fattede han Kierlighed til Oldermandens ældste Datter,
paa hvilken han af Faderen fik Løfte, naar han havde
udtient. Denne Forhaling og lange Opsættelse var vel
haard at fordøye; dog skikkede han sig taalmodigen der-
udi, og mestendeels oppebiede den foreskrevne Tid, saa
at Jomfruen kom ikke over 6 Uger for tilig. Endeligen
blev han Mester, efterat han havde giort sit Mesterstykke,
som ingen kunde dadle, og derpaa blev med sæd-
vanlig Ceremonie viet til Jomfruen, med hvilken han
avlede mange Børn, som dog alle døde førend For-
ældrene, undtagen den ældste Søn Jacob, hvilken
succederede ham udi Embedet. Det var ved hans
Antagelse som Mester udi Lauget, at han gav sig det
Navn af Retsuhcs, hvoraf han udi Historien er be- 179
kiendt; Thi man kaldede ham tilforn kun slet og ret
Jørgen. Han havde selv i Sinde at lade sig kalde
von Retsuhcs, ikke af nogen Hovmod, men alleene,
efterdi han havde merket, at man ved fremmede og glim-
rende Navne kand erhverve sig Anseelse og Fordeel.
Men hans Sviger-Fader, som var en sterk Patriot,
sat sig med Hænder og Fødder derimod, saa at Ret-
suchs

suchs derfor stoed fra sit Forsæt, og det maatte til
hans Undskyldning heede, at hans Hustrue var af Qvinde-
Forfængelighed falden til den Skrøbelighed. Retsuhcs
bragte sig ved sit Arbeyde udi saadan Anseelse, at, end-
skiønt der var ældere Skoemagere udi Staden end han,
blev han dog efter Sviger-Faderens Død eenstemmigen
udvalt til Oldermand. Dette er et kort Begreeb af
denne store Mands Historie. Nu maa jeg tale om
hans Endeligt, og det meere omstændigen, efterdi intet
tiener meere til Opbyggelse. Georgius Retsuhcs
haver haft dette tilfælles med andre store Mænd, at
deres Endeligt ligesom forud tilkiendegives ved foregaaende
Tegn og Hendelser. Anno 1721, som var hans sidste
Leve-Aar, fornam han udi Huuset adskillige usædvanlige
Ting: Port-Hunden Soldan hylede om Natten meer
end han pleyede; Senge-Kammeret blev opfyldt med
Faare-Kyllinger; Pigen saa ofte, som hun feyede Gulvet,
fandt Knappe-Naale uden Hoved, og andet deslige,
hvoraf den salig Mand dømte, at hans Time-Glas
180 snart vilde udrinde, og at det var Tid at bereede sig
til Døden. Hans Tanker og Spaadomme sloge og
ikke feyl; Thi den 28 Dec. udi samme Aar faldt
han udi en Sygdom, som efter 6 Dages Forløb giorde
Ende paa hans Liv. Ingen Død er skeed med større
Forberedelser: Han havde 6 Maaneder tilforn ladet sig
en Liigkiste giøre, hvorpaa stode disse Ord: Memento
Mori. Han lod en Maaned førend han faldt udi
sidste Svaghed holde Lovsang Morgen og Aften udi
Huuset, hvilket tilforn ikke var skeed, saasom hans andet
Arbeyde derudi havde været Hinder. Han lod ogsaa
Præstens og Klokkerens Offer forbedre, ikke at tale om
andet, som viiser Prøve paa en retskaffen Andagt og al-
vorlig Beredelse til Døden. Da han laae udi sidste
Aandedræt, lod han sin Søn Jacob til sig kalde, for
hvilken

hvilken han holdt saadan Tale: „See! min Søn Jacob! Her overleverer jeg dig den Syl og den Maale-Stok, som har fødet mig, og som ogsaa vil tiene dig til Føde og Underholdning. Beflit dig paa, at dit Arbeyde bliver troefast og forsvarligt, helst for Stadens Høyviise Øvrighed; Thi, naar du har Øvrigheden til Ven, kand du give de andre en god Dag. Endeligen, sagde han, maa jeg aabenbare dig dette, at der paa Loftet ligge 10 Huder, som jeg i Fior fik for saa godt Kiøb, saa at Selgeren ikke ærligen maa være kommen dertil. Tvende af samme Huder maa du forarbeyde til Skoe og give dem til Fattige, men de øvrige = = =" Meer kunde
han ikke tale; Thi disse vare de sidste Ord, hvorpaa 161
han, Eheu! opgav Aanden. Saaledes levede og saaledes døde Georgius Retsuhcs, fordum vel-meriterede Skoemagernes Oldermand udi Callundborg. Han var en Mand af middelmaadig Statur, havde sort Haar og et sterkt Øyesyn, en krum Næse og store Lipper. Hvad Sindets Gaver angaaer, da var han from, sagtmodig og arbeydsom, hvilket sees saavel af de mange Børn han avlede med hans høytbedrøvede efterladte Hustrue, som af hans andet daglige Arbeyde, hvorpaa til Slutning skal anføres en Catalogus. De Feyl, som fandtes hos ham, forbigaaer jeg at tale om; Thi man maa ikke dømme uden vel om de Afdøde. Saadant i agttages nu omstunder ogsaa udi alle nye gode Historier, hvorudi man seer de Afdødes Feyl enten at undskyldes eller reent at forbigaaes, saa at de med samme Opbyggelse læses som Parentationer og Liig-Prædikener. Thi, saasom Verden bliver meer og meer poleret, saa begynder man at kaste Foragt paa de gamle Historie-Skrivere, hvilke ikke have undseet sig ved at skrive om de Afdødes Feyl saavel som om deres Dyder, saa at Thucididis, Saluſtii og andre saa-

danne

danne grove Skribenteres Historier nu ikke ansees uden som plompe Skandskrifter. Det er derfore, at jeg følger vore Tiders polerede Historie-Skriveres Fodspor, og forbigaaer at tale om den afdøde Mands Feyl, hvilke ellers ikke have været ret mange, og, endskiønt de
182 havde været mange, saa udslettes de dog aldeles ved hans opbyggelige Endeligt. Thi han døde efter sine Synders alvorlige Bekiendelse med stor Andagt og med sammenfoldede Hænder, efter at han til Kirken havde foræret et nyt Alter-Klæde og tvende Vox-Lys. Hvad kand vel være større Prøve paa Christendom, helst naar man dertil lægger de hellige Anstalter, som han giorde til sin Begravelse og Liig-Begiengelse? Anstalterne vare disse: at Liiget skulde føres til Jorden med Sang og Klang, saa at alle Stadens Klokker skulde udi 2 stive Timer ringes, Liig-Prædiken holdes, fiint Sand kastes paa Kisten, og Liig-Steenen bestrøes med Blomster. Alt saadant anordnede han paa sit yderste, hvoraf sees, at han havde alle sine Tanker henvendte til hellige Ting. Hans efterladte Hustrue og Søn forsømmede ikke at efterleve til Punkt og Prikke, hvad dem herom var befalet at i agttage. Liig-Processionen var denne: Liiget blev baaret af Stadens Skoemager-Svenne, alle udi Sørge-Kapper. Derpaa fuldte 16 Sørge-Par, alle med langt Floer, som slæbede paa Jorden. Udi det første Par ginge Sønnen Jacob Jörgensen og Enkens Broder Morten Mortensen. Udi det andet Jens Paaschelillie og Peder Pedersen, de ældste Skoemagere. Udi det 3die Hans Jensen Timmermand og Hans Mickelsen Hvitølls-Brygger. Udi det 4de Frans Troefast og Mickel Jensen. De andres Navne ere forglemte at antegnes, hvilket er Skade, thi saadant bør udi gode Historier ikke udelades. Af
183 de Liig-Vers, som da bleve giorte og af Decano

appro-

approberede, sees, hvilke høye Tanker man bør have om den afdøde store Mand. Her maa og ikke forbigaaes at tale om hans mange Reyser. Jeg har fundet udi hans Tegnebog, at han har været 3 gange udi Kiel, 7 gange udi Aalborg og Aars, 12 gange udi Nyborg og Odense udi Fyen, 16 gange udi Corsøer, Nestved, Slagelse, Roskild og Helsingøer, og 8 gange udi Kiøbenhavn. Saa at man kand tvivle om, at nogen Skoemager haver meer omflakket og giort fleere Reyser end denne Mand, naar man undtager den navnkundige Asverus, som ellers er bekiendt under det Navn af Jerusalems Skoemager, og som endnu siges at vandre om fra et Land til andet, og vil blive ved til Verdens Ende. Det var paa disse Reyser, at vor Retsuhcs erhvervede sig stor Kundskab udi adskillige Sprog; Thi han talede med samme Færdighed Jydsk og Fyensk som det Callundborgske Sprog. Han var ey heller ukyndig udi det Plattydske, saasom han havde været 3 gange udi Kiel. Nu rester til Slutning at tale om den Salig Mands Arbeyde efter hans egne aarlige Antegnelser.

# Catalogus

## Operum B. Georgii Retsuhcs.

### In Folio.

Medens han var Mester 400 Støvler og 200 Stivletter.

Medens han var Oldermand 250 Støvler og 80 Stivletter.

### In Qvarto. 184

Medens han var Mester 1100 voxne Mands Skoe.

Medens han var Oldermand 650 dito.

In

## In Octavo.

Medens han var Mester 900 voxne Mands Tøfler.
Medens han var Oldermand 500 dito.

## In Duodecimo.

Medens han var Mester 600 Qvinde Skoe og 700 Tøfler.
Medens han var Oldermand 400 Qvinde Skoe og 506 Tøfler.

## In Sedecimo.

Medens han var Mester 1500 Børne Skoe.
Medens han var Oldermand 900 dito.

Summa Summarium af alle slags Formater 8686 opera & opuſcula.

Alt dette haver den ſafdøde Oldermand selv antegnet, hvoraf sees hans Accurateſſe. Foruden denne Tegne-Bog findes et stort Manuſcript in Folio, hvilket fortiener at trykkes, saasom der udi er anført alt, hvad som ham hver Dag er hændet, det mindste med det meeste, saa at han derudover kand regnes blandt Callundborgs Skribentere in Folio.

FINIS.

Epi-

# Epistola CDXCVII. 185

Til **

Min Herre skriver, at han har læset min sidste Epistel, og forundrer sig over, at en Mand af min Stand og Alder kand henfalde til saadant u-anstændigt Giekkerie. Han siger sig meget vel at kunde see, hvortil jeg sigter, og at jeg ved den anførte latterlige Historie har villet tilkiendegive den Mishag, som jeg og mange andre finde udi den store Mængde af intet betydende Levnets Beskrivelser, som nu omstunder dagligen komme for Lyset. Han meener, at saadant kunde og burde skee ved anstændige og alvorlige Erindringer til de Autores, som saadanne Skrifter forfatte. Jeg derimod forundrer mig over denne min Herres Irettesættelse, saasom jeg og andre ofte have viiset, at alvorlige Erindringer ikke have den Virkning, som de Socratiske Ironier, og at jeg derfore udi denne saavel som andre Materier haver betient mig af saadan Skrive-Maade, som af den allerkraftigste til at curere den slags Skrive-Syge med. Dette er Brevets fornemste Sigte; Det sigter derforuden ogsaa til at mynstre adskillige store og vidtløftige Historier, hvilke, naar Fylde-Kalk derfra tages, kand af tykke Folianter reduceres til Sedecer. Man seer dagligen Skrifter at komme for Lyset, hvorudi Bedrifter antegnes, hvilke ere af ligesaa liden Betydelse som denne Skoemagers, 186
og at Catalogi til Slutning anføres paa deres publicerede Bøger, hvilke ere af lige saa liden Vigtighed som Skoemagerens Skoe og Støvler, ja end af mindre, eftersom det er oftest ikke andet end ud-copierede og opkaagte Bagateller, som kand lignes ved gamle forslidte Klæder, Skoe og Støvler, som igien oppudses og

selges

selges for nye. Naar min Herre dette overveyer, vil han dømme, at omtalte Brev, saavel som andre af samme Natur ikke fortiene at kaldes u-anstændigt Giekkerie. Thi, ligesom Skoelemestere, naar de merke, at de ved Skiælds-Ord, Riis og Svøbe intet kand udrette, betiene sig af Narrekaaber og andre latterlige Midler, hvorved ofte meer udvirkes, saa giør en Moralist ikke ilde, om han følger derudi deres Exempel. Jeg forbliver ꝛc.

---

187

# Epistola CDXCVIII.

Til **

Jeg læser i disse Dage Thucididem, og er af Tanker med de fleeste, at det er en af de oprigtigste og troeværdigste Skribentere. Det er Skade, at Materien til hans Historie er ikke rigere end den Peloponnesiske Krig, hvor intet forekommer uden smaa Felt-Slag, Skermytsler og Beleyringer mellem de Græske Stæder, som baade ere ubehagelige og lidet interessere en Læser, naar alleene undtages det u-lykkelig Tog, som Athenienserne giorde til Sicilien. Men, siger man, Autor bøder tilstrækkeligen paa denne Maverhed ved de herlige Orationer, som Skriftet er fuldt af. Men, saasom jeg har en særdeles Smag udi alting, springer jeg mange af disse Orationer forbi, helst dem, som Anførerne holde for Krigsfolket; de samme kunde udi gamle Dage være af Nytte, da Mennesker saaledes forelskede sig udi Veltalenhed, at alting derved kunde udvirkes; Men i vor Tid have de ikke saadanne

for-

forunderlige Virkninger meere. Thi, om Demosthenes eller Cicero nu igien stode op fra de Døde, og agerede Advocater for vore høye Rette, vilde deres Veltalenhed ikke have den Kraft, som udi deres Tid, da de med deres Rhetorica kunde vinde, hvilken Sag de paatoge sig at udføre. Jeg for min Part holder 188
det ikke for nogen Uheld, at Tale-Konsten i vor Alder har tabt saa meget af sin forrige Styrke, og at vore Dommere bevæges meer af stammende grundige Argumenter end af sminkende Ord. Jeg holder ogsaa for, at det, som roses saa meget hos de gamle Romere og Græker, bør ansees som et Pedanterie, og at den liden Virkning, som Tale-Konsten nu haver, viiser heller Prøve paa sund Fornuft end paa slet Smag. Jeg hører med Fornøyelse, at store Advocater kand tabe Sager saavel som smaa, og om de første have nogen Influence paa Rettene, maa det tilskrives andre Aarsager; Jeg merker ogsaa, at Krigs-Hære efterkomme deres Pligt og figte med Tapperhed uden foregaaende Opmuntrings Tale af Anførerne, da udi gamle Dage intet Slag blev holdet, førend Anføreren ved en lang Tale havde erindret Krigsfolkene om deres Pligt, skiønt det er vanskeligt at begribe, hvorledes saadant med Nytte kunde skee, helst for store Krigs-Hære, med mindre Anføreren uddeelede Copier af sin Tale til hver subalterne Officier, hvorom Historierne dog intet melde, saa det derfore er troeligt, at de Orationer, som findes udi gamle Bøger, af Skribenterne ere opdigtede. Hvad som nu omstunder opmuntrer vore Soldatere til at efterleve deres Pligt, er deres Underholdning og Sold, hvorudi de finde meere Soliditet end udi en høytravende Rethorica, Item Anførerens foregaaende Exempel. Saaledes dømme og vore Tiders Generaler selv derom. 189
Det var derfore, at den gamle Franske General St.

St. Cyre, da han af Felt-Præsten blev erindret om at opmuntre Soldaterne ved en Tale, sagde ikke andet end disse Ord: Freres & Compagnons! voici comment il faut faire, det er: Mine kiære Camerader! see, saaledes maa I giøre. Hvorpaa han med sit skaldede Hoved og udi sin høye Alder af 85 Aar reed 20 Skridt frem for sit Krigsfolk, som med Fyrighed fuldte ham efter. Ingen Opmuntrings Tale kunde have bedre Virkning end saadant Exempel. Hvis Veltalenhed nu omstunder sætter Mennesker udi stor Bevægelse, saa er det gemeenligen udi Geistlige Sager. Udi andre Tilfælde merker man ikke, at ved Tale-Konsten meget kand udrettes. Jeg erindrer mig engang her paa Gaden at have hørt en prægtig Tydsk Tale, som blev holden af en Politie-Betient, hvilken, siddende paa en Hest, søgte ved en udstuderet Oration at stille den oprørske Almue tilfreds. Alting var sat paa Skruer, og Talen var geleydet med Oratoriske Gestus. Men Virkningen deraf var ikke anden end denne, at Orator midt udi Talen fik en Steen bag i Nakken, saa at han faldt ned af Hesten og blev indbaaren udi næste Viinhuus. Jeg tænkte da ved mig selv, hvor meget er ikke vore Tiders Almue ulig den gamle Athenienske. Jeg forbliver ꝛc.

---

# Epistola CDXCIX. 190

Til **

Min Herre skriver, at han ikke uden Forargelse
har igiennemlæset de ham tilsendte Grotii
Anmerkninger over Bibelen, og at han i sær
fordømmer de Forklaringer, som samme Mand har giort
over tvende Hoved-Prophetier hos Esaiam, hvilke
han, nemlig Grotius, meener efter Bogstaven ikke at
kunde sigte paa Messias. Jeg selv underskriver ikke
disse og adskillige andre Grotii Anmerkninger; Men
jeg fordømmer derfor ikke Manden, og med nogle holder
for, at han har været ilde sindet mod Religionen;
Thi hans andre Skrifter viise, at han ikke alleene har
været Christen, men endogsaa en ivrig Christen, og intet
Skrift har været holdet kraftigere til Religionens Forsvar
end den liden Bog, som fører Titel af den Christelige
Religions Sandhed, hvilken er bleven oversat ikke
alleene paa Europæiske, men endogsaa paa Orientalske
Sprog. Man maa derfore slutte, hvis han udi
nogle Forklaringer har vildfaret, saa er det ikke skeed af
frivillig Vildfarelse. Hvad som kand have drevet denne
store Mand dertil, synes at være dette: Saasom for
hans Tid ingen nøye Forklaring var giort over den
Hebraiske Text, og han i Grund havde udstuderet Hoved-
Sproget, tog han sig udi en reedelig Intention for 191
at tilside sætte alle forhen giorde Udtolkninger over den
Hellige Skrift, og efter almindeligen antagne Udtolknings
Regler at giøre Grammaticalske Forklaringer. Saasom
nu Udtolknings Regler byde at i agttage og at have
for Øyene Materien, hvorom et hvert Capitel udi Propheterne
handler, saa haver han meenet, at, naar samme
Regler skulde følges, de gamle Forklaringer over omtalte
tvende

Lin. 11 f. n. for, før.

tvende Steder hos Esaiam efter Bogstaven anderledes maatte udtydes. Sprogene ere disse: 1 Cap. 7 seqv.: See en Jomfrue er frugtsommelig, og føder en Søn, og du skal kalde hans Navn Jmanuel. Førend Barnet skal forstaae at forkaste det Onde og udvælge det Gode, skal Landet forlades af de 2de Konger, det er Kongerne Resin og Pekah. Dette meener Grotius ikke kand udtydes paa Messias, hvilket han omstændeligen viiser udi hans Comment. over Math. 1 Cap., og grunder sin Forklaring derpaa, at det var en Spaadom, hvormed Propheten trøstede Kong Achas, og som i samme Konges Tid skulde opfyldes, nemlig, at kort efter Barnets Fødsel Jerusalems Beleyring skulde ophæves og Landet forlades af Fienderne. Hvad den anden Prophetie angaaer, nemlig Cap. 53, hvorudi der tales om en lidende Person med disse Ord: Sandeligen haver han taget vore Sygdomme paa sig og baaret vore Piner,
192 da meener Grotius, at de ikke efter Bogstaven kand hentydes paa Christi Lidelse, men at Propheten dermed betegner en hellig os ubekiendt Mand, som har levet ved det Babyloniske Fængsels Tid, efterdi det foregaaende Capitel, som er sammenhængende med dette, handler om de Elendigheder, som det Jødiske Folk da udstode. De, som herudi følge Grotii Udtolkning, sige, at saasom Udtolknings Regler byde, at have Materien, hvorom handles, for Øyene, saa kand Lidelsen ikke forstaaes uden om Personer, som paa samme Tid have levet; Thi, sige de, hvis man vil springe 1000 Aar frem og tilbage, kand man giøre af Prophetier alt hvad man vil. Jeg approberer aldeles ikke disse Forklaringer; Mit Sigte er alleene at viise, hvad som har bevæget Grotium til at viige fra de almindelige Udtolkninger, og at man derfor ikke bør fordømme Manden og holde

for,

for, at han har været ilde sindet mod Religionen. Samme Domme bør og fældes over andre, der have giort usædvanlige Forklaringer over et og andet Skriftens Sprog, helst naar man af deres andre Skrifter merker, at de agere Religionens Forfægtere, som man seer, at Grotius haver giort. Man kand heller bevæge Vantroende til at fatte høye Tanker om den Christelige Troe, naar de see, at dennes Bekiendere betiene sig til dens Forsvar alleene af Argumenter, som ingen Modsigelse taale; thi de, som giøre Profession af at efterlede Sandhed og i visse Ting tilstaae sig at finde Knuder og Vanskeligheder, udvirke derved, at de af Troens Fiender blive anseede som ærlige og reedelige 193
Mænd, og at de udi andre Ting staae meer til troende. Tvertimod, naar en ingen Knuder eller Vanskeligheder vil tilstaae, men beleer og foragter alle de Indvendinger, som giøres mod hans Meeninger, giør han sig selv og sin Lærdom mistænkt, og ansees som en, der ikke haver, men alleene vil have Ret udi alting. Intet i mine Tanker svækker meer den Christelige Lærdom end saadan Opførsel, og intet bestyrker den meere end en oprigtig Tilstaaelse af visse Argumenters Svaghed; thi derved gives tilkiende, at Religionen er saa vel forsynet med sterke Beviisligheder, at man ikke behøver nær saa mange, som gemeenligen bruges. En Engelænder indgav for nogle Aar siden en Memorial til Parlamentet af Store-Britannien, ombedende, at det Sprog hos Johannem om de 3de Vidner maatte udelades af Epistlerne, efterdi samme Sprog findes ikke udi de gamle skrevne Exemplarier. Mange dømte af dette selsomme Indfald, at Personen maatte være ilde sindet mod Religionen; Men det er troeligt, at Gierningen heller har reyset sig af en puur Iver og Nidkierhed for Troen, saasom dens Fiender deraf have taget Leylighed

at

at giøre det ene saavel som det andet mistænkt. Man kand ogsaa troe det samme om dem, som have forlanget, at det Vidnesbyrd, som findes hos Josephum om Christo, maatte udkradses, efterdi det synes af Christne at være indflikket. Det er derfore uden Grund,
194 at man laster deslige Mænd, og anseer dem som Religionens Fiender, helst naar man seer, at de ere eenige med os udi Lærdommen, men alleene ikke vil bifalde os udi Maaden til at forsvare den paa. Et er for Exempel at nægte den hellig Trefoldighed, et andet er at foregive, at den kand viises af Skabelsens Bogs 1ste Capitel, hvilket blev regnet den berømmelige Paulo Sarpi til Kietterie. Man maa herudi sige, ligesom Moses fordum sagde til tvende tvistende Israeliter: I ere Brødre, hvi klamres I da med hinanden? Dette, som jeg her har anført, sigter ikke til at forsvare dem, som udi deres Udtolkninger vige fra den alfare Vey, men alleene for at viise, at de slette Tanker, som min Herre har fattet om Grotio, ikke kand bifaldes. Thi, hvis udi hans Udtolkninger er Vildfarelse, saa seer man, hvad som har forledet ham dertil. Jeg forbliver ꝛc.

---

195

## Epistola D.

### Til **

Min Herre har Ret udi det, som han i Anledning af omtalte Person skriver, nemlig, at, ligesom visse Mennesker u-forskyldte ere komne i Foragt saa vel blandt Levende som blandt Efterkommerne,

saa

saa ere for andre opreysede Æres-Støtter, som de aldeeles ikke have fortient. Jeg har tilforn viiset, at det er af puur Vildfarelse og Slumpe-Lykke, at Americus Vesputius nød den Ære, at den fierde Part af Jorden efter hans Navn blev kalden America. Adskillige andre saadanne Exempler kand af Historien anføres. Jeg vil her kun alleene tale om tvende Personer, hvilke Athenienserne dyrkede fast som halve Guder, skiønt de heller havde fortient, at deres Navne skulde svœrtes med sorteste Farve. Bemeldte Personer, som kaldes Athenens Frelsere, var Harmodius og Aristogiton. Gierningen, som tilveyebragte dem Æres-Støtter, var denne: Een af Pisistrati Sønner, som regierede udi Athenen efter deres Faders Død, nemlig Hipparchus, fattede Kierlighed til en Person, som var elsket af en Atheniensisk Borger ved Navn Aristogiton. Samme Aristogiton blev derover saa ophidsed, at han tilligemed Harmodio, som han bar Elskov til, besluttede at myrde saavel Hipparchum som hans Broder Hippiam, hvilke da vare Eenevolds-Herrer 196
udi Staden. Mordet blev og fuldført paa den eene Broder, og den anden blev siden dreven udi Landflygtighed. Saasom ved dette Mord Staden blev sat udi Frihed igien, bleve Morderne anseede som Fœderne-Landets Frelsere, skiønt Tønder dertil var ikke Nidkiœrhed for Staden, men egen Hævn. Æres-Støtter for dem bleve som for store Helte oprettede; Thi Folket saae alleene efter Gierningen, men gav ikke agt paa, udaf hvilken skammelig Motif den var skeed. Jeg siger: Athenienserne saae alleene til Gierningen udi sig selv, efterdi de derved bleve skildte ved Eenevolds-Herrer, som efter de Tiders Mode kaldtes Tyranner, skiønt Historien viiser, at Staden aldrig havde været i lyksaligere Stand end under den regierende Pisistratiske Familie. Man

finder,

finder, at adskillige andre for ligesaa got Kiøb ere blevne giorde til store Helte. Jeg forbliver rc.

197

## Epistola DI.

Til **

Udi den Engelske Historie findes blandt andre en Knude, som Rapin Thoiras holder vanskelig at løse. Alle Skribentere ere eenige derudi, at Landet længe var deelt mellem Danske og Anglosaxer, og at begge disse Nationer vare lige sterke, saa at den eene stedse kunde holde den anden Kniven udi Skeeden. Landet regieredes ogsaa nu af Saxiske, nu igien af Danske Konger. Men just paa de Tider, da de Danske syntes at være Landets Styrke, nemlig efter Haarde Knuds den 4de Konges Afgang, forsvinder den heele Danske Nation paa eengang, saa at derom ikke meere bliver talet udi den Engelske Historie. Nogle søge vel at løse Knuden ved at foregive, at den bekiendte Harald Godwin, som var høyeste Minister udi Edvardi Confessoris Tid, lod alle Danske myrde paa en Nat. Men, saasom de Danske fast alleene besadde alle Østlige og Nordlige Provincier og den halve Deel af Mercia, er saadant Foregivende urimeligt; thi det er ligesom man vilde sige, at Indbyggerne af Siælland og Fyen havde paa en Nat ladet myrde alle Jyllands Indbyggere. Man maa derfore troe, at den Jalousie, som længe havde regieret mellem de Danske og Anglosaxer, op-
198 hørede under den sagtmodige Konge Edward Confessor, og at begge Nationer siden den Tid har

været

været sammenstøbte og passeret for eet Folk under det Navn af Engelænder. Det er troeligt, at saadan Foreening er bleven bestyrket, da de Normanner under Vilhelm Conqvestor bemægtigede sig Engeland, og da begge Nationer udi de sidste finge tilfælles Herrer, thi, eftersom de Anglosaxer maatte skikke sig udi denne Forandring, saa maatte de Danske end meere, efterdi de vare udi nærmest Forvantskab med Seyer-Herrerne, nemlig de Normanner. Og, naar saa er, kand man frit sige, at nu værende Engelænder ere ikke andet end et sammenstøbt Folk af Danske og Norske og Holsteener, hvilket og Sproget giver tilkiende. Jeg forbliver ꝛc.

---

## Epistola DII. 199

### Til **

Min Herre skriver, at han nyeligen har læset Theocriti Idyllia eller smaa Hyrde-Vers, men at de ikke behager ham saa meget som Virgilii Bucolica. Min Herre kand derudi have Ret udi Almindelighed, skiønt jeg tilstaaer at have fundet nogle Idyllia hos den Græske Poët, hvilke give Virgilii intet efter. Intet kand være sødere og naturligere end den 27de, hvorudi Daphnis søger at vinde en Hyrdindes Kierlighed. Jeg vil til Beviis herpaa anføre Samtalen mellem disse tvende Personer. Hyrden Daphnis begynder sit Frierie saaledes: (Daphnis) Paris, en Hyrde, bortsnappede den skiønne Helene. Den Hyrdinde, som kysser mig, skiønt jeg ogsaa er ikke andet end

en

en Hyrde, overgaaer langt Helene udi Skiønhed. (Hyrdinden) Roes dig ikke deraf; et Kys er, som man siger, intet. (Daphnis) Ach, hvilken Fornøyelse er der dog ikke udi det, som du kalder intet. (Hyrdinden) Jeg toer min Mund, og spytter Kysset ud. (Daphnis) Koster det ikke andet end at toe sin Mund, saa giv mig et Kys paa nye. (Hyrdinden) Gak hen og kys dine Faar, og drill ikke en ung Jomfrue. (Daphnis) Bryst dig ikke saa meget af din Skiønhed. Den forsvinder dog som en Drøm. (Hyrdinden) En Rose kand vel blive tør, men dog ikke forsvinde. (Daphnis) Kom hid under disse Olie-Træer, der har jeg noget at sige dig. (Hyrdinden) Didhen kommer jeg ikke, du haver tilforn bedraget mig med din sminkede Tale. (Daphnis) Kom under disse Elme-Træer, saa skal jeg spille for dig paa min Fløyte. (Hyrdinden) Fornøy dig selv med dit Spill, som jeg ikke uden Mishag hører. (Daphnis) Frygter du ikke at opirre Gudinden Venus til Vrede? (Hyrdinden) Jeg ærer Gudinden Venus, men jeg forlader mig paa Jagt-Gudinden Diana. (Daphnis) Tag dig vare for, hvad du siger, Venus kand styrte dig udi en Snare, hvoraf du ikke kand rede dig ud. (Hyrdinden) Lad hende det giøre, Diana vil dog redde mig. Rør mig ikke; Thi jeg river ellers dine Læber i Stykker. (Daphnis) Du maa ikke være opsætsig mod Elskov, som ingen kand imodstaae. (Hyrdinden) Jeg svær ved Skov-Guden Pan, at Kiærlighed ingen Magt skal have med mig. Men du vil have mig under Aag. (Daphnis) Jeg frygter, at Venus vil give dig en værre Ægtefelle, end jeg er. (Hyrdinden) Adskillige have allerede beylet til mig, men forgieves. (Daphnis) Af alle de samme vil jeg dog eene blive lykkelig. (Hyrdinden) Men hvad vil du, at jeg skal giøre? Jeg veed, at Ægtestand fører stor Besvær-

Lin. 8 drill, nar, bedrag.

svær-

sværlighed med sig. (Daphnis) Hvorledes kand du derudi finde Besværlighed? Ægteskab er en Dants. (Hyrdinden) Men man siger, at Qvinder skiælve for deres Mænd. (Daphnis) Tvert imod de regiere, og 201
Mændene ere dem underdanige. (Hyrdinden) Men jeg frygter for piinagtig Barnefødsel. (Daphnis) Gudinden Diana, som er din Veninde, skal være din Jorde-Moder. (Hyrdinden) Jeg frygter, at jeg ved Barnefødsel skal tabe min Skiønhed. (Daphnis) Ey! Kiønne og elskværdige Børn skal giøre dig meere anseelig. (Hyrdinden) Vel an! men om jeg samtykker din Begiering, hvad vil du da give mig til Brude-Skat? (Daphnis) Du skal have min heele Hiord, alle mine Skove og Græsgange. (Hyrdinden) Forpligt dig da med Eed, at du aldrig skal forlade mig. (Daphnis) Jeg sværger ved Skov-Guden Pan, at jeg aldrig skal forlade dig, endskiønt du driver mig selv bort. (Hyrdinden) Giver du mig da en Seng, et Huus og en Stold? (Daphnis) Jeg skal lade giøre en Seng til dig, og du skal have den heele skiønne Hiord. (Hyrdinden) Men hvad skal jeg sige til min gamle Fader? (Daphnis) Han vil samtykke saadan Foreening, saasnart han hører mit Navn. (Hyrdinden) Siig mig da dit Navn; thi man kand ofte indtages af Navnet alleene. (Daphnis) Jeg heder Daphnis, min Fader Lycidas, og min Moder Nomea. (Hyrdinden) Du haver anseelige Forældre; Men jeg giver dig der udi intet efter. (Daphnis) See disse høye Cypres-Træer, som jeg giver dig. (Hyrdinden) Gaaer da hen paa Engen og spiiser, mine kiære Faar og Geeder, medens jeg beseer denne Hyrdes Eyendom. (Daphnis) 202
Fører min Hiord ud paa Græsset, medens jeg viiser min Hyrdinde disse Træer. (Hyrdinden) Ey, hvad giør du, Hyrde, hvorfor rører du mig ved mine Bryste?

(Daph-

(Daphnis) Jeg vil søbe de udspiirende Frugte. (Hyrdinden) Bort med din Haand, du frister mig. (Daphnis) Frygt dig ikke, hvorfor skielver du? (Hyrdinden) Fy fy! du kaster mig ned paa din skiden Mark og fordærver mine smukke Klæder. (Daphnis) See her er et Dekke, som jeg lægger under dine Klæder. (Hyrdinden) Holdt! her kommer nogen, jeg hører Allarm. (Daphnis) Det er ikke andet end Cypress-Træerne, som drives af Vinden. (Hyrdinden) Du river mit Flor i stykker. Hvorfor blotter du mig? (Daphnis) Jeg skal give dig et nyt og bedre igien. (Hyrdinden) Du lover alting; men maaskee du holder intet deraf. (Daphnis) Gid jeg kunde give dig min heele Siæl. (Hyrdinden) O Diana! fortørnes ikke over mig, nu bliver jeg dig utroe. (Daphnis) Jeg offrer en Kalv til Cupido og en Oxe til Venus. (Hyrdinden) Jeg kom Jomfrue hid og gaaer bort en Kone. Derpaa skildtes de ad fra hinanden, og hun gik bort med nedslaget Hoved, rød af Blusel og Glæde tillige. Ingen Samtale kand være simplere og behageligere, og tviler jeg om, at nogen udi Virgilii Eclogis findes meere sød og bevægelig. Jeg forbliver ꝛc.

---

203

## Epistola DIII.

Til **

Jeg bekiender, at det er heel merkværdigt, hvad min Herre skriver om den Person, som udi sin Ungdom aldrig har været i Skole og dog fører lærde Taler, som man maa forundre sig over. Saadant er

er vel rart, men dog ikke uden Exempler af andre: Jacob Böhm var en Tydsk Skoemager, der udi Ungdommen intet havde lært, og har dog skrevet Bøger, hvorudi mange finde store og høje philosophiske Tanker. Jeg erindrer, at; da jeg var udi Paris, og offentligen Disputationer bleve holdne udi St. Sulpitii Kirke engang om Ugen, den, som gemeenligen opponerede mod Præses, var en Skoeflikker, hvilken havde sin Boed udi Forstaden St. Germain, hvor jeg ofte saae ham siddende at flikke gamle Skoe. Nu omstunder have vi et end merkeligere Exempel udi den bekiendte Thomas Chubb, hvilken holdes for en af de subtileste og grundigste Skribentere udi Engelland. Samme Thomas Chubb er en Lysestøber-Svend udi Exeter. Den samme har egne Tanker udi Religionen, nærmende sig til Naturalismum, skiønt han ved sine Skrifter foregiver sig intet andet Sigte at have, end hvorledes Vantroe best kand bestrides, og at de Argumenter, som de Geistlige gemeenligen betiene sig af, heller svække end styrke Religionen. Jeg har læset alle hans 204 Skrifter, og finder, at hverken Collins, Tindal eller Morgan har sat sterkere Farve paa falsk Lærdom. Jeg søger med Flid efter at faae nogen Kundskab om samme forunderlige Persons Liv og Levnet, og, naar jeg saadant kand bekomme, skal jeg ikke efterlade at giøre min Herre deelagtig derudi. Jeg forbliver 2c.

Lin. 1 rart, sielden.

---

Epi-

205 # Epistola DCIV.

Til **

Jeg takker for den mig tilskikket Philippi 2. Historie ved Gregorio Leti. Jeg har læset den med samme Smag som hans andre Skrifter, og forundret mig over, at en Mand af saa liden Skiønsomhed har dristet sig til at skrive saa mange Landes Historier, og langt meer, at han af adskillige er bleven anseet som en stor Historicus. Min Herre seer af de Kaars, jeg har tegnet udi Bredden af Philippi Bedrifter, hvor ofte han defigurerer Historien ved uvedkommende Vidtløftigheder og gemeen Kiærlinge-Sladder. Naar han berømmer Keyser Carl 5., efterdi han ikke vilde bryde det Leyde-Brev, som han havde givet D. Luther, confunderer han det Costnitske med det Baselske Concilio, og derpaa citerer saa mange Exempler af de gamle og nye Historier paa Løfters Brydelser, at den halve Deel af den anden Bog deraf opfyldes. Philippi 2. Fødsel, siger han, skeede om Aftenen, efterdi Solen maatte vige for et større Lys, og paa en Tirsdag, som kaldes Martis Dag, hvormed ligesom gaves tilkiende, at den nyefødde Prinds vilde blive en stor Krigs-Helt. Hans Moder Keyserinden, siger han, drømte, at hun gik frugtsommelig med et Landkort, hvorved gaves
206 tilkiende, at Prindsen vilde blive en Hersker over mange Riger og Lande; og at hun udi den haardeste Barns Nød ikke gav et Suk fra sig, efterdi hun haabede at føde en Søn, som skulde blive Verdens Glæde. Naar han taler om, hvorledes Rom blev plyndret af de Keyserlige, og om Pavens Fængsel, siger han, at Paven maatte takke sig selv derfore, efterdi han ikke lagde paa Hiertet den Forevarsel, som en ubekiendt Person midt

om

om Natten, noget før den Ulykke skeede, gav ved at
løbe igiennem alle Gader og raabe: L'ira di Dio
arrivera ben tosto à qvesta Citta, det er: Guds
Vrede vil snart udøses over denne Stad. I
steden for at reflectere paa denne Spaadom, lod
Paven samme Person fængsle. Og da Ulykken var
skeed, forsvandtes han. Dette altsammen fæster Historie-
Skriveren Troe til, sigende: Auuisi de qvesta Sorte
non si devono disprezzare. Det er: saadanne
Advarseler maa ikke foragtes. Naar han roeser eller
laster, saa er det meer end poëtisk; For Exempel: Den
Characteer, som han giver Prindsen af Parma, er,
at han var den tapperste og klogeste General, som
Verden har tilveyebragt: Capitano il piû valoroso
& il piû prudente che havesse mai veduto il
mondo. I steden for at sige, at Philippus vilde
vederqvæge sine af idelig Krig udmattede Undersaatter
med en bestandig Fred, exprimerer han det saa-
ledes, at Kongen med Fredens søde Viin (Col dolce
vino della pace) vilde forfriske sine Undersaatter, 207
som han tilforn havde indskiænket Blod, Galde og Gift,
og strax derpaa, naar han vil sige, at visse Folk agte
ingen Raison, heder det, at de som vilde Tyre bryde
igiennem Forstandens Dæmninger (à guisa di furiosi
tori rompono l'argine della ragione). I An-
ledning af den Kiærlighed, som Keyser Carl fattede til
den Tydske Jomfrue Eleonora de Plombes, hen-
falder han til en Prædiken om Kierlighed, som han
sammenligner med onde Laster, og indtager samme Prædiken
meer end den 3die Deel af den 7de Bog. Ved Caroli
5ti sidste Sygdom, siger han, lod sig see en Comete,
hvilken blev større og større, ligesom Sygdommen til-
voxede, strækkende sin Hale mod Klosteret, hvor Keyseren
døde; Saa at det af denne Beskrivelse synes, at samme
Co-

Comete havde intet andet Erinde. Videre mælder han, at en Lillie samme Nat, som Keyseren døde, blomstrede udi hans Hauge. Og midt udi Philippi Historie fortæller han om sin egen Sygdom, som han engang var falden udi. Historien er ellers fuld af høytravende og fast Orientalske Talemaader; For Exempel, i steden for at sige, at Keyser Carl agtede omsider at indskrænke sin Ambition, exprimerer han sig saaledes: Carolo 5 volse porre il Termine & piantare le Colonne d'Hercole al mare amplissimo de vasti pensieri. Det er: Keyseren vilde sætte Maal og plante Herculis Støtter for hans høye Ambitions store Hav. Fremmede Skribentere begaae
208 gemeenligen Feyl udi de Nordiske Historier. Men ingen, som mig er bekiendt, vildfarer derudi saa groveligen som Leti. Jeg vil derpaa ikkun anføre et Exempel. Han siger, at Christianus 2. sad 21 Aar udi Fængsel, da hans Fængsel dog varede 27 Aar; denne Vildfarelse er dog ikke saa grov som de efterfølgende, nemlig: at det Danske Folk tog Kronen af hans Hoved og satte den paa Christiano 3. i steden for Frederico 1mo., item, at nogle besluttede at omkomme ham enten med Gift eller med Sværd, men at Folket sat sig derimod, og holder han ved den Leylighed en Prædiken det Danske Folk til Berømmelse. Ingen Historie kand være meer vanskabt; thi udi den heele Beretning er ikke et eeneste Ord rigtigt. Med alt dette raader jeg dog ikke fra Historiens Læsning, efterdi Autor derudi lader see en vis Upartiskhed, thi han glemmer ikke at anføre Philippi Feyl tilligemed hans Dyder. Det er vanskeligt, at give denne Konges Portrait, saasom man udi hans Levnet seer en Blanding af heroiske og tilligemed hæslige Gierninger. Det synes ellers, at hans Religion alleene har bestaaet udi en outrered Orthodoxie

og

og blind Lydighed mod Paverne, hvis gode og onde Anordninger han uden Examen med en blind Lydighed efterfuldte, som det kunde være Guddommelige Befalninger, og glemme Paverne ey at betiene sig deraf, brugende ham som det allerbeqvemmeste Redskab til at forfølge og brænde de saa kaldne Kiettere, hvorudi han har overgaaet alle Regentere, som udi Historien ere at 209 finde. Og er det troeligt, at dette u-menneskelige Principium, som var ham indpræntet, har drevet ham til at opoffre sin eeneste Søn Don Carlos, som var Arving til Thronen, og at de mange Laster, som samme Prinds tillægges, kand enten være opdigtede eller afmalede med all for sterk Farve for at besmykke saadant Mord; Thi han kunde ved saadan unaturlig Gierning bane sig Vey til Canonisation, og var det ham nok, at han stoed i Credit hos Paverne, hvilke afmalede ham som en Helgen og den største Støtte for den Christelige Religion, skiønt dem ikke var ubekiendt de velgrundede Mistanker, man havde, nemlig, at han foruden Sønnen havde hemmeligen ladet omkomme hans Dronning, item hans naturlige Broder Don Juan d'Austria og andre store Herrer. Dette og andet glemmer Leti ikke at anføre tillige med hans Dyder; Thi han havde udi Regierings Konst ingen paa de Tider sin Lige, overgik ogsaa alle Regentere udi Arbeydsomhed. Leti Historie er ellers fast alleene grundet paa Italienske og Spanske Skribentere, som Campana, Bentivoglio, Strada, hvorudover kand ikke andet være, end at jo meget derpaa er at udsætte. Derforuden er fast den halve Deel af Verket Philippi 2. Historie lidet eller intet vedkommende; Thi naar en Prinds, Princesse eller stor Herre reyser fra et Sted til andet, beskrives omstændigen deres March-Route. Naar 210

man

man med deslige Ting vil opfylde Historier, kand man let tilveye bringe store og tykke Bind. Jeg forbliver 2c.

211

# Epistola DV.

Til **

Saasom jeg nu har opnaaet en høy Alder, nærmende mig til 70 Aar, og jeg føler de Skrøbeligheder, som Alderdommen med sig fører, saa har jeg udi disse Dage taget mig fore med Andagt at igiennemlæse Ciceronis Skrift de Senectute, for at see, hvad Historisk Trøst for gamle Mænd der udi findes. Hans Argumenter komme mig for at være velgrundede; Men man maa derhos tilstaae, at de fleeste ikke holde Stik, med mindre man forestiller sig, at hver gammel Mand er en Cato, det er saadan een, som conserverer udi sin høye Alder saavel Legemets som Sindets Kræfter. Men, saasom faa gamle Mænd der udi have Catonis Lykke, saa bliver denne Thesis vanskelig at forsvare, og de Indvendinger, som derimod giøres, blive af den Vægt, at de ved ingen Veltalenhed kand igiendrives. Cicero tilstaaer vel, at unge Mennesker ere [meer] begavede med Legemets Kræfter, og at de med større Færdighed kand forrette Sager; Men at gamle Mænd derimod kand være et Land meer til Tieneste ved sunde Raad og erhverved Erfarenhed, og at de i den Henseende kand lignes med modne Frugter, som have naaet deres Fuldkommenhed. Men, saasom de
212 fleste gamle Mænd tabe saavel Sindets som Legemets Kræfter, saa at ikke alleene Synet, Hørelsen, Ihukom-

kommelsen og andre Sandser svækkes, saa kand man heller raade dem at entholde sig fra Forretninger, hvorved man seer mange at underkastes Latter og Foragt; saa at, langt fra de fleeste kand lignes ved moedne Frugter, de heller kand ansees som de, der ere raadne og ankomne. Cicero tilstaaer videre, at gamle Mænd ere Sygdom underkastede; Men, siger han derhos, de unge ere ey heller derfore befriede, hvilket ikke kand nægtes, alleene man maa herved sige, at de unge kand blive, men at de gamle ere syge. Thi Alderdommen udi sig selv er en Sygdom, ja ofte en Samling af alle Sygdomme; thi det heder: Senectus omnium malorum portus eſt, det er: Alderdommen er en Havn for alle onde Ting. Vil man hertil foregive, at de gamle, som af foregaaende Sygdomme og Fortrædeligheder ere hærdede, skikke sig bedre udi Modgang og Kaars end de unge, saa viiser tvertimod daglig Erfarenhed, at dette saaledes ikke forholder sig; thi, ligesom Sygdomme tiltage ved Alderdom, saa formindskes ogsaa Taalmodighed hos ældgamle Folk. Klynken og Vanskelighed er Alderdommens bestandige Geleydere; Ja det som meere er, ligesom rige Folk ere meest gierrige, og meest frygte for Fattigdom, saa seer man af utallige Exempler, at de gamle meest zittre mod Dødens Ankomst; thi Alderdommen er naturligen frygtsom, endskiønt den haver 213
mindst Aarsag til at frygte i Verden. Alderdommen finder fast ingen Fornøyelse udi nogen Ting; ja den vrager og væmmes ved det, som forhen har meest fornøyet. Saadant regner dog Cicero blandt Alderdommens Herligheder, saasom den er befried fra de syndige Vellyster, hvoraf Ungdommen fristes og underkastes Ulykke og Fordærvelse. Dette kand og ikke nægtes; Men gamle Folk væmmes ogsaa ved sømmelige og tiltilladelige Fornøyelser, Tækkelighed forvandles til Miſantropie,

tropie, Socialitet til Eenlighed, og Glæde til Sorg og Bekymring. Verden synes dem meer forkeert, end den virkeligen er. Hvad som friskt er, ansees som raadent, Maden vil ikke smage, Tænderne, hvormed den skal tygges, ere stumpe, og Maven kand den ikke fordøye, saa at de have intet andet at trøste sig ved uden Døden, hvilken de ideligen paaraabe, skiønt, naar den lader sig indfinde, de sige med Katten udi Fabelen: Det var ikke mig, som raabte, det var min Naboe. Blandt Ciceronis Trøste for Alderdommen er ogsaa denne, at gamle Mænd formedelst deres graae Haar æres og venereres. Men Erfarenhed viiser, at de heller belees og foragtes, helst naar de fremture sig udi Forretninger, og søge at paatage sig de Byrder, som deres gamle Skuldre ikke meer kand bære. Jeg har kiendet Mænd, som udi deres blomstrende Aar og Mand-
214 dom have været som Orakler udi Collegier og Rette, men udi deres sidste Aar have siddet som Støtter, eller deres Ord have ikke været agtede andet end som blot Lyd uden Betydelse. En hver Stad er ikke som Lacedæmon, hvor en gammel Mand var udi Agt og Ære, alleene efterdi han var gammel; Thi paa de fleeste andre Steder gaaer det undertiden gamle Mænd som Elisæo, hvilken Ungdommen beærede med den Titel af Skalde-Pande. Intet er almindeligere end det Navn af gammel Knark, som gives en gammel Mand, og at høre ham tillagt den Characteer af at gaae i Barndom, naar han modsiger Ungdommen, skiønt hans Modsigelse eller Correctioner kand være velgrundede. Blandt Alderdommens Herligheder regner Cicero ogsaa dette, nemlig, at det er en Fornøyelse at kunde forestille sig og erindre sine forbigangne Ungdoms og Manddoms Bedrifter. Man spurte engang en Philosoph, som havde levet udi 107 Aar, om han kiededes ved at leve.

Han

Han svarede: Jeg har intet at besværge mig over i min Alderdom, efterdi jeg ikke har misbrugt min Ungdom. Men dette passer sig ogsaa alleene paa en Cato, hvis forrige Levnet er en Kiæde af berømmelige Gierninger, som stedse have været geleydede af Lykken. Hos de fleeste andre gamle Mænd derimod haver forrige Bedrifters Betragtning langt anden Virkning. Det er i den Henseende, at de gamle Hedninger have foregivet, at de afdøde Mennesker, førend de bleve antagne udi 215
de lyksalige Boeliger, maatte drikke af Lethes eller Forglemmelsens Flod, paa det at deres Levnets og Bedrifters Erindring ikke meer skulde foruroelige dem og giøre noget Skaar udi deres Lyksalighed. En Censor vil maaskee sige, at jeg her begaaer samme Feyl som Cicero, og at, ligesom han udaf en Catonis eller andre deslige faa gamle Mænds Exempler søger at viise visse Fordeele og Herligheder, hvorved Alderdommen kand trøste sig, saa bygger jeg min Thesin paa et ligesaa falsk Grundvold, naar jeg af nogle faa bedagede Mænd søger at viise Alderdommens Elendighed og bedrøvelige Tilstand. Men, om Mynstring skulde holdes, og Liste skulde giøres over de eene saavel som over de andre, vilde Listerne blive meget ulige, og vilde man da klarligen see, at Cicero tager sine Beviis af nogle faa og rare Mennesker, da jeg derimod har Mængden paa min Side saa vel af afdøde som endnu levende gamle Mænd, hvis Dage udi Alderdommen ere suure og bedrøvelige. Jeg regner mig selv blandt de sidste, saasom jeg merker, at mine Lidelser udi Alderdommen tilvoxe, ligesom Sindets Kræfter til at imodstaae de samme formindskes. Skiønt der findes utallige andre gamle Mænd, som ere end fleere Skrøbeligheder og Lidelser underkastede, og ere udi den Tilstand, som Juvenalis vidtløftigen beskriver, blandt andet med disse Ord:

Ille

Lin. 10 f. n. rare, sjældne.

216 Ille humero, hic lumbis, hic coxa debilis; ambos
Perdidit ille oculos, & luscis invidet; hujus
Pallida labra cibum capiunt digitis alienis.
Præterea minimus gelido jam corpore sangvis
Febre calet sola &c.

Man seer saaledes, at af Philosophie alleene liden Trøst kand hentes for Alderdommen, og var det derfor, at mange bedagede Romere og Grækere ikke toge i Betænkning paa en eller anden Maade at forkorte deres Liv, naar de saae, at det alleene var dem til Byrde, og at de ingen Tieneste meer kunde giøre. Den eeneste Trøst derfor tages af Religionen; Thi hvad kand meere fryde et Menneske end det tilkommende Livs Betragtning? Det maa være det samme for ham som for en Søe-Mand, der, efter udstanden Storm og Uvejr, seer sig nær ved Havnen. Denne Trøst, hvilken er den eeneste, som er grundig, har Cicero, som en Hedning, af Mangel paa Oplysning ikke kundet sige af. Gid den hos oplyste
217 Christne havde stedse den Virkning, som den burde have. Men man seer disvær af Erfarenhed, at Troe og Tillid hos de fleeste er svagere, end de selv indbilde sig. Enhver raaber: jeg troer, ja jeg er forsikret om et bedre Liv end dette. Men naar Døden kommer, som vil giøre Ende paa deres Lidelser og aabne Dørren for dem til de Lyksalige Boeliger, beede de dog om Opsættelse. Denne Betænkning synes vel noget haard mod det menneskelige Kiøn, sær mod oplyste Christne; Men det giør ingen Gode, at tale mod Erfarenhed og at nægte det, hvorom man af daglige Exempler overbeviises. Jeg tilstaaer dog gierne, at der findes nogle, hvilke ansee Dødens Ankomst som et Glædskabs-Bud. Men mon de

de samme saaledes ikke anstille sig, for at lade see deres heroismum, og for af Nødvendighed at giøre en Dyd? Prøven kunde giøres, hvis man udi yderste Aandedræt kunde forsikre dem om Livet, og meener jeg, at den ofte er giort med Mennesker, som ere dømte fra Livet, og som med en heroisk Bestandighed ere gaaet til Døden, hvilke dog efter uformoden Forsikring om Pardon ere fast daanede af Glæde, og derved have røbet sig selv. En Græsk Offer-Præst søgte engang at bestyrke en ung Lacedæmonier mod Døden, fore-stillende ham det andet Livs Lyksalighed, hvortil den unge Person svarede: Efterdi du er saa forsikred derom,
hvi døer du da ikke selv? Det samme kand og siges 218
til andre, som bryste sig af deres sterke Troe: Hvi ere I da saa bange for at døe? Denne Materie fortienede vidtløftigen at udføres, men det maa være nok denne Gang. Og vil jeg alleene til Slutning anføre Marqvisindens af Lambert sindrige Betænkning over Alderdommen. Hendes Ord ere disse: „Ved Ungdommens Forliis taber man ogsaa all Undskyldning udi de Feyl, som man begaaer; Thi, saasom den forrige Angenem-hed, der besmykker en Feyl, er forsvunden, saa dømmes Forseelser efter Rigueur. En gammel Mand maa derfor have Øye med sig selv og sætte paa Skruer saavel sin Tale, som sin Opførsel og Klæde-Dragt. Intet er urimeligere end ved udvortes Zirather at ville tilveye bringe de Angenemheder, som ved Alderdom for-lade os. En frivillig Tilstaaelse af Alderdom udvirker, at Alderdommen bliver mindre. Sær kand man sige, at den største Uheld for Fruentimmer, som have været behagelige, er, at indbilde sig, at de endnu ere behage-lige. De maa søge at paatage sig en Skikkelse, som passer sig paa deres nærværende Tilstand. Intet er uanstændigere end at lade sig see paa glimrende Steder

og

og Spectacler, hvor man ingen Parade kand giøre, og at fremviise et Ansigt uden Yndighed. Udi Alder-
219 dommen bliver Smagen meere delicat i behagelige og meer opvakt udi u-behagelige Ting; Thi saa snart de har tabt Ungdommen, fordobles Pinen og formindskes Lysten.“ Saa vit bemeldte Dame. Jeg forbliver ꝛc.

---

220

# Epistola DVI [a].

Til **

Jeg haver ved adskillige Leyligheder givet mine Tanker tilkiende over nye Comœdier, som siden Molieres Tid ere komne for Lyset. Jeg haver ogsaa viiset Aarsagerne, hvi der er saadan Forskiæl mellem denne og den forrige Alders Skue-Spill, nemlig, at saadant reyser sig af vore Tiders Tilskueres slette Smag, hvorefter Comœdie-Skriverne maa rette sig, saa at Skylden er ikke hos de sidste, endskiønt man maa tilstaae, at den Talent til at skrive Skue-Spill findes kun hos faa Mennesker, hvorvel nu omstunder alle bemænge sig dermed, ey eftertænkende, at dertil udfodres en rar og medfød Beqvemhed, og at et heelt Seculum neppe kand bringe til Veye saadan Geist som Molieres. Ellers kand ogsaa anføres en anden Aarsag hertil, som er denne: Da Moliere foretog sig at skrive Skue-Spill, var stor og rig Forraad dertil, nemlig af Spanske og Italienske Comœdier, hvilke, endskiønt de vare uformelige, gave de dog Anledning til gode Comœdiers Forfatning, saa at det kostede Moliere alleene at omstøbe dem udi en anden Form, hvilket han med saadan

Lin. 1. Spectacler, Skuespil. Lin. 3. delicat, kræsen.
Lin 9 fra n. rar, sjelden.

Capa-

Capacitet haver giort, at, endskiønt de ikke ere, saa kand de dog passere for Originaler. Af den Op- 221
tegnelse, som Riccoboni haver givet paa de gamle Spanske og Italienske Comœdier, sees, at de fleeste Characterer, som Comœdie-Skrivere kand betiene sig af, udi de samme ere udførte, og at Moliere deraf har taget Materie fast til alle sine Skue-Spill. Saaledes er hans Etourdi eller Fusentast en Imitation af det Italienske Stykke kaldet Inavertito, hvis Autor er Nicolo Barbieri; Hans Depits Amoureux eller kierlige Forbittrelser af et andet Italiensk Skue-Spill, nemlig Gli Stegni Amorosi; Docteren imod sin Villie af et gammelt Italiensk Stykke, nemlig Arlichino Medico non Volento; Pourceaugnac af Disgrazie d'Arlichino; Tartuffe af il Dottor Bachettone; L'ecole des maris og George Dandin af tvende gamle Stykker; Hanreeder udi sin egen Indbilding af Arlichino Cornuto per opinione; Festin de Pierre eller den Ugudelige af et Spansk Skue-Spill; De tvende store Hoved-Comœdier, nemlig Gnieren og Amphitrion, af Plauto, og saa fremdeles. Saa at der ere gandske faa af Molieres Comœdier, hvorudi han jo har fundet en baned Vey for sig; Skiønt man maa derhos tilstaae, at han har saaledes omklædet dem, at de kand passere for Originaler. Men man seer dog heraf, at det er vanskeligere for de nye Comœdie-Skrivere at forfatte gode Skue-Spill; Thi de fornemste Characterer ere udpidskede, og de, som have forsøgt paa at tage Molieres og nogle faa efterfølgende Charac- 222
terer til Mynster for nye Skue-Spill, have alleene fordervet dem, saasom dem har fattes Molieres Geist. Ingen kand bedre dømme herom end jeg selv, der har forfattet over 30 Skue-Spill. Det meste Arbeyde for mig har været at hitte paa Characterer, som tilforn

ikke

ikke vare af andre udførte. Mit Arbeyde har dog ikke været forgieves, som vises af disse af mig forfærdigede og trykte Comœdier, nemlig: Den Politiske Kandestøber eller Statsmand udi egen Indbildning. Den Vægelsindede (thi den er langt ældere end De Touches Irresolu). Den Svadsige Barbeer. Barsel-Stuen, hvor udi vises de Incommoditeter, som Barsel-Visiter med sig føre. Guldmageren eller det Arabiske Pulver. Ulysses, hvor udi skiemtes med uformelige Marked-Comœdier. Melampe, som er en Satire over Tragœdier, og hvorudi en ringe og latterlig Materie er udført udi høitravende Vers. Den Comœdie, som kaldes uden Hoved og Hale, hvorudi vises, hvorledes Mennesker ved Reformation kand henfalde til Extremiteter. Blind Allarm, som viser, at en ringe Ting kand sætte et heelt Land i Bevægelse, og hvorledes en Løgn kand ved Tillæg forøges. Den Stundesløse. Den Honette Ambition eller den Rangsyge, som veed at sætte Farve paa sin Ærgierrighed. Don Ranudo eller Fattigdom og Hoffart. Disse ere de trykte Comœdier af Character. De andre ere
223 Plutus, hvis Argument vel er taget af den gamle Græske Poët Aristophane, men den haver dog ingen Lignelse dermed, saasom den udfører et rart og paradox Morale, og derfor maa passere for en Original. Philosophus udi egen Indbilding. Publicum eller det gemeene Beste, hvorudi skiemtes med Projectmagere. De andre Skuespil, som ere kun lystige Historier, ere dog fulde af Critique og Morale, saa at jeg meener, at det heele Arbeide er en Philosopho og gammel Mand ikke uanstændigt. Jeg forbliver &c.

Lin. 8 f. n. rart, sjældent.

Epi-

# Epistola DVI [b]. 1

## Til **

Jeg takker min Herre for hans sidste Skrivelse. Han forlanger derudi at vide, hvorledes min Helbred har været denne Vinter. Jeg haver efter Sædvane udstaaet 3 Maaneders Svaghed, og er saadant ligesom en sat Ret for mig alle Vintere. Min Herre meener, at saadant kand reyse sig af Indbilding. Det kand nok være, men enten det reyser sig af Indbilding eller ej, saa er jeg virkelig svag; thi Indbildings Syge er en virkelig Syge, og ofte meer end en Sygdom, som reyser sig af andre Aarsager; thi ingen, som haver sundt Blod og Vædsker, kand blive syg af Indbilding, og Erfarenhed viser, at, naar Legemet er i god Stand, er Sindet ligeledes; hvorudover det Skiemt og de Skuespill, som giøres over indbildte Syge, ere mere artige end vel grundede. Den fornemste Indvending, som giøres herimod, er, at indbildte Syge allarmeres over Bagateller, som hænde og maa dagligen hænde alle Mennesker, og som ere af den Natur, at de skiemme sig ved at give dem tilkiende. Men just saadan Delicatesse udi ringe Ting foraarsager, at Lidelsen bliver større; thi, naar en stor Fortræd, som bringer enhvers Blod og Vædsker udi Fermentation, vederfares, skikker man sig nogenledes derudi, efterdi man efter alles Tilstaaelse har vigtig Aarsag til Græmmelse, og trøster sig dermed, at det er noget, som gaaer enhver til 2 Hierte; Men, naar ringe Ting nedslaaer Sindet og bringe Legemet udi Misorden, bebreider man sig selv sin Skrøbelighed, hvorved foraarsages, at Lidelsen bliver større. At dette sig saaledes forholder, og at Kilden flyder af Legemets Constitution, vises af daglig Erfaren=

Lin. 12 f. n. Delicatesse, Jartheb.

farenhed; thi det selvsamme Menneske, som paa visse Tider plages af smaa og ringe Incommoditeter, bevæges aldeeles ikke deraf paa andre Tider. Jeg har kiendt en Mand, hvilken, efterat han eengang var bleven syg paa et Sted, følede Mindelse af samme Svaghed, saa tit han kom paa samme Sted igien. Svagheden reisede sig saaledes af Indbilding; Men Indbildingen kunde ikke have haft den Virkning, hvis udi Blodet og Vædskerne ikke havde været en Suurdej eller et Vitium, som saadan kunde foraarsage. Og, naar saa er, kand det af mig anførte paradox ikke synes saa urimeligt, nemlig at visse Svagheder, som gemeenligen alleene henføres til Sindet, ved Apotheker-Urter, Pulver og Draaber kunde fordrives, og at Gierrighed, Ambition, Ødselhed 2c. kunde ved Salivation, om ikke reent cureres, saa dog formildes. Jeg forbliver 2c.

3 # Epistola DVII.

Til * *

Jeg haver udi mine sammenlignede Historier viiset, hvad Forskiæl der er imellem en stridbar seyerrig Herre og en Heros, og at den første tilkommer ikke den Titel, som ham gemeenligen gives. Saaledes dømmer jeg udi Ziscæ og Scanderbegs Historie, at Scanderbeg alleene fortiener Navn af en Helt, efterdi hans Tapperhed stedse har været geleidet med Dyd og Oprigtighed. Og, naar Navnet saaledes bliver indskrænket, vil Helte-Listen ikke blive nær saa stor, som den holdes for at være; Thi der gives ganske faa, som be-

besidde disse tvende Egenskaber udi lige Grad. Den store Marskalk Turenne kand henføres til denne Classe, efterdi han var ligesaa dydig Mand, som han var stor General, og udi middel Alderen finder man een, som med all Billighed kand sættes paa Helte-Listen. Den samme er Edvard, Prindsen af Wallis, Edvardi 3dies Søn, som gemeenligen kaldes den Sorte Prinds. Denne Edvard paatog sig Commando over den Engelske Krigsmagt, da han var lidt over 16 Aar gammel, og med en Haandfuld af Folk at regne mod de Tal-rige Franske Tropper erholdt tvende store Sejere, hvis Liige neppe er at finde udi Historien. Hvor høye Tanker hans egen Fader Kong Edvard havde om ham, sees deraf, at, da Kongen udi det Slag ved Cressy blev advaret, at han strax maatte komme sin Søn til Hielp, som var omringed af Fienden og saaledes udi Knibe, at intet Haab var til Redning, spurdte Kongen, om han endnu selv levede? og, da ham blev svaret, at han endda levede, sagde Kongen: siger til min Søn, at jeg er aldeeles ikke bekymret om Slagets Udfald, efterdi han endnu lever; og vidner Historien, at de høye Tanker, som Faderen havde om ham, fordoblede hans naturlige Tapperhed, saa at han overgik sig selv, figtende som en Løve, indtil han med sine faa Tropper erholdt Sejer. Udi det sidste Slag ved Poictiers erholdt han en Sejer med 12000 Mænd mod 60000 Franske, som vare anførte af Kong Johannes selv, og bragte Kongen fangen med sig til Engeland. Men, hvad som erhvervede ham meest Ære, var paafølgende Opførsel mod den fangne Konge. Da Kongen næste Aften efter Slaget spiisede udi Prindsens Telt, vilde Prindsen ingenlunde sætte sig ned ved Bordet, hvor meget han end blev ombeden, men stod stedse som en Opvarter bag ved Kongens Stoel, trøstende ham udi denne Ulykke,

sigende,

sigende, at Kongen havde udi Slaget ladet see, at han var baade Soldat og General, saa at Slaget blev ikke tabt ved hans Forseelse, og at alle Engelændere kunde bære Vidnesbyrd om hans Tapperhed, men at Gud alleene raader for Seyer. Denne Prindsens Moderation og Ydmyghed pressede Taare af den fangne Konges Øyen, hvilken derpaa vendede sig om og sagde: efterdi denne Ulykke er vederfaret mig, saa er det
5 mig ikke liden Trøst at være falden udi en saa ædelhierted Prindses Hænder. Da den fangne Konge blev bragt ind udi London, skeede hans Indtog paa en prægtig udstafferet Hæst, og Prindsen havde Anseelse af en Stald-Karl, ridende ved hans Side paa et lidet sort Beest. En saadan moderat Opførsel lod Prinds Edward see udi alle andre Ting, hvorudover Historien giver hans Characteer saaledes: Prinds Edward var den fortreffeligste Prinds, som Engeland nogen sinde har bragt til veye. Han besad alle Dyder udi en høy Grad, han var ligesaa stor Soldat som General, tapper uden Hidsighed, forfærdelig udi Felten mod Fienden, men sagtmodig og venlig udi Omgiengelse, og besad en Ydmyghed, som opvakte alles Forundring. Imod sin Fader var han saa lydig og underdanig, som en Tiener mod sin Herre. Han var ædelhierted og gavmild, saa at han med inderlig Fornøyelse belønnede Dyd og Meriter, paa hvilket Sted han fandt dem. Disse store Egenskaber foraarsagede, at han saavel af Fremmede som af Engelænder var elsked og admirered; og celebrerede Kongen af Frankrige, som var den fangne Konge Johannis Søn, hans Ligbegiengelse udi Paris med stor Høytidelighed, assisterende den samme udi egen høje Person, endskiønt han var Engelands Hoved-Fiende. Enhver Herre, der

saa-

saaledes er dannet, fortiener med Billighed Titel af Helt. Jeg forbliver &c.

---

# Epistola DVIII. 6

## Til **

Jeg takker for det mig tilskikkede Skrift (Memoires de Brandenbourg). Jeg har læset faa Skrifter med meere Behag, holdende det for et Mesterstykke saa vel i henseende til Stiilen som til Materien, efterdi man lærer deraf meer end af adskillige andre Landes Historier, som befattes udi heele tykke Folianter. Autor har derudi fuldt gamle Historie-Skriveres Plan; Alting, som derudi findes, er merkværdigt og kand ikke for ofte læses, og intet kand admireres meere end den Candeur og Upartiskhed, som over alt derudi fremskinner, saa at, om Skriftet er ikke forfatted af en stor Regent, som det tillægges, saa synes det dog ikke at kunde flyde af anden Hierne og at være skrevet med anden Haand. Men, saasom Læsernes Smag er foranderlig, saa ere der fundne nogle, som have stødet sig over visse Ting, som derudi findes. Jeg er aldeeles ikke eenig med de samme; thi det kommer mig for, at Skriftets store Autor har villet vise en Plan, hvorefter Historier bør forfattes; Og kand man sige, at intet er meere fornødent udi vore Tider, da de Historier, som skrives, lidet eller intet differerer fra Parentationer og Liig-Prædikener, der ere kun Hyklerske Lov-Sange, som ikke uden Forargelse og Væmmelse kand læses, og som i henseende

til

til den Fylde=Kalk, som derudi findes, kand lignes ved
7 vattersottige Legemer, hvilke af usunde og overflødige Vædsker ere ophovne. Efterdi nu de samme ere udi saadan Tilstand, kunde man ikke vente andet, end at mange vilde spiile Øyene over et Skrift, som kom for Lyset udi en saa usædvanlig Klædedragt nu, da Sandhed faaer Navn af Satire, og det er et vedtaget axioma, at man ikke maa criticere de Afdøde, item at det er mod decorum, at lægge for Dagen sine Slægtingers og Paarørendes Feil. Jeg siger, at man ej kunde vente uden saadanne Domme. Men, hvor ilde grundede de samme ere, sees deraf, at Skriftets store Forfatter glemmer ikke tilligemed at rose, hvad som han finder at være Roes værd, og at derfore Churførste Friderici Wilhelmi Regiering bliver foresat som et Mynster for Regentere. Jeg for min Part bytter ikke Skriftet bort mod alle Theatri Europæi tykke Folianter, og siger, at fleere saadanne Skrifter kand bringe Historien igien udi den Anseelse, som den har misted udi de sildere Tider, da det Historiske Studium, som i sig selv er det vigtigste og nyttigste, er kommet udi Foragt. Jeg forbliver ꝛc.

---

# Epistola DIX [a]. 8

Til **

Jeg haver ved adskillige Leiligheder tilkiendegivet de stridige Beretninger, som findes udi de ældste Historier, og som kand foraarsage Væmmelse for saadan Læsning, thi Stridigheden er saa stor, at udi visse Historier findes ikke mindste Overeensstemmelse hos de gamle Skribentere, hvorudover jeg ikke fortænker nogen, som anseer deres Læsning som Tids spilde. Vel foregives, at ved at conferere en Beretning med en anden, man nogenledes kand komme til en slags Vished; Men Stridigheden er ofte saa stor, at Arbeydet bliver gandske forgieves. Jeg læser udi disse Dage Photii Bibliothec, hvor jeg hos Apollodorum Grammaticum finder om Troja saadan Beretning: Efter at Paris ved Døden var afgangen, tvistede Priami tvende Sønner, nemlig Helenus og Deiphobus, om Helena. Udi denne Tvistighed fik Deiphobus, som var den sterkeste, Overhaand, hvorudover Helenus blev saa utaalmodig, at han flygtede til det Bierg Ida. Der blev han efter Calchantis Raad opsnappet af Grækerne, som beleirede Troja, for hvilke han, enten ved Trudseler eller af Had til den beleirede Stad, aabenbarede, at det saaledes var beskikket, at Troja ikke kunde indtages uden ved en Træ-Hest. Det øvrige haver ligesaa liden Overeensstemmelse med andre Beretninger. Jeg ynker derfore alle dem, der fordybe sig udi de Slags Antiqviteter, og fortænker ingen, om han 9
reent falder paa de Tanker, at den Trojanske Krig kand være en puur Digt. Ulykken er, at det heele Studium er ligesaa vanskeligt som u-nyttigt, og at ofte de skarpsindigste Hoveder, som ved deres Arbeide kunde

give

give Oplysning udi mange vigtige Ting, opoffre sig gandske hertil, og gemeenligen blive anseede som grund-lærde Mænd, da deres Grundlærdom dog er alleene udi Efterforskning af Ting, om hvis Existence man har Aarsag at tvile. Jeg haver overalt fundet slige Stridigheder hos samme Apollodorum, og er ingen Tvivl paa, at han jo har grundet dem paa ældre Skribenteres Beretning, saasom han giorde Profession af Antiqviteters Efterforskning, og derfor blev kalden Grammaticus, hvilket da var det samme som Antiqvarius. Jeg forbliver 2c.

## Epistola DIX [b].

Til **

Min Herre spørger, hvi man endnu ikke har spillet den Comoedie, som kaldes uden Hoved og Hale. Jeg kand ingen Aarsag finde dertil; Thi Stykket er fuldt af lystige og behagelige Scener, og indeholder det vigtigste Morale, som udi noget Skuespill er forestilled; Thi det handler om dem, som falde af en Extremitet udi en anden, hvorpaa viises mange Exempler udi Historien. Man haver seet Folk, hvilke have været distingverede ved overvættes Peenhed og outreret Kydskhed, at være henfaldne til yderlig Løsagtighed, feige Personer til Brutalitet, Mildhed til Tyrannie, og en qvintessentiered Devotion til ryggesløs Ugudelighed, saa at man har Aarsag til at frygte, naar man seer en alt for sterk Affect at regiere udi et Menneske. Jeg kunde herpaa viise mange Exemp-

empler; Men jeg vil alleene anføre en Persons Hi-
storie, som findes antegnet af Abbé St. Pierre saa-
ledes: Abbeden af Vateville, som nogle meene at
være en Broder af Baron de Vateville eller Bate-
ville, Spansk Ambassadeur ved det Engelske Hoff,
overkom udi hans Ungdom eengang saadan Skræk, da
han udi en Prædiken hørte Forklaring over Helvede, at
han gav sig udi et Capuciner-Kloster, for der at øve
en stræng Poenitentze. Dette var endda ikke nok.
Saasom han meenede, at der udfodredes end større De-
votion, besluttede han at antage den allerstrængeste Orden 11
og at begive sig udi et Carthusianer Kloster. Udi
dette sidste Kloster forblev han 3 eller 4re Aar, og
imidlertid førte et opbyggeligt Levnet. Omsider blev han
dog kied deraf, og fik Lyst til Verden igien. Og tog
denne nye Passion saadan Overhaand, at han arbeidede
paa at slide sig løs, give sig et fremmed Navn og at
søge sin Lykke udi Krigen. Men just, da han stod færdig
at springe over Kloster-Muuren, blev han overrumplet af
Prioren, hvilken brugte al sin Veltalenhed til at be-
væge ham at staae fra sit Forsæt, og, som han med
Formaning intet kunde udrette, søgte han at bruge
Magten. Hvorudover Vateville stak ham en Dolk udi
Livet, hvoraf Prioren faldt død ned, og derpaa ufor-
hindret tog Flugten. Han søgte strax derpaa et Vertshuus,
hvor der var kun et lidet Kammer med tvende Senge.
Efterat han for Penge havde leiet samme Kammer og
bestillet Maaltid, ankom udi samme Vertshuus en Offi-
cier, hvilken ogsaa forlangede et Maaltid og Natteleie.
Verten maatte da sige ham, at Kammeret var betinget
af en anden, men at han tvilede ikke paa, den samme jo
tillod ham Natteleie udi den anden Seng, naar han gav
ham et godt Ord. Officieren anmodede derpaa Vate-
ville derom, men fik til Svar, at han saadant ikke
kunde

kunde bevilge, sigende, at han ikke kunde sove, naar nogen var udi samme Kammer. Officieren blev da
12 heed om Hovedet og besluttede at bruge Magt, dog betænkede han sig, og lod sig nøye med en Straa Seng. Om Morgenen tilig, da Vateville mødte ham udi Gaarden, tiltalede han ham saaledes: Synes det min Herre ikke, at jeg begegnede ham paa en særdeles Maade i Gaar? Vist, svarede Officieren, meget uskikkeligen. Jeg vilde nok ønske, at han vilde hevne sig, sagde Vateville. Man har ont, svarede Officieren, at hevne sig over Præster og Abbeder. Det skal ingen Vanskelighed have, sagde Vateville; min Tiener haver 2de Pistoler og en Kaarde, lader os forsøge Lykken mod hinanden. Officieren kunde ikke andet end imodtage dette Tilbud; Men han blev fældet af Abbeden, hvilken strax derpaa tog sin Tilflugt til en af sine Slægtninger, og, efterat han af den samme var bleven forsynet med Klæder, Penge og Recommendations-Brev til Madrit, hvorhen han strax begav sig, krænkede han paa Veyen en Jomfrue, som han lovede Ægteskab, hvilket han ikke agtede at holde. Da han kom til Madrit, gav han sig Navn af Ridder Hautecour. Medens han der anholdt om Tieneste, kom han i Klammerie med en Herre, som han fældede; Og, saasom den samme var Søn af en Grand d'Espagne, maatte han tage Flugten til en liden Bye, hvorudi var et Jomfrue-Kloster, hvis Abbedinde var ham beslægtiget.
13 Der forelskede han sig udi en Nonne, med hvilken han hemmeligen corresponderede. Men, som Abbedissen derom blev erkyndiget, maatte han begive sig anden Steds hen. Udi denne Flugt bortførede han med sig ovenmeldte Nonne, som han hemmeligen havde corresponderet med. De arriverede begge lykkeligen til

Lissa-

Lisabon. Der indskibede de sig paa et Fartøj, som skulde gaae til Smyrna, hvor Kloster-Jomfruen døde, og var det den eeneste Forliis, som gik denne haardhiertede Person til Hierte. Han begav sig derpaa til Constantinopel, hvor han søgte om en Post blandt de Tyrkiske Tropper, og lod han sig da uden Møje overtale til at antage den Mahomedanske Troe. Saadant blev regnet ham til Merite, hvorudover han erholdt en anseelig Post udi den Tyrkiske Krigsmagt, saa at han var i Stand at underholde 6 Slavinder. Men, da den Aga, som havde været hans Befordrer, ved Døden afgik, og den, som succederede samme Aga, var Vateville ikke god, søgte han efter Leilighed at komme til sit Fædrene-Land igien. Dette kunde ikke skee, førend han havde udvirket Dispensation af Paven, og kunde blive befriet fra at begive sig udi Kloster igien. Han adresserede sig derpaa til Paven, foregivende, at han var en alvorlig Pœnitent, og at hans Samvittighed tillod ham ikke at opholde sig længere blandt Uchristne. Han berettede tilligemed alt hvad som ham var hendet, og sagde, at ville underkaste sig all den 11
Pœnitentze, som hans Pavelig Hellighed vilde paalægge ham. Han affærdigede ogsaa Skrivelser, saa vel til Kongen af Spanien, som til den Keiserlige General udi Ungarn, lovede, at, om de vilde understøtte hans Begiering, vilde han opoffre 4000 Tyrker, som stode under hans Commando. Dette Tilbud blev antaget, og, efterat han havde faaet Forsikkring om alt hvad han forlangede, førte han sine underhavende Tropper til et Hinderhold, og opofrede dem. Hautecour eller Vateville kom saaledes til sit Fæderne-Land igien, hvor han blev benaadet med rige Indkomster, saa at han levede udi Roe og Velstand indtil det Aar 1702, da han omsider ved Døden afgik. Man lærer af denne

Hi-

Historie først, at mange, som ere slagne med en alt for hæftig Devotions Affect, staaer Fare for at henfalde til Extremiteter; Dernæst, at man giør ilde at tillade sine Børn at begive sig udi Kloster Levnet, førend de have naaet skiønsom Alder, og have examineret sig selv, om de kand forsage Verden. En vis Autor siger, at den utidige Begierlighed til Klosterlevnet er Sindets Smaa-Kopper, som ofte overkommer dem, der ere mellem 15 og 18 Aar. Endeligen bestyrkes heraf, hvad jeg tilforn har skrevet, og hvad som af nogle har været criticered, neml. at Himmelsk Straf og Belønning henhøre til det andet Liv. Her seer man en Person, hvis Levnet er en Kiede af Ryggesløshed og Ugudelighed, at ende sit Liv udi Roe og Velstand. Vil nogen hertil sige: at een Svale giør ingen Sommer, saa har man kun at examinere Historier og daglig Erfarenhed, for at see, at det gaaer i denne Verden ligesaa ofte de Ugudelige vel, som de Gudfrygtige ilde. Vil man endeligen sige, at det er nyttigt, at Mennesker underholdes udi den Lærdom om øyensynlig Straf, da kand man svare, at mange ogsaa derved gives Anledning at tvivle om Guds Forsyn, og andre indbilde sig at være store i Guds Øyne, naar de see deres Fiender at geraade udi U-lykke. Alt saadant forekommes, naar man troer, at Straf og Belønning egentligen er reservered efter Døden. Jeg forbliver 2c.

---

# Epistola DX. 16

Til **

De Stoiske Philosophi priise de Mennesker lykkelige (εὐδαίμονες), som vide, hvortil de ere beqvemme, og hvilke Studia de skal udvælge. Derom kand dog Børn og unge Personer ikke dømme, saasom faa udi Ungdommen ere begavede med den Skiønsomhed, at de kand examinere sig selv. Det er derfore Skolemesteres og Lærerers Pligt saadant at efterforske og at sætte Disciplerne paa den Post, som Naturen synes at have beskikket dem til. Og, naar saadant efterkommes, vil det skee, som jeg ofte tilforn har erindret, at faa Mennesker ville findes gandske uduelige. Der er saaledes intet andet Middel til at forsyne en Stæd med duelige Borgere. Nogle foregive vel, at Fødsel, Luft og Føde herudi giør største Hinder, men Erfarenhed viiser, at Bonde-Hytter saavel som Førstelige Paladser have kundet tilveyebringe store Mænd, og at der ogsaa kand komme noget Got af et Nazareth. Det heeder hos Juvenalem:

Magnos posse viros & magna exempla daturos
Vervecum in patria crassoqve sub aëre nasci.

Der er fundne nogle iblandt de Gamle, der have foregivet sig at forstaae den Konst, at avle eller føde kloge Børn. Blandt dem er Democritus. Det er 17
uvitterligt, hvorudi dette hans Arcanum har bestaaet. Det synes, at han og andre, der have givet sig ud for saadanne konstige Fabriqueurs, ligesom have villet bøde paa Skaberens Arbeyde. Blandt dem, som i de

nyere

nyere Tider saadant have foretaget sig, er den Spanske Skribent Huartus, hvilken udi et Skrift, kaldet Scrutinium ingeniorum, har villet underviise Forældre, hvorledes de skulle føde viise Børn. Claude Qvillet, en Fransk Abbed, har i sær bemøyet sig med saadan Underviisning udi hans saa kaldet Callipædia; Men man merker ey, at nogen har villet følge hans Lærdom; Tvert imod, han har ikke andet vundet derved, end at underkaste sig saadan Critiqve: nemlig, at han har arbeidet udi en Materie meer, end som kunde være en Abbed anstændigt, ja at han viiser sig at forstaae det Handverk at avle Børn bedre end nogen verdslig Mand. Saadanne Domme fældes over slige Skribentere, og synes det, at de ikke andet fortiener. Dog kunde Dommene have været mildere, hvis de samme Autores havde handlet om denne Materie lidt meere varligen og talet med lidt mindre Sikkerhed; Thi først kand ikke nægtes, at jo ved Præcaution ofte udvirkes, at sunde og friske Børn kand fødes. Jeg siger ofte, efterdi Reglen er ikke gandske ufeylbar. Men at Præcautionen er ikke gandske at foragte, vises af Exempler og Erfarenhed. Thi man seer gemeenligen, at Børn fødes med For-
18 ældrenes Svagheder, sær om baade Faderen og Moderen dermed ere besængede. Derfore have visse Lovgivere forbudet Ægteskabe, hvoraf skrøbelige Børn kunde avles, og havde saadanne Anstalter en fortreffelig Virkning hos de gamle Lacedæmonier. Saasom der nu er stor Foreening mellem Legemet og Sindet, og Sindets Qvaliteter ofte flyde af Legemets Conſtitution, saa kand det eene være en Følge af det andet; Det heeder jo, at man maa arbeide paa at have et sundt Sind udi et sundt Legeme (mens ſana in Corpore ſano); Man seer jo, at et og det samme Menneske kand en Dag være dorsk og ubeqvem til Forretninger, og en

anden Dag hurtig og færdig, og kand jeg det samme beviise af mit eget Exempel; Man haver Exempler paa Mennesker, hvilke efter en langvarig Sygdom, hvorved de onde og usunde Vædsker ere udkaagede, have faaet tilligemed et andet Legeme et nyt Sind. Alt saadant kand ikke nægtes, men at ville foreskrive ufeilbare Regler hertil, er ikke alleene formasteligt, men endogsaa daarligt; det er formasteligt, efterdi man falder Skaberen ind udi Handverket; det er daarligt, saasom foruden Blod, Vædsker, Luft og Føde udfordres en anden Hovedting, som ikke staaer udi Menneskelig Magt, og hvoraf Legemets saavelsom Sindets Styrke og Svaghed flyder, nemlig Organisationen og Seenernes Dannelse; Thi Erfarenhed viiser, at af tvende Mennesker,
som have lige Complexion, lige Vædsker, eens Føde, 10
og som leve udi eens Luft, den eene kand være ligesaa taabelig og dorsk, som den anden være klog og hurtig. Det sikkerste herudi er at gaae en Middelvey, nemlig paa den eene Side ikke at nægte Blodets og Vædskernes Virkning saavel paa Sindet som paa Legemet, og paa den anden Side ikke at lade alle Qvaliteter deraf eene flyde, hvilket er ikke andet end at giøre Mennesker til Machiner. Jeg forbliver &c.

---

Epi-

20 # Epistola DXI.

## Til **

Min Herre holder for, at de Critiqver, som jeg har fældet over de Touches Skuespill, ere ilde grundede og lugte af Partiskhed. Jeg nægter ham ikke den Ære, som ham tilkommer. Jeg holder ham for en god Fransk Poët. Jeg siger ogsaa, at udi hans Stykker findes strøede Moralske Sententzer og nette Tale-Maader. Men det er alt, hvad man kand sige. Hvad skulde vel bevæge mig til at lade see Partiskhed meer mod en fremmed Comœdie-Skriver end mod en anden? Moliere og de Touches er mig lige nær paarørende. Skulde Jalousie bevæge mig til at mynstre nogen af dem, maatte det være den første, hvis Stykker have været forestillede Vexelviis med mine Originaler. Den sidstes Stykker have ingen Avind kundet foraarsage; Thi de af hans oversatte Skuespill, som ere forestillede paa vort Theatro, nemlig det 3 dobbelte Ægteskab, Forhindring uden Forhindring, og endeel andre, ere blevne foragtede. Vil man sige, at disse ere ikke hans beste Comœdier, da har man merket, at endogsaa een af dem, som holdes for den anseeligste, og som mange regne for hans Mester-Stykke, nemlig L'irresolu eller den Tvilraadige, haver havt lige saa slet Virkning som ovenanførte. Og kand man ikke henregne saadant til Tilskuernes slette Smag; Thi, naar
21 man ret examinerer Stykket, kand og bør det ingen anden Virkning have. Vel er sandt, at hans Dissipateur eller Forøderen er her bleven spillet med temmelig Succes, saa at det holdes for det beste af de Touches oversatte Stykker, som paa den Danske Skueplads er bleven forestilled; men efter min Skiønsomhed maa

saa-

saadant heller tilskrives Acteurernes Adresse end Stykket udi sig selv, saasom derudi findes adskilligt, som intet Bifald hos skiønsomme Tilskuere kand have, og som viser, at Autor ogsaa derudi er sig selv lig; Thi først er det anstødeligt, at see et fornuftigt Fruentimmer med Bestandighed at elske en saa daarlig Person, hvis Forsæt er ved liderligt og vellystigt Levnet at ødelegge og fordøye alting, og som der foruden er hende saa utroe, at han udi første Sammenkomst forlover sig med en anden Jomfrue, og offentlig med Haanhed opsiger sin Troeskab til sin gamle Forlovede, bydende hende Penge for Afstaaelse. Over saadan Opførsel kand et honete Fruentimmer ikke andet end fatte Afskye for Personen og vente et u-lyksaligt Ægteskab, ja være forsikret om, at den, som hun udi Forlovelsens Tid, da Kierligheden gemeenligen er stærkest, ikke kand holde udi Ave, vil langt meere udi Ægteskab foragte hendes Formaninger. Konsten skal nu bestaae derudi, at, eftersom hun seer, at Forøderen lader sig føre ved Næsen af enhver, hun da søger at trække ham selv op, for at hindre, at alle hans store Midler ikke skulle falde udi Fremmedes Hænder. Dette Indfald er godt nok, og kunde have fortreffelig Virkning udi et Skuespill, hvis det havde været udført heller af en Moliere end af en de Touches, eller hvis disse tours de Friponne eller honette Optrækkerier havde været lidt finere og rimeligere. De Optrækkerier, som udi Comoedien omtales, ere disse: Hun stiller sig første gang an at have tabt 20000 Rdl. udi Spill, og formaaer ham til at betale saadan Sum. Dette vil jeg lade passere, hvorvel Optrækkeriet er ikke meget fiint. Det andet Friponnerie er ikke mindre u-rimeligt end u-anstændigt. Hun tilkiøber sig hans Gods under en andens Navn og stiller sig an, som hun er hæftig vred over saadant Sall, truende at ville give

denne

denne hans Opførsel tilkiende. Dog lover hun omsider at ville tie dermed; men betinger sig for saadan Høflighed 60000 Rdlr. Ingen forlovet Dames Opførsel mod sin Kiereste kand være meere u-anstændig, og ingen Stimand eller Røver kand giøre det grovere. Denne store Sum faaer hun strax; thi det synes, at Forøderen gaaer stedse med Vexler paa Tønder Guld udi sin Lomme. Det sidste Bedragerie bestaaer derudi, at hun giver sig i Spill med ham, og paa et Kortblad vinder all hans øvrige Velfærd fra ham. Saadant kand ikke kaldes Optrækkerie eller tour d'une Friponne; thi hun kunde lige saa vel tabe som han, og derfore maatte » forestille sig, at, hvis saadant skeede, alle hendes Machiner bleve kuldkastede. Saadant er ikke en Optrækkeres, men en desperat Bovehalses Foretagende. Men Autor har ikke vidst at ophitte anden Anledning til Stykkets Denouement. At Forøderens Farbroder testamenterer hende alle sine store Midler, er ikke mindre u-rimeligt. Men saadant maa ogsaa komme tilpas for at hielpe paa Stykket, at det kand endes som en Comœdie, hvorvel Udfaldet bliver saadant, at Forøderen, som den Gamle giør Arveløs, kand ikke andet end blive Herre over alle Midlerne igien, hvilket og ved Stykkets Slutning sees at være skeed, naar Enken overgiver sig selv tilligemed sin heele Velfærd udi hans Vold. Hvad som til Slutning udi dette Stykke sætter Tilskuerne i Bevægelse, sær dem, som ikke maa have givet Agt paa de forrige Acter, er Forøderens Desperation, hvilken, efter at han seer sig at være bragt til Bettel-Staven og foragted af sine forrige Mund-Venner, vil tage Livet af sig selv, og at hans gamle Forlovede kommer i det samme og overgiver sig selv med alle Midlerne. Dette kand ikke andet end have Virkning hos ovenomtalte Tilskuere. Hvorvel den fortvilede Tale, som Forøderen

udi

udi sin Elendighed holder, burte heller opvække Latter end Graad, efterdi han beklager sig over sin forlovede Enkes Utroeskab, da han dog selv havde foragtet hende og havde forlovet sig med en anden Jomfrue. Kand vel udi noget Skuespill regiere større Uskiønsomhed og Forvirrelse? Nogle lystige Scener med den gamle Farbroder recommendere Stykket. Udi den sidste Act er ogsaa et Morale, som viser, hvor lidt man i Velstand kand forlade sig paa Venner. Samme Morale er dog ikke meget rart; det er ey heller af den Anseelse, som udi det Arabiske Pulver, hvor man seer en Mand, som ved frugtesløs Arbeyd paa Alchymie har tilsat sine Midler, og derfore af alle er bleven foragtet. Men da det rygtes udi Staden, at han har fundet den Philosophiske Steen, bliver Foragt forvandled til Hyklerie; han bliver bestormet med Lykønskninger af Høye og Lave, og Poeter lade sig indfinde med Lovsange. Midt udi denne store Bevægelse bliver Bedrageriet aabenbaret, hvorudover enhver vender ham Ryggen igien, og tager sine Berømmelser og Lykønskninger tilbage. Her sees dette Morale udi dets største Glands. Jeg haaber, at min Herre vil finde, at disse mine Betænkninger over de Touches Skuespill ikke ere tvungne; thi Feylene ere saadanne, at de strax kand falde enhver udi Øyene. Hvad som driver mig til at examinere de nye Skuespill, er alleene Forsæt at bestride en fordervet Smag; thi man kand ikke andet end kalde det en fordervet Smag, naar man hører saadanne Comœdie-Skrivere at blive ikke alleene satte ved Siden af Moliere, men undertiden oven for samme store Mand. Jeg forbliver &c.

Lin. 10 rart, sieldent.

---

Epi-

# Epistola DXI.

## Til **

Min Herre spørger, om en Regent, som enten har været u-lykkelig udi Krig, eller som ingen Conqveter har giort, kand gives Titel af Heros eller kaldes Magnus. Efter det almindelige Begreb, man giør sig om Heroismo, kand saadant ikke skee, hvorfor og nogle have stødet sig over den Titul af Magnus eller den Store, som af visse Skribentere er given Christiano 4. Men, naar man stiller sig for Øynene de Egenskaber og Bedrifter, som udfordres af en Regent, kand ingen med større Billighed saadan Titel tilkomme. En Regents Pligt er at giøre et Land ikke større men stærkere, end det for hans Tid har været. Det sidste skeer ved at befodre Undersaatternes Velstand, at opmuntre dem ved eget Exempel til Arbeyde og Duelighed, at bringe Handelen udi Flor, at bestyrke Landet med Stæder, Fæstninger og beqvemme Havne, at forfremme Videnskaber, at handhæve Justitien, at straffe og belønne, og ved sin Opførsel at erhverve sig saa vel Høyagtelse som Kierlighed. Alle disse Pligter opfyldte Høystbemeldte Konge udi saadan Grad, at faa Regentere derudi kand lignes mod ham. Men det er ikke saadanne Konger, som Historie-Skrivere oprette Altere for. De solideste og meest magtpaaliggende Ting stikke dem saa lidt udi Øynene, at de ofte holde
26 dem for nedrige til at indføre udi Historien. Hvad som er stort udi deres Øyen, er prægtig Hof-Stat, glimrende og kostbare Bygninger og lykkelige Krigs-Bedrifter, det er: saadanne Ting, hvorved Undersaatterne sættes i Trældoms Arbeyde, Skat-Kammerne udtømmes og Rigernes Magt aftager, ligesom deres Grændser udvides.

Lin. 14 for, før.

Intet, uden hvad som nyttigt er, bør kaldes stort. De Ægyptiske Pyramider, Labyrinther og andre deslige glimrende Foretagender kand vel til Veye bringe Admiration, men ingen Høyagtelse; En eneste Chinesisk Keysers Anstalt til Jordens og Ager-Dyrkningens Forbedrelse er større og Kongeligere, end 100 andre glimrende Ting, hvorved visse Regentere have søgt at giøre sig udødelige. Et Russisk Forsøg ved Canaler at forene Have og Floder til Handelens Nytte æterniserer en Regent meere hos fornuftige Folk end alle de kostbare Indretninger ved Versailles og Marli. Ved Conqueters og Provinciers Erobring svækkes et Rige heller end det styrkes. Det bliver videre og bredere, men tilligemed tyndere, saa at det kand lignes ved en sammentrykt Luft, hvilken slappes jo meer den udspredes. Spanien var aldrig svagere end under de sidste Konger af det Østerrigske Huus, da Monarchiet spredede sig saa vidtløftig ud, og Engeland aldrig afmægtigere end under Henric 6., da den største Deel af Frankrige var undertvungen. Samme Rige blev under Dronning Elisabeth ikke større, end det var for hendes Tid, men to gange stærkere. Lader os forestille os tvende Regentere, hvoraf den ene erobrer med Sværd en Province, som aarligen giver en Million til Indkomst; En anden ved Handel og Fabriker til Veye bringer aarligen lige saa meget. Den førstes Indkomster bestaaer udi det pure Navn, saasom de ved nye Fæstninger og Tropper, hvilke maa underholdes til Provinciens Beskyttelse, opsluges; Ikke at tale om, at Seyer-Herren maa stedse staae paa Skild-Vagt og svæve udi Frygt for at miste, hvad han saaledes har vundet. Da udi de sidste Indkomster derimod er en Realitet, hvorved Skat-Kammeret styrkes og beriges. Vil man sige, at et Land ved Conqvetter bringes udi

Lin. 14 f. n. for, før.

udi Anseelse, saa kand udi denne Anmerkning ogsaa giøres Antegninger; Thi daglig Erfarenhed viser, at de største Riger ideligen maa hykle for de mindre Stater, og ved Penge og Subsidier, som have Anseelse af Skat, maa tilkiøbe sig deres Venskab for at udvirke, om ikke Undsætning, saa dog Neutralitet udi Krigs-Tider. De store Monarchier have derfor Anseelse af stedsevarende ydmyge Solicitanter, og de mindre Stater af Patroner og Befordrere. Intet er lettere end af Historien og daglig Erfarenhed at bevise saadant Paradox. Det gaaer her til ligesom med rangsyge Borgere udi en Stad, hvilke, for at erhverve sig Titler, stedse maa agere Solicitanter, og ligesom giøre sig
28 smaa for at blive større, eller rettere for at erhverve sig Navn af Høyhed. Jeg forbliver rc.

---

29 # Epistola DXII.

Til **

Jeg merker af din sidste Skrivelse, at den selsomme Drøm, som du nyeligen har haft, har bragt dig udi nogen Bekymring. Du maa slaae saadant af dine Tanker. Jeg for min Part reflecterer nu omstunder aldeles intet meer paa Drømme, saasom jeg af Erfarenhed har merket, at de allerselsomste, og de, som meest kunde foraarsage Eftertanke, af ingen Betydelse have været. Hvad man meest tænker paa om Aftenen, derom drømmer man om Natten. Forgangen Vinter havde jeg en selsom og latterlig Drøm, som jeg ikke kunde tilskrive anden Aarsag. Jeg læsede paa

Sengen

Sengen Fontenelles Samtaler imellem de Afdøde, og, saasom jeg derpaa faldt udi Søvn, havde jeg efterfølgende Drøm, som varede indtil Midnat. Mig syntes, at jeg var kommen udi de Dødes Boeliger, og at den første, som der kom mig i Møde, var den Engelske Spectator, hvilken jeg i min Ungdom havde seet udi London, og grandgiveligen kiendte igien. Han spurdte mig, hvorledes Tilstanden var paa Jorden; Jeg svarede, at Verden gaaer sin gamle skeeve Gang, og at Mennesker leve ligesom de tænke aldrig at døe. Men, sagde jeg, siig mig, Kiære! efterdi jeg, endskiønt ey vidende ved hvad Leylighed, er kommen til disse underjordiske Boeliger, hvorledes Tilstanden er paa disse Steder? om de Afdøde endnu have samme Inclinationer, som de 30
have havt udi Livet? om de leve udi Societet og under Regiering? thi ingen kand give mig bedre Underretning derom end Spectator, med mindre han har tabt sin gamle Tilbøyelighed. Han svarede dertil: Jeg har intet tabt af min forrige Inclination; thi jeg har siden min Indkomst til de Afdødes Boeliger efterforsket, og endnu bliver ved at efterforske alting. Vi leve her udi et stort Societet, i agttagende de Love, som ere forfattede af den store underjordiske Regent Minos. Den samme anseer hverken Stand eller forrige Værdighed, men uddeeler Embeder alleene efter Personernes Beqvemhed dertil. Personerne selv søge ey heller andre Forretninger end saadanne, hvortil de, medens de vare paa Jorden, have haft meest Lyst og Tilbøyelighed, hvilket foraarsager, at alting bliver vel forrettet. Jeg forundrede mig over denne hans Tale, og maatte tilstaae, at ingen Anordning kunde være priiseligere, saasom jeg vidste, hvad Uheld der fløD af de overjordiske Sædvaner, og hvor ofte de vigtigste Ting bleve ilde administrerede, efterdi man hos os seer meere paa Stand,

Fødsel

Fødsel og Formue end paa naturlig Beqvemhed. Jeg bad ham derpaa at føre mig længere ind udi Staden, og ubesværget at undervise mig udi et og andet, som kom mig for Øynene. Han førde mig strax igiennem en bred Gade til en større Plads, hvor jeg saae tvende Slotte,
31 af hvilke det ene var fuldfærdiget; men det andet stod endda under Bygning. Jeg spurde, hvi man anlagde tvende Slotte saa nær ved hinanden, hvortil han svarede: Det første Slot, som er fuldfærdiget, og hvis Bygning er saa konstig og glimrende, er anlagt af den forrige General-Bygmester Cartesio efter den Modell, som han i levende Live havde forelsket sig i paa Jorden. Arbeydet er en Tid lang af alle bleven priset, og har været anseet som et Mesterstykke udi Bygnings-Konsten. Men, saasom man omsider har merket, at Grunden, hvorpaa det er anlagt, er saa usikker, at man frygter, at det med Tiden plat kand nedfalde, har man stævnet Cartesium for Bygnings-Commissionen, af hvilken Bygningen efter nøye Efterforskning er befunden uforsvarlig, saa at bemeldte Cartesius er dømt fra sit Embede, med hvilket nyeligen er beklædet Isac Newton, som er beordret at bygge et nyt Pallads, hvilket er det samme, som du seer at staae udi Bygning. Det er ellers ikke at beskrive, hvilke Bevægelser denne Dom har foraarsaget; Thi den forrige Bygmester har endnu mange Tilhængere, hvilke endnu admirere hans Arbeyde, og derfore holde Dommen at være ilde grundet. Saasom det fuldfærdigede Slot stak mig meget udi Øyene, bad jeg min Veyviser at lade mig see dets indvortes Prydelser. Han sagde sig gierne at ville føye mig derudi. Men saasom Slots-Fogden, som fordum havde været Konge i Spanien med det Navn Phi-
32 lippus 2., fast aldrig lod sig see, men sad ideligen udi sit Kammer med Pennen i Haanden, og man uden hans

Lin. 7. endda, endnu.

Til-

Tilladelse ikke kunde komme ind udi Slottets Værelser, maatte jeg lade mig nøye med Slottets udvendige Beskuelse. Denne Tale opvakte stor Forundring hos mig; hvi, sagde jeg, kand dette være mueligt? Ingen Forvandling kand være selsommere og intet Syn forunderligere, end at see en af de mægtigste Monarker omskabt til en Slots-Forvalter under Jorden. Han svarede: jeg har jo forhen sagt min Herre, at her ansees hverken Stand eller Fødsel, men at Embeder gives alleene til dem, som findes meest beqvemme dertil. Man veed, at Philippi tvende Hoved-Qvaliteter vare, medens han regierede paa Jorden, at støve efter Kietterie og at give Lister og Register over alting, hvorudover han ved sin Ankomst til dette Sted først blev giort til Hof-Jæger; Men, saasom man fornam, at han jog for stærkt, og uden Forskiæl fældede saa vel tamme som vilde Dyr, skildte man ham ved saadant Embede, og giorde ham til Inventarii-Skriver, hvilket Embede han endnu beklæder, siddende ved sit Comtoir med Pennen i Haanden fra Morgenen til Aftenen. Jeg maatte derfore lade mig nøye med at have seet den udvortes Bygning. Min Veyviser førde mig derpaa til en anden stor Plads, hvor den underjordiske Keyser udi nogle 100de Aar tilforn havde resideret. Der saae jeg en skrækkelig Steen-Dynge; Jeg spurdte: hvorfra all den Steen og 33
Gruus var kommet? Det er, svarede han, Levninger af det gamle Slot, som er nedrevet; Det var anlagt af Aristoteles, hvis Disciple have stedse søgt at holde det ved lige. Bygningen har længe været som et Mynster udi Architecture, og intet Arbeyde har været agtet, uden det var giort efter samme Plan, ja det var regnet for en Daarlighed at vige en Fod-Bred derfra. Dette varede indtil Renati Cartesii Tider. Samme Mand tog sig for udi Bygnings-Konsten at sætte alle Præjudicia

dicia til Side og at see med egne Øyne. Han merkede da ved upartisk Eftersøgning, at den gamle Architecture var vanskabt og u-rimelig, og dristede sig til offentligen at lære derimod med saadan Eftertryk, at Øynene aabnedes paa een efter en anden, saa at inden kort Tid den gamle Architecture blev reent forkastet, og fast ingen drister sig til at forsvare den meere. Nu omstunder bemænger Aristoteles sig ikke meer med Bygninger, men øver sig alleene udi Skilder-Konsten, forfærdigende Stykker, som nogle formedelst Arbeydets Fiinhed og Subtilitet admirere, skiønt han er ikke lykkelig udi Efterlignelser, thi endog de allerkonstigste Stykker ere saa mørke og uforstaaelige, at fast ingen kand see, hvortil han sigter, eller sige, hvad de betyde. Jeg merker da heraf, sagde jeg, at han her er den samme, som han har været paa Jorden, og at hans Arbeyde her har haft
34 samme Skiebne. Det nedfaldne Slots Gruus vrimlede af Sviin, hvilke udi Skabningen lignede vore Sviin; Den Forskiæl alleene var, at disse kunde tale. Da jeg forundrede mig derover, sagde min Veyviiser, at de fordum havde været Capuciner-Munke, men her vare blevne forvandlede til Sviin, og det efter eget Forlangende, ligesom Dominicaner-Munke alle agerede Fyrbødere, efterdi de udi det forrige Liv havde været Lemmer af de hellige Inqvisitioner og ladet sig bruge til at optænde Baal for Kiettere. Medens vi saaledes talede med hinanden, agede en Vogn os forbi, hvorpaa sad en Mand, som blæsede udi et Horn. Da jeg spurte min Veyviser, hvad saadant betydede? sagde han, at det var den agende Post, og at Manden, som blæsede i Hornet, var Carolus 5. Hvad, sagde jeg da, er det Carolus 5., som herskede over den halve Deel af Europa? Han svarede: det er den selvsamme. Han følger her sine gamle Tilbøyeligheder, og derfor har be-

qvemmet

qvemmet sig til saadan Forretning. Hvis min Herre har læset hans Historie, saa har han vel merket, at han var som et Perpetuum mobile, og aldrig kunde blive paa et Sted, men flakkede ideligen om fra et Rige til et andet, saa vel til Vands som til Lands, saa at det er ikke meer u-rimeligt, at han her efter Døden er bleven agende Post, end hans Søn er bleven Inventarii-Skriver. Han førte mig derpaa videre om for at vise mig alt hvad som var merkværdigt udi Staden, og saae jeg da heel selsomme, ubegribelige og vanskabte Ting. Det meeste deraf er gaaet mig af Ihukommelse. Dette erindrer jeg endnu blant andet, at jeg blev en Mand vaer, ridende paa en anden Mand. Jeg brast derpaa i Latter, og spurte, hvad det skulde betyde? Han sagde da, at det var Kong Waldemar, som reed paa Magnus Smeck. Saadant, sagde jeg, er heel u-anstændigt, hvortil han svarede: de følge endnu begge deres gamle Tilbøyeligheder, Kong Waldemar reed jo stedse paa Magnus, medens de levede sammen paa Jorden. Jeg saae derpaa et Fruentimmer med en Svøbe udi Haanden, som ledede en gammel Mand frem efter en Grime, som han havde udi Munden. Min Veyviser sagde, at det var Agrippina, som trak Keyser Claudium efter sig. Adskillige andre Ting, som jeg paa denne Vey saae, vare af samme Natur; Men, saasom de ere gaaet mig af Ihukommelsen, kand jeg intet derom anføre. Efterat min Veyviser havde ført mig allevegne om udi Staden, toge vi Veyen til Slottet igien. Da vi vare komne nær ved Slots-Porten, blev jeg vaer en anseelig Mand udi prægtige Klæder med en Flue-Smække udi Haanden, hvilken, uden at hilse os, gik igiennem Porten ind paa Slottet. Min Veyviser sagde, at det var den Romerske Keyser Domitianus, hvilken havde Titel af Hoffets Kammer-Jæger, og selv ved sin An-

komst til de underjordiske Boeliger havde giort Ansøgning
36 om saadant Embede, efterdi hans største Lyst, medens
han var paa Jorden, havde været at jage efter Fluer.
Efterat jeg længe havde staaet i Forundring og udi dybe
Tanker over alt dette, som jeg havde hørt og seet, bad
jeg min Veyviser at underrette mig noget om Hoffets
Tilstand, hvortil han fandtes villig, og giorde en kort
Beskrivelse derover saaledes: Monarchen Minos haver
et stort og prægtigt Hof; Hans Premier-Minister er
den Atheniensiske Philosophus Socrates. Den
store Canceler er den Spanske Cardinal Ximenes.
Det Keyserlig Raad bestaaer af 5 Personer, nemlig Pericles, Fleury, Michel de l'Hopital, Oxenstierna,
Erkebisp Absalon. Financerne forestaaes af tvende
Skatmestere, nemlig Phocion og Aristides. Pave
Julius 2. er General-Felt-Marskalk, og de andre høye
Krigs-Officierer ere Cyrus, Scanderbeg, Trajanus, Julius Cæsar, Alexander Magnus og
andre. Da jeg spurte, hvorfore man ey heller havde
giort Cæsar eller Alexander til General-Felt-Marskalk, sagde han, at de samme vare vel store Krigs-Mænd, men ingen af dem havde haft større Begierlighed
til Krig end bemeldte Pave. Han blev derpaa ved at
opregne de øvrige Betientere, som beklædede de mindre
Poster. Han sagde, at Pave Alexander 6. var
Inspector over det Keyserlig Serail, hvorudi Hoffets
Maitresser vare indsluttede. Da brød jeg ind udi
hans Tale igien, og sagde, at det var at betroe Faarene
37 til Ulven. Sandt nok, svarede han, han fik den Post
efter idelig Ansøgning, dog havde man den Præcaution
at lade ham castrere, førend Embedet blev ham betroed. Han fortfoer derpaa og sagde, at Cornelius
Sylla var Hoff-Chirurgus, saasom han udi forrige
Liv havde signaliseret sig ved Aareladen. Pave Sixtus

tus 5. var General-Gevaldiger, og førte den Titel af Justitz-Major. Keyser Nero var en Tid lang Capel-Mester, men efter Ansøgning blev siden Hoff-Slagter. Diogenes var Hoff-Nar, som diverterede Keyseren med Grimacer og Skiemt, men tilligemed sagde mange Sandheder. Just da han talede dette, kom en udi fuld Galop ridende, som ogsaa blæsede udi et Horn; den samme var den ridende Post. Min Veyviser sagde da: vi faaer en Hob Nyt at vide med denne Uges Aviser. Har man ogsaa Aviser her? sagde jeg. Ja vist, svarede han. De forfattes af den gamle Græske Poet Homero, hvis Amanuenser ere Varillas, Lyscander, Rudbeck og Strelow. Samme Aviser ere sandfærdige og efterrettelige; thi det er paa dem, som den Keyserlige Historie-Skriver Gregorius Leti grunder sine Historier. Homerus havde ogsaa tilforn at bestille med Almanakerne; men nu ere de overdragne til den gamle Franske Prophet Nostradamo. Videre sagde han: den Keyserlige Hoff-Medicus, som tillige med er Stads-Physicus, er . . . Da faldt jeg ham
ind udi Talen igien, og sagde: Jeg meenede, at her 38
ingen Sygdom regierede, og at man derfor ingen Medicus behøvede. Han svarede: det er sandt nok; vi vide ikke her af de Sygdommer, som Mennesker paa Jorden ere underkastede. Den eneste Plage, som man her er underkastet, er denne, at visse iblant os ingen Søvn kand have om Natten, og de, som deraf laborere, betiene sig af ovenmeldte Stads-Physicus, som fordum var Barbeer udi Jylland, og havde det Navn af Geert Westphaler. Den samme betiener sig hverken af Urter eller Piller, men dysser sine Patienter i Søvn med lang og vidtløftig Snak, som han pleyede at giøre paa Jorden. Andre Sygdommer ere her ikke bekiendte, undtagen visse Sindets Svagheder, som ikke kand cureres,

hvor-

hvorudover man indslutter dem, som deraf laborere, ind udi Stadens Dollhuus. Derudi findes en stor Mængde, som er vidtløftig at opregne. De fornemste af dem ere Pyrrho, Arcesilaus, Zeno Eleates og andre sceptiske Philosophi. Item Theod. Stylita, St. Franciscus, Ignatius Lojola og andre Fanatiske Personer, som udi den Romerske Kirke tilbedes som Helgene. Jeg kand ikke beskrive, hvor forundret jeg blev over alle disse Beretninger. Jeg greb derpaa efter min Veyviser, og vilde til Afskeed omfavne ham for at tilkiendegive min Taknemmelighed, men jeg fandt ikke uden Skygge i Steden for Legemet; Personen forsvandtes
39 tilligemed den heele Stad, saa at jeg udi et Øyeblik saae mig staaende ved Udgangen af de underjordiske Boeliger, hvor den forskrækkelige Port-Hund Cerberus stod og vogtede paa mig, for paa egen og andre Hundes Vegne at revse mig, efterdi jeg haver talet og skrevet saa ilde om Hunde. Han glemte og ikke at fuldbyrde sit Forsæt, men, efterat han af sin 3 dobbelte Strube havde heilet mig igiennem, slog han mig ned til Jorden og skamferede gandske mit Legeme. Udi denne Pine og Forskrækkelse vaagnede jeg op udi fuld Sveed, og glædede mig derved, at det havde kun været en Drøm, hvilken jeg merkede Aften-Læsningen havde foraarsaget. Jeg forbliver ꝛc.

---

# Epistola DXIII. 40

## Til **

Jeg haver udi de Tvistigheder om de onde Tings Oprindelse og den frie Villies Fornødenhed anført alt hvad som kand siges pro og contra. Jeg haver tilstaaet, at en Bayles Indvendinger ere glimrende; men jeg kand derhos sige, at samme store Philosophus, med all sin Subtilitet og Konst til at besmykke et Paradox, ikke har kommet mig meer at sveede end nogle Knuder, som endeel grove vankundige Grønlændere have forelagt vore Missionairer at opløse. Naar man for dem har forklaret den arvelige Synd og de første Forældres Fald og dets Virkning hos Efterkommerne, spørge de: hvi dræbte ikke Gud Adam og Eva og skabte tvende andre Mennesker i Steden for dem? Intet, sige de, kunde have været Gud lettere, og derved havde været forekommet all den Uheld, som det menneskelige Kiøn er geraadet udi. Denne Indvending, som fremføres udi en grov og uhøvlet Talemaade, lyder udi finere Stiil saaledes: Hvi lod Gud da ikke straffe Misgierningen udi Giernings-Mændene alleene; eller hvi lod han ikke Eva blive ufrugtbar, og hindrede de første Mennesker at forplante syndigt Afkom? Ingen Knude er i mine Tanker stærkere knytted af den Rotterdamske Philosoph. Den kand dog løses, og meener jeg at have løset den udi een af mine Epistler, hvorudi jeg har viiset den fri Villies Fornødenhed og 41
tilkiendegivet, hvi Mennesker, som forplantes ved Avling, ikke kunde skabes saaledes, som de gode Engle nu ere, og som Helgene udi det andet Liv blive dannede. Den anden Knude, som samme grove Grønlændere forelegge vore Missionairer at løse, er denne. Naar man forklarer

klarer dem Menneskets Skrøbelighed og den List, som Fanden bruger at besnære dem, sige de: hvi dræber Gud ikke Fanden eller indslutter ham, at han ikke løber allevegne om og forleder Siæle? Denne Nødd er end haardere at knække, besynderlig for dem, som tale saa stort om Fandens Magt og hans Indskydelse [af] de fleeste Menneskelige Misgierninger, hvorved bestyrkes Manichæernes Lærdom om de tvende Principiis. Det er derfore best, ikke at tale saa prægtig om Fandens Magt og at moderere de sædvanlige Tale-Maader, hvorom jeg ved een og anden Leylighed i mine Skrifter har giort Erindring. I det øvrige, naar der tales om onde og unyttige Ting udi Skabelsen, hvoraf giøres Indvendinger mod den Guddommelige Regiering, vil jeg igientage den Erindring, som jeg tilforn har giort, nemlig at alle Scrupler kand hæves, naar man, i Steden for at betragte enhver Ting i sær, stiller sig for Øyne den heele Skabning udi Almindelighed. Jeg forbliver 2c.

---

## Epistola DXIV.

12

Til **

Jeg haver igiennemlæset det navnkundige Skrift, som nyeligen er kommet for Lyset, og som fører Titel af Esprit des loix. Jeg er eenig med andre, som holde det for et Mesterstykke, og admirerer den berømmelige Forfatters nette Tanker, Skiønsomhed og dybe Indsigt udi Stats-Sager, skiønt jeg underskriver ikke alle hans Domme; thi de fleeste Theses ere saadanne, hvorimod kand giøres stærke Indvendinger

af

af Historier og Erfarenhed: saa at derfore de samme, hvilke af Autor sættes som Axiomata, blive som forhen Problemata. Til Beviis herpaa vil jeg korteligen examinere de første Bøger, som handle om de 4 Regierings-Forme, nemlig den Republicanske, den Aristocratiske, Monarchiske og Despotiske. Man seer, at han udi sine Betænkninger over samme Regieringers Natur og Egenskab sætter Dyd til Grundvold af Folke-Regiering og Aristocratie, skiønt mindre fuldkommen udi den sidste end udi den første; Ambition til Principium af Monarchie og slavisk Frygt af Despotismo eller u-indskrænket Regiering. Derpaa grunder han Ungdommens Information og Optugtelse for at giøre dem til beqvemme Borgere udi hver Regiering, og kand det da ikke være andet, end at Informationen maa blive u-lige, saasom Dyd, der er Grundvold til de første Regieringer, passer sig aldeles ikke paa de sidste. Dette søger han at bestyrke med Exempler af Erfarenhed og Historier; Men, saasom lige saa mange Exempler kand anføres til Beviis paa Contrarium, bliver Tvistigheden derved ikke hævet, og den Meening bliver den grundigste, nemlig, den Regierings-Form at være den beste, og den Stat at være lyksaligst, som regieres af en retsindig og dydig Ovrighed, der ved sit Exempel, som virker meere end alle Love, kand giøre et heelt Land dydigt. Til Materiens Oplysning kand ikke giøres bedre end at igiennemløbe den Romerske Historie, efterdi den Romerske Stat har været alle Regierings-Forme underkastet. Romerne stode først under et ved Love indskrænket Kongeligt Herredom, som Autor kalder Monarchie, hvortil Dyd efter Autors Meening er ikke Principium, men Kalken, hvoraf den sammenholdes, er Ambition, som træder udi Dydens Sted. Men Historien viser, at

Ro-

Romerne have aldrig øvet større Dyd og fleere Heroiske Gierninger og ladet see større Prøver paa Kierlighed mod Fæderne landet end under samme Monarchie, da dydige Kongers Exempler opmuntrede dem til at agte Stadens Velfærd højere end deres Liv. Ved Kongedømmets Afskaffelse tabte Romerne strax intet af deres gamle Qvaliteter; thi, endskiønt Regieringen i Henseende til Navnet var ikke den samme, saa blev den dog udi Gierningen den samme; thi den selvsamme Myndighed, hvormed Kongerne vare beklædde, øvedes i lige Grad ved tvende Consules, saa at Dyden ikke slappedes, førend Monarchiet ophørede, og jo meere Regieringen nærmede sig til Democratie, jo meere aftoge Indbyggernes gode Qvaliteter; jo meere Frihed, jo mindre Dyd. Nidkierhed for Landets Velfærd blev forvandlet til egen Kiærlighed, Lydighed mod Øvrigheden blev succederet af Gienstridighed. Den ringeste Borger ansaae sig som en Støtte for Staten, og, saasom enhver fik Haand med udi Regieringen, ansaae Almuen Øvrigheds-Personer og Krigs-Anførere som deres Fuldmægtige, efterdi de af dem vare beskikkede og udvalte. Autor meener vel, at den heele Almue er beqvemmest til saadanne Vall, og at den udi at beskikke Øvrighed ikke let kand tage feyl. Men det synes mig at være et Paradox, som man ikke kand bifalde, endskiønt der handles om en god Almue førend den er bleven fordervet, saasom alle Landes Historier og daglig Erfarenhed lærer, at den gemeenligen tager Skyggen for Legemet, lader sig forbløffe af udvortes Skin, confunderer Hidsighed med Tapperhed og Svadsighed med Capacitet. Hvilket om ikke kand siges om alle, saa kand det dog siges om de fleeste, og, saasom Stæmmerne ikke veyes, men tælles, bliver Tilstanden saadan, som Antisthenes fandt den udi Athenen, hvor viise Mænd maatte exeqvere

Daa-

Daarers Befalinger. Disse Skrøbeligheder merkede man
ikke i Førstningen udi den nye-bagede Republiqve; 45
thi Begyndelsen i første Stiftelser er gemeenligen god.
Men den varede ikke længe. Det kunde ogsaa ansees
som et Vidunder, om den havde længe saaledes varet;
thi saa snart den U-lighed, som Autor holder for at
være saa skadelig, ophørede, og hver Borger og Haand-
verks-Mand fik Haand udi Regieringen, udfløde ligesom
af Pandoræ Æske Uheld, som truede Staten med
Undergang. Saa at derfor de beskikkede Tribuni eller
Almuens Beskyttere kand ansees som Statens Fordervere.
Thi, ligesom den saa kaldne gyldene Friehed tilvoxede,
tilvoxede ogsaa U-orden. Vil nogen sige, at jeg her
ikke har ret begrebet Autors Meening, efterdi han saa-
dant ikke nægter, men tvert imod siger, at deslige Frugter
flyde af Folke-Regiering, saa snart Corruption der
indsniger sig; Item, at han handler alleene om et ube-
smittet Democratie, og at det er der alleene, hvor
Dyden sidder ved Roret og sees i sin fulde Glands,
saa kand dertil svares, at man fingerer sig en Pla-
tonisk Republiqve, som hverken kand existere eller
har existeret. Jeg siger, som ikke kand existere,
efterdi den bestaaer ikke af Engler, men af skrøbelige og
til Laster hengivne Mennesker, hvilke selv maa tilstaae,
at de ikke kand leve udi fuldkommen Friehed og fuld-
kommen Fred tillige, men behøve Capsun og Tøyel.
Ey heller har den existeret; thi man skal have Umage
udi den heele Historie at vise Exempel paa en Folke-
Regiering, hvoraf Dyd har været et bestandigt Prin- 46
cipium. Et saadant Democratie er som et Veyer-
lys, der lader sig see og forsvinder paa eengang. Af
det, som anføres om Republiqven udi Marseille,
kand intet tilstrækkeligt Beviis tages, eftersom Historien
deraf er ikke nok bekiendt. Tilstanden udi den Romerske
Folke-

Folke-Regiering var saadan, som jeg har beskrevet, førend Almuen blev fordærved, og førend den solgte Embeder og Æres-Poster til de Meestbydende. Af samme Beskaffenhed vare ogsaa andre fri Republiker end udi deres gode Perioder og førend den rette Corruption tog Overhaand; thi udi de samme gode Perioder maatte de beste og dydigste Borgere see deres Fæderneland med Ryggen, de bleve efter Stædernes Grund-Love ey allene udlukkede fra Embeder, men endogsaa drevne udi Landflygtighed: Udi Athenen ved Ostracismum, og i Syracusa ved Petalismum. Autor siger vel, at saadant bør heller ansees som en Ære end som en Straf; Men, saa vidt man kan see af Historien, have de Tiders Personer gierne villet overlade den Ære til andre; Man finder alleene, at de dydige Mænd have med Taalmodighed skikket sig derudi. Det var ogsaa udi de gode Perioder, at Almuen udvalte de udueligste Personer, Pralere og Fusentaster til høye Embeds-Mænd og Krigs-Anførere; thi ligesom Romerne udi de allervanskeligste Tider udvalte Terentius Varro til General
17 mod den Seyerrige Hannibal, saa betroede og Athenen saadan Post til den store Praler og Fusentast Cleon, hvilket har givet Materie til en af Aristophanis Comœdier. Naar en derfor holder for, at Dyd alleene maa udi sin Fuldkommenhed leedes udi Folke-Regiering, synes han ikke at have overveyet et Democraties Natur og Egenskab, men alleene forestillet sig, hvorledes det burde være, ikke hvorledes det er og kand være; thi hvorledes kand det siges at være den lyksaligste Regierings-Form, som strax qvæles efter Fødselen eller strax styrtes udi den Uheld, at man idelig maa bøde paa Hull, som dagligen giøres, og omgaaes dermed, som Medici med et sygt Legeme, hvilket man seer at være skeed med den Romerske Stat? Efterdi dette nu er

Lin. 10 f. n. leedes, søges.

er af saadan Beskaffenhed, maa en habile Lærer, der har udstuderet Folke-Regierings Egenskab og de Frugter, som den gyldene Friehed og fortryllede Liighed føre med sig, ikke betiene sig af den Catechisation, som Autor foreskriver, men heller give sin Discipel efterfølgende Præcepta, nemlig: „eftersom du er beskikket til at blive Borger udi en Frie-Stad, som regieres af den heele Almue, da maa du 1.) beflitte dig heller paa Apparence end Realitet, efterdi Erfarenhed viser, at Almuen gemeenligen tager Skyggen for Legemet. Du maa 2.) ideligen criticere og mynstre Øvrighedens Anordninger; thi det vil erhverve dig Anseelse blandt dine 48
Med-Borgere og bane dig Vey til Æres Poster. Du maa 3.) beflitte dig paa Tale-Konst og Svadsighed, som kommer meest til pas udi store Folke-Forsamlinger; Thi Erfarenhed viser, at Tale-Konsten har stedse været et Hoved-Studium udi Frie-Stæder, efterdi en konstig Orator kand føre Almuen ved Næsen, hvor han vil have den. Du maa 4.) beflitte dig paa Skinhellighed, hvorved forunderlige Ting udi Democratier kand udvirkes.“ Saadanne og andre Præcepta maa dicteres for unge Personer, som ere beskikkede til at være Lemmer udi et Democratie, paa hvilken Dydens Øvelse passer sig mindre end paa nogen anden Regierings-Form; Thi, saasom Regieringen er i den heele Almues Hænder, og de fleeste Mennesker ere enten onde eller vankundige, saa kand man vente, at efter de fleeste Stemmer ofte intet Got kand sluttes, og at kloge og retsindige Mænd maa i Værk sætte, hvad Narre og onde Mennesker paabyde. Jeg nægter hermed ikke de gode Ting, som avles af denne Regierings-Form. Jeg søger ikke at sverte nogen Regiering, men

holder

holder det for en Pligt at anføre det Gode med det Onde, hvilket er det, som desidereres hos vor berømmelige Autor, hvilken udi een slags Regiering anfører alleene det Gode og udi en anden alleene det Onde,
49 og derpaa grunder sine Domme, da man bør tilstaae, at der findes Feyl udi alle Regieringer, og det endnu ikke er afgiort, hvilken er den beste. Hvad som jeg har anført om Democratier, kand ogsaa siges om Aristocratier. Begge Regierings-Forme ere lige mange U-leyligheder underkastede, og begge ere af lige Ubestandighed. Vil man herimod giøre Indvendinger af Holland, Svitzerland, Genua, Venedig og andre saa vel Democratiske som Aristocratiske Stater, hvilke længe have staaet, saa kand man sige, at de ofte have staaet paa svage Fødder. Almuen udi de forenede Nederlandske Provincier have ønsket Regieringens Forandring og søgt at underkaste sig det Oraniske Huus. Udi Svitzerland har man seet en Canton bevæbned udi Feldten mod en anden. Udi Venedig er Regieringen saaledes sat paa Skruer og saa mange Præcautioner giorte, at end og en Despotisk Undersaat kunde tage i Betænkning at blive Venetiansk Borger. Genua har adskillige gange søgt at underkaste sig fremmed Herskab, og Polen, hvor Regieringen er Aristocratisk, er det Land, hvor Discordia eller Usamdrægtigheds Gudinde haver sit rette Sæde. Intet kommer mig selsommere for end den Afridsning, Autor giør paa tempererede Monarchier, naar han siger, at Dyders Øvelse ikke passer sig paa de samme, men at point d'Honneur eller Begierlighed efter et stort Navn her er eneste
50 Tønder til store og Heroiske Gierninger; ret ligesom han kunde være forvisset om, at Republicaner, drevet alleene af Dyd og Kierlighed til Fædernelandet og af Begierlighed efter Berømmelse og et Navn hos Efterkom-

kommerne, ingen anden Motif kunde have til deres berømmelige Gierninger. Der behøves at vide, hvad som ligger skiulet udi Menneskers Hierter, for at dømme med nogen Grund herom. Kand en Republicaner elske sit Fæderneland, saa kand en Monarchisk Undersaat elske baade Landet og sin Konge, under hvis Beskyttelse han lever, og hvem han har sin Velfærd at tilskrive, saa at hvor der gives Motif til en enkel, er her Tønder til en dobbelt Kierlighed. Dyd uden mindste Henseende til noget andet er ellers saa rar, at mange have tvilet og endnu tvile om dens Existence, og er det derfor, at en bekiendt Autor siger, at Begiærlighed efter Ære og et stort Navn har bygget de fleeste Hospitaler. Hvad Autor meener ved Despotisk Regiering, som han med saadan hæslig Farve afmaler, og paa hvilken han siger hverken Dyd eller Honneur passer sig, men alleene en slavisk Frygt, kand jeg ikke sige. Saasom ved Despotiske Regentere kand forstaaes saa vel Tyranner som u-omskrænkede Monarcher, der regiere efter eget Behag, og som ingen Love ere underkastede, saa udfodredes, at Autor havde forklaret dette lidt tydeligere. Hvis han i Almindelighed herved forstaaer u-omskrænkede Monarcher, hvilket synes at være hans Meening, efterdi han beskriver Despoter som Regentere, hvilke, 51
formedelst den absolute u-omskrænkede Magt, hvormed de ere beklædde, ikke kand være gode, men ansee Undersaattere som kiøbte Slaver, og henfalde til Vellyst og Orkesløshed, leggende all Byrden paa en Vizir eller Premier-Minister, jeg siger, hvis han i Almindelighed herved forstaaer absolute Monarcher, og holder for, at Dyd og Eenevolds Herredom ikke kand være forened med hinanden, taler han mod Erfarenhed. Historien viser udi Hobetall Exempler paa dydige absolute Monarcher eller saadanne, som han kalder Despoter.

Den

Lin. 10 rar, sielden.

Den viiser ogsaa, at mange ved et u-omskrænket Herredoms Erhvervelse have renonceret paa deres forrige Feyl og Laster, saa at de af onde ere blevne saa gode, at de ere blevne satte udi Classe med de beste Regentere. En saadan Forandring er ogsaa intet Paradox. Tvertimod det er gandske naturligt, med mindre man vil sige, at ligesom en tiltager udi Magt og Myndighed, saa aftager hans Ambition og Begiærlighed efter et godt Navn udi Historien. De Laster derfor, som Autor tillegger Regieringen, maa alleene tillegges Regenterne. Udi det Romerske Herredom var samme Regierings-Form under Trajano som under Nerone, samme under Antonino som Commodo, samme under Vespasiano og Tito som under Domitiano, og dog levede Romerne i lige saa stor Lyksalighed under de
52 første som udi Usselhed og Elendighed under de sidste. Saa at det derfore er klart, at Undersaatternes Velstand og Væstand flyde ikke af Regieringen, men af Regenterne. Autor søger at bestyrke sin Thesin af Orientalske og Tyrkiske Monarchers Exempler. Man maa vel tilstaae, at de samme ere og have været større Tyranner, skiønt dog ikke alle; thi man finder ogsaa blandt dem en Cingiskan, en Tamerlan, en Abbas, en Soliman, en Akebar, en Oran Zeb, en Saladin, og adskillige andre, der udi Dyd og Duelighed ikke have givet mange gode Regentere noget efter. Og, lad være, at de alle have været Tyranner eller uduelige Regentere, saa flyder saadant ikke af Regieringens Form, men af de Orientalske Landes Beskaffenhed og fordervede Sædvaner; thi, hvis een af de grueligste Konger udi Orienten havde regieret udi et andet Land, hvor man havde meere Idée om Dyder og Laster, vilde Regimentet ikke have blevet det samme, skiønt Regierings Formen var i alle Maader den samme. Herudover, enten et Monarchie

er

er indſkrænket ved Love eller abſolut, enten det regieres ſom et Fideicommis eller ſom et Patrimonium; ſaa, naar Regentere ere gode, kand Dyd og Honneur der findes og øves ſaa vel ſom udi andre Regieringer. Og bør derfore Ungdommens Optugtelſe være anderledes end ſom Autor foreſkriver, og dens Information beſtaae udi andet end udi en ſlaviſk Frygt; thi man kand ikke vide, hvorledes en Deſpot vil opføre ſig, om han 53
vil misbruge ſin Myndighed og tractere Underſaatterne ſom Trælle eller Livegne, eller om han efter de gamle Patriarchers Exempel, ſom ogſaa vare beklædde med ſamme u-omſkrænkede Magt, vil tractere dem ſom Børn. I ſaa Maade maa Ungdommen udi Deſpotiſke Regieringer indprœntes baade Dyd, Honneur, Kierlighed og Frygt. Jeg veed ikke, om jeg ret har begrebet Autoris Theſin herudi; hvis jeg ikke har begrebet den, er det hans egen Skyld, efterdi han ikke har diſtingveret mellem Barbariſke Deſpotiſmer og andre abſolute Herredomme, hvilke i Henſeende til Regierings-Formen ere af een ſlags Architectur, men afmaled all Deſpotiſmum ſom en Regiering, hvorudi hverken Dyd eller Honneur kand have Sted. Ingen Regiering er eller har været meere abſolut og deſpotiſk end den Ruſſiſke, og ingen Regent haver dog med ſtørre Omhyggelighed arbeydet paa at moraliſere ſine Underſaattere og at indprente dem Dyd og Honneur end Petrus Alexiovitz. Den gamle Syracuſa har aldrig været udi lykſaligere Tilſtand end under Gelonis og Hieronis u-omſkrænkede Regiering. Dette og andre Exempler kuldkaſter Autoris Theſin. Han burde i mine Tanker i Steden for Deſpotiſmer i Almindelighed alleene have anført Africanſke Tyrannier, ſom flyde af andre Kilder end af Regieringens Form. Han burde alleene have talet om de Misbruge og Fordervelſer, 54
ſom

som avles af saadanne Regieringer, og sammenligned dem med de Uheld, som flyde af fordervede Folke-Regieringer og Aristocratier, saa havde Conclusionen bleven anderledes. Han burde have givet en ret Definition paa Despotismus, hvilken han med saa sort Farve har afmalet, og til Beviis alleene anføre de Uheld, som findes udi de fleeste Africanske og Orientalske Despotismer, som findes udi de Lande, hvor ingen Gnist sees af Moralitet. Det kommer mig for, at han herudi ligesom har gaaet paa Gløder, og ikke dristet sig til saadan Regiering at definere; thi Despotismus, enten den findes udi Africa eller Evropa, udi moraliserede eller umoraliserede Lande, kand ikke anderledes defineres end en arbitraire Regiering, hvor Regenten efter de ældste Patriarchers Exempel haver Hals og Haand over Undersaatterne, saa at hans Villie alleene er Landets Lov. Saadan Definition er overeensstemmende med den Beskrivelse, som alle Moralister og Politici giøre, og, naar saa er, vises af utallige Exempler, at under gode Despoter Undersaatterne kand leve udi Lyksalighed, og at Dyd og Honneur have Sted udi saadan Regiering saavel som udi Democratier, Aristocratier og indskrænkede Monarchier. Mit Forsæt er ikke at beskylde Autor for indirecte at have villet sværte all Souverain Regiering: Saadant kand maaskee aldrig have rindet ham i Sinde.
55 Jeg siger alleene, at han burte have forklaret sig tydeligere, skiønt man kand sige, at Skriftet derved havde tabt noget af sin Priis, saasom vore Tiders Læsere ikke finde Smag uden udi concise og veiget Stiil, hvorudi hver Paragraphus haver Anseelse af et Epigramma, saa at de vrage alt, hvad som de ved første Oyekast ikke kand fatte. Derudi har Autor fortreffeligen reusseret. Jeg drister mig dog, saasom jeg ikke altid

følger

følger Strømmen, at sige dette, at alle de, som skrive for at underviise og lære, bør heller beflitte sig paa en vidtløftig end en concise og veiget Stiil; thi udi slige Skrifter kand, efter Plinii Sigelse, forsvares Vidtløftighed indtil Repetitioner og Tautologier. De Refutationer, som mod Skriftet ere komne for Lyset, og de haarde Critiqver, som derover ere fældede, betage dog intet af dets Priis; thi det er ikke uden gode og vel udarbeydede Skrifter, som blive igiennemheiglede, saa at det synes ikke at være Nidkiærhed for Religion og Sandhed, men Jalousie og Misundelse, som sætte de fleeste Skribentere i Bevægelse. Mod triviale Bøger hvesser fast ingen sin Pen. Alting derudi bliver u-ansægtet, og igiennem Fingre sees end med store Feyl. Men, saa snart et Skrift berømmes, regne Beskyldninger ned; saa maa det heede, at Autor er en Naturalist, Hobbesianer eller Spinosist, da leder man alleene efter Ord og ikke efter Meeningen. Saaledes finder jeg at være skeed udi en Refutation, som jeg har læset, 56
hvor Refutanten anseer som ugudeligt dette, at Autor kalder Bayle en stor Mand. Saaledes blev een fordum actionered, efterdi han havde roset Calvinum for hans Lærdom og Skarpsindighed. Jeg for min Part bifalder dem, som holde Skriftet at være ikke mindre opbyggeligt end ziirligt, og hvis nogle Feyl derudi findes, kand de ikke ansees anderledes end nogle Pletter paa et smukt Ansigt. Det fornemste, som mig synes værd at censurere, er dette, at han synes at confundere alle despotiske eller u-omskrænkede Regieringer med saadanne, som øvedes udi Rom under Caligula, Nerone &c., hvilken Feyl man seer Gordon udi hans Anmerkninger over Tacitum at have begaaet; Man kand sige, at naar Regentere eller Øvrighed ere gode, saa ere alle Regieringer gode, enten de have

have Navn af Monarchier, Aristocratier eller Democratier, og leder man efter Exempler, saa finder man, at Undersaattere have levet udi større Frihed og været mindre Byrder underkastede udi visse Monarchier end udi mange af de saa kaldne fri Republiqver. Jeg forbliver ꝛc.

57 
## Epistola DXV.

### Til * *

En vis Hedning blev engang adspurt, hvilken Religion og Gudsdyrkelse han holdt for den sikkerste og grundigste. Han svarede, at den var den beste og grundigste, som havde meest Overeensstemmelse med en vel indretted Regiering, som grunder sig paa Naturens Lov, og at den, som foretog sig at stifte en Religion, ikke kunde giøre bedre end at følge grundige verdslige Lovgiveres Plan, det er, mage det saa, at der blev en fuldkommen Conformitet mellem Religion og Borgerlig Regiering; Thi, sagde han, naar et Religions Systema saaledes var forfattet, kunde ingen Anledning gives til at støde sig derover. Man maa bekiende, at intet fornuftigere Svar herpaa kunde gives af en Mand, der ingen Veyviser havde uden Fornuftens Lys og de naturlige Love, hvorpaa de Borgerlige grundes. Vi derimod, som have Guds aabenbarede Ord til Veyviser, maa følge det samme, og lade det udi Dyrkelsen være vor eeneste Rettesnoer, saa at vi ofte i visse Ting maa, som os befalet er, tage Fornuften fangen under Troens Lydighed, og ikke just antage den Dyrkelse, som

synes

synes at være antageligst, men den, som er befalet at øves, og bevæbne os imod verdslige Viises Indvendinger med et bestandigt αὐτὸς ἔφα eller et, saa siger Herren. Derimod blandt Folk, som vide af ingen Revelation, kand en Religions-Stifter intet bedre giøre end at 58
indrette Guds-Dyrkelsen efter fornuftig civil Regierings Model: Saaledes, at, ligesom en vel indrettet Regiering udfordrer fornemmeligen, at den høyeste Magt er concentrered udi en eneste Person, enten den er simplex eller compositus, saa bør den fornemste Religions-Artikel være denne, at der er kun en eneste Gud; Thi, ligesom intet foraarsager større Forvirrelse udi et Societet, og snarere befordrer dets Undergang end den høyeste Majestets Deeling, saa er ogsaa udi en Religions-Stiftelse intet daarligere og skadeligere end at statuere independente Guders Pluralitet. Videre, ligesom udi en vel indrettet Regiering udfodres, at Undersaattere erkiende deres beskikkede Øvrighed og ingen anden for retmæssige Regentere, saa udfodres udi Religionen, at Dyrkelsen alleene skeer til Gud, og at intet andet Væsen derudi bliver deelagtigt. Videre, ligesom de Projectmagere udi et Societet holdes for de skadeligste Borgere, som giøre Forslag, der sigte til at svække disse Regierings Grundlove, saa bør de holdes for de strafværdigste og falskeste Lærere, som søge at forplante Lærdomme, der sigte til Hoved-Religions-Artikers Svækkelse. Iligemaade, ligesom de holdes for de beste og dueligste Borgere, der stræbe at efterleve Landets Love og ved Flid og Arbeyde at befodre et Societets Nytte, saa bør de udi Religionen holdes for de gudfrygtigste Mennesker, som beflitte sig paa gode Gierninger. 59
Thi, ligesom en fornuftig Regent holder ikke dem for sine troeste Undersaatter, som ideligen krumme sig udi hans Forstue, som giøre Lovsange og Vers til hans

Be-

Berømmelse, og som stedse gaae med Ansøgninger udi Haanden, men dem som stiltiende stræbe udi Gierningen at efterleve en Borgers og Undersaats Pligt, saa maa man og troe, at de ikke bør holdes for ægte Guds Børn, der ere ligesom limede til Templer og hellige Steder, og idelig raabe Herre Herre! det er, som agere Tiggere, hvilke Religionen bør sætte udi samme Classe, som et Societet sætter ørkesløse Stodere, hvorunder kand befattes Munke, hvis Forretninger alleene ere at læse, synge og tigge. Videre, saasom udi alle Regieringers Indrettelse Straf og Belønning ansees som Kalken udi en Bygning, saa kand ogsaa ingen Religion have Navn af Religion, med mindre den Lærdom om Straf og Belønning udi det andet Liv derudi er en Hoved-Artikel. En Epicuræisk Guds-Dyrkelse er derfore ingen Guds-Dyrkelse, og den Devotion og Andagt, Epicurus lod see mod Guderne, giver Portrait paa en Comœdiant. Pragt udi udvortes Guds-Dyrkelse har og megen Overeensstemmelse med et Societets Indrettelse. Udi vel indrettede Stater hæmmes Yppighed og Overflod; Udi Religionen maa ogsaa hindres prægtige Ceremonier, som føre Overtroe med sig. Fremdeles, ligesom udi et hvert vel indrettet Societet
60 arbeydes paa heller at formeere end at formindske Borgernes Tall, saasom Indbyggernes Mængde er Landets Styrke, saa kand udi all Religion den Artikel ansees som skadelig og fordervelig, der hindrer Afkoms Forplantelse og recommenderer Kloster-Levnet som en hellig Stand. Videre, ligesom en fornuftig Lovgiver forfatter Anordninger, der opmuntrer Folk til Arbeyde, hvorved et Societet bestyrkes, og hvorved skadelige Passioner, Griller og Vellyster qvæles, saa er ogsaa fornødent, at udi Religion ikke paabydes for mange Fester og hellige Dage, hvorved nyttigt Arbeyde forsømmes,

og

og Guds-Dyrkelse heller slappes end skierpes. Hvorudover enhver Religion, som er betynget med saa mange Ferier og Orke-Dage, kand til dens Forsvar intet anføre uden Guds arbitraire Villie, eller at det har behaget Himmelen saadant at anordne, og kommer det da an paa Beviis, om Anordningen er forfattet udi Guds Cabinet og ikke paa et geistligt Landemode eller udi en Præste-Forsamling. Videre, ligesom udi en vel indrettet Stat Synder og Misgierninger maales efter den Relation, som de faae med Societetet og det gemeene Beste, hvilket holdes for den rette Vægt, saa maa ogsaa samme Veye-Skaale bruges udi Religionen. Udi et Societet holdes Freds-Forstyrrere, Rebellere, Tyve, Mordere, Æreskiendere og andre deslige for de groveste Syndere, efterdi deres Idrætter sigte til Statens Ødeleggelse, og derimod handles lempeligen med andre, 61
hvis Feyl ingen Influence have paa Staten; saa bør de samme udi Religion alleene ansees som Kiettere, hvis Lærdom sigter til Religionens Destruction, og pœnale Anordninger ikke giøres og fuldbyrdes mod alle Vildfarende, helst dem, som udi et godt Forsæt vildfare, og hvis Vildfarelser ikke støde an mod Religionens Hoved-Artikle, hvorpaa den grunder sig. Det maa her hede som udi en verdslig Stat: Minima non curat Prætor. En fornuftig Lovgiver seer og til, at Landet ikke betynges med alt for mange Anordninger, ligesom en retskaffen Medicus ikke anordner for sin Patient alt for mange Récepter; Thi ved at multiplicere Lovene, og at subtilisere for meget, blive gemeenligen Hoved-Ting forsømte. Saadant bliver og critisered udi adskillige Religioner, paa hvilke sættes saa mange Broderier, at man ofte ikke kand see Grunden deraf. Jøderne, hvis Religion var betynged med saa mange Anordninger og Ceremonier, kunde undskylde sig med

Guds

Guds Befalning, hvis Sigte for dem kunde være skiulet. De Christne kand i Henseende til visse Dogmata og nogle Anordninger anføre det samme, og sige: Dette kand vi ingen Reede giøre til og forklare, hvorpaa det er grundet; men, saasom Gud med klare Ord det haver befalet, maa vi troe, at det er vel grundet, skiønt det overgaaer Menneskets indskrænkede Begreb, og i det øvrige
62 ikke strider mod andre Hoved-Bud. Naar jeg siger: visse Anordninger, meener jeg de, som udi protestantiske og reformerede Meenigheder ere antagne, ikke dem, hvilke udi den Romerske Kirke ansees som Troens Artikler, skiønt ingen Guds Befaling dertil kand viises, men alleene grunde sig paa Menneskelige Love, som ere forfattede paa de Tider, da den Jordens Part, som vi beboe, laae skiulet under den tykkeste Vankundighed, saa at de nu værende Roman-Catholske maa takke Gud, at Religionen er ikke bleven end meere defigureret og vanskabet; Thi om Paven og Middel-Alderens Geistlighed havde statueret, at Maanen var af grøn Ost, vilde den Lærdom strax uden mindste Betænkning have været antagen som en Troes Artikel, og Efterkommerne vilde holde sig forbundne til at vandre til Baalet med dem, som lade sig merke med mindste Tvilsmaal derom. Videre, ligesom en fornuftig Lovgivere efter Agermandens Exempel, som examinerer Jorden for at vide, til hvilken Sæd den er beqvemmest, haver for Øynene Landets Beskaffenhed, Indbyggernes Art og Egenskab og andre Omstændigheder, hvorefter han skierper og formilder Lovene; thi hvad ved en maadelig Straf, ved Trudseler og Erindringer kand udvirkes blant et Folk, kand ved Piske, Sværd og Pine-Bænk ikke udvirkes hos et andet, saasom der efter Ordsproget behøves skarp Lud til skabbede Hoveder: Saa maa ogsaa udi Religion holdes for
63 en Troes Artikel, at Gud haver samme Omstændigheder

for

for Dynene, saa at han ikke dicterer lige Straf for lige Misgierninger: Thi, naar to giøre det samme, er det ikke stedse det samme: en overiiles af hæftige naturlige Passioner at bedrive en Synd; en anden med kaaldt Blod bedriver den samme. Gierningerne udi sig selv ere lige, men i Henseende til Personerne dog u-liige; der syndes af Skrøbelighed og et hidsigt Galdefuld Temperament, her af frit Forsæt. Det er derfore i den Henseende, at adskillige Theologi ikke bifalde de geistlige Domme, der fordømme dem til evig Straf, som overveldede af Angest, Sygdom og Pine forkorte deres Liv. En Lovgiver seer ogsaa nøye til, at Straffen svarer til Forseelsen, at den aldrig bliver saa liden, at den jo kand holde udi Tømme, og aldrig saa stor, at den kand ansees som tyrannisk og foraarsage Desperation. Exempler paa alt for liden Straf, som ingen Virkning kand have, sees udi adskillige civile Love, som derved giøres latterlige. Her udi Norden kunde et Mord forsones med en liden Penge-Sum. Efter den Frisiske Lov betalede man kun en Søsling til den, som man havde pryglet med en Stok. Efter den Saliske 3 Sous eller hen ved 4 Skill. Efter de 12 Tavlers Lov forsonede man et Drefigen med 20 Styver, hvorudover en kaad Romersk Herre lod sin Tiener bære en Pung efter sig, deelede Drefigen ud til hvem han mødte paa Gaden, og derpaa udtalte 20 Styver. Lige saa mange Exempler kand af Lovbøger anføres paa alt for haard Straf. Jeg vil kun anføre et, som findes udi de 12 Tavlers Lov, ved hvilken Creditores, naar Gielden inden en vis Tid ikke betaledes, havde Ret til at skiære Stykker af Skyldnerens Legem. Saadanne Love kand intet Sted have udi polerede Stater, ey heller udi Religionen, hvor for en timelig Forseelse ikke kand dicteres evig Straf. Jeg meener herved

den

den naturlige Religion alleene; thi, hvis saadan Straf dicteres af Gud, og det med klare Ord, bør man holde den at være retfærdig og proportionered efter Forseelsen. Jeg siger: med klare Ord, for dermed at tilkiendegive, at den Straf, som udi Skriften omtales, haver givet Anledning til stridige Forklaringer mellem Kirke-Lærere selv. En Religions-Stifter gaaer derfor viseligen til Verks, naar han følger samme Plan som fornuftige Lovgivere have iagttaget, saaledes, at han giør til Hoved-Artikle udi Religionen, hvad som han seer at være Grundlove udi en vel indrettet Stat, til Bi-Artikle udi aandelige Ting, hvad som udi et verdsligt Societet saaledes agtes at være, og forkaster, hvad som der holdes skadeligt. Begge Bygninger udfodre eet slags Grundvold og eet slags Materialier; thi, hvorvel det ene er aandeligt, det andet legemligt, det ene ligesom af Marmor, og det andet af Muursteen, saa maa dog Formen og Architecturen være den samme, og det ene udtrykkes efter det andets Billede. De første for-
65 nuftige Lovgivere have udi Societeters Stiftelser brugt til Veyviser Naturens Lys, hvorudover sildere Religions-Stiftere have holdet for, at deres Systemata kunde best formeres efter saadanne Regieringers Plan. Det er at ansee som Hoved-Artikler udi Religionen, hvad som de finde at være Grundlove udi en vel indrettet Stat, at de holde de Lærdomme strafværdigst, som stride mod somme fundamentale Love, og efter Lovgivernes Exempel ikke betynge Religionen med visse Dogmata, med mindre de af Gud med klare Ord ere paabudne at antages. Jeg siger: med klare Ord; thi, hvis Ordene saaledes ere forfattede, at man ikke kand see enten de indeholde Befalninger eller alleene Tilladelser udi visse Tilfælder, og hvis de ere underkastede stridige Forklaringer, er det sikkerst ikke at giøre indifferente

Ting

Ting til Troes Artikle. Hvis nogen vil foregive, at det er en u-rimelig og forfængelig Paastand, at en Religions-Forfatter skal bruge et Societets Indretning til Model, da svares dertil, som før er sagt, at derved alleene forstaaes saadanne Religions-Forfattere, som af ingen Revelation vide at sige; thi naar Gud befaler, saa maa troes end hvad som overgaaer Forstanden, saa blive til Syne-værende indifferente Ting af Vigtighed og til Syne-værende stridige Love ikke meere stridige udi sig selv, men alleene for den indskrænkede Fornuft. Naar dette eftertænkes, kand frit siges med 66
en fornemme skarpsindig Moralist, at den sandeste og reeneste Lærdom, som er dicteret af Religions-Stiftere, kand have meget onde Virkninger, naar den ikke er overeensstemmende med Regierings- eller Societets-Principiis, og at de falskeste Lærdomme (Dogmata) kand have herlige Virkninger, naar de komme overeens med samme Principiis. Hvis min Herre nøye grunder herpaa, vil han finde, at denne min Dissertation er gandske orthodox. Jeg forbliver &c.

---

## Epistola DXVI. 67

Til **

Jeg haver paa adskillige Steder udi mine Skrifter, sær udi mine Helte-Historier viset, at den Forskiæl, som findes mellem Nationer i Henseende til Dyd og Tapperhed, ikke kand flyde af Luften, Føden og Jordens Egenskab, men af gode Love og Optugtelse,

og at de Indvendinger, som derimod giøres, ere af ingen Betydelse. Jeg tilstaaer vel, at Luft og Føde kand til Veye bringe stærke og føre Mennesker. Men deraf flyder ikke andet, end [at] af Physiske Aarsager udi visse Lande kand avles stærke og veltrivende Poltrons. Autor af Esprit des Loix følger herudi den almindelige Meening, og, saasom hans Domme og Betænkninger ere udaf stor Vægt, vil deres Tall, som holde Dyder og Lyder for at være locales, det er: Luftens, Jordens og Fødens naturlige Virkninger, blive end større. Samme berømmelige og anseelige Skribent handler alleene om den Materie udi hans 17de Bog, hvilken han begynder med disse Ord: Varmen svækker Menneskets Styrke og Courage. De kaalde Lande give saavel Legemet som Sindet Styrke. Saadant merkes ikke alleene, naar man ligner en Nation med en anden, men endogsaa udi den selvsamme Nation. Saaledes ere de Nordiske Indbyggere af China begavede med større Courage end de Sydlige. Den Nordlige Part af Corea med større end den Sydlige. Og er det derfor ikke Under, siger han, at Folk udi de varme Lande ere Slaver, og beqvemme sig til at leve under Despotisk Regiering, hvorudi de, som leve udi kaalde Lande, ikke kand skikke sig. Saadant flyder derfor af naturlige Aarsager. Videre, siger han, tiener America til Beviis herpaa. De Despotiske eller u-omskrænkede Regieringer af Mexico og Peru vare mod Linien, men mesten alle frie Folk vare og ere mod Polerne. Jeg vil ikke anføre, hvad jeg forhen herom har skrevet, og med saa mange Historiske Exempler beviset, at det synes u-imodsigeligt. Jeg vil kun korteligen examinere disse anførte Autoris Ord. Man tilstaaer ham gierne, at de kaalde Lande kand give Legemet Styrke, men ingenlunde, at Tapperhed, Dyd og

og Begierlighed efter Frihed flyde af Luft og Føde;
Thi man fødes stærke, men dannes tappere og dydige; man
merker intet Tegn til Mod og Tapperhed hos Samojeder,
Grønlændere og andre meest Nordiske Folk. Ryssserne,
førend de ved Love bleve cultiverede og ved Exempler
opmuntrede, vare tilforn agtede feige og ustridbare Folk.
Om de Nordlige Indbyggere af America og Corea
have meere Courage end de Sydlige, kand ikke siges,
saasom dertil udfordres nøyere Kundskab end som vi
derom have. Han siger, at Folk udi de varme Lande
ere ligesom skabte til at leve udi Slaverie og under
absolut Herredom. Man skulde deraf slutte, at faa
eller ingen Exempler kunde anføres paa frie Repu- 69
bliker udi de Sydlige Jordens Parter, da dog
Historien viser, at de første Persianske Konger for
Cyri Tid regierede med mindre Myndighed end de
gamle Nordiske Førster, og at de vare anseede heller
som primi inter pares eller Folkets Forstandere, end
som Monarcher. Det samme kand siges om de
gamle Ægyptiske Konger, hvilke Undersaatterne elskede,
som Børn kand elske deres Fædre. Begge Lande re-
gieredes ved grundige, fornuftige og moderate Love,
som ikke kand læses uden Forundring. De Indven-
dinger, som Autor giør mod den Chinesiske Re-
giering, kand ikke til intet giøre de Beretninger, som
Missionarii os derom have meddeelet. Udi America
var ved Spaniernes Ankomst den Tlascaltesiske Re-
publiqve, hvilken var saa stor og mægtig, at den
kunde holde Stangen til de Mexicanske Monarcher.
Medien, et stort Landskab udi Asien, regieredes længe
som en Republiqve. Udi Palæstina eller de Phili-
sters Land var Regieringen Aristocratisk. De Ty-
rier og Phoenicier vare fordum Republicaner.
Carthago, som længe figtede med Rom om Verdens
Herre=

Lin. 15 for, for.

Herredom, var en Africansk Republiqve. Der
havde Soelens Heede anden Virkning; thi intet Folk
haver ladet see større Begierlighed efter Frihed og In-
dependence end det Carthaginensiske. Lycien,
70 et stort Landskab udi Asien, bestod af 23 Frie-Stæder,
og ansaaes som et Mynster, hvorefter en saadan stor
Republik maa indrettes. De Græske Stæder, som
grændse mod Asien, hvor Kulden ikke trykkede dem, an-
saae Frihed som det største Klenodie for Mennesker, og
kand man sige, at aldrig noget kaaldt og Nordisk Land
har elsket meere Independence. Bosman, Artus,
Barbot og andre Reyse-Beskrivere tale om Aristo-
cratier ved Guld-Kysten i Africa, og om smaa Konger,
som regiere paa visse Steder, der have ingen Myndighed.
Jeg kunde til Beviis herpaa anføre fleer Exempler,
men dette kand være nok for at vise, at mod Autors
Slutning kand giøres adskillige vigtige Antegnelser; Intet
Beviis herimod er klarere end det, som tages af de
Forandringer, som de selvsamme Nationer have været
underkastede, hvoraf sees, at Dyd og Tapperhed, lige-
som Lærdom, Politesse og Sæder velte sig fra et
Land til et andet, ja et hvert Land haver sin Flod og
Ebbe. En slet Regent kand giøre en heel Nation
uduelig, og en fornuftig Regiering er som Medeæ
Cuur, der kand giøre tørre Træ-Pinde til blomstrende
Greene. Persianerne have nu været stridbare, nu
feige, nu igien stridbare. All Dyd, Manddom og Viden-
skab syntes tilforn at være concentreret udi Græken-
land. Nu derimod ere de gamle Qvaliteter for-
vandlede til Vankundighed og Feighed. Om Rom
kand man nu omstunder ikke andet sige end: her var
71 fordum Rom, hic seges ubi Troja fuit. Rus-
serne lode sig i forrige Seculo drive som Faar, nu
stride de som Løver. Jeg vil ikke anføre fleere Exempler,

for

for ey at igientage, hvad som jeg tilforn herom har skrevet. Man seer tilstrækkeligen heraf, at Soelens Heede og Nordens Kulde contribuere lidt hertil. Jeg forbliver &c

# Epistola DXVII. 72

## Til **

Min Herre melder udi sin sidste Skrivelse, at han finder de Betænkninger, som jeg har giort over nogle Poster udi et Skrift, som kaldes Esprit des Loix, ikke at være ilde grundede, men meener derhos, at jeg havde giort bedre ikke at censurere et Verk, som holdes for en Zirat udi vore Tider. Jeg censurerer ikke Skriftet, men giver alleene min Betænkning over visse Slutninger, som stride imod hvad jeg udi samme Materie Stykke-viis har skrevet; Thi, hvad Verket udi Almindelighed angaaer, da underskriver jeg de Berømmelser, som derpaa ere lagde, og holder for, at faa Skrifter ere skrevne med større Skiønsomhed og stærkere ere ud-arbeydede saavel i Henseende til Stilen som til Materien, og er det derfore, at jeg meere end eengang har igiennemlæset dette Verk, hvilket jeg ikke giør uden med meget gode Skrifter; thi, endskiønt adskillige Theses mig forekomme, som jeg ikke kand bifalde, saa ere de dog forestillede udi faadan Form, at de ikke kand andet end behage. Jeg vil alleene forestille min Herre en Paragraphum, hvormed han ender det stærkt udarbeydede Capitel om den Engelske Regiering. Den lyder saaledes: Si l'on veut lire

lire l'admirable ouvrage de Tacite ſur les moeurs des Germains, on verra, qve c'eſt
73 d'eux, qve les Anglois ont tiré l'idée de leur gouvernement politiqve. Ce beau Syſteme a été trouvé dans le bois. Det er: hvis man vil læſe Taciti ypperlige Skrift om de gamle Tydſkes Vedtægter og Sæder, vil man finde, at det er af dem, ſom Engelænderne have taget Idee af deres politiſke Regiering. Dette herlige Syſtema er ſaaledes fundet udi Skoven. Intet kand være ziirligere talet. Men man kand dog med all den Reſpect, man er Autor ſkyldig, giøre en Stræg derover. Thi, naar man igiennemlæſer den Engelſke Hiſtorie, ſeer man, at den nu værende Regierings Forfatning ikke er ſkeed uden ved Leylighed og efter foregaaende Forvirringer, ſom have drevet Engelænderne til at fabriqvere een Anordning efter en anden, indtil Staten har faaet den Skikkelſe, ſom den nu haver. Udi Wilhelmi Conqveſtoris Tid var Regieringen faſt Deſpotiſk. Paafølgende Succeſſions Tviſtighed mellem hans Sønner og Deſcendenter gav Anledning til Forandring og at fornye St. Edwardi Love. Kong Johannis ſlette Regiering gav Anledning til den Kongelige Myndigheds Indſkrænkelſe. Almuen havde under de førſte Konger intet at ſige. Tviſtighed og Jalouſie mellem Kongerne, Ridderſkabet og Geiſtligheden gav Anledning til Under-Parlamentets Stiftelſe. Kort at ſige: den heele Hiſtorie viſer, at Regieringen har været adſkillige Forandringer underkaſted, og at Engeland ligeſom
74 ſom Rom har ideligen flikket paa Staten, ſaa at den udi en Alder haver haft anden Skikkelſe end udi en anden, og at derfore hverken Tacitus eller de gamle Tydſkes Stat her kand have været udi Sigte, og, hvis den Engelſke Stat er indrettet efter ſaadan Plan, kand

det

det ikke have været af Forsæt, men af puur Slumpe-Lykke. Jeg troer neppe, at nogen Engelsk Statist selv nægter, at den Engelske Regiering saa vel som andre jo har laboreret af store Svagheder; thi, hvis ingen Sygdom havde været, havde idelige Medicamenter ikke været fornødne. Det stedsevarende Flikkerie, hvorved man har søgt at bøde paa et Hull efter et andet, viser, at der har været vitium in prima concoctione og en U-ordentlighed, saa vel udi Bygningens Form, som udi Kalken, hvoraf den sammenhænger. Det staaer kun paa, om den nu efter nøye Syn ingen videre Reparation behøver; Hvis saa er, saa kand man med vor Autor sige, at have fundet, hvad man stedse har efterledet og ønsket, udi en sammenmænget Regierings Indrettelse. Jeg drister mig ikke til at dømme anderledes herom. Een Knude staaer alleene tilbage at løse og eet Spørsmaal at besvare, hvi Stormen indtil denne Tid har blevet ved at rase, hvi Harmonien mellem de trende Magter ikke er efter Ønske, hvi Kongerne, Over-Parlamentet og Underhuuset ideligen staae bevæbnede, hvi man disputerer endnu om Grændserne, hvi man raaber endnu paa Skiæls rette Sættelse og en fuld- 75
kommen Balance? Vil man herimod sige, at alting nu omstunder er stille, da kand svares, at saadant maa heller tilskrives de sidste Kongers Fornuft og store Regierings-Konst end Regieringens Constitution, og at det gamle Fermentum eller Suurdey derved alleene hindres at have nogen merkelig Virkning, saa at det maa hede: præsente Medico non nocet. Man er ellers endnu ikke enig om Parlamenters Holdelse, hvor ofte de skal sammenkaldes, og hvor længe de skal vare ꝛc. Man taler endnu om Feyl ved Lemmernes Electiones. Man ønsker endnu salarerede Personers og Kongelige Betienteres Udelukkelse. Mange holde det

Lin. 2 Statist, Statsmand, Politiker.

det endnu for en Feyl, at Parlamenternes Deputerede ikke ere indskrænkede ved de Committerendes Instruxer, hvilket foraarsager, at saa snart Parlamenterne ere samlede, blive de selv souveraine Herrer af de Committerende, saa at deres Decisioner passere for Nationens Decisioner, skiønt de ofte anordne de Ting, som ere Nationen ubehagelige. Man tvister endnu om Prærogativers Indskrænkelse og Forøgelse. Man seer endnu Parlamenters Slutninger udi Hoved-Poster geleydede med en lang Hale af Protestationer. Om Autor udi dette Capitel har villet flattere det Engelske Folk, kand ey til visse siges. Hvis det har været hans Agt, som jeg dog ikke troer, har han ikke nøye udstuderet Nationens
76 Egenskab, saasom den gemeenligen ingen Farve lider hverken paa Religion eller Regiering. Jeg forbliver &c.

---

77 # Epistola DXVIII.

Til **

Det er mig kiært, at min Herre er fornøyet med mine Betænkninger om visse Poster, som findes udi L'esprit des Loix, og, saasom jeg har tilkiendegivet, at mig er forekommet adskilligt andet, som enten behøver Correction eller videre Forklaring, saa forlanger han at vide, hvorudi saadant bestaaer. Jeg haver ikke igiennemlæset Værket udi Forsæt at criticere, haver derfor intet antegnet, hvorudover jeg og intet kand anføre uden nogle faa Poster, som jeg endnu haver udi frisk Ihukommelse. Nogle af disse Poster ere saa-

Lin. 10 Slutninger, Beslutninger.

saadanne, som jeg ikke har fundet bifalde, andre saadanne, som behøve nogen Forklaring, andre igien saadanne, hvorom kand siges lige saa meget contra som pro, og derfore i mine Tanker ikke burde sættes som Axiomata. Ex. gr., udi den 7de Bogs 17de Capitel, hvor der handles om Qvinde-Regiment, taler han saaledes: Det er mod Fornuften og mod Naturen, at Qvinderne føre Regiment udi Huuset; Men ikke at de regiere et stort Rige. Thi hvad det første angaaer, da tillader den skrøbelige Stand, som de ere udi, dem ikke noget Herredom. Men hvad det andet angaaer, da, saasom deres Skrøbelighed medfører en slags Omhed og Mildhed, saa kand et Rige dermed heller være tient end med strænge Dyder. Denne Betænkning kand ikke vel 78
bifaldes; thi, hvis det er imod Naturen og Fornuften, at et Fruentimmer hersker udi Huuset, saa maa det og være imod Natur og Fornuft, at hende betroes et høyere Regimente; at det sidste skeer og ikke det første, reyser sig deraf, at visse Nationer have holdet fornødent, udi Arve-Riger ikke at vige fra den perpendiculaire Linie, og at derfore, naar af det Kongelige Blod ingen udi lige Linie er nærmere end en Princesse, bliver hun antagen, paa det at man ikke skal vige fra den satte Successions-Orden; thi der er ellers intet Exempel paa, at man udi Vall-Riger nogen Tid har underkastet sig Qvinde-Regiment. Dette flyder saaledes alleene af et Riges Grund-Lov, som er giort for at conservere Successionen udi en lige Linie, og ikke af den Aarsag, som Autor foregiver. For megen Omhed kand ellers føre meer Uheld med sig end for megen Strænghed. Derforuden viser Historien, at under Qvinder regiere Mænd, og under Mænd Qvinder. Jeg haver ellers dristet mig at forfægte et Paradox, nemlig, at Natur

Natur og den sunde Fornuft byder, at overdrage saa vel public som privat Regiment til den, som er beqvemmest, og at eftersee meere Sindets Dannelse end Legemets Skabning. Naar paa et andet Sted tales om Regieringers Sikkerhed, siger han, at udi modererede Riger behøves Fæstninger, og at udi
79 absolute Monarchier frygter man at have dem. Dette synes mig at stride saavel imod Regieringernes Egenskab, som mod Erfarenhed. Thi udi en Despotisk Regiering, hvor staaende hvervede Tropper, som salareres af Regieringen, stedse holdes, og som maa ind-qvarteres paa adskillige Steder, behøves Fæstninger fast udi hver Province; thi, at have dem paa eet Sted, er ikke sikkert og tienligt. Det var i den Henseende, at de Romerske Keysere omsider maatte adsplide det store Corps af Liv-Tropper og forlegge dem paa adskildte Steder. Hvis de Tyrkiske Keysere havde efterfuldt samme Exempler, vilde saa mange sørgelige Tragœdier ikke have været spillede. Udi modererede Stater derimod, hvor Undersaatterne leve udi mindre Tvang, hvor meere Ambition findes, og hvor ingen blind Lydighed er, behøves ikke Fæstninger, som kand tiene mægtige og ærgierrige Mænd til Retraite. Hvorudover udi saadanne Riger man efter adskillige indvortes og borgerlige Krige haver fundet for godt at sløife alle Indenlands Fæstninger, og alleene at lade sig nøye med befæstede Grændse-Stæder imod udvortes Fiender. Saaledes seer man at være skeed udi Engeland. Videre, Autor fordømmer de Love, som dictere Livs-Straf for dem, der ikke aabenbare Conspirationer og onde Anslag, naar de selv ikke ere udi Ledtog med. Denne Thesis kand ey heller bifaldes; thi, hvis Sammen-
80 rottelsen er af den Natur, at den fortiener Livs-Straf, er den, som saadant fortier, ligesaa strafværdig som den anden,

anden, undtagen visse Omstændigheder derved findes, som kand formilde Straffen, som for Exempel, om der handles om at røbe sine Forældre, sine Børn, sin Ægtefælle. I det øvrige holdes den, som tier, at samtykke, og udi de mildeste Regieringer tages det paa samme Fod, helst naar Conspirationer ere i Gierde, som foruroelige Staten. Det var at ønske, at Autor havde udført denne Materie lidt omstændigere end udi et par Linier, og viset hvad han meenede ved Conspiration, item forklaret de Omstændigheder, som en Fortiere kand være udi. Nogle Moralske Love, som han censurerer, forbigaaer jeg at examinere, men overlader saadant til dem, der giøre Profession af Kiettermagerie. Paa et andet Sted, hvor der handles om Straf, laster han dette hos visse Regentere, at de ikke lide det, at nogen taler i Faveur af een, som er falden i Unaade. Her burde Autor have talet meer omstændeligen og viset, om Unaaden flyder af Caprice, af ringe eller vigtig Aarsag. Hvis Aarsagen er billig, og Unaaden falder af Nødvendighed, kand det ansees som en Dyd og Fermeté hos Regenten, at han ingen Forbønner lider; thi Erfarenhed viiser, at Justitien ved saadan Opførsel handhæves, og at utallige Misgierninger ved saadanne Forbederes Importunitet, som Regenter ikke kand imodstaae, blive ustraffede. Mange Forseelser 81
begaaes paa den Regning, og mange synde, efterdi de stole paa Patroner, der ved Forbønner kand giøre alting godt igien. Videre, naar han taler om de Virkninger, som et Lands Clima, dets Heede og Kulde fører med sig, og blandt andre Indvendinger derimod giøres denne, at Indianske Qvinder efter deres Mænds Død kaste sig selv paa Ilden, søger han at reede sig ud af den Vanskelighed ved en Distinction, som er uforstaaelig. Ingen kand nægte, at saadant skeer af Cou-

Courage og Foragt for Døden, og at Exempel
paa saadan Courage ikke findes udi de kaalde Lande.
Men Autor kand ikke vige fra sin Thesis, som er at
tilskrive Dyder og Lyder, Feighed og Stridbarhed, Slave-
rie og Frihed til Heeden og Kulden. Hvad mon han
vil svare til den Indvending, som giøres af China og
Japan? Chineser og Japaneser leve fast under eens
Clima. De første ere feige og ustridbare. De sidste
derimod ere de tapperste Folk, som ere at finde paa den
heele Jordens Klode. Man maa flaae en Muscovit,
siger han, for at bringe ham til Følelse, hvilket skal
være Virkningen af Clima; men Reyse-Beskrivere vidne,
at visse Sydlige Nationer overgaae alle udi Dovenhed.
Han siger og selv paa et andet Sted, at Rydsernes
Reformation er gaaen lettere for sig, end Czar Peter
havde troet. Til den Betænkning, som han giør over
82 Qvinde-Kiøn udi de Sydlige Lande, kand ogsaa giøres
nogle Anmerkninger. Han siger, at Qvinderne der ere
af Naturen saa løsagtige, at de af Fornødenhed maa
indsluttes, og citerer en Chinesisk Autor, hvilken
anseer som et Vidunder, at finde en Qvinde alleene udi
et Kammer med en Mands-Person uden Utugt at be-
gaae. Men jeg meener, at saadant reyser sig meer af
Tvang end af Luften; Thi Reyse-Beskrivere tale om
visse varme Lande, hvor Qvinderne gaae frit blandt
Mænd gandske nøgne, og blive af Mændene seede uden
Anfægtning. Heeden er ligesaa stor udi de Sydlige Pro-
vincier af Frankrig som udi Italien; men, som
Tvangen paa begge Steder ikke er den samme, saa er
og ikke Frugten den samme. Forsøg at indslutte Qvin-
derne udi Provence, Langvedoc og Dauphiné,
og at lade dem fri Omgængelse med Mand-Folk udi
Italien, og see, om udi begge Lande Virkningerne deraf
ikke ville blive anderledes. Autor siger selv paa et
andet

andet Sted, at Jalousie flyder enten af alt for heed og hæftig Kiærlighed eller af et Lands Vedtægter og Sædvaner. Videre, Eenevolds-Herredom, siger han, findes ofte udi frugtbare Lande, og Republiker (Gouvernement des plusieurs) udi ufrugtbare. Saadant bliver vanskeligt at bevise med Exempler. Vil man forestille sig nu værende Tilstand, saa seer man, at udi Rysland, som er ufrugtbart, er Eenevolds-Magt, og at
Regimentet udi Polen, som er et feed Korn-Land, er 83
Aristocratisk. Hvilket Land er feedere end Engeland, og udi hvilket Land er større Frihed? Holland, som kand kaldes Evropæ Urtegaard, og hvor største Rigdom findes, er en Republik. Det samme kand siges fast om alle Evropæiske Frie-Stæder. Udi mavre og ufrugtbare Lande derimod som Rysland, det store Tartarie &c. er Eenevolds-Regiering. Regierings-Forme reyse sig af andre Aarsager end af Jordens Beskaffenhed. De flyde gemeenligen af Hændelser. Naar Laster indsnige sig udi Folke-Regiering, fødes deraf Aristocratie, og, naar de Store i et Land tiltage sig for megen Myndighed, bliver Regieringen gemeenligen absolut Monarchisk. Og, naar Eenevolds-Magten misbruges og bliver Tyrannisk, skeer Opstand, hvoraf Frihed igien flyder. Saadant er overeensstemmende med Historier og Erfarenhed; men Autor søger stedse efter naturlige Aarsager udi Ting, hvor politiske alleene virke. Jeg fatter ey heller det, som Autor paa et andet Sted siger, at man i Asien seer store Herredømmer, som udi Evropa ikke kand have nogen Bestandighed. Det gamle Romerske Monarchie stod dog udi nogle 100de Aar, og det Ottomanniske, som for nogle 100de Aar siden er anlagt, staaer jo endnu. Aarsagen, som han dertil giver, tages ogsaa af Landenes naturlige Beskaffenheder. At Caroli Magni store Herredom, som reysede sig i

Middel-

84 Middel-Alderen, ingen Bestandighed havde, dertil var eeneste Aarsag, at Herredømmet efter samme Tiders Sædvane blev som andet Arvegods deelet imellem Stifterens Børn. Det Spanske-Østerrigske Huuses Fald reysede sig ogsaa af andre Aarsager end af store Slette-Marker eller Biergagtige Lande, som Autor foregiver. Udi Europa staae alle Potentater paa Skildvagt og forene deres Kræfter mod det Herredom, som voxer dem over Hovedet. Hvis Asiatiske Konger havde været lige saa aarvaagne, vilde neppe noget Herredom have kommet til saadan Væxt udi samme Jordens Part. Videre siger han, at Landene dyrkes ikke i Henseende til deres Frugtbarhed, men i Henseende til Indbyggernes Frihed; Intet Land er dog frugtbarere end China, og intet Land dyrkes meer, skiønt Chineserne leve under et u-omskrænket Herredømme. Det samme kand siges om Frankrig, Brandenborg og mange andre Lande, som leve under saadant Herredom, hvor Indbyggerne ere lige saa arbeydsomme som de ere dovne udi Republiken Polen. Der behøves ikke fleere Exempler, hvorvel Forraad nok derpaa kand findes. Jeg skulde meene, at Frihed heller foraarsager Dovenhed og Vellyst, end Flid og Arbeydsomhed. De Sybariter levede udi stor Frihed, men vare tilligemed de dovenste og feigeste Folk. Det samme antegnes og om de Tarentiner, blandt hvilke Frihed og Dovenhed regierede udi lige Grad. Man opmuntres til Arbeyde ved Exempler og ved Love,
85 som føre Tvang med sig. Hvis man vil forsøge at kiæle for vore Bønder, vil man strax faae mange øde Gaarde. Af Frihed avles derfor ikke Arbeydsomhed, ey heller Stridbarhed. At de Americaner, som Spanier kalde Indios Bravos, saa længe have holdet Spanierne Stangen og ikke saa let have kundet tvinges som Mexicaner og Peruvianer, reyser sig ikke af

Strid-

Stridbarhed, som flyder af Frihed, men efterdi Spanier ikke have fundet det Umagen værd at undertvinge et fattigt Folk, hos hvilket intet var at hente. Man seer saaledes, at blandt de mange excellente Theses, som Autor sætter, adskillige findes, som ere store Indvendinger underkastede. Intet udi det heele Skrift har meere behaget mig end de tvende Bøger, som ere skrevne om Religionen. De samme kand ikke læses for ofte; Thi endskiønt alt ikke kand bifaldes, saa gives dog derved Anledning til at eftertænke, hvad som ellers ikke let rinder udi Sinde, og adskillige Theses, endskiønt de ikke er gandske nye og originale, have de dog Anseelse deraf. Blandt nogle Theses, som jeg ikke bifalder, er denne. Da Religionen, siger han, for 200 Aar siden havde den Uheld at blive spliddet udi den Catholske og Protestantiske, antoge de Nordiske Lande den Protestantiske, og de Sydlige beholdte den Catholske. Aarsagen efter hans Foregivelse dertil var, at de Nordiske Folk, i Henseende til deres medfødde Friheds-Geist og Begierlighed efter Independence, have 86
fundet meere Behag udi en Religion, hvorudi intet synligt Hoved er, end de Sydlige, hos hvilke saadan Friheds Geist ikke findes. Heraf sees, at han bestandigen forfægter dette Paradox, som er Kiærnen af hans Systema. Men det synes, at han her ikke nøye har forestillet sig Reformationens Historie, efterdi den strider mod hans Meening; thi de fleeste Republiker, som Venedig, Genua, Polen, en stor Deel af de Sveitzerske Cantons, en stor Deel af de Tydske Fri-Stæder og andre forbleve udi den Romerske Religion. Paa et andet Sted, hvor der handles ogsaa om Religionen, siger han, at udi et indskrænket Monarchie er nyttigt, at et Geistligt Hoved er separeret fra det Verdslige. Her taler Autor som en Roman-Catholik, og synes

at

at forlade sin Characteer, som er af en frimodig Sandheds Efterforsker. Her approberes et to-Hoved Regiment, som fører saa stor Uheld med sig udi alle slags Regieringer. Her maa det hede, at det er nyttigt at kunde skyde sig under et fremmed Forum, og at kunde giøre Skaar udi den høyeste Myndighed, som grunder sig paa Unitet. Men det, som man meest kand støde sig over, er dette, at udi et modereret Monarchie behøves ingen Dyd. Det øvrige er ellers skrevet med en ugemeen Skarpsindighed og Upartiskhed, ja saa stor, at endskiønt jeg ikke gierne bemænger mig med Over-
87 sættelser, saa har jeg dog foresat mig at vertere [de] tvende Bøger paa Dansk, udeladende alleene nogle Perioder, som komme mig uforstaaelige for; Thi man seer over alt, at han har søgt at exprimere sig udi en kort og concise Stiil efter Senecæ Plan. For Exempel, den Sammenligning, som han giør mellem Atheister og Troende, bestaaer udi halvanden Linie, og udtrykkes saaledes: En Troende og en Atheist tale stedse om Religionen. Den ene taler om det, som han elsker, den anden om det, som han frygter. Dette burde i det ringeste at have været udført udi meer end halvanden Linie, og været forklaret, hvad han meenede ved Frygt, saasom Frygt og Vantroe ere tvende stridende Ting. Ingen kand være bange for Religionen, som holder den for puur Digt og Menneskeligt Paafund, og ingen kand tale med Redsel om Gud, der nægter hans Existence. Expressionen burde derfor heller at have været denne: En Troende taler stedse om det, som han elsker, og en Atheist sielden om det, som han beleer. Et andet Exempel udi samme Materie er det: Religionen, siger han, medfører saa store Trudsler, medfører ogsaa saa store Løfter, at, naar vi forestille os det eene med det andet, da, hvad Middel

Øvrig-

Øvrigheden end betiener sig af for at tvinge os til at forlade den, saa synes det, at man lader os intet beholde, naar man borttager den, og at man intet borttager, naar man lader os beholde den. Saadant og andet vil læses meere end eengang, førend det kand for- 88
staaes. Skriftet er fuld af deslige afpassede Talemaader, saa at man seer, at Autor har rettet sig herudi efter nu regierende Smag, som ingen Behag finder uden i Stiil, som er sat paa Skruer; thi hvad man dadler hos Senecam og andre deslige gamle Skribentere, ansees nu med langt andre Øyne, saa længe den Mode varer. Hvis Autor havde skrevet meere tydeligt, havde dette herlige Skrift været end meere nyttigt, men derhos mindre admireret. Jeg forbliver &c.

# Epistola DXIX. 89

Til **

Min Herre skriver, at det synes ham, ligesom jeg udi de Betænkninger, jeg har giort over L'esprit des loix, har sat mig for at plaidere for Asiatiske Folk, Africaner og Americaner mod Evropæer. Jeg plaiderer kun for det, som mig synes at være Sandhed. Jeg tilstaaer, at Evropæer ere meere stridbare, og besidde fleere Dyder; men jeg nægter, at saadant reyser sig ikke af Jordens Beskaffenhed, Luft og Føde, men af sunde Love og deres bestandige Jagttagelse. Jeg viiser kun, at af de Historiske Exempler, som Autor anfører, intet

intet kand decideres, og at han sætter som Axiomata visse Theses, som ingen Axiomata ere, efterdi man kand anføre lige saa mange Exempler til Beviis paa Contrarium. De fleeste Historie-Skrivere ere Evropæer; Enhver flatterer sit Folk og all den Part af Jorden, som vi beboe. Hvis den Persiske Historie havde været ført i Pennen af Persiske Skribentere, havde den uden Tvil bleven anderledes end den, som vi læse udi Græske og Romerske Bøger. En Asiatisk Skribent vilde vise, at det er fra Synden, hvorfra vor Religion, Philosophie, Politesse &c. er kommen. Jeg har ikke nægtet, at jo Jord og Luft contribuere til Legemets Førlighed. Jeg nægter og ikke visse Qvaliteter, som flyde af Legemets Constitution. Men jeg nægter, at man æder og med Luften indsøber Dyder og Lyder, Attraae efter Frihed eller Hengivenhed til Trældom; helst saasom man af Historier viser, at de selvsamme Nationer nu have været dydige, nu igien udydige, nu stridbare, nu feige, nu begierlige efter Frihed, nu ligesom af Naturen dannede til at leve udi Trældom, og at disse differente Egenskaber flyde alleene af Lærdom, Optugtelse og sunde Love; ikke at tale om, at det er et farligt Principium at giøre deslige Qvaliteter naturlige og og autorisere heele Nationer til at skyde Skylden paa Jordens Beskaffenhed, ligesom man seer visse Mennesker at tilskrive Fanden de Misgierninger, som de selv bedrive. Mit Systema, som jeg underkaster min Herres Skiønsomhed, bliver derfore anderledes, og forfattes korteligen saaledes: Menneskerne ere ved Fødselen, paa hvilket Sted de end fremkomme, hinanden lige, Materien, hvoraf de ere sammensatte, er den samme, Architecturen ogsaa den samme. Materialierne ere Kiød, Blod, Bædsker, Been &c., Structuren er

Lin. 10 Synden, Sønden, Syden.

Seener, Aarer, Hierte, Hierne, Vidver eller Dyne, hvilke ere fæstede paa eet Sted, saa at Formen saa vel som Materien i alle Ting ere lige, undtagen den udvortes Hud eller Malningen, saasom nogle fødes hvide, andre sorte. At en lige Skabning ikke haver lige Virkning, reyser sig ikke af Bygnings-Mesterens Arbeyde, men af deres Efterladenhed, som skal holde den ved lige. Man kand ligne Mennesket ved gode, men udyrkede Agre, 91
der intet Korn og Frugter frembringe, skiønt de have Evne dertil; Agermændene ere Regentere, Lovgivere, Philosophi og Lærere, som pløye, besaae og cultivere dem. Sæden er adskillige slags, hvorfore Vexten og bliver foranderlig. Hvis Hvede saaes, fremspirer Hvede, og hvis Klinte saaes, fremvoxer Klinte, og det af en lige dannet Ager. At derfore lige Jorde sees saa u-lige, er ikke Jordens, men Jord-Dyrkerens Uvidenhed eller Efterladenhed; Mangel af Cultivation virker det samme hos Mennesker, og Forskiællen bliver ligesom mellem Marmor og sleebet Marmor. Nogle Mennesker fordervès ved Mangel af Cultivation, andre ved Forstanderes onde Exempler og daarlige Love, andre igien af Vellyster, som Overflødighed med sig fører, hvilke, hvis de ikke tvinges i Tide, qvæle all god Væxt. Visse Mennesker ere vel meere indgetogne, kydske og tarvelige end andre. Disse Qvaliteter flyde dog ikke af Fødsel og Føde-Sted, men af Rigdom og Overflod, hvoraf Vellyster avles. Forsøg at indføre Rigdom og Overflod udi et tarveligt Land, og see, om en Finlap ikke i en Hast vil forvandles til en Sybarit, naar Tøyel gives til Vellyst, hvis Kilde er Overflod; hvis derimod sunde Love sætte Dæmminger derfor, bliver han, skiønt Stedet forandres, den samme, som han forhen var; thi man seer ofte de tarveligste Indbyggere udi de feedeste Lande. Alting flyder saaledes af Underviisning og sunde Love, 92
hvor-

hvorved paa et heelt Folk, under hvad Clima det findes kand, paasættes hvilken Fold som man vil. Den store Czar Peter holdt det fast for en Umuelighed at reformere Russerne; men Udfaldet visede, at Reformationen var lettere, end han havde forestillet sig. Jeg forbliver 2c.

93 # Epistola DXX.

Til **

Min Herre erindrer mig om det Løfte, som jeg har giort at oversætte de Bøger udi L'esprit des loix, som handle om Religionen. Jeg haver endnu ikke formedelst adskillige Forhindringer giort Begyndelse dertil. Det maa skee ved Leylighed. Jeg skikker denne gang alleene Oversættelsen af et eeneste Capitel, hvoraf min Herre kand giøre sig Idée om Resten og deraf see, hvilken Afskye vor Autor, skiønt Roman-Catholik, haver for Religions-Tvang. Han indfører udi samme Capitel en ydmyg Suppliqve til de Spanske og Portugisiske Inqvisiteurs, og siger, at Supplicanten er en Jøde, skiønt det kommer mig for, at Autor selv er dens Forfatter. Den lyder saaledes: I Herrer Inqvisiteurs tordne mod Keyseren af Japan, efterdi han fordømmer til Baal og Brand alle Christne, som findes i hans Lande. Men han kand sige til sit Forsvar: „Vi handle med eder, ligesom I handle med andre. I kand ikke klage uden over Eders egen Afmagt, hvilken alleene hindrer eder at ud-

udrødde os, og som foraarsager, at vi udrødde eder." Men I maa bekiende, at I ere meere Blod-gierrige end samme Keyser. I myrde os, endskiønt vi have samme Troe med eder, efterdi vi ikke troe alt hvad I troe. Vi hænge ved en Religion, som I selv tilstaae 94
fordum at være recommenderet af Gud. Vi meene, at Gud endnu elsker samme Religion; I derimod meene, at han nu ikke har den meere kiær. Og, efterdi dette er eders Meening, saa forfølge I med Sværd og Ild dem, som af uskyldig Vildfarelse troe, at Gud endnu elsker, hvad han fordum har havt kiært. Hvis I øve Haardhed i Henseende til os, saa øve I end større Haardhed i Henseende til vore Børn, hvilke I opofre til Ilden, efterdi de følge den Lærdom, som Naturens og alle Folkes Love byder, nemlig: at respectere deres Forældre. I skille eder ved den Fordeel, som eders Religions Principia giver eder over Mahomedaner. Naar de bryste sig af deres Troendes store Mængde, svare I dem, at saadant er erhvervet ved Magt, og at de have fortplantet deres Religion med Sværd. Hvi søge I da at forplante eders ved Baal og Brand? Naar I ville trække os til eder, vise vi eder en Kilde, hvoraf I selv giøre eder en Ære at udflyde. I svare, at eders Religion er vel nye, men at den er Guddommelig, hvilket I bevise, efterdi den er kommen til Væxt ved Hedningernes Forfølgelser og ved eders Martyreres Blod. Men nu omstunder spille I Diocletianers Rulle, 95
og lader os tage eders igien. Vi besværge

eder

eder ikke ved den almægtige Gud, som vi dyrke tilligemed eder, men ved Christum, som I sige at have paataget sig Menneskelig Natur, for at være Eder et Exempel, som I maa efterfølge. Vi formane eder at handle med os, som han selv vilde handle, hvis han endnu var paa Jorden. I ville, at vi skal være Christne, og I ville selv ikke være det. Men, hvis I ville ikke være Christne, saa værer i det ringeste Mennesker. Handle med os i det ringeste, ligesom I ingen anden Religion havde end den, som Naturens Lys dicterer. Om Himmelen har beviset eder den Naade at vise eder Sandheds Vey, maa derfor Børn, som saadan Gave have arvet efter deres Forældre, hade dem, som saadan Naade ikke er vederfaren? Dersom I have Sandheds Kundskab, saa skiuler den ikke paa saadan Maade, som I foresætter den. Sandheds Characteer er Triumph over Sind og Hierter, men ikke saadanne Midler, hvoraf I betiene eder, nemlig: at indprænte den ved Vold. Hvis I ville bruge eders Fornuft, da ville I finde, at det er daarligt at myrde os, efterdi vi ikke ville bedrage eder. Hvis eders
96 Christus er Guds Søn, saa haabe vi, at han vil belønne os, efterdi vi ikke have villet vanhellige hans Myſteria, og vi troe, at den Gud, som vi tilligemed eder dyrke, ikke vil straffe os, efterdi vi opofre vort Liv for en Religion, som ha'n tilforn har givet os, og efterdi vi troe, at han endnu giver den. I leve udi en Alder, hvorudi Naturens Lys skinner klarere end nogen Tid tilforn, hvorudi Philo-

Philosophien har opløset Sindet, hvorudi eders Evangelii Morale er allerbest forklared, og hvor det Herredomme, som et Menneske bør tilegne sig over et andets Samvittighed, er nøyest efterforsket. Hvis I derfore ikke forlade eders gamle Præjudicia, saa maa I tilstaae, at I ere saadanne, paa hvilke ingen Lærdom kand virke. U-lykfalig er den Nation, som overdrager Myndighed til saadanne Personer, som I ere. Hvis I ville tillade os at sige den reene Sandhed, da ansee I os helter som eders egne end som eders Religions Fiender; thi hvis I elskede eders Religion, efterlevede I dens Lærdom. Til Slutning maa vi erindre dette, at, hvis Efterkommere holde for, at Europa udi vor Tid har været polered, da vil man citere eder for at vise, at vi have levet i Barbariske Tider, og den Idée, som man giør sig af eders Opførsel, vil sværte den Alder, som vi leve udi. Saa vit denne Memorial. Intet kand være stærkere skrevet mod Intolerance udi Religion. Autor siger, at den er forfatted af en Jøde. Men den synes ikke at være skreven med en Jødisk Pen. Det er troeligt, at vor berømmelige Skribent af Frygt for hidsige Theologi og Munke har fingeret en Jøde at være Forfatter deraf. Jeg forbliver &c.

---

Epi-

98 # Epistola DXXI.

## Til **

Saasom hvert Land har sine visse Producter af ædende og drikkende Vahre, som udføres til fremmede Steder, saa er et hvert Land ogsaa frugtbart paa visse Mennesker, hvilke ere beqvemme til særdeles Handteringer og Professioner, hvormed det forsyner ikke alleene Naboe-Stæder, men endogsaa langt bortliggende Folk. Savoien, for Exempel, forsyner en stor Deel af Europa med Skorsteens-Feygere og dem, som drive Næring med Spilleværke og Murmeldyr, Tydskland med Barberere, Haandverks-Svenne, Skarprettere &c., Frankrig med Sprog-Mestere, hvoraf de fleeste Evropæiske Lande vrimle. En vis Province udi Frankrig har haft en særdeles Forraad paa Personer, der lade sig for Penge leye til at aflegge Vidnesbyrd. Italien er Markskrigeres og Pudsenmageres rette Sæde. Det er forunderligt, med hvilken Assurance Italienske Markskrigere tale om deres Medicamenters og Pulveres Kraft. Keysler vidner at have hørt een at prale dermed udi saadan Tone: „Lovet være Gud, af hvilken jeg ikke meer forlanger, end at han efter sin Retfærdighed paa den yderste Dag saaledes vil handle med mig, som jeg i Dag vil handle med eder. Jeg vover min Ære og Velfærd paa eders Sundhed.
99 Men Dievelen, som intet Godt kand lide, forblinder eders Øyne, at I anseer nogle Skillinger for 100 Daler, og derved forsømmer eders Helbred, som I ved ringe Midler kand befordre. Hvis jeg tager en Skierv fra eder ikke med en god Samvittighed, da ønsker jeg

i Evighed at indsluge eders Penge udi Helvede." Autor siger dog, at Tandbrækkerne ere lidt meere beskedne, saasom de love at udtrække Tænder con adjuto di santa Apolonia, det er: med den hellige Apoloniæ Hielp, efterdi samme Apollonia er Skyts-Helgen for Tænder, ligesom St. Agatha er for Brystet, St. Pancratius for Krampe, St. Blasius for Gurgelen i Halsen rc., hvorudi de efterfølger de gamle Hedninger, som havde en Gud eller Gudinde for hver Sygdom. Italienerne kalde deres Pudsenmagere Maccaroni, og det af en slags Spiise, hvoraf de giøre stort Væsen. Man merker ogsaa, at andre Nationer give deslige Personer Navne af deres Favorit-Spiise. Udi Frankrig heder saadan Person Jean Potage. Udi Holland Pickelhäring. Udi Engeland Jack Puddings, og udi Tydskland Hans Wurst. Man har Møye at vise Aarsag dertil. Den rimeligste Meening er, at Navnene ere tagne af deres lækkerste Spiiset, efterdi deslige Personer agere Snylte-Giæste. Jeg forbliver rc.

## Epistola DXXII. 100

Til **

Jalousie er en hæftig Passion, man seer skrækkelige Virkninger deraf udi de Sydlige Lande. Dog kand det ikke altid anføres til Beviis paa Orientalske og Sydlige Nationers Hidsighed; thi Jalousie er tvende Slags: En reyser sig af hæftig og brændende Kiærlighed, en anden af et Lands Vedtægt og Sædvane,

vgne, og holder jeg for, at den sidste er fornemmelig Aarsag, hvi Sydlige Folk indspærre deres Hustruer, saasom det holdes usømmeligt, at Fruentimmer haver Omgiengelse med Mands-Personer; Og, efterdi dette saaledes er, kand man begribe, hvorledes Jalousie kand findes end hos de kaaldsindigste Mænd, saasom Tønder til saadan Passion kand alleene være point d'honneur, som kand foraarsage Jalousie endogsaa hos dem, som kiedes ved deres Hustruer eller Maitresser, saa at mangen kaaldsindig Mand kand vove sit Liv for at hævne sig over en Galland eller Medbeyler. I Anledning af denne Materie kand jeg ikke efterlade at anføre en særdeles artig Maade at hevne sig paa udi saadan Casu. Den Sardiniske Konge Victor Amadæus betienede sig deraf. Faa kand efterfølge hans Exempel herudi, saasom faa ere begavede med samme Herres Qvaliteter. Victor Amadæus havde en Maitresse, nemlig Grævinden af Verua. Da han engang u-anmældet lod sig indfinde udi hendes Cabinet,
101 fandt han en Engelsk Lord siddende ved hendes Bord; Kongen, som da ikkun var Hertug, aabnede derpaa Kammer-Dørren, tog udi hver Haand et tændt Lys, og med et Vink gav Engelænderen tilkiende, at han maatte følge ham; Milord fulgte ham zittrende indtil Trappen, da sagde Hertugen med stor Kaaldsindighed, at den Engelske Herre kunde vel bryste sig deraf, at Hertugen af Savoien havde lyset ham indtil Trappen; Men han vilde derhos raade ham, at han ikke oftere lod sig indfinde paa det Sted. Den gode Lord efterlevede dette Raad, og Dagen derefter forlod Staden. En anden Engelænder havde ogsaa forelsket sig udi samme Comtesse. Hertugen merkede, at han paa et Opera ideligen beskuede hende igiennem en Kikkert, og derpaa, i Steden for at hævne sig, udsatte tvende Personer,

som

som stedse skulde følge Engelænderen i Hælene og igiennem Glas besigte ham, hvor han gik. Dette varede udi tvende Dage, indtil Milord merkede Betydelsen deraf; hvorudover han den tredie Dag smurte sine Støvler, og over Hals og Hoved flygtede fra Turin. Jeg forbliver 2c.

---

# Epistola DXXIII. 102

## Til **

Du laster og beleer vor tilfælles Ven N. N. formedelst hans Karrighed. Denne din Critique kommer mig dog for at være ilde grundet; thi, naar jeg betragter ham paa den ene Side, synes mig vel, at han er alt for meget paaholden; naar jeg derimod vender ham om paa den anden Side, kommer det mig for, at han er alt for resolut. Der findes Bizarrerier og Stridigheder udi de fleeste Mennneskelige Affecter, men allermeest herudi. Nogle ere sig stedse selv lige, saa at de gnie saa vel paa Daleren som paa Skillingen, og holde paa Pungen saa vel i fornødne som i ufornødne Udgifter. Slige Mennesker fortiene den Characteer, som du tillægger N. N., andre derimod ere sig selv herudi gandske u-lige, saa at de ligesom Febricitanter have deres gode og onde Dage. Saaledes er en vis Mand, om hvilken man pleyer at sige: hvis du vil have noget Godt af ham, maa du søge ham en Løverdag Eftermiddag, da kand du faae meere, end du forlanger. Nogle ere paaholdne udi daglige smaa Udgifter, men krympe sig ikke

ved

ved at udgive store Summer. Med dem maa i Agt tages den Regel, at, hvis du haver mange smaa Fodringer, maa du ikke fremkomme med een efter en anden, men bie, til du faaer dem samled udi en stor Sum;
108 thi da bliver det lettere end at indkræve dem Stykkeviis, eftersom det kommer deslige Mennesker ikke saa meget an paa at betale Penge, som at løse Pungen ofte. Andre krympe sig ved alle slags Udgifter, som de selv maa see eller udtælle, men estimere dem ikke, naar de ved Fuldmægtige eller Casserere paa deres Vegne udtælles; Udgiften er den samme, men synes dem ikke at være den samme. Det hedder hos dem, som Ordsproget lyder: At, hvad Øynene ikke see, giør ikke Hiertet Vee, saa at det er ikke Guldets Vægt og Værdie, men Glandsen deraf, som har den Virkning. Der fortælles om en Persiansk Skatmester, at, da han engang af sin Herre fik Ordre at udgive en stor Skat til en Favorit, dristede han sig vel ikke ved at giøre nogen Forestilling derimod; Men, saasom han havde udstuderet Kongens Humeur, lagde han Skatten paa tvende Borde udi Skat-Kammeret, hvor igiennem Kongen skulde gaae. Da nu Kongen saae Skatten, studsede han derved, og spurte, hvi den der var lagt? Skatmesteren sagde da, det var den Gave, som han havde Ordre at tilbringe bemeldte Favorit. Synet havde da den Virkning, at Kongen strax gav Befaling at holde den tilbage. Jeg forbliver &c.

---

Epi-

# Epistola DXXIV. 104

Til **

Jeg var nyeligen udi et Selskab, hvor der blev talet om en stor Misdæder, som var rettet. Da nogle opregnede hans Misgierninger, hvorudi han stedse fremturede, indtil han blev greben, lastede andre deres Tale, sigende, at man nu maatte holde inde med saadanne Bebreydelser, efterdi Misdæderen havde lidet for sine Synder, og derved var bleven forsonet med Gud. Saadant er gemeenligen Almuens Mundheld, men intet er meere ugrundet; thi Executionen paa en Misdæder skeer ikke for at forsone ham med Gud, men for et Societets Sikkerhed, og er en Straf for at afskrække andre, hvorfor ogsaa deslige Executioner skee paa offentlige Steder udi det heele Folks Paasyn. Hvis en Misdæder frivilligen gav sig selv an, og underkastede sig Lidelse, var det en anden Sag; thi da kunde han ansees som en Pœnitent. Men, saasom fast alle Misdædere fremture udi deres Misgierninger, indtil de blive grebne og dømte, kand Lidelsen ikke regnes dem til Merite og Forsoning. Man kand i visse Maader sige, at Straffen skeer ikke for at hevne forbigangne Misgierninger, men for at hindre Misdæderen ikke at bedrive fleere, og at den kand tiene til Exempel for andre. Naar man bebreyder en Skiøge hendes Letfærdighed, veed hun strax at betiene sig af samme Mundheld, sigende: jeg har udstaaet Kirkens Discipline, 105
eller: jeg har skriftet for min Synd. Saadant kunde være taaleligt at høre, hvis hun uden Tvang af frie Villie røbede sig selv, og begierede offentligen at bede Meenigheden om Forladelse. Da kunde man troe, at hun giorde det af Anger og Ruelse, og nogenledes være

for-

forsikret om, at hun ikke oftere vilde henfalde til saadan Daarlighed. Men, saasom dette ikke skeer uden efter andres Angivelse, og efterat hun af Øvrigheden er bleven dømt til Bøder og Kirkens Discipline, aftoes ikke den paasatte Plet, og intet fornuftigt Menneske caverer for hendes anden Forhold. Jeg forbliver 2c.

---

106

# Epistola DXXV.

Til **

Du ærgrer dig over, at Æres-Titler ere stegne til den Grad, som vi nu see. Jeg finder ingen Aarsag til saadan Ærgernis. Man maa lade sligt passere, og eftertænke, at, ligesom Pengenes Værdie forandres, saa forandres ogsaa Titlernes. Ligesom en Skillings Værdie er nu ikke den samme, som den var for nogle 100de Aar siden, saa er en Secretaires eller Assessors ey af den Betydelse, som den var udi vore Forfædres Tid. Hvis du vil besværge dig over det ene, maa du og besværge dig over det andet. Keyseren selv førte i gamle Dage den Titel af Eders Naade, som nu gives Personer af maadelig Stand. Eders Excellence var fordum en Kongelig Titel, nu beklædes dermed Skolemestere. Princesser kaldtes Jomfruer, Jomfruer Piger, og Pager smaa Drenge. Hvad kand det skille os, hvad en heeder, naar Personen er den samme? Vi besværge os tit over det, som intet er værd. Hidsige Moralister, Historie-Skrivere og Postillanter tordne mod Vellyst og Overdaad, naar de høre, at et Giestebud har kostet 4re gange saa meget

som

som udi vore Forfædres Tid; naar vor Historie-Skriver taler om de Bekostninger, som giordes paa det Fyrstelige Bryllup udi Stendal, raaber han Væ over Tiderne, og spaaer om overhængende U-lykke. Christiani I. Reyse til Italien kostede ikke meer end et fornemme 107
Giæstebud udi vor Tid. En Rente-Skriver taler udi en gammel Krønik om sine Tiders Vellyst saaledes: Heute ist unser Hertzog mit allen seinen Junkern in das Weinhaus gegangen, haben dar banqvetiret, und habe ich davor acht Thahler ausgezahlt. Dat het Schlampampen. Naar nu 8te Rixdaler bliver tilsat paa et eneste Maaltid, slutter man, at Maaltidet ikkun har været mavert; Thi der kand ingen stor Schlampanpen giøres med saadan Sum. De dømme rettest herom, som holde for, at Verden ved saadanne Forandringer bliver hverken bedre eller værre. Thi, at man tilforn kunde giøre det samme med en Daler, som man nu giør med 10, reyser sig deraf, at Pengene vare 10 gange rarere, og ikke at Ødselheden var større. Jeg forbliver &c.

---

# Epistola DXXVI [a]. 108

## Til **

Blandt adskillige Tvistigheder af liden Betydelse, som med Hidsighed have været fortsatte mellem den herskende Kirke udi Engeland og Puritaner, er [den] angaaende almindelige Kirke-Bønner (common prayers). De Biskopelige foregive almindelige Bøn-

Ein. 10 rarere, sieldnere.

Bønners Fornødenhed udi Forsamlinger, efterdi den heele Meenighed derved bede ligesom med een Mund. Puritanerne derimod holde for, at, saasom et hvert Menneske kand have sit Anliggende, og en Bøn, som er beqvem for een, er mindre beqvem for en anden, saa er det best, at enhver indretter sine Bønner paa den Maade, som passer sig paa hans Anliggende og Tilstand. Dog beqvemme de sig til HErrens Bøn Fader vor uden Forandring, skiønt deres fattede Principium kunde ogsaa give Anledning til at scrupulere herudi, og, om jeg ret erindrer mig, saa findes udi den Engelske Historie Exempel paa saadan Scrupel; Thi, da Engeland udi Cromvels Tid førte Navn af en Republic, og det Ord Rige eller Kongerige almindeligen var bleven forhadt, meenede nogle, at i Steden for: Tilkomme dit Rige, man burde læse: tilkomme din Republic. En saadan u-rimelig Scrupel kunde jo give vore Islænder Anledning ogsaa at giøre Forandring udi samme Bøn; thi, saasom Almuen i Steden for
100 Brød, efterdi Landet intet Korn giver, betiener sig af tør Fisk, kunde de paastaae, at man i Steden for de Ord: Giv os i Dag vort daglige Brød, burde sige: Giv os i Dag vor daglige Fisk. Deslige Scrupler fortiene derfor at belees. Dog tilstaaer jeg, at udi nogle af vore aandelige Sange samt Morgen- og Aften-Bønner findes Ord, som af alle ikke kand udsiges. Jeg kunde herpaa anføre adskillige [Exempler], men vil kun her anføre det, som findes udi een af vore Morgen-Sange, nemlig den Taksigelse til Gud, som lyder saaledes: At jeg er karsk, paa Beenen rask; Hvilken ikke kand være beqvem udi en Podagrici eller Krøblings Mund. Der findes og visse af Davids Psalmer, hvorudi anføres de Hændelser, som ham ere vederfarne,

farne, hvilke ikke passe sig paa andre. Saadanne ere mine Tanker herom. Jeg forbliver rc.

# Epistola DXXVI [b]. 110

Til **

Min Herre forlanger at vide, hvo der er Forfatter af det Skrift, som fører Titel af Esprit des Loix, og som har giort stor Opsigt. Alle ere enige derudi, at det er Montesquieu, som er Autor af de Persiske Breve. Naar man har læset samme Breve, kand man nogenledes giette sig til, hvo der er Forfatter af det andet; thi man finder udi begge Skrifter samme Genie, samme fyndige og nette Stiil, samme Frimodighed og samme Paradoxer. Man merker, at han udi det nys udkomne store Verk er af samme Meening, som han vidtløftigen udfører udi de Persiske Breve, nemlig, at det menneskelige Kiøn meer og meer aftager, saa at det er at befrygte, at Jorden omsider vil blive blottet for Mennesker. Jeg har udi een af mine Epistler søgt at besvare de Argumenter, som han betiener sig af, og lægger her dette dertil. Naar han foregiver, at Jorden nu omstunder ikke har den 50de Deel af Indbyggere mod, hvad den udi de ældste Tider har haft, da spørges, om Jorden da kunde nære 50 gange fleere Beboere end den nu har. Saadant synes ikke. Man skulde heller troe, at den nu omstunder kand nære fleere, og det af den Aarsag, at den største Deel af Jorden eller i det ringeste mange store Lande have været bedækkede med

Skove,

Skove, som nu ere forvandlede til Agre og Enge, ikke
111 at tale om en merkelig Forøgelse paa Menneskenes Tall, som foraarsages af Seyladsen, hvilken udi de ældste Tider har været ubekiendt; Thi man kand sige, at nu omstunder fast lige saa mange Mennesker findes paa Vandet som paa Landet, og at de paa Havet søge deres Næring. China, Holland og visse andre Lande kand besynderligen tiene til Exempler herpaa. De andre Autoris Argumenter ere udi omtalte Breve besvarede, hvorfore jeg dem her ikke igientager. Vor berømmelige Autor gaaer derfor alt for vidt, naar han paa saadant Fundament spaaer om Jordens Undergang. Det samme kand ogsaa siges om adskillige af hans andre Theses, hvorudi han deciderer med alt for stor Tillid, og derved indvikler sig udi samme Vanskeligheder, som alle Systematiske Skribentere underkastes. Jeg forbliver &c.

---

112

# Epistola DXXVII.

## Til **

Min Herre siger, at han har haft i Sinde at oplægge paa nye Ostersens Glossarium, men nu staaer i Betænkning, om han ved saadant Forsæt vil forblive. Jeg raader ikke derfra, men siger alleene, at, hvis han ved saadant Arbeyde tænker at indlægge Ære og derved at befodre Publici Nytte, underkaster han sig ikke liden Byrde; thi først maa han rette utallige Trykfeyl og Forseelser udi Citationerne, som anføres af de gamle Love, dernæst maa

han

han søge at forklare de gamle uforstaaelige Ord, hvormed bemeldte Ostersen ikke bemøyer sig, men alleene nævner Stederne udi de gamle Love, hvor de findes. Endelig er ogsaa fornødent, at completere Verket med mange Ord, som udi dette Glossario ikke findes, og som dagligen bruges, skiønt Oprindelsen dertil ikkun af faa vides. For Exempel alle vide, at Jærtegn er det samme som Mirakel, men faa vide Ordets Oprindelse og hvi det kaldes Jærtegn; thi det er rimeligt, at Navnet er givet af Jærnbyrd, det er: af de Miracler, som giordes ved at bære gløende Jærn, som befriede de Anklagede, og ansaaes som Uskyldigheds Tegn. Apeltorv nævnes udi samme Verk, men Ordets Oprindelse meldes intet om. Ostersen siger alleene: Apeltorv kaldes det Torv, som holdes om Ugen udi Kiøbstederne, men siger ikke, hvorfor det saaledes kaldes. 113 Man kand ikke forkaste deres Meening, som holde for, at Apeltorv er det samme som All Sæll Torv, efterdi derved betegnes alleene de store Torv-Dage, paa hvilke Folk med alle Slags Vahre komme fra Landet til Kiøbsteden. Man maa være vel belæset udi de Nordiske Historier og kyndig udi det Islandske Sprog for at finde Oprindelsen til Ord og brugelige Talemaader. Man bruger udi almindelige Talemaader det Ord Junker Slentz for at betegne en storagtig Person, uden at vide hvorfore. Men Historien viiser, at Ordet har sin Oprindelse af den bekiendte Georg Slentz, som udi Kong Hanses Tieneste commanderede den saa kaldne Saxiske Guarde. Man siger dagligen, naar man spaaer om forestaaende Uheld: Det vil komme i Grevens Tid. Dette oplyses af Christiani 3. Historie, da den Oldenborgske Greve Christopher huserede saa skrækkeligen her udi Landet. Naar en fører kiedsommelig og slet Snak, siger man gemeenligen, at

han

han væver Kirkens Vadmel, uden at vide, hvorfore man characteriserer Talen saaledes. Udi Kirke-Historien finder man Oprindelsen dertil. Saasom udi Middel-Alderen Penge vare rare, og den meeste Betaling skeede udi Vahre, saa bekomme Præste og andre Geistlige ofte af deres Tilhørere og Sogne-Mænd Mad og Klæder in Natura. Klæderne bestoede af grovt hiemgiort Tøy, som endnu kaldes Vadmel, og alleene
114 bæres af Bønder. Det groveste af saadant Vadmel blev gemeenligen givet til Kirke-Betienterne. Heraf kommer det, at det sletteste af saadant Klæde fik Navn af Kirkens Vadmel, og, saasom Præsterne til Vederlag gave deres Tilhørere slette Prædikener, sagdes deres Taler at være som Kirkens Vadmel. Ligesom man endnu hos os kalder slet Viin Kirke-Viin, og udi de Romerske Lande Kloster-Viin, det er saadan Viin, som er i Overskud og af Munkene sælges til de Fattige, og som jeg hørte at man i min Tid i Frankrige kaldede Vin des Peres. Det Navn af Kierling, som nu omstunder gives gamle Koner og til Foragt Qvindagtige Mænd, betyder det samme som Carolinger eller Franske, som udi Caroli Simplicis Tid bleve saa ilde medhandlede af de Norske, som da huserede udi Frankrig. Det var i Henseende til samme Folks Ustridbarhed, at Nordmændene kaldede siden alle feige og Qvindagtige Mænd Carolinger eller Kiærlinger. Jeg siger, at man bør ogsaa være kyndig udi det gamle Nordiske eller Islandske Sprog for at lære Oprindelsen til brugelige Ord, som gemeenligen ignoreres. Jeg har længe ikke vidst, hvoraf det Ord Fanden, hvormed den onde Aand betegnes, kunde komme. Udi det Islandske Sprog kaldes han Fianden, det er Menneskets Fiende, som contraheres til Fanden. Det Ord Stakkel eller Betler hedder paa Islandsk Stav-Karl. Det er en

Karl,

Karl, som gaaer med en Stav udi Haanden, hvilket 115
Betlere gemeenligen giøre. Heraf kommer det, at, naar en er bragt udi Armod, man siger, at han er bragt til Betler-Staven. Stakkel er derfor ikke andet, end hvad de Gamle kalde Stav-Karl, og som udi Island endnu saa heder. Jeg kunde tale vidtløftigen om denne Materie, men det maa denne gang være nok. Jeg forbliver 2c.

# Epistola DXXVIII. 116

Til **

En vis Mand, da han udi et lystigt Selskab hørte ofte Guds Navn at nævnes og Bibelske Sententzer at anføres, sagde han: Kiære Børn, lader vor HErre være uden for eders Selskab. Meeningen var god, skiønt Talemaaden kunde have været anderledes; thi Guds Navn og hans Ord kand misbruges paa ubeleylige Tider og Steder. Jeg har derfore ikke kundet bifalde de devote Hilsener, som visse Nationer have betient sig af, naar een gaaer en anden forbi. Udi den første Christne Kirke hilsede man hinanden med disse Ord: Christus er opstanden, som blev besvaret saaledes: Ja vist er han opstanden. Denne Hilsen kunde være god paa en Paaske-Dag eller udi en hellig Forsamling, men ikke ved alle Leyligheder; thi den kunde være forargelig udi en Dantse-Stue eller udi et Viin-Huus, og er det troeligt, at de første Christne ikke have betienet sig af saadan Hilsen uden paa beleylige Tider og Steder; Thi uden for saadanne Steder er det

det bedre at sige en god Morgen og god Aften, eller i det høyeste efter vore Bønders Maade: Guds Fred, som er et Ønske. Den Maade at hilse hinanden paa, som nu omstunder bruges udi Bayern, kommer mig for ikke alleene at være forargelig, men endogsaa latterlig.
117 Man hilser der hinanden saaledes: Velsignet være JEsus Christus, hvortil svares: I all Evighed Amen. Denne Hilsen bruges ved alle Leyligheder og paa alle Tider og Steder, endogsaa udi u-lovlige Forsamlinger, saa at, naar een siger: Ihr Diener eller Dienerin, holdes den for at være en Kietter. Keisler fortæller, at en vis Bayersk Herre lod engang sin Maitresse til sig hente. Hun begegnede ham med den sædvanlige og orthodoxe Hilsen, nemlig: Velsignet være JEsus Christus, hvortil han svarede: I all Evighed Amen, og derpaa strax sagde: løs Snørlivet. Man maa tilstaae, at saadan Hilsen ikke uden med Forargelse kand høres. Jeg forbliver 2c.

---

118 # Epistola DXXIX.

Til **

Jeg var nyeligen udi et Selskab, hvor det Spørsmaal kom paa Banen, om det var nyttigt, at Rente-Pengene aftoge eller ey? Derom blev hæftigen tvisted, og adskillige glimrende Argumenter bleve anførte pro og contra. Nogle ansaae Rente-Pengenes Aftagelse som en stor Uheld, eftersom alle de, der leve af deres Capitaler, item Pensionister, Hospitaler, Skoler, Studentere, som leve af Stipendiis,

og

og de fleeste fattige Folk blive derved skildte ved en anseelig Deel af deres Indkomster. Andre nægtede vel saadant ikke, men foregave, at ingen Reformation er saa god og nyttig, at jo nogen derover maa lide. De sagde, at Rente-Pengenes Formindskelse er en naturlig Følge af et Lands Velstand; thi derved vises, at Handel og Fabriker maa florere, og er det af den Aarsag, at man udi Engeland, Holland og andre commercerende Lande neppe kand bekomme 3 Pro Cento. De første lode sig ikke nøye med dette Svar. De tilstode vel, at en Reformation er aldrig saa god, at alle derved finde deres Regning; Men sagde derhos, at de lidendes Tall er stort, og at Brødet afskiæres for dem, som mindst Tab kand lide, nemlig for alle Fattige. En gammel Mand, som anhørte denne Tvistighed, brød da ind udi Talen, og sagde: Jeg tilstaaer vel, at Pensionisters, Hospitalers, Enkers, Skole-Discip- 119
lers, Studenteres og deres Vilkaar, som leve af maadelige Capitaler, er ynkværdig; Men den Uheld kand ikke balancere mod den, som foraarsages af Pengenes idelig Udførsel til Fremmede saa vel for Vahrene i sig selv som for deres Udarbeydelse, helst udi et Land, hvor ingen Exporter ere. Dog, sagde han derhos, maa ved Handels og Manufacturers Stiftelse vel sees til, at man ved de udi Landet fabriqverede Vahre om ikke fuldkommeligen, saa dog nogenledes kand holde Priis med fremmede Naboe-Stæder; Thi, hvis Forskiel paa Prisen bliver alt for stor, flyder af saadanne Fabriqvers Stiftelse tvende Uheld, som foraarsage, at Byrden for Fattige fordobles, og at Handel og Fabriqverne ingen Bestandighed kand have. De Fattiges Byrde forøges, eftersom paa den eene Side deres Leve-Brød, som netop for dem er [tyndt] skaaret, ved Rente-Pengenes Fald formindskes, og paa den anden Side Priisen paa fornødne Vahrer

Vahrer forhøyes. Den anden Uheld er, at deslige Fabriqver om ingen Bestandighed kand være forsikrede; Thi, hvis man ey nogenledes holder Kiøb med Naboe-Stæder, og Vahrene derforuden ikke vel blive forarbeydede, bliver den Konst, at øve subtile Told-Svig, et Lands Hoved-Studium, og Fabriqverne formedelst Mangel paa Debit omsider maa falde. Vel kand ved stor Penge-Straf og Anstalter saadan Uheld nogenledes hemmes; Men Erfarenhed viser, at den ikke kand hæves, tvert imod konstige Practiker derved skiærpes, og dette fordærvelige Studium, at ind-practisere fremmede Sager, kommer paa den høyeste Spidse: Enhver Kræmmer-Svend vil udi Konsten blive Doctorabilis og bryste sig af saadan Svig som af en heroisk Gierning, hvilken han foregiver at sigte til de Kiøbendes Lettelse. Det er derfore, sagde han, fornødent, førend en Fabriqve stiftes, at overveye, om Manufacturisterne nogenledes kand holde Kiøb med Fremmede, eller om en Fabriqve alleene maa grunde sin Sikkerhed og Vedligeholdelse paa strænge Forbud mod fremmede fabriqverede Vahrers Indførsel; hvis det første kand til Veye bringes, kand man være forvisset om det sidste; Thi ingen vover sig mod Forbud at indsnige fremmede Vahre, med mindre noget stort og kiendeligt derved kand vindes, og ingen kand ynke dem, der straffes for Told-Svig, naar Svigen skeer uden Nød, det er: naar man synder alleene for at synde. Endelig, sagde han, er det fornødent, førend en Fabrik anlægges, at udvælge et beqvemt Sted dertil, som enten haver nogen naturlig Beqvemhed, hvorved Arbeydet kand faciliteres og best lykkes, eller hvor Arbeyderne kand med mindste Bekostning underholdes; thi endskiønt den raae Materie paa tvende Steder kand kiøbes lige let, kand den fabriqverede [Vahre] dog ikke sælges lige let. Det er

Lin. 10 Practiker, Rænker.

er derfor, at man udi adskillige Lande seer Fabriqver 121
og Manufacturer anlagde paa differente Steder. Begge stridende Parter bifaldte denne gamle Mands Tale, og Tvistighederne havde derpaa Ende. Jeg forbliver 2c.

---

# Epistola DXXX. 122

Til **

Jeg haver ofte i mine Skrifter tilkiendegivet, at Moralske Lærere og Prædikantere heller opbygge ved Exempler end ved Skrifter og Prædikener. Naar unge og ryggesløse Mennesker skrive Moralske Bøger, hvilket man her saa vel som paa andre Steder har seet, forarges man derover, og, naar slette Prædikantere undervise os i, hvad vi skal troe og giøre, tænker man, at det er ikke deres Alvor, og at de selv intet troer af alt hvad de sige. Naar min Medicus selv udi lige Tilfælde ikke vil bruge de Medicamenter, som han foreskriver mig, forkaster jeg dem. Skrifter og Prædikener, hvor grundige de end ere, kand ingen synderlig Virkning have, naar saadanne Personer blive bekiendte. Hvorudover man maa ønske, at Bogen var skreven med en andens Pen, og Talen ført igiennem en andens Mund. Det var i den Henseende, at, da en ond og lastværdig Mand eengang udi Rom gav et sundt og nyttigt Anslag, som alle maatte bifalde, befoel Raadet, at samme Anslag skulde antages, men Mandens Navn forties. Abbeden af Villiers, udi et Skrift kaldet L'art de Precher, anfører en artig Historie for at vise, hvad Virk-

Virkning en Prædiken ofte kand have, naar Prædikanterens Levnet ikke svarer til hans Lærdom. Historien er denne: En Prædikant talede engang hæftig mod
123 Overdaad, og formanede Tilhørerne, at efterleve Johannis den Døbers Lærdom, nemlig, at hvo som haver to Klædninger, skal give een af dem til den, som ingen haver. En Borger blev deraf slagen, og befoel sin Hustrue, da han kom hiem af Kirken, at give een af sine Klædninger til de Fattige, efterdi han havde tvende; Konen studsede derved, og besluttede først at tale med Prædikanten, for at høre hans Forklaring herover. Da hun en Morgen lod sig anmælde, svarede Prædikantens Tiener, at hun maatte bie lidt, medens Magisteren tog en anden Klædning paa sig, efterdi han skulde giøre en Visite. Hvorudover Konen sagde: hvis han haver to Klædninger, saa har jeg denne gang intet at tale med ham om.

Adieu, je me retire;
Puisqv'il a deux habits, je n'ai rien à lui dire.

Til Slutning herpaa maa jeg anføre den Compliment, som en gammel Kone giorde sine Sogne-Præst efter Prædiken: Jeg takker, sagde hun, Eders Velærværdighed for hans grundige Lærdom; Gud give ham sin Aand og Naade til selv at efterleve den. Jeg forbliver &c.

---

Epi-

# Epistola DXXXI. 124

## Til **

Min Herre forlanger at vide, om den Engelænder, som i Friderici 4. Tid havde det selsomme og vanskabte Anslag, endnu sidder indsluttet udi Castellet. Jeg veed ikke rettere, end at han jo endnu er udi nøye Forvaring. Det er en forunderlig Person og et saadant Menneske, som fast intet Land uden Engeland kand producere, hvor der har været fundne og endnu findes Mennesker, der foretage sig Hals-brækkende Actioner, som sigte til intet uden at vise Prøver paa selsomme Genier og ved Misgierninger at giøre sig bekiendte, ligesom den, der satte Ild paa Dianæ Tempel udi Epheso, og det uden ringeste Henseende til egen Nytte. Af den Engelske Historie kand anføres adskillige Exempler herpaa. Jeg vil kun alleene melde om den bekiendte Blud, som udi Caroli 2. Tid foretog sig en Gierning, som synes ikke at kunde rinde nogen privat Person i Sinde. Samme Blud tog sig for udi det Aar 1671 at bortsnappe den Kongelige Krone med Zepter og Æble, som vare forvarede udi Londons Tower. Dette forrettede han med saadan Behændighed, at han allerede havde faaet disse Regalier udi Hænder, og var kommen ud af Tower, da han blev greben. Nogen Tid tilforn, da nogle af hans Camerader vare rettede af Hertugen
af Ormond, som var Statholder udi Irland, ar- 125
beydede han paa at hævne deres Død, og, da bemeldte Hertug blev kalden tilbage fra Irland, fuldte Blud ham udi Hælene, og tillige med nogle andre, som han havde i Ledtog med sig, angreb Hertugen udi hans Carosse, myrdede Kudsken med nogle Lakeyer, og førte

ham

ham hen til en Galge, for der at hænge ham, item at fæste et Stykke Papiir til Legemet, hvorpaa skulde tilkiendegives Aarsagen til saadan Execution. Men, som Hertugen paa Veyen lod sig falde af Hesten tillige med den, som sad bag paa, blev dette Anslag til intet. Dette bekiendte Blud altsammen for Kongen, da han blev greben, og ikke alleene lod sig nøye dermed, men sagde derhos, at han havde haft i Sinde engang at omkomme Kongen selv. Han tilstod sig at have fortient den skiendeligste Død; men, sagde han, saasom jeg haver over 100de Camerader, som med Eed have forbundet sig til at hævne min Død, da raader jeg Kongen at spare mit Liv for sin egen Sikkerhed. Man maa, siger Historie-Skriveren, forundre sig over denne Mands selsomme Opførsel, men end meer over Kongens, hvilken ikke alleene skiænkede ham Livet, men gav ham en aarlig Pension. Jeg forbliver 2c.

---

126 
## Epistola DXXXII.

Til **

Jeg haver paa et Sted udi mine Skrifter examineret det Spørsmaal, om den nye Verden er bedre eller værre end den gamle? Jeg har overveyet alle de Argumenter, som anføres pro og contra. Men jeg har ingen Dom dristet mig til at fælde, eftersom jeg udi hver Alder finder lige mange Feyl, lige store Tragœdier, undtagen at Maaden, paa hvilken de øves, er anderledes, saa at Scenernes Forandring alleene foraarsager, at Verden, skiønt den er

den

den samme, synes dog ikke at være den samme. Man kand udi hver Alder kiende et Menneske igien, saasom man finder samme Tilbøyeligheder, samme Materie, skiønt anden Form. Dette foraarsager hos mig ingen Forundring, saasom Menneskets Hoved=Qvalitet er Ustadighed, hvilken man merker saa vel udi det Gode som det Onde, saa vel udi vigtige som indifferente Ting, udi Levnet som udi Klæde=Dragt. Hvad jeg alleene forundrer mig over, er dette, at, saasom de gamle Mennesker have besiddet samme naturlige Qvaliteter som de nye, have havt samme Hoveder til at udfinde, samme Hænder til at arbeyde, samme Curiositet efter Videnskab, samme Begierlighed til at indrette deres Sager efter Commoditet, og hvert Land bryster sig af saa mange 100de Aars Ælde, at dog utallige Ting, som burte have rindet enhver udi Sinde, ikke have 127
været tænkte paa, førend for et halvhundrede Aar siden. Jeg vil ikke tale om Decouverter udi Mecaniqve og Bygninger, som ikke uden af særdeles Hoveder efter Meditation kand ophittes, eller som ved visse Leyligheder og Hændelser kand opdages, men alleene om saadanne Ting, hvilke ligesom dagligen have paamindet os om Reformation, og ligesom med Fingeren have viset os, hvorledes de paa en beqvemmere Maade kunde forrettes, og dog ingen udi saa mange 100de Aar har søgt at ændre. Betragter man Bygninger, som for den Tid ere oprettede, da finder man Huuse af 5 til 6 Etager, og det endogsaa paa Steder, hvor ingen Mangel er paa Grund, saa at de synes at være giorte saa høye alleene for at paalægge dem Pœnitentse, som ere fordømte til at klavre saa ofte om Dagen op paa det øverste Stokverk eller Loft; Trapperne finder man at have en Snegel=Gang, saa at derhos gemeenligen har været et Reeb, hvorved man maatte holde sig for

Lin. 9 f. n. for, før.

for ikke at blive Hoved-svimlende, saa at det fast var det samme som at klyve op udi en Skibsmast. Man havde vel for den Tid over alt Glas-Vinduer, men Vinduerne vare smaa, saasom de bestoede meer af Blye end af Glas, og paa det Lyset end meer kunde betages, lod man Ruderne male, det er: med stor Arbeyde og Bekostning søgte at giøre dem til ingen Nytte. Man seer endnu Levninger af saadanne Vinduer, sær udi
128 gamle Kirker, hvilke derudover ere saa mørke, at Solens Lys haver Anseelse af Maane-Skin. Kirkerne vare lange eller anlagde udi Form af Kaars, saa at den halve Deel af Meenigheden saae ikke uden Ryggen af Prædikanten, og han maatte vende sin Tale nu til den eene, nu til den anden Side, paa det at Folket i det ringeste kunde høre en Deel deraf. Alle Lands-Byer ere saaledes anlagde, at, endskiønt ingen Mangel er paa Grund, saa ere Gaardene dog saa tæt sammenføyede, at, naar en Gaard afbrænder, maa den heele Bye følge med. Sænge udi Sove-Kammere vare gemeenligen saa høye, at man maatte betiene sig af en Skammel for at bestige dem, og synes det, at de saaledes vare anlagde, paa det at en, som udi Søvne veltede sig ned, kunde des vissere bryde Halsen i Tu, helst saasom Gulvene vare belagde med Steene. Udi Huusene for den Tiid vidste man ikke af Nat-Stole at sige. Udi de fleeste var ikkun een Retraite for alle Huusets Folk, saa at man ofte maatte bie halve Timer, førend en Plads blev ledig. Gulvene vare udi fornemme Huuse belagde med flade Steene, og udi gemeene med Muursteene, hvilket foraarsagede saa vel Umagelighed som Usundhed. Jeg kunde opregne en stor Hob andre Ting af samme Natur, som udi mange hundrede Aar have været underkastede Incommoditeter, hvilke de eenfoldigste Mennesker kunde merke at behøve Reformation, og hvis Ændring

kunde lige saa let forrettes, som deres Fornødenhed be- 129
gribes. Saasom nu udi saa lang Tid derved intet er foretaget, skulde man tænke, at de fleeste Lande ikke meere end 100de Aar havde været beboede. Men, saasom man af de fleeste Landes og Rigers Historier anderledes er oplyset, har man Møye at finde Aarsag til saadan Sandseløshed, og bekiender jeg, at saadant hos mig stedse har opvakt Forundring. Jeg forbliver 2c.

---

# Epistola DXXXIII. 130

Til **

Jeg haver udi Fortalen af mine Helte-Historier viset, at, hvor meget man saa vel udi gamle som nye Historier efterleder, saa skal ikke paa eengang findes saa mange store Regentere, som udi de sidste halvhundrede Aar ere indfaldne. Siden Caroli Magni Tid har ingen navnkundigere Konge regieret udi Frankrig end Ludvig 14. Riget var for hans Tid ikkun udi maadelig Anseelse, saa at det trængede til fremmed Hielp for at holde det Østerrigske Huus Stangen; Men under hans Regiering truede det med et Universelle Monarchie; thi, naar man undtager de sidste Aar, vare de øvrige en Kiæde af herlige Seyervindinger. Fast heele Europa maatte meer end eengang forene sin Magt imod Frankrigs store Tilvæxt, men uden Succes; thi en Seyer banede Vey til en anden. Da indfaldte de store Felt-Herrer, som bragte Kriigs-Discipline og Konst paa den høyeste Spidse, og erhvervede den Franske Milice saadan Anseelse, at de Franske Leyre bleve anseede

Lin. 12 f. n. for, før.

seede som de største Krigs-Skoler, og unge fremmede Officiers brystede sig af at have giort en eller [anden] Campagne under Comte de Turenne, Luxembourg, Villars, Vendome &c. Fortifications-Konsten kom da ogsaa til største Vært. Ingen Stad, hvor stærk den end var, kunde længe holde Stand; thi det syntes,
131 de Franske ligesom kunde blæse Fæstninger ned. Under samme Konge komme ogsaa boglige Konster paa den høyeste Spidse. De herlige Skrifter, som udi det Franske Sprog bleve da publicerede, foraarsagede, at Sproget kom udi den store Anseelse, hvorudi det endnu er. Og var saadant fornemmeligen at tilskrive Kongen; thi endskiønt han selv ikke var lærd, saa var han dog en stor Befordrer af Lærdom, givende aarlige Pensioner endogsaa til fremmede Lærde. Skrifter, som da komme for Lyset, vare ikke alleene grundige, men endogsaa af en nye og fiin Smag, saa at de Bøger, som ere skrevne udi hans Tid, deraf ere kiendelige fra andre Skrifter udi Geistrige Materier, hvorudi efterfølgende Skribentere ikke saa vel have succederet. Paa Stats-Ministrer havde samme Alder og stor Forraad, iligemaade paa store Konstnere, saa at man kand sige, at Frankrig da blev ligesom omstøbt udi en nye Form, og Paris var den Stad, hvortil Folk af alle Professioner strømmede som til en almindelig Skole. Vil nogen holde for, at Kongen udi alt dette havde ingen Deel, da kand dertil svares, at aldrig saadanne Forvandlinger kand skee under en maadelig Regent, og at Kongen er Kilden, hvoraf slige Herligheder flyde; Kort at sige, alt hvad man da saae og hørte, var meer end Kongeligt. De konstige og prægtige Bygninger, som af ham bleve anlagde, kunde neppe troes, førend de bleve tagne udi Øyesyn.
132 Reysende brystede sig af at have seet Versailles, Marly og andre deslige Bygninger, men allermeest at have seet

Kon-

Kongens egen Person, hvilken endogsaa udi hans høye Alder overgik alle udi Legemets Skabning. Der ere over ingen Regent giorte fleere Lovsange og tillige med fleere Satirer. Udi de første giøres han til den største Konge, som har regieret udi Frankrige, og udi de sidste maa med alt det Onde om ham tilstaaes, at han var den anseeligste og forunderligste. Det samme kand siges om en anden Konge, som paa denne Tid regierede udi Sverrig, nemlig Carl 12. Han kand vel ikke regnes blant Sverriges nyttige Konger; Men alt hvad som udi Historier om ham anføres er saadant, som neppe tilforn er hørt, og som af Efterkommerne kand holdes for Fabel. Man har kun at læse hans Bedrifter, for at blive overbeviset herom. Jeg haver udi mine Sammenlignelser ingen fundet beqvemmere til at sammenparre med ham end Alexander Magnus. Jeg siger: ingen beqvemmere, saasom Carolus 12. er den eneste udi sin Efpece, og man kand sige, at han syntes at være dannet af andre Materier end Mennesker. Han kunde regnes for een af de største Helte, som Naturen har frembragt, hvis han vilde have erindret sig, at han var en Konge, eller i det ringeste erindret sig, at han var et Menneske. Rusland frembragte paa samme Tid en Regent, udi hvilken vare samlede alle de Qvaliteter, som udfodres af dem, som Himmelen betiener sig af til at i Værk sætte de største Ting. Thi han var en stor 133
Konge, en stor Lovgiver, en stor Philosophus; Saa at Rusland under ham fik en nye Skikkelse, som forandrede Europæ politiske Systema. Han lod sig ikke nøye med at giøre sine Undersaattere mægtige, men endogsaa fornuftige, ikke alleene at indprænte dem Tapperhed, men endogsaa Dyd. Han har ved sit vise Regiment, sine herlige Love og eget Exempel forskyldt saa meget Godt af Russerne, at, om de i Steden for

St.

St. Nicolaus udvalte ham til Landets Skyts-Engel, kunde saadant lettere begribes, saasom bedre Motif dertil kunde vises; thi, hvis han havde levet paa de Tider, da berømmelige Mænd formedelst een og anden Velgierning, som de havde beviset det Menneskelig Kiøn, bleve satte paa Gudernes Liste, kunde han have været forvisset om saadan Promotion. Hans Gemahlinde, som fuccederede ham udi Regieringen, var een af de berømmeligste Regentinder, som er at finde udi Kroniker. Hendes høye Forstand banede hende Vey til en af de største Throner, og foraarsagede, at hun regierede med en u-omskrænket Myndighed over en stor u-roelig fremmed Nation, som havde fiendt hende udi hendes ringe og foragtede Stand, ja at hun efter eget Hoved indrettede Succeſſionen, og diſponerede over Rusland som over en Conqvete. Hvad kand vel siges meere? Disse forunderlige Personer indfaldte ligesom paa een
134 Tid udi Europa. Aſien og Orienten var udi samme Alder ey mindre frugtbar paa berømmelige Mænd, ja saadanne, som heele Secula tilforn ikke have kundet bringe til Veye. Udi Indoſtan regierede Oran Zeb, hvilken deels ved List, deels ved Tapperhed banede sig Vei til Thronen, undertvang tvende Kongeriger, nemlig Viſapur og Golkonda, støbte Landet om udi en anden Form, og naaede en Alder, som fast ingen Regent har haft, uden at tabe noget af sædvanlige Activitet, hvilket man kunde tilskrive hans strænge Diæt og tarvelige Levemaade; thi, endskiønt han var den rigeste Konge paa Jorden, nød han intet uden Brød, Vand og Urter, og fortærede for sin egen Person ikke meere, end hvad han hemmeligen kunde fortiene ved egne Hænder. Udi Perſien lode sig kort derefter see trende forunderlige Mænd efter en anden. Den første var Merweis, en liden Skatskyldig Prinds, som ved List under-

under-minerede Persien. Den anden var Maghmud, som med en Haandfuld Aghvaner kuldkastede den Persiske Regiering og bragte det heele mægtige Rige under Fødder. Den 3die Thamas Kulikan eller Schack Nadir, en privat Person, som bragte Persien udi forrige Reputation, og som ved sin Tapperhed erhvervede sig saadan Anseelse, at han uden Modsigelse blev sat paa den Persiske Throne, og derefter blev en Skræk saa vel for Tyrkiet som for den store Mogols
Rige, hvilket han bragte under Fødder. Denne for- 135
underlige Mand, efterat han ikke alleene havde hævnet Persiens Foragt, men sat Nationens Ære paa den høyeste Spidse, blev siden myrdet udi en Opstand. Hans Banemænd foregive, at det skeede formedelst det Tyrannie, hvortil han omsider forfaldt; hvis saa er, maa samme Tyrannie have været meget stort, efterdi det kom Persianerne til at forglemme de forhen beviiste Velgierninger. Det synes, at Naturen kunde have udtømmet sig ved at frembringe paa een Tid saa mange store og forunderlige Regentere, og at derpaa vilde have fulgt en langvarig Maverhed; Men, naar man betragter Preussens og Brandenborgs nyelige Tilvæxt, seer man, at den er endnu udi fuld Arbeyde. Brandenborg var udi forrige Seculo ey af større Vigtighed end de andre Chur-Fyrstendømmer udi Tydskland. Udi Friderici Wilhelmi Tid begyndte det at reyse Hovedet i Veyret. Men under den nu regierende Konge er det kommet til saadan Væxt, og giør saadanne Figurer, at ikke alleene Tydskland, men endogsaa heele Europa spiiler Øynene derved. Alle tilstaae, at saadan Tilvæxt maa tilskrives samme Konges store Qvaliteter. De herlige Seyervindinger, som han har erholdet over de stridbareste Nationer, have erhvervet ham Navn af en stor Felt-Herre. De Midler, han haver til at underholde

Lin. 12 f. n. den, l. e. Tiden.

holde talrige Krigshære, vise, at han er en stor Huus-
136 holder og Financier; Hans Anstalter og Forord-
ninger, som med Forundring omtales, give tilkiende, at
han er en stor Stats-Mand. De Forandringer, han
har giort udi Jurisdiction, have til Veye bragt ham
Navn af en stor Lovgiver; den Faveur, han viser mod
studerende Personer, foraarsager, at han ansees som
vore Tiders Mæcenas og Lærdoms Befodrer. De
Skrifter, som han selv har udarbeydet, vise, at han
ikke alleene selv er lærd, men endogsaa, at ham Sted
maa gives blandt de beste og sindrigste Autores. Hans
Sentimens udi Morale tilkiendegiver, at han har
sat alle Præjudicia til Side, og hans Tolerance
udi Religionen, som af nogle censureres, ansees
af andre som en Zirath udi hans Levnet. Jeg forbliver 2c.

---

137
# Epistola DXXXIV.

Til **

Jeg var for kort Tid siden udi et Selskab, hvorudi jeg blev adspurgt om adskillige Vedtægter, som ere udi Brug, men hvis Oprindelse de fleeste er ubekiendt. Nogle af disse Spørsmaal bleve af mig besvarede. Jeg visede Oprindelsen til den Skik, at klemte 3 gange med Klokkerne efter Ringen, nemlig, at den reyser sig af et almindeligt Paabud, som blev giort, da den seyerrige Tyrkiske Keyser Mahomed 2. truede Christendommen med Undergang; thi da blev anordnet, at man ved saadan Klokke-Lyd skulde bede om Guds Bistand at hemme Tyrkens Magt. Denne Skik holdes

endnu ved lige, skiønt faa Mennesker vide hvorfore, og
ingen derfore beder meer. Et andet Spørsmaal, hvi
man ringer ved Liigfærd, visede jeg at flyde af en
gammel Overtroe, som bestod derudi, at Fanden kunde
bortdrives ved Klokke=Lyd, og at man derfor ringede,
naar de Syge laae udi yderste Aande=Dræt. Da Folk
omsider kom udi bedre Oplysning, ophævedes den Skik
vel ikke gandske, men den blev forvandlet til den nu
brugelige Sædvane at ringe, naar Liget bliver bragt til
Jorden, hvilken ogsaa Tid efter anden meer og meer
kommer af Brug, saa at man hører ikke saadan Ringen,
uden naar en gammel Spidsborger eller Matrone bliver
begraven. Jeg siger: saadan Ringen, som skeer ved
Stadens store Klokker; thi hvad de saa kaldne Sang= 138
Klokker angaaer, hvor Psalmer spilles, da holdes de
alleene for Zirath, og findes ikke uden udi faa af de
største Stæder, hvor de bruges ved alle slags Høytide=
ligheder. Der blev ogsaa spurt, hvoraf den Skik
reyser [sig], at man St. Hanses Aften antænder Fyrværker,
som paa visse Steder endnu varer den heele Nat. Jeg
meenede da, at, saasom Festen falder ind paa den
glædeligste og behageligste Tid af Aaret, da Nætterne
ere korteste, saadant da som Glædes Tegn kunde an=
sees. Men jeg har siden ved nøyere Efterforskning
fundet, at denne Skik grunder sig paa en Overtroe.
De gamle Romere øvede til Erindring af Stadens
Stiftelse adskillige Ceremonier. Man optændte om
Aftenen Ild udi Høe og Halm, hvor igiennem man
sprang, og bildte man sig ind derved at forsone de
Synder, som man havde bedrevet. Denne Skik fort=
plantedes siden blandt de Christne, sær ved nye Maaner
og St. Hanses Aften. Adskillige Kirke=Moder have
søgt at afskaffe slige Ceremonier. De have ogsaa
udvirket, at den Overtroe, som derved var, blev hævet;
Men

Men denne St. Hanses Ild sees endnu paa adskillige Steder, saa at det, som tilforn skeede af Overtroe, nu alleene øves for Tids-Fordriv, og Almuen ingen anden
139 Tanke har derved, saasom den ikke veed Oprindelsen til saadan Skik, og hvortil den i gamle Dage sigtede. Jeg forbliver 2c.

---

140

# Epistola DXXXV.

Til **

Jeg haver udi min Kirke-Historie og udi [andre] mine Skrifter viset, at det er vanskeligt at sige, naar Trældoms Stand blant Christne er bleven ophævet, item ved hvad Leylighed saadant er skeet. Man seer, at Trældom udi nogle 100de Aar fra Christendommens Begyndelse har været udi fuld Brug, og at derfore de gamle Kirke-Fædre, ja Apostlerne selv ikke have holdet for, at den har været stridig mod Religionens Hoved-Artikle, efterdi de formaner til et mild Herredom over Slaver. Man seer videre, at den Skik længe blandt Christne har været i Brug at selge sig selv til Trældom, og at den i høy Grad har været øvet udi den 7de, 8de og 9de Alder, hvorpaa Phillippus Dattius i et Skrift, de venditione liberorum, anfører adskillige Exempler. Acten, hvorved saadant skeede, kaldtes Obnoxiatio, som sees af Marculphi formulis, hvorudi saaledes Formularen anføres: ideo ſtatum ingenuitatis meæ vobis viſus ſum obnoxiaſſe, ita ut ab hoc die de veſtro ſervitio penitus non diſcedam. Det er: derfor

derfor har jeg opofret eder min Frihed, saaledes at jeg stedse skal forblive under eders Herredom. Det var ikke alleene private Folk, men Kirkerne selv, som havde deres Slaver, og viser bemeldte Autor Exempler paa, at saadanne Slaver bleve byttede mod Heste. Indvielsen til Trældom skeede paa adskillige Maader, blant andre iu ved at legge et Klokke=Reeb om dens Hals, som til Slaverie blev antagen. Aimonius vidner, at en ung adelig Jomfrue ved Navn Adelais blev bragt til St. Benedicti Grav for at cureres fra en Svaghed med de Vilkor, at, hvis Helgenen ey helbredede hende, skulde hun bringes til sine Forældre igien, men, hvis hun blev helbredet, skulde hun forblive Helgenens, det er det samme som Munkenes, Slavinde. Og saasom det sidste skeede, forblev hun udi Trældom, hvorudi efter Aimonii Sigelse hun endnu er Munkene til Tieneste. Man seer heraf, at Munkene have ud=copieret de gamle Hedenske Offer=Præste, hvilke under Guders og Gudinders Navne krænkede Matroner og Jomfruer, hvis Børn til Veder=lag maatte holdes for Himmelske Panter, og grunde sig herpaa Herculis, Romuli, Alexandri Magni og andre store Heltes Adkomst til deres Titler af halve Guder. Gid det alleene var udi den Post, hvorudi disse hellige Munke havde efterfuldt de Hedenske Præsters Vedtægter. Men man finder desværre mange andre Exempler herpaa; hvorudover Kloster=Historier ere ikke andet end forargelige Krøniker. Jeg forbliver rc.

---

Epi-

142

# Epistola DXXXVI.

## Til **

Blandt de Ting, som meest belees udi den underjordiske Journal, er dette, at de fleeste Europæiske Folk, endog de, som ere Frankriges Fiender, rette sig blindt efter visse Franske Moder og Vedtægter, sær udi Klæde-Dragt. Man kand fatte Aarsag til en almindelig Antagelse af visse ziirlige og beqvemme Klæde-Dragte, som af een eller anden Nation ere opfundne, men ingenlunde til alle. Man kand fatte, at den saa kaldne Uniforme eller Mondering, som udi Ludv. 14. Tid blev inventeret udi Frankrig, er bleven efterfulgt af andre Europæiske Krigs-Folk, efterdi saadan Liighed udi Krigs-Dragten medfører stor Ziirlighed og Beqvemhed. Men man fatter aldeles ikke den bestandige Lærvillighed i at efterabe alle Franske Klæde-Moder, end ogsaa dem, som vanhelde og ere ubeqvemme, ja dem, som vi i Begyndelsen selv vrage og belee, men dog omsider beqvemme os til at antage, alleene efterdi de ere Franske. Hvad som vel synes at giøre dette nogenledes begribeligt, er Franske Skræddderes og Kræmmeres egen Nytte, hvilke finde deres Regning ved Klæde-Dragtens Forandring, og derfor mage det saa, at Klæder maa kastes, førend de slides, og at de maa kaldes gamle, skiønt de ere nye og friske. Og, saasom andre Nationers Skræddere og Kræmmere see
143 deres Arbeyde og Næring derved befordrede, søge de ikke at mynstre slige Forandringer, men heller rose de samme og giøre sig en Ære af at kunde net ud-copiere, hvad de ofte selv udi Hiertet belee. Men derved løses ikke Knuden; thi det Spørsmaal at besvare staaer tilbage, nemlig: hvi andre Landes Skræddere ikke kand

ud-

udvirke det samme, hvi visse Engelske, Preussiske, Keyserlige ꝛc. Klæde-Moder blive stedse nationale, men de Franske alleene almindelige Europæiske Moder. De stumpede Preussiske Klæder, som under forrige Konge bleve paabudne, funde ingen Efterfølgere. De bleve stedse Preussiske, men vare blevne almindelige, hvis de havde været inventerede udi Frankrig. Det samme kand siges om adskillige andre Landes Klæde-Skikkelser, hvilke ingen videre Fremgang have havt, men stedse have været indskrænkede inden egne Grændser, thi de ere blevne mynstrede som vanheldende, umagelige og af en særdeles fordærved Smag. De Franske Skræddere derimod bekymre sig aldeles ikke om Dragtens Ziirlighed eller Beqvemhed, saasom de af Erfarenhed ere forvissede om, at, enten Knapperne sidde for eller bag, enten Klæderne ere for trange eller for vide, Skikkelsen dog vil synes baade ziirlig og beqvem, og at en almindelig Conformitet uden videre Examen vil erhverves. Det er i den Henseende, at de ikke tage i Betænkning at optage gamle Moder igien; thi man seer udi kort Tid Moderne at omvexles, og, efterat Klæderne nu have været vide, nu trange, nu lange, nu korte, ved Circulation at blive, som de vare for 20 Aar siden. Det var derfor, at en vis Person aldrig vilde forkaste nogen Klædning, men lagde den alleene til Side udi Haab, at den ved Forandring skulde blive nye og alamodisk igien. Nogle holde for, at det Indpas, som Frankrig herudi har erhvervet, reyser sig af samme Riges Storhed; thi det kand være rimeligt, at de mindre Stater ud-copiere de større, saa vel udi Sæder og Sprog, som udi Klædedragt. Men dette Beviis kand være godt nok i Henseende til Savoyen, Lothringen, Flandern og andre Frankrige paagrændsende mindre Stater, hvilke ligesom Bække følge Strømmen af en

stor

stor Flod, men ikke til andre Riger, saer Tydskland, som er baade større og rigere paa Folk og Stæder end Frankrige, og derforuden i Henseende til Keyserdømmet tilegner sig Fortrin for samme Rige. Man seer ikke, at de store almindelige Monarchier have haft saadan Virkning; Man finder ikke, at de Græske Stæder have ladet skiære deres Klæder efter Persiansk Mynster; Man seer ikke, at Athenen, Thebe, Corinthus, skiønt Macedonien underdanige Stæder, have efterabet Macedoniske Klæde-Moder, Sprog og Sæder. Her behøves derfor andre Beviisligheder til at løse denne Knude, og meener jeg den rimeligste at være efterfølgende. Den Jordens Part, som vi beboe, har siden det Ro-
145 merske Herredoms Undergang havt adskillige Skikkelser. Man har for nogle 100 Aar siden seet den at være nedgraven udi yderste Vankundighed og Barbarie, man har seet igien den tykke Vankundighed forsvunden, men forvandlet til Pedanterie, saa man ikke kand sige, hvilken Alder man meest har kundet beklage, enten den Tid, da man vidste slet intet, eller da man vidste alt for mange unyttige Ting, enten da man havde ingen, eller da man fik en fordervet Smag; thi Dovenhed blev forvandlet til Activitet, men som sigtede til intet; man disputerede baade om det, som man vidste, og man ikke vidste, og Europa var ligesaa frugtbar paa Pedantiske og Scholastiske, som den var ufrugtbar paa gode Skribentere. Kort for Lutheri Reformation begyndte Smagen at forbedres og Øyene meer at aabnes, saa at Europa udi Religion, udi Lærdom, Konster og Sæder fik en nye Skikkelse. Videnskabens Academier bleve da paa adskillige Steder stiftede; Europa vrimlede af Lærde Mænd; man beflittede sig paa Konsters og Haandverkers Forbedring, paa nye Inventioner og paa meere ziirlige Levemaader, saa at mange meenede,

at

Lin. 8 f. n. for, før.

at intet meere stod tilbage at forbedres. Men man kand i visse Maader sige, at Materialierne alleene vare fundne, hvoraf prægtige og ziirlige Bygninger kunde oprettes, og at graae Steen var forvandlet til Marmor, men som endnu ikke var sleben. Saadan var Europæ Tilstand, da Ludvig den Fiortende kom at sidde paa 146
Frankriges Throne. Under denne navnkundige Konge fik Frankrige en særdeles Skikkelse, saa at man fra hans Regierings Begyndelse kand sætte en nye Tids-Regning. Jeg vil ikke tale om den store Magt, som Riget ved hans seierrige Vaaben erhvervede, men om den Fremgang, som Lærdom og Videnskaber giorde ved hans Gavmildhed. Det var heller derved end ved de lykkelige Krige, som han førte, at han kunde tilegne sig Titel af den store Ludvig. Paa alt, hvad Menneskelige Hænder og Hoveder kunde forarbeyde og udfinde, blev da viiset Prøver. Det Franske Sprog erhvervede den Fuldkommenhed, som har giort det fast almindeligt for den heele Christen Europa. De prægtige Bygninger og Konststykker, som vi endnu see, viise, hvorvit Konsten derudi steeg. Man kunde vel tilforn ved Læsning erhverve Lærdom; men ved denne Alders Franske Bøger naaede man galant og polered Lærdom, saa at læge Folk og Fruentimmer, som tilforn lidt eller intet skyttede om Læsning, nu fordybede sig derudi. Man beflittede sig ikke mindre paa ziirlige Sæder og Levemaader, hvorved Selskaber og Omgiengelser bleve ikke mindre sømmelige og behagelige, og blev Kongens egen Person derudi tagen til Mynster. Smagen blev i Alting saa raffineret, saa at alle andre Nationer renoncerede paa deres egen, og søgte at conformere sig efter Fransk Smag udi Tale, Omgiengelse, Klæde-Dragt, 147
Mad og Drikke, saa at derfore andre Lande bleve opfyldte med Franske Hoffmestere, Gouvernanter, Sprog-Mestere

Mestere og Kokke. Man kand derfore ikke forundre sig over, at de fleeste fremmede Nationer paa samme Tid vragede deres egne gamle Sæder, deres egne Vare og Arbeide, og at de ingen Smag kunde finde udi en Ragout, uden den var tillavet af en Fransk Kok, eller udi en Klædning, uden den var skaaren og syed efter Fransk Mynster; ja der fattedes intet, uden at vore Matroner og Jomfruer ogsaa skulde vrage unge Karle og Friere blandt egne Landsmænd, og at de skulde forskrive dem fra Paris. Jeg kand ikke forbigaae her at anføre en artig Historie, som til Bestyrkelse af dette findes udi det navnkundige Skrift kaldet Memoires de Brandenbourg. Den Durchlautigste Forfatters egne Ord ere disse: Poeten Canitz Moder, efterat hun nøye havde udcopieret alle Franske Moder, da, for omsider at distingvere sig herudi blandt de andre Berlinske Damer, gav hun Commission til en Kiøbmand at forskrive sig fra Paris en ung, kiøn, veltrivende og artig Person til Ægtefælle, indbildende sig, at Frankrig derpaa havde ligesaa god Forraad som paa andre galante Vahrer udi Krambodene. Kiøbmanden, som ingen synderlig Erfarenhed havde udi den slags Handel, forrettede, hvad ham var betroet, det beste han kunde.
148 Hans Correspondenter udleedede ham en Person, som var 50 Aar gammel. Den samme kaldte sig Sieur de Brinbock og var af liden Helbred. Da han lod sig indfinde udi Berlin, blev Mad. de Canitz derover gandske forsagt; ikke desmindre, saasom hun selv havde ladet ham forskrive, og han var en virkelig indfød Parisier, giftede hun sig med ham. Det var en Lykke, siger Forfatteren, for Brandenborgerne, at dette Giftermaal faldt ud til Mad. Canitz Misfornøyelse. Hendes Exempel vilde ellers være efterfulgt af andre, vore kiønne Jomfruer og Matroner

vilde falde udi Franske Hænder, og de Berlinske Borgere
vilde, saasom fordum Romerne, være tvungne til at bort-
snappe Sabinerinder af deres Naboelande. Saa vidt den
Durchleutigste Forfatter, hvilken ellers taler prægtigen om
den herlige Tilstand, hvorudi Frankrige blev bragt i
denne Alder. Man maa tilstaae, at ingen Periodus
udi Historien er merkværdigere end denne, og at Frank-
rige da var det rette Sæde for Konster og Videnskaber,
ja man maa give Nationen den Ære, at den har
oplyset og poleret andre Europæiske Lande, og at
den udi et halvt Seculo har udvirket det, som synes
at kunde være nogle 100 Aars Arbeide; Man seer
heraf, hvad en Regent kand til veye bringe, og hvad
som kand udvirkes ved Opmuntringer og Belønninger,
helst hos et Folk, som er begavet med en Naturlig Ac-
tivitet. Alting gik for sig udi Galop, saa at det
synes ubegribeligt, at saa store Ting udi kort Tid 149
kunde udrettes, helst under en Konge, der havde haft en
maadelig Optugtelse, og som var opdragen udi Van-
kundighed; thi han var selv ligesaa u-lærd, som han var
en stor Befordrer af Lærdom. Han kunde selv ikke
regnes blant de stridbare Konger, og dog fik Landet
under ham Anseelse af en Krigs-Skole; han var selv
hengiven til Vellyst, og dog havde udi hans Tid Sømme-
lighed udi Sæder og Omgiengelse aldrig været meere i
agttagen. Kort at sige, han indpræntede Undersaatterne
de Dyder, som han selv ikke besad, og Tilbøyelighed
til det, hvortil han selv ikke var hengiven, saa at derfor
man kand undskylde dem, der tilskrive alt saadant en
umaadelig Ambition, og som holde for, at han efter
de gamle Romeres Exempler søgte ikke meere ved sine
Vaaben end ved andre glimrende Bedrifter at bane sig
Vey til et almindeligt Herredom, og at forbinde og
indtage omliggende Lande ved at bruge alle Seil og at
foreene

foreene Mars med Minerva. Virkningen var ogsaa denne, at, ligesaa meget som han i andre Lande var frygtet, saa meget var han ogsaa estimeret, og at hans Historie er opfyldt med ligesaa mange fremmede Lovsange som Satirer. Men hvorom alting er, og hvad som ellers kand have været Tønder til denne Konges Opførsel, saa seer man dog, at hans Navn bør være helligt udi Frankrig formedelst den Nytte, de have haft af hans Anstalter og Stiftelser, sær i Henseende
150 til den Gavmildhed, han har øvet mod fremmede Konstnere og Lærde Mænd. Forfængelighed har til Veiebragt store Ting, og Ærgierrighed, som man siger, har bygget de fleeste Hospitaler. Man priser Bygnings-Konsten uden at efterforske Motif til Stiftelsen. En Gave er en Gave, enten den gives med Venstre eller høyre Haand, og en Velgierning er en Velgierning, enten den skeer af Devotion eller af Forfængelighed. Eftersom nu Frankrig under denne Konge fik en saa glimrende Skikkelse, kand man ikke forundre sig over, at de fleeste Europæiske Folk strømmede did hen for at see, høre og lære, hvad som de ikke funde hos dem selv, item, at de søgte at udcopiere de Franske udi Sæder, Levemaade og Klædedragt. Men denne Frankriges blomstrende Tilstand varede ikke længe. Det synes, at Riget forældedes tillige med Regenten, og at ligesom Kongens Sinds og Legems Kræfter ved Aarene aftoge, saa formindskedes ogsaa Undersaatternes Hurtighed og Duelighed, item, at herudi var ligesaadan Naturlig Sympathie, som udi et hvert Menneskes Legem mellem Hoved og Lemmer, hvilke fødes, tilvoxe, blomstre, aftage og forvisne tillige. Mod Enden af Kongens Regiering saae man ingen store Felt-Herrer meere i Striden. For en Condé, Turenne, Luxembourg og andre berømmelige Krigs-Helte saae man ikke uden maadelige Anførere, saa at Villars var fast

den

den eeneste, som Frankrig da kunde bryste sig af, og 151
som man kunde sætte mod en Eugenio, en Marlborough og andre fiendtlige Generaler. Ingen Vaaben, som kunde nedblæse de sterkeste Fæstninger, fandtes da meere. I steden for saadane Stats Ministrer og Skatmestere som Louvois og Colbert saae man ikke uden en Feuqvier, en Chamillard, en Pont Chartrain, en Voisin og andre deslige. Rigets rare Sager ginge tilforn igiennem de skarpsindigste Mænds Hoveder; Mod Enden heedte det: qv'en ditez vous, Madame! Lærde Mænd og Konstnere begyndte ogsaa efterhaanden meer og meer at savnes. Kort at sige: Frugtbarhed blev forvandlet til en slags Misvext, saa at Frankrig syntes ikke meere at være Frankrig, da derimod Naboelande, som havde udcopieret Riget i dets blomstrende Tilstand, toge meere og meere til udi Krigs-Discipline, udi Videnskaber og Politesse. Frankrig kunde derfore ikke meere ansees som en almindelig Skole for andre Europæiske Folk, og Parisiske Reiser bleve ikke saa nødvendige, som de forhen havde været. Ligesaa let derfore, som det er at fatte, at andre Nationer udi Frankriges blomstrende Stand søgte at efterabe Franske Moder og at omstøbes udi Parisiske Forme, saa vanskeligt er det at begribe, hvi dermed endnu fremtures, da enhver kand sige om sit eget Land: hic Rhodus, hic salta. Men hvad som tilforn skeede udi nyttige Henseender, giøres nu af en 152
Vane. Saa at enhver ung Person, som nu omstunder reiser til Paris, kand ingen anden Aarsag give til Reisen uden en vedtagen Skik, og at det skeer for at følge sin Faders og Forfædres Exempel. Saaledes seer man nu omstunder vore unge Studentere at reise til Tydskland for at lære Theologie, da udi Dannemark det Theologiske Studium er i saadan Flor og bestandig

Lin. 9 rare, vigtigste.

standig accurat Drift, at man herfra kand forsyne andre Evangeliske Lande med Theologiske Professores; hvo, som boer ved en Flod, reiser ikke nogle 100 Miile for at hente Vand anden Steds. De Parisiske Tog, som endnu dagligen fortsættes, kand derfor ikke reise sig af andet end en ildegrundet Vane, og den Grille, at Skoe, Klæder og Peruqver ikke passe eller ziire Legemet, uden de ere giorte efter Franske Mynstre, nærmer sig til Hiernens Forrykkelse, helst saasom man seer, at de Parisiske Klæde-Moder ikke grunde sig paa Beqvemhed og Zirat, men at de forandres alleene for at forandres, og at gamle Moder, som ere forkastede, igien optages. Dog maa man give andre Folk, sær de Nordiske, Ret derudi, at de stedse holde stift over nogle faa Nationale gamle Sædvaner og Levemaader, som bestaaer udi Overflod af Mad og Drikke, og udi liden eller ingen Lemmernes Bevægelse. Herudi er den Franske Levemaade vel grundet, men den synes just derfor at vrages. Gid vi ville efterfølge dem
153 alleene udi rimelige Moder eller i det ringeste udi det ene med det andet! Legemets Bevægelse, som er en Vellyst for Franske, er en Pœnitentze for Nordiske Folk. Hine slide paa deres Fødder, for at erholde sunde Legemer, disse slide paa Lehnstoeler, hvorved Skiørbug og andre Svagheder tilveyebringes. Hine lade sig ofte nøie med een Ret, disse ikke uden med mange; thi, naar udi vor Norden Venner bydes paa et Smørrebrød, betyder det et Aftens Maaltid af en halv snees Retter, og hvad som her kaldes en Ret af Suppe, deraf giøres 3 Retter i Frankrige, hvor man frembringer først Bouillon, som er den første Ret, dernest Kiødet, som er den anden, og Bollerne, som er den tredie Ret, hvilke udi vor Norden og udi Tydskland kaldes tilsammen een Ret. Jeg kunde til Beviis anføre adskillige

andre

andre Ting for at bevise, at det er alleene udi vore egne daarlige Moder, hvorudi vi forelske os, og at det er alleene fremmede gode Vedtægter, som vi vrage. Jeg forbliver ꝛc.

---

# Epistola DXXXVII. 154

Til **

En reisende Person, som besøgte mig en Morgen paa min Gaard, sagde sig at have stor Tørst og Heede. Jeg tilbød ham da Thee, hvoraf han drak saa længe, indtil Tørsten var stilled. Han begierede derpaa et Glas Brændeviin, hvoraf han efter Landets Brug drak en temmelig stor Portion for at forsætte Vandet, og derved blev lige saa heed og tørstig, som han var tilforn, reisende bort udi samme Tilstand, som han var udi, da han kom. Dette gav mig Anledning til Philosophiske Betragtninger, og forekomme mig da adskillige Exempler paa menneskelige Gierninger af samme Natur, og som viiser, at en anseelig Deel af Menneskets Liv kand lignes ved Kegle-Spill, hvorudi man nedslaaer for at opsætte, og igien opsætter for at nedslaae, eller som Tobak-Smøgen, naar man suer Røg til sig, for at udblæse den strax igien. Hvorudover Menneskets fornemste Egenskab synes at være Bevægelighed uden kiendelig Fremgang, saa at Definitionen derpaa kand være denne, at det er et Væsen, som løber stedse til et Maal, og dog er lige langt derfra (movet, sed non promovet). Definitionen er ikke gandske ilde grundet; thi den kand bestyrkes ved adskillige Exempler

og

og daglig Erfarenhed. Man seer e. g. ældgamle Folk
udi Hobetal at samle paa Bibliotheker, at sætte Bøgerne
med Omhyggelighed udi net og ziirlig Orden, da de dog
155 have besluttet, eller ere forvissede om, at de igien skal
adspredes, og stykviis igien inden kort Tid selges, saa at
det kun er at samle det adspredte for igien at adsprede
det samlede. Hvilke Bevægelser giøres ikke ofte, naar
en Krig skal føres? Dertil giøres nogle Aars Tilberedelser:
Magasiner forsynes, Soldater hverves, Skatkammere
udtømmes, nogle 1000 Mennesker opoffres, og efter at
Krigen en Tid lang har været, bliver ofte Fred sluttet
med de Vilkaar, at Fanger og erobrede Fæstninger skal
tilbage gives, og alting blive udi den Stand, som det
var udi, førend Krigen begyndte. Naar jeg haver fuld-
endet de mange Krige, som jeg har foresadt mig at
føre, sagde fordum Kong Pyrrhus, vil jeg slaae mig
til Roelighed og gode Dage; hvortil Cineas svarede:
efterdi Krige ikke sigter til andet, og vi uden de samme
kand komme til det foresatte Maal, saa lader os strax
slaae os til Roelighed og gode Dage. Man kand ey
anderledes dømme om de lærde Forsamlinger, som be-
rammes for at disputere om stridige Meeninger udi
geistlige og verdslige Sager; Thi Udfaldet er stedse
dette, at enhver bringer med sig tilbage den samme Mee-
ning, som han førte med sig til Forsamlingen, og dog
berammes et nyt Møde igien, som endes paa samme
Maade. Betragter man Regierings-Former, saa finder
man mange efter adskillige Skikkelser og Omstøbninger
at være bragt i forrige Stand igien, at Enevolds Re-
giering er forvandlet til Aristocratie, Aristocratie
156 til Folke-Regiering, og Folke-Regiering til Enevolds Herre-
dom igien, saa at Skikkelsen ved Circulation er
bleven den samme, som den var, da man begyndte at
konstle derpaa, ikke anderledes end Viiseren paa et Uhre-
Verk,

Verk, hvilken, efterat den udi 12 Timer er omløben,
viiser paa samme Tal igien. Naar A staaer i fuld
Sveed af Arbeyde, og B imidlertid har siddet med Hæn-
derne i Lommen paa sin Lehnstoel, findes der, at begge
have forrettet ligemeget. Chrysophilus arbeyder stedse
paa at forøge sin Boe, at forbedre sin Tilstand, lægger
Dynge til Dynge, han bliver derved dog hverken rigere
eller fattigere, hverken mavere eller fædere, men den
samme, som han var, da han begyndte at samle paa
liggende Fæe; alleene at hans Leddiker, som han ikke
rører, blive fulde, og hans Punge hovne, saa at det
er ikke Huusholderen, men Huuset, som bliver rig. En
gierrig Forøder, en Catilina er af samme Beskaffenhed;
thi, saasom han samler alleene for at adsprede, og ud-
øser med den eene Haand, hvad han har taget med den
anden, er og bliver han med alle sine Bevægelser den
samme, som han var. Han kand lignes ved en Patient,
der indtager en Vomitif for at opkaste den igien, eller
med den, der ideligen, som Poeterne sige, øsede Vand
udi et Dørslag, saa at han ikke kunde giøre andet end
at løbe stedse fra og til Kilden. En god Ven rosede
engang for mig sine Mave-Draaber, hvilke satte hans
Mave til Rette, naar han havde overladet den. Jeg 157
svarede da, han skulde lade af at foræde sig, saa be-
høvede han ikke samme Draaber. Intet viiser oftere
Prøver herpaa end Forandring udi Klæde-Moder og
Smag. Naar en er forsyned med ti Klædninger eller
Hatte, kand han være forvisset om altid at have een,
som er paa Moden; Thi Modernes Forandring bestaaer
i at giøre Nyt til gammelt og gammelt igien til Nyt.
Og, hvad Smagen angaaer, da har Blacmore viiset,
hvor ofte den Engelske Smag udi Skrifter i een Alder
har været forandret. Naar man dette betragter, sees
der, at mange Mennesker foretage sig at giøre Knuder,
som

som de løse for at giøre de samme Knuder paa nye igien, saa at de synes at bevæge sig og dog staae stille. Den gamle Græske Philosophus Zeno Eleates holdt for, at intet udi Naturen bevægede sig, og at Bevægelsen var kun tilsyne, men ikke virkelig. De Argumenter, som han bruger, ere Subtile, men Sophistiske. Dette, som jeg har anført, kunde tiene i hans Kram, men alleene i Henseende til visse Mennesker, hvilke synes at gaae og dog staae stille. Jeg forbliver 2c.

158

# Epistola DXXXVIII.

Til **

Den Berømmelse, som jeg udi min = Epistel har tillagt en vis Herre, har opvakt hos adskillige stor Curiositet at vide, hvo Manden var. Saa længe som den gode Herre levede, har jeg saadant ingen villet tilkiendegive, saasom den Roes, man giver levende Personer, gemeenligen ansees som Hyklerie for at vinde Herre-Gunst. Nu derimod vil jeg forklare dette tydeligere og sige, at Manden døde udi en høy Alder, nemlig Anno = = udi sit = Aar. Man kand applicere paa ham det, som lægges et Menneske meest til Berømmelse, nemlig dette: at han heller virkeligen var end syntes at være en stor Minister (Maluit esse qvam videri); thi saasom han var taus og betænksom i Alting, kunde han ikke falde dem saa meget i Øjene, som alleene see Skallen, og ikke leede efter Kiærnen. Og saasom ikke Leilighed gaves at lade sig see paa den Skueplads, hvor hans Duelighed kunde

frem=

fremskinne, saa vare hans store Qvaliteter ligesom af en Skye og Taage bedækkede. Af de Straaler, som igiennem Skyen frembrøde, kunde man dog see Prøver paa Redelighed, Stats Kundskab, Bestandighed, en ugemeen Skiønsomhed og andre Egenskaber, hvorved andre have erhvervet et stort Navn udi Historien. Hvis han havde været i samme Omstændigheder som en Ximenes, som en Oxenstierne, som Fleury, havde hans Navn 159
kundet blive saa stort som deres. Evnen var den samme, men Leiligheden ikke den samme; thi en Pilots Capacitet viises ikke uden i Storm og Uveir. Og hvad andre saa kaldne store Genier angaaer, som ved mange glimrende Bedrifter have giort sig anseelige, da, hvis han havde kundet, havde han dog ikke villet træde i deres Fodspor; thi hans Skiønsomhed og dybe Indsigt udi Sagerne tillod ham ikke paa eengang at tænke meer end paa een Ting, for ikke efter deres Exempel at giøre, hvad som igien maatte omgiøres, og at bygge, hvad som igien skulde nedrives; thi, jo meere man er begavet med den Qvalitet af Skiønsomhed, jo langsommere gaaer man til Verks, og jo dybere man indseer en Ting, jo fleere Knuder finder man derudi. Endskiønt han selv kunde give de beste Raad, hørede han dog stedse andres Betænkende, hvorudover hans Decisioner kunde ansees som Axiomata. Han var ikke mindre elsked end frygtet, og derved viisede, at han besad tvende gemeenligen insociable Qvaliteter. Udi hans Oeconomie var Zirlighed uden Overflod, han var udi sit Huus en myndig Huusbonde, men derhos en retskaffen Fader; faa af hans Gierninger fortrøde ham, saasom han fast intet besluttede eller foretog sig, som kunde foraarsage ham Fortrydelse. Han var udi alle Omstændigheder uforanderlig og stedse den samme, saa at Modgang og Medgang udi hans Sind ingen Ebbe eller 160

Flod

Flod kunde foraarsage. Han havde stedse Retfærdighed for Øjne, og tilskrev det gode, han giorde, alleene en Pligt og Skyldighed; Hvorudover, da en viis Mand, som han havde udredet af en Labyrinth, takkede ham derfor, svarede han: tak ikke mig, men tak alleene eders retfærdige Sag. Saaledes var denne Mand danned, der døde og blev begraven uden Sang og Klang og uden at sætte vore Poeter og Panegyrister udi Arbeide, da man dog seer ved enhver gemeen Borgers Død Lovsange udi Hobetal at nedregne. Det er troeligt, at hvis den salig Herre kunde oplives igien, han vilde være gandske fornøjet med saadan Taushed, thi, saasom han selv ikke hyklede, vilde han ey heller være hykled af andre. Det er ikke saadanne Ting, som kommer Blodet til at løbe udi de poetiske Aarer. De Folk saae ikke uden paa de Steder, hvor de kand vente en rig Høst. Men saasom de intet tabte ved hans Død, saa tabte han ey heller noget ved deres Taushed. De tabte intet, efterdi han ikke belønnede hykkelske Poëter, og han ligesaa lidet, efterdi han ikke trængede til deres Lovsange. Jeg forbliver 2c.

---

361

# Epistola DXXXIX.

## Til **

Min Herre forundrer sig over, at vor Danske Skue-Plads har saa længe kundet holde Stand. Hans Spaadom har været, at naar de beste Stykker vare spillede, det snart vilde faae Ende. Jeg har selv været af samme Tanker; thi jeg har dømt om til-

tilkommende Tid af den forbigangne, da det gamle Theatrum formedelst Mangel paa gode Stykker maatte ophøre. Men, saasom nu omstunder Tilskuernes Smag er saadan, at der spørges ikke meere, om et Skue-Spil er vel eller ilde udarbeidet, men om det endes med Sang og Dantz, og derfore alle Stykker ere lige gode, saa er jeg nu af andre Tanker; thi man har i saa Maade Stykker nok at gaae Ball udi. Thi enhver Skribent kand nu agere Comœdie-Skriver, og ingen frygter at see sit Arbeide spildt, i hvor mavert, elendigt og ilde sammenhængende det end er, naar han tager den Præcaution, at det endes med Sang og Dantz, hvilket man seer at vor Alders Autores nøye i agttage. Man seer heraf, at en fordervd Smag ogsaa har sin Nytte i Verden, og at det, som jeg derom skiemteviis har skrevet udi mine Moralske Tanker, er ikke gandske ugrundet. Jeg forbliver ꝛc.

# Anmærkninger

til

# L. Holbergs Epistler.

Tomus 5.

## Epistel 447.

S. 1, Lin. 6. Holbergs tredie latinske Epistel udkom 1743 i andet Bind af hans Opuscula Latina; i den førte han Skildringen af sit Livs Historie ned til 1742.

S. 2, Lin. 7. Allerede i Fortalen til Fire Skiemtedigte (1724) omtaler Holberg, at hans „egen Profit er saa ringe, at den ikke svarer til den tiende Deel af Arbeydet", Mindre poetiske Skrifter, Kbh. 1866, S. 115. Ligeledes fortæller han i Fortalen til Heltindehistorier, S. XIX (Rodes Udg.), at Profiten ved hans Skrifter „er nær ikke saa stor, som nogle indbilde sig", „de ringe Midler, jeg haver samlet, ere heller Frugterne af mange Aars eenlige Stand, et tarveligt Levnet og Afskye for all Vellyst". I Fortalen til Moralske Fabler siger Holberg 1751: „at jeg en tidlang ikke haver skrevet Bøger for at vinde noget derved, derom kand de vidne, som vide mine Oplage, og som have seet hvor mange Exemplarier deraf henligge usaalte, saa at Regningen bliver langt anderledes end som visse Folk indbilde sig, og at de vildfare, som holde for, at ved hvert Skrift nedregne Penge, da jeg dog ved mine sidste Skrifter neppe haver kunnet stoppe paa mine giorte Bekostninger, endskiønt de med samme Fliid ere udarbeydede, som de forrige. Aarsagen dertil er den uhørlige Mængde af Danske Skrifter, som nu omstunder komme for Lyset, item dette, at Almuen læser fast med lige Behag alt hvad som er paa Prent, og at de saa kaldne fornemme Folk finde ingen Smag uden i Franske Skrifter". — Ved Auctionen over Holbergs Bo solgtes den 7. October 1754 følgende Exemplarer af Skrifter af ham:

310 Jødiske Historier.
125 Epistler, alle 4 Tomer.
417 Epistler, de 2 sidste Tomer allene.
319 Danmarks og Norges Riges Staat, anden Edition.
1 dito paa Skrivpapir.

89 Heltinde-Historier.
33 Opuscula, 1 og 2 Tome.
278 do. 2 Tome allene.
27 Epigrammata.
150 Samtaler mellem 2de Kiøbmænd.
1 Moralske Fabler.
1 Conjectures sur les causes de la grandeur des Romains.
2 Klims Reise paa Latin.
1 Bergens Beskrivelse.
3 Historia universalis.
16 Compendium geographicum.
5 Herodiani Historie.
1 Lettre du Baron d'Holberg.

H. de Hofman, Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve, I, Kbh. 1755, S. 239 Anm.

S. 2, Lin. 9. Det første Skrift, af Hans Jacobsen Hvalsøe, har Titlen: „De Vedendis aandelige Kiæde af 41 Led, eller Christendommens Articler sammensanket". Denne Bønnebog udkom første Gang i Kjøbenhavn 1700; i Bibliotheca Danica, I, S. 310, nævnes 9 Udgaver indtil 1748. Müllers Postil har Titlen: „Evangeliske Hierte-Speyl, som forestiller en Forklaring over alle Søndagenes og Festernes Evangelier". Den blev oversat paa Dansk af Hans Winsløw, Oversættelsen udkom første Gang i Kjøbenhavn 1700, 1740 udkom det 12. Oplag (Biblioth. Dan., I, S. 516.). Heinrich Müller, f. 1631 i Lübeck, døde 1675 som Professor i Theologi i Rostock; han var en flittig Forfatter, man satte megen Pris paa hans opbyggelige Skrifter.

S. 3, Lin. 1. I den tredie latinske Epistel fortæller Holberg, at hvad han fik tilovers fra det, som han anvendte paa at forbedre sit Jordegods, „agter jeg at anvende til Publici Nytte". Trende Epistler til ***, S. 224 (Levins Udg.). I Epistel 177 i andet Bind, S. 324, fortæller han, at han i Aaret 1735 gjorde sit første Testament, og at han 10 Aar efter oprettede et andet, som han heller ikke var fornøiet med; 1746 besluttede han at gjøre en Donation af sine Midler til det Ridderlige Academi i Sorø. I Friherre-Patentet af 6. Marts 1747 oprettedes Friherskabet Holberg saaledes, at det efter Stifterens Død skulde tilfalde Academiet. Ved en Codicil af 28. December 1753, confirmeret 1. Marts 1754, bestemte Holberg 16,000 Rdl. til Brude-Udstyr for en fornemme og skikkelig Jomfru.

S. 3, Lin. 4. „adskillige saadanne Stiftelser skeede", nemlig det Kjøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere, stiftet 1742, og det Kongelige Selskab til den Danske Histories og det Danske Sprogs Forbedring, stiftet 1745.

—, Lin. 7 f. n. Calcaria sponte currenti addere, ɔ: at spore den, som af egen Drift iler fremad. Citatet er taget fra Plinius's Breve, Ep. I, 8, 1.

S. 4, Lin. 16. Holberg udtaler sig udførligere om sin Donation i Epistel 446 i fjerde Bind.

S. 6, Lin. 1. „jeg er af en god Familie" kan betyde i Almindelighed: af en anset og agtet Familie, af en Slægt, som tæller Personer, der have beklædt høiere Tillidsposter; men der kan ogsaa specielt i Ordet „god" ligge en Henthydning til hans Faders Stilling som Oberst, der gav ham Rang med Adelen. Det kan erindres, at Holberg i et Skjøde, ved hvilket han 1701 solgte noget Jordegods, af sin Morbroder og Formynder, Peder Lem, kaldes: „velbyrdige Ludvig Holberg", og at han blev indskrevet paa Universitets-Matriklen med Benævnelsen »nobilis«. Sml. L. Daae i Norsk histor. Tidsskr., II, S. 274, Anm. 1.

S. 7, Lin. 10. „de mange Cassers Fundation"; i Aarene 1747—50 stiftedes flere Kasser, dels Enke-Kasser, dels Begravelses-, Pensions- og Lig-Kasser; 14 saadanne ere nævnede i Fortegnelsen over Hielmstiernes Bogsamling, II, S. 699—700. I Epistel 278 i tredie Bind har Holberg allerede fremhævet, hvorledes de mange Enkekasser, som oprettedes, vare til Skade for Pengeomsætningen.

S. 8, Lin. 12. „jeg maa overdrage det (ɔ: Qvæstura) til andre". I April 1751 førtes der Forhandlinger om, hvem der skulde overtage Qvæsturen efter Holberg, som det vil ses af følgende Andragende fra ham til »Magnifico Perillustri, Nobilissimo et Amplissimo Senatui Academico«, for hvem det blev fremlagt den 21. April 1751 forsynet med Paategning af de Herrer Consistoriales (Originalen bevares i den Kallske Haandskriftsamling i det store kongl. Bibliothek, Fol., Nr. 152, b):

Magnifice Rector Hoistærede
Herrer Consistoriales

Saasom ieg snart maa reise til mit gods, og ieg agter at levere for min bortreise alle sager Qvæsturam angaaende til min successor, saa ombedes tienstligen de gode Herrer at de strax ville udnævne en Qvæstor i mit sted. Jeg haver talet herom med Hr General Auditeur

Stampe som findes ikke uvillig dertil og som haver capacitet baade udi regnskabssager og Jurisdiction som hertil behøves: Jeg haver ogsaa foredraget Patronen det same, og har fundet hans approbation. Jeg takker ellers de gode Herrer kiærligen for deres mig hidindtil beviiste affistance og affection. forblivende stedse

Deres
forbundne tiener
L Holberg

[P. S.] At hr General Auditeur Stampe endnu en kort tid haver med secretariatets forvaltning at bestille kand ingen hinder her udi giøre for en habil Mand, helst saasom endeel af de sager som befattes under Qvæstura tilforn af Secretario blev forretted

Jeg samtykker gierne, at Hr. General-Auditeur Stampe bliver Qvæstor, da Hr. Baronen ey længer vil continuere, og takker Hr. Baronen skyldigst for den ved samme Betiening beviiste Fliid og Omhyggelighed for Universitetets Beste. Det var ellers meget ønskeligt, og kand ved denne Leylighed best skee, at Consistorio meddeeles en Fortegnelse paa de Documenter og Ting, som ere i Qvæstoris Forvaring, og enten egentlig angaae Qvæsturam eller Skovene, hvilken Fortegnelse jeg derfor ydmygst vil have udbedet. Capitalernes Revision skeer dog vel inden Hr. Baronen reyser.

Khavn d. 10 Apr. 1751.

P. Holmius.

Hr. Baron Holberg og Hr. Sl. Etats Raad Bartholin have haft Kongl: Bestallinger paa Rentemester-Embedet, skiønt Fundatzens 84 art. intet derom melder. Om der er anden Kongl. ordre for erindrer jeg ey i denne Hast. Man kan, naar herom i Consistorio concluderes, deliberere hvad i dene henseende er at observere.

Med lige taksigelse for Hr. Baronens Academiet ved Qvæsturæ vindskibelige Administration beviste tieneste ønsker ieg gierne, at Hr General Auditeur og Professor Stampe vilde paatage sig Qvæsturam, naar Hr Baronen ey længere vil beholde det.

Khavn, d. 10 Apr. 1751.

P; B Goisce P Kofod-Ancher
B J Buchwald. C. Lodberg Friis.
P Horrebow J F Ramus J. P. Anchersen
J C Kall B Møllmann C F Munthe

Det er vist, at Hr Baron Holberg har talt med mig om at paatage mig Qvæsturam, men jeg maa tilstaae, at omendskiøndt jeg for at viise min egard for Hr Baronens proposition, lovede at tage det i betænkning, saa var det dog den tiid ikke mine tanker at befatte mig dermed; ligesom jeg og meener, at jeg i henseende til mine mange andre forretninger ey var at fortænke udi, at jeg undskyldte mig derfor. Ikke destomindre, da jeg fornemmer, at Hr Baronen endnu vedbliver at votere paa mig, og mine Hrr Collegæ dermed ere eens, saa for at viise al muelig condescence og hvor høyt jeg agter den fortroelighed, de viise sig at have til mig, declarerer jeg hermed, at dersom ingen af mine Hrr Collegis, consentientibus coeteris, kan persvaderes til at paatage sig det, hvilket jeg helst ynsker, saa vil jeg ad interim paatage mig det paa følgende condiditioner — 1) at Consistorium lover at befrie mig derfra ved at vælge en anden, naar jeg det forlanger. 2) det eene 100 rdd., som fundatzens 86 Art: tillægger Qvæstori, men for tiiden med Hr Baron Holbergs consens deeles mellem de tvende Colleg: Hr: Prof: Horrebov og Mundthe, tillader jeg, saavidt mig vedkommer, at de fremdeeles maae beholde, men paa det vilkaar, at saasnart nogen af dem avancerer til anden løn, disse 100 Rdd da, uden videre foresporsel, kommer til Qvæstorem igien. 3) Som jeg saaledes forretter Qvæsturam, uden at nyde det minste derfor, uden hvad jeg giver min fuldmægtig, saa vil jeg ey heller have udgifft derved: aldtsaa, som jeg agter paa Qvæsturatets vegne, at tage folio i Banquen, som og, om det skullde være fornøden, at lade giøre et nyt Skab eller Kiste til at forvare pænge, Papirer, Obligat: etc udi, saa paastaaer jeg, at de derpaa gaaende omkostninger maae tages af fisco Universitatis. 4) at det maa skee Consentiente Patrono, hvortil jeg skal melde Aarsagen i Consistorio. Skullde man drage i betænkning at accordere mig nogen af disse conditioner, særdeeles den første, saa declarerer jeg, at jeg før søger Kongl. dispensation, end jeg lader mig det paabyrde.

For resten takker jeg Hr Baron Holberg for hans hidindtil viiste vigilance for Universitetets tarv, og vilde ynske, i fald jeg skullde have den ære, at succedere ham, jeg da og derudi kunde imitere ham.

H Stampe

Sagen havde allerede været under Forhandling en Maaned tidligere. Da skrev Holberg paa et Circulære af 15. Marts 1751 Følgende (Indbundne Circulairer i Universitets-Arkivet):

„Hvad Qvæstura angaaer, da bliver jeg ved mit forsætt; at det ikke skeer af overilelse, men af velberaad hu, sees af mine trykte skrifter hvorudi ieg giver tilkiende, at alderdom og svaghed paa minder at nedlægge det. Mange have holdet for, at ieg udi den tilstand har holdet længer ud end ieg burte og Consistorium er ikke tient med en gammel Krøbling. Ellers takker ieg de gode Herrer for deres hidindtil beviiste affection og assistence. Jeg bliver dog ved, indtil Universitetets og Bibliothekets Regnskaber in Junio blive aflagde. Min meening er ellers ikke, at qvæstura skulde ambulere vexelviis mellem Rectores. Det er nu omstunder af al for stor betydelighed dertil. Hvorudover hvis plurima skulde falde derpaa, lader ieg solenniter protestere derimod, saasom ieg ikke vill være deelagtig udi den uheld, som jeg forudseer deraf vil flyde."

Forøvrig gik det ikke ganske roligt af, da Holberg fratraadte Qvæstor-Embedet. Der faldt skarpe Ord fra Holberg og fra Peder Holm, som det Aar var Rector.

S. 9, Lin. 11. Om Holbergs Fortjenester af den danske Skueplads, da man under Frederik den Femte atter begyndte at opføre danske Comoedier, har Overskou udførlig talt i Den danske Skueplads, II, S. 27 ff. Det nye Selskab begyndte Forestillingerne den 14. April 1747 med Den politiske Kandestøber. — De „adskillige Franske Personer etc." vare René Montaigu, Pilloy og Coffre.

S. 10, Lin. 12 f. n. Den første tydske Oversættelse af Holbergs Moralske Tanker udkom 1744 med Titel: Ludvig Holbergs Moralische Abhandlungen; Forlæggeren — og tildels Oversætteren (se Adresse-Avisen, 1761, Nr. 91) — var Boghandler Christian Gottlob Mengel i Kjøbenhavn. Allerede før den udkom, var Reichards Oversættelse bleven bebudet, og der opstod derfor en Strid mellem hans Forlægger Otto Christoph Wentzel og Mengel, som forligtes af en Bogcommission i Leipzig paa den Maade, at Wentzel først skulde sætte sit Oplag i Handelen ved Nytaarsmessen 1745. Reichards Oversættelse har Titlen: Ludvig Holbergs Moralische Gedancken. Titelbladet har Aarstallet 1744, men Oversætterens Fortale er dateret Altona 1 Mai 1745 — i Götting. gel. Anzeigen 1745, S. 768, oplystes, at Striden mellem Forlæggerne var Aarsag til denne Uoverensstemmelse. De tydske literaire Tidsskrifter udtale sig ikke videre strengt om Mengels Oversættelse.

Parthenay's franske Oversættelse af Moralske Tanker udkom

i Kjøbenhavn 1749. 1753 stilledes Restoplaget i Handelen med nyt Titelblad, med »Londres« angivet som Trykkested.

S. 11, Lin. 17. Holbergs Comedier bleve oversatte paa Fransk af Gotthard Fursman, men kun første Bind, indeholdende 5 Comedier, udkom 1741 med en Fortale af Holberg. Fursman ansøgte 1746 om kongeligt Privilegium paa at oversætte de Comedier, „som efterdags maatte vorde trykte eller forlanges at trykkes, enten af fremmede Sprog i Dansk, eller af Dansk i Fransk", og bad i den Anledning Holberg om en Attest, som han gav saaledes lydende:

„De Oversættelser, som M. G. Fursman haver giort af mine Skuespil og adskillige andre saavel moralske som historiske Skrifter, have været saadanne, at jeg kan ikke andet, end give Vidnesbyrd om hans Dexterité og store Arbeidsomhed; han skriver ziirligen udi begge Sprog, og kan til Publici Fornøielse præstere hvad han lover."

I December 1746 indgav Fursman en nærmere Forklaring til sin Ansøgning; Holberg skrev da følgende Votum:

„Jeg ønskede gierne, at Supplicanten herudi kunde favoriseres, men det kand ikke skee uden særdeles Limitation, thi Enhver har Frihed til at oversætte, og Kjøberen har Frihed til at kjøbe den beste Production af hvem den er gjort. Hvad mine originale Comoedier angaaer, da haver Seign. Hofner oplagt dem alle og kan hans Oplag ikke præjudiceres ved at lade eftertrykke dem, hverken en gros eller en detail. Det er uvist, om her nogen Tid bliver franske Comoedier, men hvis saadant skulde skee, kunde Fursman vell uden Nogens Præjudice tillades at trykke de Gamle stykviis, for at selge dem de Dage, naar samme Comoedier forestilles. Iligemaade kunde undes ham Privilegium paa de forhen af Fransken oversatte Comoedier nemlig af Sal. Justitiario Seckman, Just. Raad Falsen og Andre, hvorpaa ingen haver Prætensioner og hvorved ingen Præjudice skeer." (Afskrift hos Epistlernes Udgiver.)

1750 solgtes ved Auction, foruden en Del Exemplarer af det udkomne første Bind af Fursmans Oversættelse, Manuskriptet til de øvrige 5 Tomer samt en fransk Oversættelse i Manuskript til Heltehistorierne i 2 Tomer, „alle med en god Haand renskrevne". Kjøbenhavns Posttidende 1750, Nr. 26.

S. 11, Lin. 15 f. n. „jeg haver forhen talet udi nogle af mine Danske Epistler", f. Ex. i Epistel 368 i fjerde Bind.

S. 11, Lin. 10 f. n. I Epistel 182 i andet Bind har Holberg omtalt sin Oversættelse af Herodian og Journalistens Kritik af Detharbings Oversættelse, sml. Anm.

S. 12, Lin. 13 f. n. De 4 første Tomer af Holbergs Epistler indeholde kun 445 Breve; det sidste Brev i fjerde Tome er feilagtig betegnet som Nr. 446 istedetfor Nr. 445.

—, Lin. 12 f. n. Den tydske Oversættelse af Peder Paars, af Johan Adolph Scheibe, udkom i Leipz. 1750 paa Forlag af Franz Christian Mumme, Boghandler i Kjøbenhavn, se: Chr. Bruun, Ludvig Holbergs Peder Paars, Kbh. 1862, S. 33—34.

—, Lin. 8 f. n. »Hudibras« er Titlen paa et i den engelske Literatur berømt satirisk Digt af Samuel Butler, som udkom 1663—78.

S. 13, Lin. 5. „Jeg har tilforn i mine Latinske Epistler viiset de adskillige Critiquer", se Trende Epistler til ***, S. 94 ff. (Levins Udg.)

—, Lin. 7 f. n. Om de Svenskes Dom over Holbergs Skrifter se Epistel 222 i tredie Bind.

S. 14, Lin. 12. Samuel Pufendorff er født 1632 i Sachsen. 1661 blev han Professor i Natur- og Folkeret i Heidelberg. 1670 blev han Professor i Lund, 1686 kongelig Historiograph i Stockholm. 1688 gik han til Berlin, hvor han blev Geheimeraad. 1694 ophøjedes han til svensk Baron. Han døde 1694. 1695 udkom i Berlin hans Værk: De rebus gestis Friderici Wilhelmi Magni Commentarii, 1696 i Nürnberg Værket: De rebus a Carolo Gustavo gestis Commentarii, begge Skrifter i Folio, det første i et stort Bind, det sidste i to Bind. — I sin Betænkning over Historier foran tredie Del af Dannemarks Riges Historie giver Holberg en kort Kritik af Pufendorffs historiske Skrifter, som han roser; men han gjør opmærksom paa, at man kun læser hos ham om Krigs-Bedrifter og Negotiationer om Fred, Forbund og Alliancer, men derimod Intet om de indenlandske Sager, hvilket dog er „det fornemste"; men „Pufendorf som en fremmed Mand udi de Riger, hvis Historier han har beskrevet, har lidet eller intet vidst af samme Rigers indvortes Tilstand, og derfore alleene ladet sig nøje med at giøre Commentarier over publiqve Krigs og Freds Bedrifter, hvor til Archiverne have forsynet ham med Materialier, og er det alt hvad man kand vente af en fremmed Skribent, der inviteres til et Land for i en Hast at skrive dets Historie; thi, som han forstaaer ikke Landets Sprog,

hvorpaa Constitutioner, Forordninger og Etablissemens, saavel Staten, som Kirken angaaende, ere forfattede, vover han sig ikke paa saadanne Farvande, hvor Grundene ere ham ubekiendte, saa at man faaer i Steden for en fuldkommen Historie ikkun endeel der af." (Levins Udg., III, S. II—III.)

S. 15, Lin. 8. Første Udgave af sine „Moralske Fabler" udgav Holberg „paa Autors egen Bekostning", anden Udgave var „bekostet af Frantz Christian Mumme, Boghandler". Den tydske Oversættelse er besørget af Scheibe, som dog kun har ladet Begyndelsesbogstaverne af sit Navn sætte paa Titelbladet.

I Fortalen til Moralske Fabler nævner Holberg sine Forgængere Gellert og Fontaine, som begge skrev paa Vers; disse Forfattere, siger han, „ere endnu udi stor Priis, sær hos dem der væmmes ved at læse saa vel Skue-Spill som Fabler, naar de ikke ere rimede, og som see meer paa Stiilen end paa Materien. Jeg derimod følger herudi ikke Strømmen; og er det derfore, at jeg haver forfattet disse mine Fabler paa løs Stiil, holdende for, at, naar et Skrift i sig selv er sindriigt, det derfore intet bør tabe af sin Priis."

—, Lin. 15. Plutus opførtes første Gang den 14. April 1751, Sganarels Reise til det philosophiske Land den 1. December 1751, Abracadabra den 3. November 1752 (den franske Forfatter, som har „omstøbt Plauti Mostellaria", er Regnard), Philosophus udi egen Indbildning den 14. August 1754, Publicum o: Republiken den 17. April 1754 (begge de sidste Stykker opførtes efter Holbergs Død, de gjorde ingen Lykke). Den forvandlede Brudgom blev udskreven 1752 for at spilles, men blev ikke opført.

—, Lin 9 f. n. Laudatur et alget. Citatet er taget fra Juvenals Satirer, I, 74, »Probitas laudatur et alget« o: Retskaffenhed roses, men fryser, d. e. Ingen tager sig af den. Ogsaa brugt S. 23, Lin. 11 f. n. i den samme Epistel.

S. 19, Lin. 10. „som jeg udi en af mine Epistler har tilkienbegivet", nemlig i Epistel 147 i andet Bind.

—, Lin. 18. I Holbergs Manuskript til denne Epistel fandtes en udførligere Skildring af hans Gjenvordigheder under Processen med Ridefogden, men Stykket blev udslettet, enten det, som det er blevet fortalt, blev strøget af Censor, eller Holberg allerede selv har strøget det (hvilket er sandsynligst, thi Holberg pleier ikke at fordybe sig i sine private Anliggender, Hovedresultatet er fortalt), eller Boghandler Wentzel har fundet det rettest at udelade det. Mærkelig

nok er dette Stykke endnu bevaret. Det har tidligere tilhørt Chr. Molbech, og findes nu i det store kongelige Bibliothek, ny kongel. Saml., Qvart, Nr. 2020, m. Det udgjør 4 Blade, paginerede 27—34, med en meget smal Margen og 20—26 Linier paa Siden. A. E. Boye har i Aaret 1833 ladet dette Stykke trykke i sine Holbergiana, 2 Bd. S. 46—50. Det finder sin rette Plads i Anmærkningen til denne Epistel, og maa saameget mere atter trykkes, da Boye ikke har aftrykt det bogstavret, og da det vil have sin Interesse, at se en aldeles sikker Prøve paa, hvorledes et Manuskript saa ud, naar det kom fra Holbergs Haand til Trykkeriet; man vil da snart blive opmærksom paa, hvormegen Del Correcteuren har havt i den endelige Skikkelse, i hvilken et Holbergsk Skrift saa Dagens Lys. Stykket lyder saaledes:

„De tilstode at fogden havde veigret sig ved at gottgiøre en eeneste af mine fodringer, hvor af en følge er, at han maatte være begynder af processen: thi naar en veigrer sig ved at gottgiøre den mindste[1]) post, er det io det same som han erklærer sig at ville have proces. Hans egne udvalte domer have selv giort saadant beviisligt ved at erklære ham skyldig udj 8 poster, som han bestandigen veigrede sig ved at gottgiøre. De have tilstaaet, at mit korn har været ilde medhandlet, at han uden tilladelse har holdt kiør hæste, sviin etc. paa gaarden, som han har fødet med mit korn, for hvilket han intet vederlag har villet give, at han har haft 5 kiør mig tilhørende under forvaltning for hvilke han intet har villet svare udj halvandet aar; at han har ladet see trodsighed, at han har villet fordølge den største deel af beholdningskornet, at han har reiset om udj kiøbstæderne for at udpresse penge af mine kiøbmænd, som vare mine debitorer, og mortificeret beviiserne, som han mod quittering havde leveret mig, efterdi ieg selv vilde indkræve pengene. De have tilstaaet, at han har holdet kroe paa gaarden, og at mine bønder og tærskere havde siddet ud paa nætterne at drikke og doble udj mine værelser. Endeligen have de ogsaa tilstaaet, at, da sagen for den ordinaire rett var indstævnet til dom, han forlangede dem til sine Commissarier, hvorved den varede fast 2 aar længer. Af saadane tilstaaelser og af saadane premissis kunde man ikke vente uden en slett conclusion for same foget. Men Kiendelsen blev denne, at ieg skulde tabe mine fodringer, bøde 600 Rdr. og give fogden skudsmaal om hans redelige forhold udj tienesten. For at giøre saadant forstaaeligt maa tilkiende gives, hvilke argumenter

[1]) Først var skrevet: eeneste.

man betiencde sig af for at rettfærdig giøre saadan dom. Argumenterne vare disse (1) arrest, som fogden var paalagt (2) hans credits spilde. (3) de haarde irettesættelser, som min procurator havde giort mod ham. Hvad arresten angaaer, da er det en svickmølle, som Ridefogder gemeenligen betiene sig af, magende det ved deres opførsel saaledes, at Proprietarier skride dertil, hvorved de ofte have vundet spill: Men, hvad denne saa kalden arrest belanger, da var den ikke andet end en forkyndelse om til stede blivelse, da ieg fik at vide, at han reisede om for at udpresse penge af mine debitorer og at mortificere beviiserne; saa at her var periculum in mora, og ieg maatte skikke i hast expresser til kiøbstæderne for at advare Kiøbmænd, at de ingen penge maatte levere førend de finge deres forskrivelser tilbage. Hvad credits spilde angaaer, da sees af beskrifterne, at han havde forspildt den selv. Ikke desmindre have de dog dømt, at disse paafuldte ting ere af den vigtighed, at alle de andre beviiste merkelige beskyldninger maa tabe deres Kraft og til intet giøres. De argumenter, som fogdens Procurator har betient sig af, for at svække de mod hans Principal anførte besværinger, ere disse. Naar kornets slette medhandling omtales og beviises, svares, at det gaar paa andre steder ligesaa galt til; item at det er lade fogdens sag. Naar vederlag fodres for de creatur som han har holdet uden tilladelse og spækket paa mit foder, svares paa same maade. Naar regnskab fodres for mine kiør, som han udj halvandet aar har hast under administration, svares, at hans herskab ingen accord har giort med ham derom. Naar han har villet fordølge meere end den halve deel af beholdningskornet, svares, at det kand være en forglemelse: Naar han udj sidste aars regnskab forandrer titlerne for paa en subtil maade at udelade henved 100 Rdr. indtægt, men anfører udgifterne allene, maa det ogsaa heede forglemelse. Naar det beviises, at han har reiset om til kiøbmænd for at udpresse penge, og mortificeret de beviiser, som han dagen tilforn mod quittering havde overleveret mig, heeder det, at tienesten, maa skee, havde ham endnu ikke været opsagt. Naar det uforsvarlige opmaal, som han har taget af bønderne beviises, svares, at man maa ikke regne det saa nøie med en foget der har kun en maadelig løn (som var 50 Rdr. foruden kostpenge og maanedskorn) item at andre fogder giøre og have giort det same, og at ieg same aar havde gode indkomster af gaarden, skiøndt det reisede sig deraf at kornet da var udj dobbelt priis: Men hvad som meest dreves paa var det fordervelige argument ad hominem,

som ofte har bedrøvelige virkninger og hvorom ieg udi een af mine trykte epistler har talet, nemlig contrapartens slette tilstand og vilkor samt hans kone og børn, hvormed en Procurator clausulerer sin procedur, og det i saadan bevægelig stiil, at alt hvad som ellers udi processen graverer bliver forglemt. Man kand være forsikkred om, at saadant udi denne sag har haft[1]) virkning: thi det maatte paa den eene side heede: Den stakkels mand, som paa 3die aar har ingen tieneste kunnet søge, og sidder med hustru og 5 børn; og paa den anden side: Den gode Baron kand bedre taale en forliis: han skienker dog sine midler bort: thi saaledes hører ieg dagligen folk at raisonnere, saa at ieg har merket, mig ved mine donationer heller at have tabt end vundet faveur hos mine landsmænd

Endskiønt nu sagen for Commissionen fik saadant uventeligt udfald, tog ieg dog i betænkning at appellere til høiere Rett, saasom ieg var bleven gandske kied af denne langvarige proces. Men alle fornuftige folk holdte for, at ieg uden eftertale saadant ei kunde efterlade, saasom det var causa communis for alle Proprietarier, og efterdi man har saa mange bedrøvelige exempler paa Ridefogders forhold. Af saadanne erindringer har ieg ladet mig bevæge til at indstævne domen til anden kiendelse, forhaabende, at det vill faae andet udfald, hvorom og alle, som have læset Commissariernes kiendelse, ere forsikrede, saasom derudj sees en kiede af contradictioner. Imidlertid vill ieg dog suspendere mine tanker til videre; og, hvis mod forhaabning udfaldet skulde blive anderledes, vill ieg tie gandske stille, og herefter tage de mesures, ingen Ridefoget at tiltale med retten; men at give dem afskeed og at lade dem løbe Sel same vill ieg raade andre Proprietarier. Hvis min Herre forlanger at læse acten og Commissions domen, vill ieg den ham med første leilighed tilstikke, og vill han der af tydeligen see, at det i alle maader forholder sig som ieg har skrevet, og at den vill tiene til beviis paa, at ieg ogsaa herudi har souteneret min characteer, som er ikke uden yderste nød at tiltale nogen med Retten. Hvad, som allene kand lægges mig til last og forseelse herudi er (1) dette, at ieg beholdt same foget alt for længe udi tienesten, ladende mig bevæge af hans hustrues graad og løfter om bedring (2) at ieg ingen Contracommissarier tog; thi der ved bleve hans udvalte domere mestere over sagen, og kunde mage det saa, at saasom alle de gields poster, som ere under 33 Rdr., ikke

[1]) „stor" er udslettet.

kand appelleres, separate domme paa en hver post bleve affagde, hvilket contra commisfarier paa min side havde kunnet hindre. Dette har jeg holdet fornødent at anføre andre til advarsel, og ingenlunde for at besværge mig selv. Jeg vill allene forestille dette som et problema, nemlig, at, naar en tiener veigrer sig ved at gottgiøre en eeneste post af hans herskabs fodring, og hans egne dommere finde ham skyldig udi de fleste poste, om da citanten af dem bør ansees som temerè litigans.«

S. 20, Lin. 12 f. n. De „Stridigheder" ved Skuepladsen, som Holberg her sigter til, ere uden Tvivl de, der forefaldt i Mai 1753 i Anledning af Mad. Rosenkildes Antagelse ved Theatret; se Overskou, Den danske Skueplads, II, S. 133 ff.

S. 21, Lin. 3. Det kan her erindres, at Holberg i Aaret 1753 skulde have været Rector Universitatis, men at han undslog sig for at overtage denne Post; J. C. Kall valgtes i hans Sted.

—, Lin. 12 f. n. Den politiske Kandestøber (se ovenfor S. 298) opførtes den 13. Februar 1750, Jean de France den 4. August 1751.

S. 25, Lin. 18. De Skrifter, som Holberg forfattede paa Fransk, ere: Conjectures sur les causes de la grandeur des Romains, Leipzic 1752; Lettre sur M. D'Archenholtz's Mémoires de la Reine Christine, Leipz. 1752. Remarques sur quelques positions qui se trouvent dans L'Esprit des Loix, Copenh. 1752. — I Fortalen til det førstnævnte Skrift beder Holberg Læseren at undskylde Stilen, da han »se trouve presque forcé à écrire dans une langue si delicate et si raffinée, que l'est la Françoise, et où une faute contre le purisme est estimée impardonnable«. I Fortalen til det sidstnævnte Skrift beder han ligeledes om Undskyldning, »si le stile paroit defectueux. D'ailleurs ce n'est pas la première fois, que j'ecorche cette langue, sans que les vrais françois s'en formalisent«.

I Mémoires pour l'Histoire des Sciences et Beaux-arts (Mémoires de Trevoux), 1755, Juillet, I, S. 1804, udtales følgende Dom om Holbergs paa Fransk udgivne Skrifter: »On peut bien juger que tous ces Ecrits n'étoient pas du style des Académiciens de Paris; mais, pour un Etranger, c'etoit toujours une forte entreprise.

—, Lin. 10 f. n. Aliud non aliter, ɔ: Andet, ikke anderledes.

## Epistel 449.

S. 28, Lin. 15. Edmund Halley er født 1656; han blev 1703 Professor i Geometri ved Universitetet i Oxford, 1713 Secretair ved the Royal Society, 1720 Forstander for Observatoriet i Greenwich; han døde 1742.

## Epistel 451.

S. 32, Lin. 4 f. n. Da i Aaret 1747 Holbergs Moralske Tanker udkom i hollandsk Oversættelse under Titel: »De Deensche Spectator«, blev Værket anmeldt i Republyk der Geleerden, 1747, Mai og Juni, S. 530 ff., hvor Kritikeren udtalte sig med megen Forbittrelse mod Holberg. Denne blev tagen i Forsvar af Oversætteren i Fortalen til anden Del, men den samme Kritiker rykkede nu frem med et endnu voldsommere Angreb i Republ. d. Geleerden, 1748, S. 129—39; Skriftet kaldes »deze Deensche Drek«; navnlig dvæles ved den 22. Afhandling om de hollandske Sprogrensere, det er noget »armgeestigt praat«.

Uden Tvivl er det til denne hollandske Kritiker Holberg sigter her.

S. 33, Lin. 9. Bibliothek og Auditorium ere gjengivne ved de danske Ord Bogsal[1]) og Høresal af Eilschow. Se om det første Ord Stenersens Critiske betænkninger over Mag. Fr. Eilschows prøve paa en dansk kunstordbog, Kbh. 1748, S. 24, og Eilschows Giensvar etc., Kbh. 1749, S. 14. — Sml. Holbergs Epistel 415 i fjerde Bind.

## Epistel 453.

S. 35, Lin. 11. Den „Betænkning over Tragoedier“ af Voltaire, som Holberg her nævner, er en »Discours sur la Tragédie«, som ledsagede Tragedien Brutus, der første Gang opførtes 1730; denne Discours udkom 1731 med anden Udgave af Tragedien. Citatet gaar fra Ordene: „Man har forsøgt“ til „bedrog man sig i sine Tanker“.

---

[1]) En anden Oversættelse: Boggiemme kom frem i: En Indledning til nogle Afhandlinger om den christelige Religions Fornuftighed og Sandhed, Kbh. 1744, S. 125. (S. 74 i samme Bog foreslaas Rigs Sendebud for Envoyé, Tromaalsbrev for Creditiv.)

S. 36, Lin. 6. Om Dandsene Rigadon og Folie d'Espagne se Anm. til Epistel 86, S. 348 i andet Bind.

## Epistel 454.

Om Capitain Heitman og hans Skrift se Anm. til Epistel 165, S. 423 i andet Bind, og Epistel 314 i fjerde Bind.

S. 37, Lin. 8. Skriftet Le spectacle de la nature udkom anonymt i Paris 1732 og følg. Aar, 8 Tomer, 12°. Forfatteren var Abbé Noël-Antoine Pluche, f. 1688, d. 1761, Theolog, Professor i Rhetorik, Historie og Geographi. Skriftet er et for sin Tid interessant og godt Værk, i hvilket Forfatteren i populair Form skildrede Naturen og meddelte Videnskabens nyeste Resultater. Der gaar en troende Aand igjennem det.

## Epistel 455.

S. 38, Lin. 10 f. n. Om Elskov i Skuespil har Holberg talt i Epistel 447, ovenfor S. 16.

S. 39, Lin. 14. Det Stykke, „hvor udi ingen Actricer findes", er Abracadabra eller Husspøgelse; se ovenfor Epistel 447, S. 16—17.

## Epistel 456.

Kilden til Holbergs Notitser om Kompassets Historie er utvivlsomt det i Epistel 454 nævnte Skrift Spectacle de la nature, hvor de samme Notitser findes, T. IV, P. 2, S. 420—24. La Haye 1739.

## Epistel 457.

Anledningen til dette Brevs Forfattelse er vistnok ligeledes Læsning i Skriftet Spectacle de la nature, hvor T. IV, P. 2, S. 431—35 Columbus og Vespucius omtales.

S. 43, Lin. 8. Det er en tydsk Geograph Waldzeemüller, som 1507 udgav »Cosmographiæ Introductio« under det pseudonyme Navn Hylacomylus, der først har brugt Navnet America; S. Ciii v° læses: »alia quarta pars per Americum Vesputium inuenta est — quam non video cur quis iure vetet ab Americo inuentore sagacis

ingenii viro Amerigen quasi Americi terram siue Americam dicendam, cum et Europa et Asia a mulieribus sortita sint nomina«. (Citatet forekommer ikke i Spectacle de la nature.)

## Epistel 459.

Elisabeth af Parma, f. 1692, blev 1714 formælet med Philip V af Spanien; hun døde 1766.

S. 48, Lin. 2. Prindsen af Asturien, Ludvig, som Konge: den Første, var ikke gift med en portugisisk Prindsesse, men med Louise Elisabeth, Datter af Philip, Hertug af Orleans. Philip V nedlagde Regjeringen den 16. Januar 1724, Ludvig I døde den 31. August 1724; hans Enke vendte tilbage til Frankrig — sml. S. 50, Lin. 4. Feilen blev rettet i Lærde Tidender, 1754, Nr. 42, og i Høybergs Holbergiana, Bl. n 3.

## Epistel 461.

S. 53, Lin. 11. Citatet er af Horats's Satirer, I, 1, V. 66—67, ɔ:

. . . Lad andre kun pibe mig ud, men hjemme jeg klapper
Fro ad mig selv, imens jeg tæller min Skat i min Kiste.

J. H. Smidths Oversættelse. Citatet er tildels anvendt i Epistel 126 i andet Bind, S. 152.

## Epistel 462.

S. 54, Lin. 12. Unius destructio est alterius generatio, ɔ: Hvad der er en Tings Ødelæggelse, bliver en anden Tings Fødsel.

—, Lin. 12 f. n. William Stukely, f. 1687, d. 1765, var Rector i Stamford i Lincolnshire; han var en flittig og lærd Antikvar, men gav sig ogsaa meget af med naturvidenskabelige Studier.

## Epistel 463.

S. 55, Lin. 3. Det er i sin Jødiske Historie, I, S. 501, at Holberg har anført Forklaringerne om Nabocodonosors forunderlige Forvandling.

—, Lin. 14. Citatet findes hos Daniel, Cap. IV, V. 34.

S. 55, Lin. 12 f. n. Det er i 9. Bog, Cap. 41 af sit Skrift Præparatio evangelica, at Eusebius citerer Abydenus, der igjen nævner Megasthenes som sin Kilde. Abydenus levede i 2 eller 3 Aarh. e. C. F., han forfattede en Assyriens og Mediens Historie; Megasthenes levede c. Aar 300 f. C. F., han skrev et Værk over Indien.

## Epistel 465.

S. 59, Lin. 12. Johann Christian Edelmann var født i Weißenfels 1698. Han førte et temmelig uroligt Liv; først var han Huslærer forskjellige Steder, saaledes i Dresden, hvor han kom i Forbindelse med Zinzendorf; senere var han Medhjælper ved Oversættelsen af den saakaldte Berlenburgske Bibel, men det varede ikke længe. Han flakkede nu om fra By til By og kom endelig til Berlin, hvor nogle Beundrere understøttede ham. Han døde 1767. Hans Forfattervirksomhed begyndte 1735; hans Skrifter ere ikke mange, de vakte megen Harme paa Grund af de fritænkeriske Ideer, som kom til Orde i dem, og den Haan og Spot, hvormed den christelige Religion omtaltes. Et Par af dem bleve paa keiserlig Befaling confiskerede og i Frankfurt brændte af Bøddelen. Det Skrift af ham, som Holberg sigter til, udkom 1746 med Titel: „Abgenöthigtes, jedoch Andern nicht wieder aufgenöthigtes Glaubens-Bekenntniß, aus Veranlassung unrichtiger und verhunzter Abschriften desselben dem Druck übergeben von dem Autore".

Trinius har i sit Freydenker-Lexicon, Leipzig 1759, S. 255—79 anført 166 Modskrifter mod Edelmann eller Henvisninger til Skrifter, i hvilke han er bleven gjendrevet.

## Epistel 466.

Om Anthony Collins se Epistel 363 i fjerde Bind, S. 426.

S. 61, Lin. 1 f. n. Ved Gilbert Burnet sigtes til Skriftet: La vraie Religion démontrée par l'Ecriture sainte, trad. de l'anglois par Gilbert Burnet, Londres 1745. Se om dette Skrift Anm. til Epistel 149 i andet Bind.

S. 62, Lin. 1. Om „de Skribenter, der have under Navne af Jødiske Rabbiner skiemtet med den hellige Skrifts Stiil", se Anm. til Epistel 14 i første Bind, S. 463.

S. 62, Lin. 2. Skriftet Les Princesses Malabares ou le celibat philosophique udkom 1734 med Trykkestedet Andrinople. Den anonyme Forfatter hed Pierre de Longue. Skriftet er af et slibrigt Indhold og meget blasphemisk; alle Navne, som forekomme i det, ere dannede ved Bogstavomsætning efter Navne eller Begreber, som høre hjemme i den christelige Lære. Skriftet blev ved et Parlaments-Edikt af 31. December 1734 dømt til at brændes. Der udkom flere Udgaver af det.

## Epistel 467.

Julien Offray de la Mettrie, f. i St. Malo 1709, d. i Berlin 1751, fransk Læge og Philosoph, har navnlig gjort sig bekjendt ved Skriftet L'Homme Machine, som udkom 1748 i Leyden. Det vakte en umaadelig Opsigt og fremkaldte en Storm, som navnlig Theologerne reiste imod ham.

I den nyeste Tid er man begyndt at bedømme La Mettrie meget anderledes, end Tilfældet har været tidligere. Saavel franske som tydske Videnskabsmænd have gjort hans Lære til Gjenstand for Undersøgelse og stillet den i Forhold til hans Forgængere og til Videnskabens senere Udvikling. Saaledes kan henvises til et lille Skrift af E. Du Bois-Reymond, La Mettrie, Berlin 1875; Forfatteren siger S. 25: „Fort aus dem Studirzimmer, von den staubigen Pergamenten der Philosophen und Theologen (was konnten sie viel von der Seele wissen?), hat er die Forschung auf die Erfahrungen der Aerzte, die Entdeckungen der Naturforscher als auf den wahren Quell der Erkenntniß in diesem Gebiete verwiesen. Mit einem Wort, in der Lehre von der Natur der Seele zuerst mit Bewusstsein und folgerecht auf objectiver Grundlage inductiv verfahren zu sein, das ist, wenn ich nicht irre, La Mettries bezeichnende That: eine so kühne That, daß sie vielleicht nur von einem so leichtsinnigen und übermüthigen Mann ausgehen konnte."

## Epistel 468.

Om Qvægsygen se Epistel 114 i andet Bind med Anm. S. 370—3.

## Epistel 470.

S. 68, Lin. 4 f. n. Den „sindrige Moralist" er Albrecht Haller; Citatet findes i hans „Versuch schweizerischer Gedichte" (udkom

første Gang i Bern 1734), i Digtet: Falschheit menschlicher Tugenden an Herrn Prof. Stähelin, April 1730, Udg. Bern 1743, S. 58—60. I den tydske Oversættelse af Holbergs Epistler er Hallers Navn anført i Texten, og Citatet gjengivet ordret.

## Epistel 473.

S. 75, Lin. 13 f. n. „Jeg haver ... udi mine Skrifter viset etc.", f. Ex. i Heltehistorier, Forberedelsen til Skildringen af Akebar og Petrus Alexiovitz, I, S. 137—41 (Liebenbergs Udg.).

S. 76, Lin. 1. Garcilasso de la Vega, f. 1530 i Cuzco, d. 1568, nedstammede gjennem sin Moder fra den peruanske Kongefamilie; han samlede Materiale til sit Lands Historie, men Philip II, der ansaa ham for en Mand, som kunde blive farlig for ham med Hensyn til Besiddelsen af Peru, kaldte ham til Spanien; her bosatte han sig i Valladolid. Hans Skildring af Incaernes Herkomst, deres Love og Regimente udkom 1609—10, hans Perus Historie 1616.

S. 78, Lin. 3. François Caron, f. 1600, d. 1672, udgav 1650 i Haag Beschrijving van het machtig Koningrijk Japan. Caron gik tidlig til Asien, hvor han med sine udmærkede Evner snart opnaaede en Plads i Bestyrelsen af de nederlandske Kolonier. Ved sin Egenraadighed fremkaldte han Uvillie imod sig, hvorfor han gik i fransk Tjeneste; men ogsaa her gjorde han sig ilde lidt og forlod sin Stilling. Paa Hjemrejsen til Europa omkom han ved at strande under den portugisiske Kyst.

## Epistel 476.

S. 83, Lin. 12. I Epistel 319 i tredie Bind, S. 44, nævner Holberg 1685 som sit Fødselsaar; i Epistel 447, ovenfor S. 4, er det rette Aarstal 1684 anført. Hans Fødselsdag er den 3. December.

## Epistel 477.

S. 84, Lin. 12 f. n. „Jeg haver tilforn viiset imod Mons. Bayle, at et Societet uden Religion ingen Bestandighed kand have", nemlig i Niels Klims underjordiske Reise, Dorphs Oversættelse, Udg. 1857, S. 121; sammenlign Epistel 335 i fjerde Bind.

S. 84, Lin. 10 f. n. „Jeg har og examineret de Beviisligheder, som hand tager af Epicuri Societet", nemlig i Epistel 335 i fjerde Bind.

—, Lin. 4 f. n. Om „den engelske Ridder Blackmore" se Anm. til Epistel 365 i fjerde Bind, S. 428.

## Epistel 478.

S. 86, Lin. 3. „Jeg har forhen givet min Herre Aarsagerne tilkiende, hvi jeg ikke kand fyldestgiøre hans Begiæring at moralisere ved Characteerer efter Bruyeres og Theophrasti Maade", nemlig i Epistel 404 i fjerde Bind.

—, Lin. 12. Om den danske Spectator af Jørgen Riis se Anm. til Epistel 72 i første Bind, S. 423.

—, Lin. 13 f. n. „Den Politiske Tilskuer, det er: Politiske Betragtninger om de Europæiske Stater, oplyste ved historiske og geographiske Anmerkninger" udkom hver Onsdag i Maanederne September—November 1745, 9 Nr. Thomas Clitov udgav „Dubia og Correctioner over den politiske Tilskuer"; dette Modskrift udkom samme Aar.

— Lin. 9 f. n. Den „fremmede Autor" er La Beaumelle, se Anm. til Epistel 441 i fjerde Bind, S. 458.

S. 87, Lin. 4. Citatet af Krønikernes Bog, I, 19, 5, er ogsaa benyttet i Epistel 395 i fjerde Bind, S. 258.

## Epistel 479.

S. 88, Lin. 12. Isac Martin har selv givet en Skildring af den Medfart, han led, i et lille Skrift: The tryal and sufferings of Mr. Isac Martin, who was put into the inquisition in Spain, for the sake of the protestant religion, London 1723. 8°. 111 SS. Bogen er dediceret til Georg den Første og prydet med Kobberstik. Fortællingens Sandhed er bevidnet af 15 engelske Erkebiskopper og Biskopper. Det var i Aaret 1714, at I. Martin var Gjenstand for Inqvisitionens Forfølgelse.

## Epistel 480.

S. 90, Lin. 4 f. n. François Xavier var født 1506. Han sluttede sig til Ignatius Loyola og paatog sig Missionen til det østlige

Asien. 1541 drog han til Ostindien, 1549 kom han til Japan. Overalt udfoldede han en utrolig Virksomhed og opnaaede betydelige Resultater. Han døde 1552 paa Reisen til China. 1619 blev han canoniseret. Det fortælles, at han engang vandrede paa Havet.

S. 92, Lin. 11. „Vi ere ikke Christne, men Hollændere". Denne Historie er anvendt i Philosophus udi egen Indbildning, II Act, 2 Sc. (Liebenbergs Udg. VII, 1853, S. 55.)

—, Lin. 11. Engelbert Kämpfer, f. 1651 i Lemgo i Westphalen, død der 1716, gik 1683 med et svensk Gesandtskab gjennem Rusland til Persien; herfra reiste han til Indien, Sumatra og Japan, hvorfra han kom tilbage til Amsterdam 1693. Hans Samlinger, baade til Skildringen af hans Reiser og de Landes Historie, han havde besøgt, som ogsaa hans Herbarium kjøbtes til England af Hans Sloane og bevares nu i British Museum. 1727 udkom paa Engelsk hans vigtige Værk: Japans og Siams Historie, som snart blev oversat paa Fransk (1729) og Hollandsk, men først 1773 paa Tydsk.

S. 93, Lin. 9. Charlevoix (se om ham Anm. til Epistel 186 i tredie Bind) er Forfatter til: Histoire et Description générale du Japon et l'Examen de tous les auteurs qui ont écrit sur le même sujet, Paris 1736.

S. 95, Lin. 6 f. n. Hollænderen Nicolaas Kockebakker blev 1634 Directeur for den japanske Handel; da der i Japan 1637 udbrød en Opstand, hjalp han den japanske Regjering at dæmpe den. 1640 kom han hjem til sit Fædreland.

## Epistel 481.

S. 98, Lin. 2. Evangelista Toricelli, f. 1608, d. 1647, var en udmærket Naturforsker og Mathematiker, han var Professor i Mathematik i Florenz.

## Epistel 484.

Holbergs Kirkehistorie udkom første Gang 1738, anden Gang 1740, tredie Gang 1765; den i denne Epistel meddelte vigtige Anmærkning er ikke optagen deri. I Liebenbergs Udgave 1867—68 er denne Epistel tilligemed Epistlerne 423 og 428 aftrykte i Efterskriften. Som Aarsag til, at Holberg ikke vilde skrive om Kirkens Historie efter Reformationen og om „Christendommens nu værende

Tilstand", anfører han i Fortalen, at kun den katholske Kirkes Historie kunde behandles i et almindeligt Værk, medens de andre Kirkers Historie burde behandles sammen med de enkelte Landes Historie, „da enhver Kirke haver sine Love, som den grunder sig paa udi den udvortes Forfattelse".

S. 102, Lin. 10. Fra Paulo er den bekjendte Paolo Sarpi, f. 1552 i Venedig, d. der 1623; han var en Modstander af Pavehoffet, en ivrig Forsvarer af sin Fødestad imod det, og lige udmærket ved sin Klogskab, sit politiske Snille og som Forfatter. (Ranke sætter ham blandt moderne italienske Historieskrivere næst efter Macchiavelli.) 1619 udkom i London hans Værk: Istoria del concilio Tridentino, med Forfatternavnet: Pietro Soave Polano.

—, Lin. 10 f. n. Cardinal Pietro Sforza Pallavicino, f. 1607, d. 1667, er Forfatter til et anset Værk: Istoria del concilio di Trento, som udkom i Rom 1656—57 i 2 Bind i Folio (oversat paa Latin og Fransk). I sin Kirkehistorie citerer Holberg Pallavicino (paa Italiensk).

## Epistel 485.

S. 103, Lin. 11 f. n. „Jeg haver udi min Kirke-Historie anført adskillige Exempler", vistnok i første Bind, S. 87 ff., hvor Prophetierne om Messias's Komme og de jødiske Fortolkninger af dem omtales.

## Epistel 486.

S. 105, Lin. 2. Peter Kolb, f. 1675, d. 1726, var Mathematiker og Astronom; han blev sendt til det gode Haabs Forbjerg for at anstille astronomiske Observationer; senere gik han til Ostindien, 1712 kom han tilbage til Europa. 1719 udkom i Nürnberg hans Skrift: „Vollständige Beschreibung des afrikanischen Vorgebirges der guten Hoffnung".

## Epistel 487.

Spørgsmaalet, hvorvidt Haab om Belønning i det andet Liv kan harmonere med en ren og fuldkommen Dyd, behandles af Shaftesbury i hans Characteristicks, I, Essay on the freedom of wit and humour (udgivet første Gang 1709), S. 97 ff., fjerde Udg. 1727.

S. 106, Lin. 8. Den samme Fortælling om Kierlingen har Holberg benyttet i Moralske Tanker, S. 152 (Rodes Udg.).

## Epistel 489.

S. 112, Lin. 2. Med Bemærkningen om Clericus og Bayle maa sammenlignes hvad der er sagt i Anm. til Epistel 3 i første Bind, S. 347.

## Epistel 490.

S. 112, Lin. 14 f. n. „Jeg haver udi min Underjordiske Reyse givet Afrisning paa tvende Nationer, hvoraf den ene bortdrev den meste Tid med at sove, og den anden med at vaage", nemlig Landet Mikrok og Landet Makrok, som Klim besøgte paa sin Reise omkring Planeten Nazar; se Niels Klims underjordiske Reise, Dorphs Oversættelse, 2 Udg. 1857, S. 125 og S. 127.

S. 113, Lin. 5. „Jeg haver ved anden Leylighed viiset etc.", nemlig i Epistel 62 i første Bind, S. 267 ff.

## Epistel 491.

S. 118, Lin. 3. „Jeg haver paa adskillige Steder udi mine Epistler viiset, hvor liden Tieneste man giør Religionen ved at opdigte Mirakler til dens Bestyrkelse", se Epistel 131 i andet Bind, Epistel 208 i tredie Bind.

—, Lin. 15 f. n. Christopher Radzevil døde 1551. Holbergs Kilde til hvad han fortæller om ham er uden Tvivl Bayles Dictionnaire, hvor under Ordet Radzevil den Historie om ham findes, som Holberg her har meddelt.

## Epistel 492.

Det anses nu som afgjort, at Barthold Schwartz ikke er Opfinder af Krudtet; man mener, at dette allerede i Oldtiden har været kjendt i Østerlandet, og at det var Krudt, som i den tidlige Middelalder anvendtes under Navn af „den græske Ild". Efter et usikkert Sagn blev Valdemar Atterdags Søn Christopher 1362 i et Slag med Lybekkerne dræbt af en Stenkugle udskudt af en Bombarde. 1370 nævnes „Byss-Krud" i et latinsk Dokument, indeholdende en Dom over en Mand i Ribe, som havde ladet to smaa Fade Krudt bringe til Byens Fjender paa Gram Slot.

S. 120, Lin. 14 f. n. Aarstallet 1320 er urigtigt, det er til Aaret 1380, at man i Almindelighed har henført den første Brug af Krudt, nemlig til Slaget ved Chiozza imellem Venetianerne og Genueserne, hvor de første anvendte Krudt, som de havde faaet fra Tydskere.

—, Lin. 13 f. n. Roger Bacon omtaler i en Afhandling: de secretis mirabilibus artis et naturæ, Krud med følgende Ord: »Soni, velut tonitrus et coruscationes fieri possunt in aëre, imo majore horrore, quam illa quæ fiunt per naturam. Nam modica materia adaptata, scil. ad quantitatem unius pollicis, sonum facit horribilem, et coruscationem ostendit vehementem, et hoc fit multis modis, quibus civitas aut exercitus destruatur, ad modum artificii Gedeonis, qui lagunculis fractis et lampadibus, igne exsiliente, cum fragore inæstimabili, infinitum Madianitarum destruxit exercitum, cum 300 hominibus«. Citatet er taget fra Grams Afhandling om Bysse-Kruds Opfindning i det Kjøbenh. Selskabs Skrifter, I, S. 279—80. Gram sætter Roger Bacons Dødsaar til 1284, nu sættes det sædvanlig til 1292 eller 1294.

## Epistel 493.

S. 12, Lin. 131. „En Fortale, som en har giort til et af de oversatte Franske Skue-Spill", maaske Fortalen til: „Det aftvungne Samtykke, af Guyot de Merville, Comoedie i een Act", oversat af Barthold Johan Lodde; efter at have omtalt baade de mere ansete Skuespil af Moliere og de mindre betydelige, som Oraclet, Merlin Dragon, hvilke Forfatteren mener, ikke bør ringeagtes, da de underholde og glæde baade Gamle og Unge, sluttes med følgende Ord: „Saaledes kand man og haabe, at see deslige Stykker skrevne i vores Danske Sprog, endskiønt det neppe vil skee, saa længe en Destouches, en Marivaux og andre berømte Mænd i denne Videnskab blive udraabte som ukyndige Fuskere og belagte med andre uanstændige Navne".

—, Lin. 11 f. n. „Saasom jeg udi mine Epistler har givet mine Betænkninger etc.", se Epistel 374 og 441 i fjerde Bind.

S. 122, Lin. 14. Le Joueur af Regnard opførtes 1696, Le Grondeur af Brueys 1691, Le Legataire universel af Regnard 1708.

—, Lin. 9 f. n. „Den Vankelmodige", oversat af en Major Sebbelin (Rahbek, Holberg som Lystspildigter, I, S. 175),

opførtes paa den danske Skueplads første Gang den 15. October 1750.

S. 124, Lin. 16 f. n. „Den fortroelige Moder" af Marivaux opførtes paa den danske Skueplads første Gang den 3. Juni 1750.

S. 125, Lin. 10. La vie est un songe er af Boisy efter Calderon; det blev oversat af G. Fursman og opførtes paa den danske Skueplads første Gang den 7. Marts 1753. Holberg omtaler dette Skuespil i Epistel 495 som et, „vor Skueplads kunde betiene sig af", og gjengiver Indholdet af det.

## Epistel 494.

S. 126, Lin. 11 f. n. Reinhold Rose eller Rosen var en Liflænder, som først tjente under Gustav Adolph, senere under den franske Konge; han døde 1667. Holberg har uden Tvivl hentet Historien om hans Testament som ogsaa Historien om Madame de Puis hos Bayle, i hvis Dictionnaire, s. v. Rosen, begge Historier findes, citerede fra Mercure galant 1703 og 1678.

## Epistel 496.

S. 131, Lin. 4. Navnet Retsuhcs er Ordet Schuster skrevet omvendt.

## Epistel 497.

S. 141, Lin. 10. De Levnetsbeskrivelser, som Holberg sigter til i denne Epistel og i Nr. 496, ere vist navnlig E. P. Rothes Forsøg til navnkundige danske Mænds Liv og Levnets Beskrivelse, 1, Griffenfeld, som udkom 1745, 4°, 442 SS., 2, Tordenskiold, som udkom 1747—50, 4°, 3 Dele, 1033 SS., og hans: Brave danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle, 2 Dele, 1753, første Del 713 SS., anden Del 750 SS. (Dette sidste Værk indeholder Optryk af ældre Ligprædikener.)

## Epistel 498.

S. 144, Lin. 1. Den franske General St. Cyre var en af Huguenotternes Førere under Carl IX. Den af Holberg anførte

Fortælling om ham er vistnok tagen fra Bayles Dictionnaire, hvor der findes en egen Artikel om ham.

## Epistel 499.

S. 145, Lin. 4. Hugo de Groot udgav 1641—46 i Paris Annotata ad Vetus Testamentum, 6 Tomer i Folio; 1641 udkom i Amsterdam hans Annotata in quatuor Evangelia, og 1646 hans Annotata in Acta et Epistolas Apostolorum, ligeledes i Folio.

## Epistel 500.

S. 149, Lin. 2. „Jeg har tilforn viiset etc.", nemlig ovenfor i Epistel 457.

## Epistel 501.

S. 150, Lin. 7. Den „Knude", som Rapin Thoiras holder vanskelig at løse, behandles af denne i hans Histoire d'Angleterre, I, S. 436—37, Udg. 1749. Sml. Holbergs Dannemarks Riges Historie, I, S. 90 (Levins Udg.), hvor han fortæller om Mordet paa de Danske 1002; han fremsætter den Formodning, at det var de nyankomne Danske i Westsex og Mercia, som bleve myrdede.

## Epistel 503.

S. 155, Lin. 5. I sine Trende Epistler til *** fortæller Holberg, at i Paris en Præst fik Løn af Kongen, for alle Søndage og hellige Dage offentligen i Capellet af St. Sulpitii Kirke at forsvare den Romerske Kirkes Lærdom mod alle dem, som vilde sige derimod: „Den, som gemeenligen disputerede mod ham, naar der ingen anden var tilstæde, var en Skoflikker, denne vidste Præsten meget herlig og artig at trække ved Næsen, og bringe ham til hvad Urimeligheder han vilde .... undertiden forsvarede han sig med Skriftens Sprog, undertiden beraabte han sig paa Kirke-Fædrenes Vidnesbyrd, undertiden tog han sine Argumenter af Kirke-Historien. Jeg vilde i Førstningen ikke troe, at det var en Skoeflikker, og ikke heller troede jeg det, førend jeg engang kom forbi hans Boed, og saae, at vores Philosophus der sad og flikkede Skoe. Dette var jo all den Lærdom man kunde prætendere af en lærd Mand, end sige af en Skoeflikker." L. Holbergs trende Epistler til ***, S. 49 (Levins Udg.).

S. 155, Lin. 11. Thomas Chubb, f. 1679 i Salisbury, d. der 1747, var først Handskemager, og blev senere Lysestøber. Whistons Skrifter vakte hans Opmærksomhed, og han blev snart en ivrig Forfatter. Hans Skrifter, i Almindelighed ikke af meget stort Omfang, vidne om hans stærke naturalistiske Retning. Fremhæves kan: the true Gospel of Jesus Christ asserted, 1738, og An Enquiry into the ground and foundation of Religion, 1740.

## Epistel 504.

Gregorio Leti er født i Mailand 1630; i Genf gik han over til den reformerte Religion; i England blev han Historiograph, men 1682 maatte han forlade Landet; han gik da til Holland, hvor han i Amsterdam fik en aarlig Pension og Titel af Historiograph; han døde 1701. Han er Forfatter til en Mængde historiske Værker, som alle udmærke sig ved upaalidelig Behandling af Historien, men en interessant Stil. 1679 udkom i Cøln hans Værk: Vita del catol. Re Filippo II Monarco delle Spagne, 2 Bind i Qvart. — I sin Betænkning over Historier (foran tredie Del af Dannemarks Riges Historie) siger Holberg, at de „ufuldkomneste og meest superficielle Historier ere de som forfattes af fremmede og omløbende Skribentere, der efter Gregorii Leti og andres Exempler reise fra et Land til et andet, for en passant at skrive Historier“. Sammenlign Epistel 512 i dette Bind, S. 197.

## Epistel 505.

S. 161, Lin. 12. Citatet forekommer ogsaa i Moralske Tanker, S. 371 (Rodes Udg.): „det er Alderdommen, hvor alleslags U-leiligheder, som en gammel Philosophus siger, søge Havn og kaste Anker (senectutem omnium malorum esse portum)“. Den gamle Philosoph er Bion. Citatet findes hos Diogenes Laert., IV, 7, 48: »τὸ γῆρας ἔλεγεν ὅρμον εἶναι τῶν κακῶν, εἰς αὐτὸ γοῦν πάντα καταφεύγειν«.

S. 164, Lin. 1. Citatet er taget fra Juvenals Satirer, X, V. 227—29 og 217—18; det lyder paa Dansk saaledes:

. . . . Paa Skuldren hin nu er svag, og paa Lænden
Denne; en anden paa Hoften, en tredie mistet har begge
Øjne og misunder hver enøjet, og Mad maa en fjerdes
Bleghvide Læber jo tage af fremmede Hænder.

...... Kun Feberen ene har Magt at
Opvarme Resten af Blodet, som løber endnu i det kolde
Legeme om.

O. Kjærs Oversættelse.

S. 165, Lin. 17 f. n. Anne Therèse de Marguerite de Courcelles, Marquise de Lambert, f. 1647, d. 1733, er Forfatterinde til flere mindre Skrifter, som: traité de l'amitié, traité de la vieillesse etc.

## Epistel 506 [a].

S. 167, Lin. 3. Ludovico Riccoboni, f. i Modena 1674 eller 1677, optraadte paa Scenen i Paris 1716 og var en anset Skuespiller der. 1729 gik han til Hoffet i Parma, men vendte tilbage til Paris, hvor han døde 1753. I hans Skrift: Histoire du théatre italien (1727) findes en Fortegnelse over italienske Comedier og Tragedier; her nævnes L'inavertito, efterlignet af Moliere i l'Etourdi; l'amoroso sdegno af Bracciolini, 1597; l'Interesse af Nicolo Secchi, c. 1584, efterlignet af Moliere i Dépit amoureux; Ecole des maris og Georges Dandin ere skrevne efter to Noveller af Boccaccio. Se Riccoboni, anf. Skrift, I, S. 133, 133—38, 141, 161. Spanske Comedier nævnes ikke i det anførte Skrift af Riccoboni; Holberg maa vist have havt en anden Kilde foruden Riccoboni, da han skrev denne Epistel.

S. 168, Lin. 3. „Den Politiske Kandestøber eller Statsmand udi egen Indbildning". Om de dobbelte Navne, som Holberg undertiden giver sine Skuespil, se Werlauff, Histor. Antegnelser til L. Holbergs atten første Lystspil, Kbh. 1858, S. 365, Anm. 11.

—, Lin. 5. Det er urigtigt, naar Holberg siger, at De Touches Comedie L'Irresolu er yngre end den Vægelsindede; L'Irresolu opførtes første Gang 1713.

## Epistel 507.

S. 170, Lin. 10 f. n. „Jeg haver i mine sammenlignede Historier viiset etc." nemlig i Heltehistorierne i Forberedelsen til Ziska og Scanderbeg, I, S. 234—40 (Liebenbergs Udg.).

## Epistel 508.

S. 173, Lin. 6. »Memoires pour servir à l'histoire de Brandebourg de Main de Maître. Imprimée pour la satisfaction du public, 1750", er skrevet af Kong Frederik den Anden af Preussen; Skriftet er en kortfattet Historie af Brandenborg og Preussen, ledsaget af kritiske Bemærkninger.

S. 174, Lin. 7 f. n. Om Theatrum Europæum se Anm. til Epistel 162, S. 421 i andet Bind.

## Epistel 509 [a].

S. 175, Lin. 13. Photius, Patriarch i Constantinopel, døde 809. Hans „Myriobiblos" eller Bibliothek indeholder Uddrag af en Mængde for en stor Del tabte græske Forfatteres Skrifter. Holberg maa have begaaet en Feiltagelse, thi Beretningen om Troja hos Photius er ikke tagen fra Apollodorus, men fra Konon (Udg. 1824, S. 136); Apollodorus nævnes der slet ikke.

## Epistel 509 [b].

S. 176, Lin. 14 f. n. Uden Hoved og Hale opførtes den 25. April 1753.

S. 177, Lin. 3. Jean de Vateville var født 1613, han døde 1702 i L'Abbaye de Baume i Franche Comté.

## Epistel 510.

S. 181, Lin. 11 f. n. Citatet er taget fra Juvenals Satirer, X, V. 49—50; det er paa Dansk:

. . . at ogsaa de herligste Mænd, som kan give os store
Mønstre, kan fødes i Vedernes Land i den tykkeste Taage.

O. Kjærs Oversættelse.

S. 182, Lin. 2. Juan Huarte er Forfatter til Skriftet: Examen de ingenios para las scienças, donde se muestra la diferencia de habilidades que se troy en los hombres, y el genera de letras que a cada uno responde en particular. Det udkom første Gang 1575, mange Udgaver fulgte efter (endnu 1846), og det

blev oversat paa Fransk, Italiensk og Tydsk; paa Latin udkom det første Gang 1622 i Leipzig med Titel: Scrutinium ingeniorum.

S. 182, Lin. 4. Om Claude Ovillet se Anm. til Epistel 408 i fjerde Bind, S. 443.

— Lin. 3 f. n. Sml. Heltehistorier, II, S. 346 (Liebenbergs Udg.): »Orandum est, siger en viis Mand, ut sit mens sana in corpore sano. Det er: Vi maa bede om et sundt Sind i et sundt Legeme".

## Epistel 511.

S. 184, Lin. 9 f. n. Af de Comedier af Destouches, som Holberg nævner i denne Epistel, blev „Det tredobbelte Giftermaal" første Gang opført paa den danske Skueplads den 9. April 1749; „Den uformodentlige Forhindring eller Forhindring uden Forhindring" den 23. December 1748; „Den Vankelmodige", af Holberg kaldet „Den Tvivlraadige", den 15. April 1750; „Forøderen" den 3. Marts 1751.

## Epistel 512.

S. 191, Lin. 1. Fontenelles Nouveaux dialogues des morts, en Efterligning af Lucians Samtaler mellem Døde, udkom første Gang anonymt i Paris 1683.

—, Lin. 5. „Den engelske Spectator" blev udgivet af Richard Steele og Joseph Addison; Skriftet udkom 1711—12 i enkelte Nr. i Folio, samlet udkom det 1712 i 8 Bind i 8°. I dansk Oversættelse udkom 2 Bind i Aarene 1742—43, oversatte af Peder Kraft; 1778 udkom: Valgte Stykker af den engelske Tilskuer, 1ste Bind. Spectator's Indhold er væsenlig af moralsk Indhold. Sml. Holberg, Moralske Tanker, Forberedelse, S. 14—15 (Rodes Udg.).

## Epistel 513.

S. 199, Lin. 14. Om Grønlændernes Spørgsmaal til Missionairerne sammenlign Epistel 350 i fjerde Bind, S. 132.

S. 199, Lin. 8 f. n. „den Rotterdamske Philosoph«, ɔ: Bayle.

—, Lin. 7 f. n. „Jeg haver løset den udi een af mine Epistler«, se Epistel 1 i første Bind og Anm.

## Epistel 514.

Montesquieus berømte Værk: De l'Esprit des loix udkom anonymt i Genève 1748, 2 Bind i Qvart. Værket er kort anmeldt i Lærde Tidender, 1749, S. 317 ff.

De fire Epistler 514, 516, 517 og 519, i hvilke Holberg fremsætter sine Bemærkninger imod Montesquieus Skrift, udgav han, opfordret, som han siger, dertil af flere af sine Venner, der havde læst dem, i fransk Oversættelse 1753 med Titel: »Remarques sur quelques positions, qui se trouvent dans l'Esprit des Loix par M. Le Baron de Holberg. à Copenhague chez Otto Christoph Wentzel. 1753«, Octav, 42 upaginerede Blade. Det lille Skrift indeholder mod Slutningen en Oversættelse af Epistel 3 i første Bind. I Oversættelsen er Texten paa enkelte Steder noget udførligere end i den danske Udgave. Bogen anmeldtes i Lærde Tidender 1753 Nr. 41 og 42 for den 11. og 18. October; det fortælles her, at den havde stor Afgang. Ligeledes anmeldtes den i Büschings Nachrichten von dem Zustande der Wissensch. in den dänischen Reichen, XII Stück. 1755, S. 300—9.

## Epistel 515.

S. 213, Lin. 3. »ἀυτὸς ἔφα,« ɔ: han selv sagde det; en Yttring, som Pythagoræerne anvendte, for at skaffe deres Læresætninger Autoritet, naar det hed sig, at „han selv" ɔ: Pythagoras havde lært saaledes.

S. 215, Lin. 11 f. n. »Minima non curat Prætor« ɔ: Prætoren bryder sig ikke om Bagateller.

## Epistel 516.

S. 219, Lin. 4 f. n. „i sær udi mine Helte-Historier", se Forberedelsen til Stykket om Akebar og Petrus Alexiowitz i første Bind.

S. 220, Lin. 12. Den 17. Bog i De L'Esprit des loix har Overskriften: »Comment les loix de la servitude politique ont du rapport avec la nature du climat«.

S. 222, Lin. 11. William Bosman, en Hollænder som opholdt sig 14 Aar i Afrika, fortalte om sit Ophold der i Værket: Naauwkeurig Beschryving van de Guinese Goud, land en Slavenkust; det udkom 1704. — Gotthard Arthus, f. 1570 i Danzig,

er Forfatter til Værket: Historia Indiæ orientalis, i hvilket der foruden om Asien ogsaa fortælles om Afrika og Japan. — Jean Barbot var en fransk Reformert, som 1685 nødsagedes til at forlade Frankrig; han døde 1720 i London. Han havde tidligere som Embedsmand i det franske indiske Compagni gjort en Del Reiser; af hans Beskrivelser af sine Reiser udkom i Churchills Collection of voyages and travels, femte Del: A description of the coasts of North and of South Guinea, and of Ethiopia inferior, vulgarly called Angola.

S. 222, Lin. 3 f. n. »hic seges, ubi Troja fuit«, ɔ: hvor Troja stod, er nu en Sædemark. Citatet er taget fra Ovids Heroides, I, V. 53.

## Epistel 517.

S. 223, Lin. 1 f. n. Citatet er taget fra De L'Esprit des loix, Livre XI, chap. 6.

## Epistel 520.

S. 238, Lin. 7 f. n. Citatet er taget fra De L'Esprit des loix, Livre XXV, chap. 13.

## Epistel 521.

S. 242, Lin. 11 f. n. Citatet findes hos Keyszler, Neueste Reyse durch Teutschland, Böhmen, Ungarn etc. Hannover 1740, I, S. 310; paa samme Sted i en Anmærkning forekommer Alt hvad Holberg omtaler i Slutningen af denne Epistel.

## Epistel 522.

S. 244, Lin. 17 f. n. Grevinden af Verrue, en Datter af Louis Charles, Hertug af Luynes, er f. 1670, hun døde 1736; hun blev gift meget ung, kom til Turin og fængslede der Kong Victor Amadæus; meget nødig gav hun efter for hans Ønsker og vandt en overordenlig Indflydelse ved hans Hof; i Aaret 1700 flygtede hun fra Turin og vendte hjem til Frankrig.

## Epistel 525.

S. 249, Lin. 1. „Vor Historie-Skriver" er Hvidtfeld, som i Kong Hans's Krønike, Kbh. 1599, S. 159—60 fortæller om Kong Hans's Datter Elisabeths Bryllup i Stendal i Brandenborg med Joachim, Churfyrste af Brandenborg, og Trolovelsen mellem dennes Søster, Anna, og Hertug Frederik af Holsten 1501. Hvidtfeld omtaler, at den tydske Adel ved denne Leilighed bar om Halsen en Snor med to eller tre Guldringe, hvilken Skik de danske Herrer, som havde været tilstede, bragte hjem med sig, „hvilket her antegnes, at man skal see, udi hvad Overflødighed vi nu leve frem for de Tilder. Adelen er nu sprungen i den Pragt med Guld og Klædebon, som Herrer da ikke brugte, og de, som nu opfødes udi saadan Pragt, vide ikke andet, end saa altiid har været før. Gud vil sig derover forbarme, Straffen tør være nærmere ved Haanden end vi vide". Holberg har i denne Epistel misforstaaet Hvidtfeld eller glemt Sammenhængen i hans Fortælling; thi Hvidtfeld raaber ikke Væ over de Tider, da Brylluppet stod i Stendal, men over sin Samtid.

Holberg har omtalt det samme i sin Dannemarks Riges Historie, I, S. 554 (Levins Udg.), hvor Hvidtfelds Ord ere anførte. Holberg knytter hertil følgende Bemærkning: „Om den gode Mand havde levet udi disse Tider, da man seer fattige Borgere udi deres forgylte Carosser garnerede med Laqveier, — vilde hans Viise have gaaet udi langt anden Tone".

—, Lin. 5. Christian den Førstes Reise til Rom 1474 kostede 2500 rhinske Gylden. Hans Reise til Hertugen af Burgund kort efter kostede 15000 Gylden. „Aarsagen, hvorfor denne lille Reise kostede meere end den store, var, at han blev paa den første fast overalt defrayered. Den sidste derimod skeede paa hans egen Bekostning alleene". Holberg, Dannemarks Riges Historie, I, S. 496 (Levins Udg.).

## Epistel 526 [a].

S. 250, Lin. 4 f. n. Den Psalme, Holberg sigter til, begynder saaledes: Jeg takker Dig ret hiertelig; den anførte Linie er den første i andet Vers. Psalmen, som er forfattet af Anders R. Grydertup og findes i hans: Mærkelige Bønner og Psalmer, 1632, er optaget i Kingos, Pontoppidans og Guldbergs Psalmebøger. Se ogsaa: Brandt og Fenger: Den danske Psalmedigtning, I, S. 260.

## Epistel 526 [b].

S. 251, Lin. 11 f. n. „Jeg har udi een af mine Epistler søgt at besvare de Argumenter etc.", nemlig i Epistel 111 i andet Bind.

## Epistel 527.

S. 252, Lin. 8 f. n. Christen Ostersen, kaldet med Tilnavnet Wehle efter sin Fødeby, var Raadmand i Roskilde. 1641 udgav han: Glossarium juridicum-danicum, det er: alle danske Glosers rette Forklaring, som findes i de skaanske, siellandske og jydske Lovbøger. 1652 udkom Bogen igjen med Titel: Glossarium juridicum Danico-Norvegicum; en tredie Udgave udkom 1665.

I November 1753 oplæste B. W. Luxdorph i Videnskabernes Selskab „Prøve paa nogle Rettelser og Forbedringer til Wehles »Glossarium«, trykt i Selskabets Skrifter, VI, S. 1—8; han omtaler, at Ostersen kun har havt daarlige Udgaver af de gamle Love at rette sig efter ved Forfattelsen af sin Bog, „et Arbeid, som er al Ære værd".

S. 253, Lin. 10. Den Forklaring, at „Jærtegn" kommer af „Jærnbyrd" er urigtig; der er ingen Forbindelse mellem disse to Ord.

—, Lin. 17 f. n. Forklaringen af Axeltorv = All Sæll Torv — sml. Epistel Nr. 163 i andet Bind, S. 269 — er urigtig; Axeltorv maa betyde det Torv, paa hvilket der sælges Varer, som ere førte dertil paa Axel og sælges fra Vogn.

S. 254, Lin 14 f. n. Den samme urigtige Afledning af Ordet Kierling — af Carolinger, har Holberg allerede fremsat i sin Dannemarks Riges Historie, I, S. 23 (Levins Udg.). De to Ord ere dannede paa samme Maade. Ved Endelsen ing dannes et Patronymikon: Kerlingar, Carolinger. Kærling, isl. Kerling, Kvinde, gammel Kvinde, gift Kone, er Hunkjønsform til Fællesnavnet Karl, isl. karl, Mand, gammel Mand, gift Mand, dannet ligesom Dronning, isl. dróttning, af dróttinn, Konge, Herre.

## Epistel 528.

S. 256, Lin. 6. Keyszler fortæller, at Pave Sixtus V i Aaret 1587 skjænkede 100 Dages Aflad for Hilsenen: Velsignet være

Jesus Christus, med Svaret: I Evighed, eller: Amen. Den var aldrig kommen i Brug, men 1728 fornyede Pave Benedictus XIII denne Forordning. Man anvendte den imidlertid ikke i Italien, men Catholikerne benyttede den meget i Tydskland, som Italienerne kaldte terra obedientiæ. Keyszler nævner den bayerske Herre: Grev N. — —. Neueste Reyse durch Teutschland etc. Hannover 1740, I, S. 311.

## Epistel 530.

S. 259, Lin. 2 f. n. Pierre de Villiers, f. 1648, d. 1728, først Jesuit, derefter optagen i Cluniasensernes Orden, prieur de Saint-Tourin, er Forfatter til flere Digte, deriblandt: L'art de prêcher, à un abbé, poëme en quatre chants, det udkom 1682. I Udgaven fra Amsterdam 1683 findes den af Holberg citerede Historie S. 5—6.

## Epistel 531.

S. 261, Lin. 3. Den „Englænder, som i Frederici 4. Tiid havde det selsomme og vanskabte Anslag", var John Norcross (f. 1688), som flere Gange lagde an paa at fange Kronprinds Christian og føre ham til Sverig; Norcross blev arresteret i Altona og sat i Fængsel i Kastellet i Kjøbenhavn 1727; han døde i Fængsel 1758. En Fortælling af hans Liv, tildels efter hans egen Skildring, blev udgiven anonymt af Caspar Peter Rothe 1756, med Portrait-Afbildninger i Kobberstik.

—, Lin. 16 f. n. Fortællingen om „Blud" er uden Tvivl tagen fra Rapin Thoyras, Histoire d'Angleterre, X, La Haye 1749, S. 295—96.

## Epistel 533.

S. 265, Lin. 12. „Jeg haver udi Fortalen af mine Helte-Historier viset etc." I denne Fortale siger Holberg: „Det er ellers merkeligt, at en stor Deel af disse Helte er indfalden udi vor Tid, saa at man kand sige, at ligesom dette Seculum er mindre frugtbart paa lærde Mænd, end de næst foregaaende, saa derimod har det tilveye bragt flere store Helte end fast nogen anden Alder." Derefter nævnes: Myrr-Weis og Magmud, Oran Zeb, Petrus Alexiovitz, Catharina Alexiewna, Ludvig den Fjortende, Carl den Tolvte og Kulikan. Helte-Historier, I, S. IV (Liebenbergs Udg.).

## Epistel 534.

S. 271, Lin. 14. „Sang-Klokker" ɔ: Sangværker. Sml. Epistel 96 i andet og 291 i tredie Bind.

## Epistel 535.

S. 272, Lin. 10. Det er i sin Kirkehistorie, II, S. 772 ff. og i Epistel 428 i fjerde Bind, at Holberg har talt om Trældoms Afskaffelse.

—, Lin. 7 f. n. Johan Philip Datt, f. 1643, d. 1722, var Regjeringsraad i Würtemberg. Hans Skrift: de venditione liberorum udkom i Ulm 1700.

## Epistel 536.

S. 274, Lin. 3. „udi den underjordiske Journal", Titlen paa dette Skrift, som fandtes i det tanachitiske Bibliothek, var: „Fragmenter af „Tanians Reise over Jorden", oversatte af høiædle og velbaarne Herr Tomopoloko, tanachitisk General". Om Paris siges i denne Journal: „Den har Ret til at foreskrive de andre europæiske Nationer Regler for, hvorledes de skulle leve, og hvorledes de skulle klæde sig, saa at ingen Dragt er saa latterlig og ubeqvem, at jo alle andre Nationer nødes til at bruge den, naar blot Paris's Indbyggere synes godt om den. Men hvorledes, eller naar Pariserne have faaet denne Rettighed, er mig ubekjendt. Dog mærkede jeg, at dette Herredømme ikke strakte sig til andre Ting; thi de øvrige Nationer i Europa føre ofte Krig med Franskmændene, og tvinge dem undertiden til at indgaae Fred paa temmelig haarde Vilkaar; men Slaveriet i Henseende til Klædedragt og Levemaade vedbliver alligevel bestandig, saa at, hvad Paris i den Henseende opfinder, retter hele Europa sig meget nøie efter". Niels Klims underjordiske Reise, Dorphs Oversættelse, 2. Udg. Kbh. 1857, S. 203—4.

S. 278, Lin. 12. Fortællingen om Poeten Canitz's Moder findes i Mémoires pour servir à l'histoire de Brandebourg, II, 1750, S. 106, Anm. a.

S. 281, Lin. 10. Sml. Heltindehistorier, I, S. 194 (Rodes Udg.), hvor det omtales, at der „ere fundne gamle Matroner, der ikke alleene med Fornuft have forestaaet deres Huse, men endog

med Berømmelse regieret heele Kongeriger og Keyserdømmer. Vi have udi vor Tiid et merkeligt Exempel herpaa udi Mad. de Maintenon, uden hvis Raad een af de største Konger i Historien intet vigtigt foretog, saa at intet blev resolveret uden efter foregaaende Qv'en dites vous Madame!«

## Epistel 537.

S. 283, Lin. 3 f. n. movet, sed non promovet, ɔ: der er Bevægelse, men Bevægelsen gaaer ikke fremad. Sml. Heltehistorier, II, S. 212 (Liebenbergs Udg.), hvor det samme Udsagn er anvendt, og oversat saaledes: „— en habil Fodgienger, men der alleene løber frem og tilbage".

S. 285, Lin. 4 f. n. Om Blacmore se Anm. til Epistel 365 i fjerde Bind, S. 428.

## Epistel 538.

S. 286, Lin. 16 f. n. Det er i Epistel 412 i fjerde Bind, at Holberg omtaler den Mand, som er denne Epistels Gjenstand; i Anm. S. 444 er der gjort opmærksom paa, at det rimeligvis er Ivar Rosenkrands, som døde den 5. December 1745.

Det kan erindres, at Rosenkrands skaffede Holberg det Rosenkrandsiske Reisestipendium, 100 Rd. aarlig i fire Aar, som satte ham istand til at foretage den store Udenlandsreise i Aarene 1714—16.

## Epistel 539.

S. 289, Lin. 16. Det er i Moralske Tanker, S. 429—32 (Rodes Udg.), at Holberg taler om „den foredervede Smag".

---

De vigtigste Steder i dette Bind, hvor Forandringer i Texten ere foretagne, ere følgende:

| | Udgaven 1875. | Udgaven 1754. |
|---|---|---|
| S. 3, Lin. 8, | Disposition, [og]....... | Disposition, |
| — 4, — 13, | Og var det [det,] som bevægede mig | Og var det som før umuelig bevægede mig |

| | | | Udgaven 1875. | Udgaven 1754. |
|---|---|---|---|---|
| S. | 4, | Lin. | 16 f. n., og | dog |
| — | 5, | — | 17, befaldet | bifaldet |
| — | 6, | — | 4, hvad [jeg] i | hvad i |
| — | — | — | 4 f. n., giver | giør |
| — | 7, | — | 16 f. n., ikke meere | meere ikke |
| — | 11, | — | 4 f. n., Censores | Skribentere |
| — | 13, | — | 12, de mest | er mest |
| — | —, | — | 1 f. n., andres | andre |
| — | 16, | — | 2, som | saa som |
| — | 18, | — | 8, hvad som | det som |
| — | —, | — | 15, Hoved-Bryden | Hoved-Bryd |
| — | —, | — | 16, stedsvarende | stedsevarende |
| — | —, | — | 2 f. n., tiltale | betale |
| — | 20, | — | 7, [i Alderdommen] ikke | ikke |
| — | —, | — | 3 f. n., reisende | rasende |
| — | 23, | — | 4 f. n., [som] par force | par force |
| — | 29, | — | 3, deres | dens |
| — | 31, | — | 11, som [deraf] giøre | som giøre |
| — | 32, | — | 10, bruge | bringe |
| — | 36, | — | 9 f. n., rimede | runde |
| — | 46, | — | 16, Vendome | Vendora |
| — | 53, | — | 2 f. n., Aar [siden] | Aar |
| — | 60, | — | 11, Liste | Beste |
| — | 69, | — | 11 f. n., forstyrrer dets | forstørre dens |
| — | 73, | — | 11 f. n., dem | den |
| — | 74, | — | 16 f. n., det skal | skal det |
| — | 78, | — | 6 f. n., ombedede | ombedende |
| — | 80, | — | 1 f. n., Terslös | Fersløv |
| — | 89, | — | 14, heeder | heed |
| — | 96, | — | 1, den | de |
| — | 98, | — | 7, trykker | trykkes |
| — | 104, | — | 9, saa | satte |
| — | 106, | — | 13, Spanden | den anden |
| — | 110, | — | 12 f. n., gives | giver |
| — | 112, | — | 4, Klæder | Klæden |
| — | 115, | — | 8 f. n., Doctorernes | Docternes |
| — | 121, | — | 4, Frøe | Frøet |
| — | 131, | — | 10, Fortælning | Forfatning |

| | | Udgaven 1875. | Udgaven 1754. |
|---|---|---|---|
| S. 131, | Lin. 6 f. n., | derimod | derpaa |
| — 133, | — 16, | Barnet | Barnets |
| — —, | — 5 f. n., | Egenskabe | Egenskab |
| — 146, | — 9 f. n., | Materien | Materier |
| — 147, | — 10 f. n., | indgav | udgav |
| — 152, | — 12 f. n., | rede | redde |
| — 156, | — 7, | Landes | Landets |
| — 160, | — 8 f. n., | ere [meere] | ere |
| — 162, | — 4, | den | der |
| — —, | — 13 f. n., | gammel; | gammel ꝛc. |
| — 164, | — 8 f. n., | Dørren | Dørre |
| — 167, | — 14, | Medico non | Medico |
| — —, | — —, | Pourceaugnac | Pour Caugnac |
| — 168, | — 10 f. n., | Argument | Argumenter |
| — 176, | — 8, | Historien | Historier |
| — 177, | — 9, | nok. Saasom | nok, saasom |
| — 182, | — 10, | den Materie | en Materie |
| — 185, | — 2 f. n., | en andens | een og andens |
| — 187, | — 14, | rygtes | rygtedes |
| — —, | — 17, | lade | lode |
| — 189, | — 6 f. n., | Provinciens | Provinciernes |
| — 191, | — 12, | Leylighed, er | Leylighed jeg er |
| — 193, | — 15, | man | han |
| — 195, | — 2, | Historie | Historier |
| — —, | — 10, | heel | vel |
| — 198, | — 5, | sceptiske | scoptiske |
| — 199, | — 10, | Knuder | kunde |
| — —, | — 11, | have | havde |
| — 200, | — 6, | Indskydelse [af] de | Indskydelse. De |
| — —, | — 12, | giort | givet |
| — —, | — 13, | unyttige | nyttige |
| — 201, | — 16, | Informationen | Informationer |
| — 202, | — 14 f. n., | vare beskikkede | vare de beskikkede |
| — 204, | — 15 f. n., | Varro | Veno |
| — 206, | — 1 f. n., | hos | for |
| — 208, | — 2 f. n., | Regierings Formen | Regieringens Formen |
| — 210, | — 1 f. n., | ikke altid | altid ikke |
| — 211, | — 15 f. n., | ugudeligt dette | et ugudeligt, dette |

| | | Udgaven 1875. | Udgaven 1754. |
|---|---|---|---|
| S. 213, | Lin. | 9 f. n., Lærdomme | Lærdom |
| — 217, | — | 3, ikke stedse | stedse ikke |
| — 218, | — | 1 f. n., giøre | give |
| — 220, | — | 4, end [at] af | end af |
| — —, | — | 15 og 1 f. n., Legemets — Sindets — Legemets | Legemet — Sindet — Legemet |
| — 227, | — | 3, saadanne | saadan |
| — —, | — | 1 f. n., forfægte | forplante |
| — 229, | — | 17 f. n., Unaaden | Naaden |
| — 230, | — | 7, eens | en |
| — —, | — | 5 f. n., Frugten | Frygten |
| — 232, | — | 16 f. n., arbeydsomme | aaben |
| — 233, | — | 2, Spanier | Spanien |
| — 234, | — | 9 f. n., holder den | den holder |
| — 242, | — | 14 f. n., Italienske | ikke Italienske |
| — 245, | — | 2, bekige | at bekige |
| — 248, | — | 16 f. n., Titlernes | Titlerne |
| — —, | — | 9 f. n., nu | endnu |
| — 249, | — | 2 f. n., [den] angaaende | angaaende det |
| — 250, | — | 4, og en | og at en |
| — —, | — | 7 f. n., adskillige [Exempler] | adskillige |
| — 257, | — | 15, anhørte | anførte |
| — —, | — | 6 f. n., tvende | trende |
| — —, | — | 2 f. n., er [tyndt] | er |
| — 258, | — | 14 f. n., fabriqverede | fabriqverende |
| — —, | — | 1 f. n., fabriqverede [Vahre] | fabriqverede |
| — 267, | — | 7 f. n., som | som før |
| — 269, | — | 2, Aghvaner | Agraner |
| — —, | — | 13 f. n., Preussens | Prindsens |
| — 272, | — | 10, [andre] mine | mine |
| — 275, | — | 5, funde | fundne |
| — 276, | — | 15, den | der |
| — 277, | — | 3, fundne | funde |
| — —, | — | 3 f. n., Fransk Smag | Fransk. Smag |
| — 279, | — | 3, Sabinerinder | Sabiner |
| — —, | — | 2 f. n., forbinde | forblinde |
| — 283, | — | 2, vore — Moder | vor — Maade |
| — —, | — | 6 f. n., Bevægelighed | bevægelig |

| | Udgaven 1875. | Udgaven 1754. |
|---|---|---|
| S. 284, Lin. 17 f. n., | Krige ............ | Krigen |
| — —, — 13 f. n., | berammes ........ | berømmes |
| — 286, — 2, | og .................... | op og |
| — 288, — 12 f. n., | noget ............ | meget |

S. 210, Lin. 2 f. n. burde „ikke" være udslettet.

S. 246, Lin. 13 er urigtig rettet: hvad Øynene ikke see, for Originalens seer; sml. Ulysses von Ithacia, Akt 5, Scen. 1, Chilians anden Replik: hvad Øynene ikke seer, giør Hiertet ikke Vœ.

S. 251, Lin. 9. Holberg har skrevet: Montisquiou, hvilket burde være rettet til: Montesquiou, men ikke til: Montesquieu. I sit Skrift: Conjectures sur quelques positions, qui se trouvent dans l'Esqrit des Loix, skriver Holberg Navnet: Montesquiou.

# Rettelser og Tillæg.

## Første Bind.

S. 12, Lin. 13. Tert læs: Text

— 27, — 1. overdrageu læs: overdragen

— 28, — 14. Anordniger læs: Anordninger.

— 86, Anm. til Lin. 19, klamredes om læs: kappedes om

— 204, Lin. 1. fornemmeligrn læs: fornemmeligen

— 395, — 3 f. n. Hiero I læs: Hiero II

— 416, — 13 f. n. anéantis læs: anéantir

Epistel 10. Et Svar paa denne Epistel findes hos La Beaumelle, La Spectatrice Danoise, I, S. 418 ff.

Epistel 13. S. 57, Lin. 9. Den samme Yttring af Cardinal Fleury er anvendt af La Beaumelle, La Spectatrice Danoise, I, S. 495.

**Andet Bind.**

S. 107, Lin. 2 f. n. uil læs: vil

---

Epistel 119, S. 380 Anm. 1. Christian Gran Molberg, Auditeur og Stats-Secretair, døde (af Alderdom) 87 Aar gammel paa Frederiks Hospital den 17. December 1799; den 24. December blev han begraven paa Kirkegaarden udenfor Østerport. (Garnisons-kirkes Begravelses Protokol.)

Epistel 126, S. 385, Lin. 11 f. n. Det Skrift, med hvilket Holberg indførte Prænumeration, var den store Udgave af hans Comoedier. Prænumerations-Indbydelsen er trykt i Wielands Uge-blad, Extraordinaire Relationer, 8°, 1730, Nr. 27, den 3. Juli; den lyder saaledes[1]):

„Saasom de Danske Comoedier eendeel ved seeneste Brand, endeel ved Tidens længde fast gandske ere forkomne, saa at faae have dem complette, og de nu icke uden ved Leylighed og Auction ere til falls, saa have mange got Folck forlanget, at der maatte skee et nyt Oplag af de forhen trykte 3 Tomer, iligemaade der til at faaes de, som enten icke have været trykte eller paa Theatro forestillede. Men som Entre-prisen af saadant Forlag er stor, og kostbar at lade et Verck trycke af 5 Tomer, med mindre mand forhen kand være forvisset om at blive nogenledes Skadesløs for saadant sit giørende Indskud. Saa intimeris herved alle dem som ønske at see dette Verck ved Trycken forferdiget, at understøtte saadan Forleggerens Intention ved at prænumerere den halve Deel som er 4 Mk. Danske for hvert Exemplar af saadanne 5 Tomer: som ere af følgende Indhold, nemlig: Tom. 1. 1. Dend politiske Kandestøber. 2. Den Vegelsindede. 3. Jeppe paa Bierget. 4. Jean de France. 5. Gert Vestphaler. Tom. 2. 1. Den 11 Juni. 2. Barsel Stuen. 3. Det Arabiske Pulver. 4. Maskeraden. 5. Juule Stuen. Tom. 3. 1. Ulysses von Ithacia. 2. Jacob von Tyboe. 3. Melampe. 4. Kilde-Reisen. 5. Uden Hoved og Hale. Tom. 4. 1. Den Pantsatte Bonde. 2. Menschen Skreck. 3. Hendrik og Pernille. 4. Den Stundesløse. 5. Pernilles korte Frøcken Stand. Tom. 5. 1. Don Ranudo eller Fattigdom og Hoffart. 2. De

---

[1]) I Nr. 25 averterer Bogbinder Johan Poppenhausen, at man hos ham kan „subscribere" paa: det nye Leipsiger Historische Lexicon, 2. den Tybingske Bibel, 3. Londorpii Acta publica. I Nr. 28 indbyder det kgl. privilegerede Bogtrykkeri paa en ny Edition i 4° paa Skrivpapir, med meget stor Stil, af Alter Bogen.

Usynlige. 3. Rosiflengius. 4. Hexerie eller blind Allarm. 5. Johannes Montanus, eller Hans paa Bierget. 6. Den honete Ambition. Saa at der er 11, som icke ere trycke tilforn."

Denne Prænumerations-Indbydelse er aabenbart conciperet af Holbergs Forlægger, Bogtrykker Høpffner, der ogsaa maa have skrevet Fortalen i første Tome (Liebenbergs Udg., VIII, S. 293). Holberg var selv ivrig for, at Prænumeranter tegnede sig, se hans Brev til Krigsraad Aage Hagen i Throndhjem, 27. Jan. 1731, P. Botten Hansen, Nogle utrykte Breve af Ludvig Holberg, Christ., 1858, S. 23. I et Brev til Hagen af 30. September (anf. St. S. 20—23) siger Holberg: „Jeg har intimeret udj aviserne 5 tomer Comoedier som ved prænumeration skal trykkes til 8 ℔ hvoraf 4 ℔ prænumereres. ... Hvis ieg ikke tog deslige præcaution med prænumeration kunde ieg ikke lade trykke nogen ting og maatte da dette theatrum Danicum reent blive forglemt".

I Aaret 1729 samledes der „Prænumeranter" i Throndhjem og Bergen paa Holbergs „Danmarks og Norges Beskrivelse", se Holbergs Brev hos P. B. Hansen, anf. Skr. S. 18—22.

Epistel 128, S. 392, Lin. 16, kan tilføies: L. Daae, Optegnelser til Ludvig Holbergs Biographi i Norsk historisk Tidsskrift, II, S. 244—47.

## Tredie Bind.

S. 115, Lin. 14. fic læs: sic
— 270, — 17 f. n. 30te læs: 30ve
— 376, — 2. Héricoult læs: Héricault
— 384, — 3. Livins læs: Livius

S. 342, Lin. 12 maa vist læses: „at ingen rigere Materie kand gives til Skiemt" istedetfor: „at ingen ringere Materie kand giøres til Skiemt".

---

Epistel 226, S. 156, Lin. 10. „Islandsk" Snustobak som Benævnelse paa en ren Snustobak, uden lugtende Tilsætninger, har været kjendt ind i det 19de Aarh.

Epistel 226, S. 158, Lin. 4. Holberg har besunget Peder Feldbereders Bedrift i Epigr. IV, 66.

Epistel 267, S. 295, Lin. 13 f. n. Den „geistlige Mand" skal have været Magister Peter Lauritsen Hunderup, Sognepræst til Nikolai Kirke, hos hvem Holberg boede efter Ildebranden 1728. Rahbek,

Holberg som Lystspildigter, II, S. 121; sml. Epistlerne, andet Bind, S. 410, Anm. til Epistel 151.

Epistel 289. I sit Digt om Gram skrev Klevenfeldt nogle Linier, som antoges for at sigte til Holberg og som denne sigter til i Epistlen:

. . . . „han skrev ei for at skrive,
Ei prangde ud sit Pund, som Høkren gammelt Smør;
Han ikke Aagerkräm med Lærdom vilde drive,
Men skjænkte ud omsonst, ei lukte for sin Dør".

Foran i et Exemplar af Klevenfeldts Digt skrev Luxdorph: „Paa dette Vers har Holberg svaret i den bittre Epistel, som findes i 3die Tome Pag. 442, Nr. 289." Sml. Lüxdorphiana, II, S. 264.

Epistel 291, S. 348, Lin. 7. Det kan her anmærkes, at ved et kongeligt Reskript af 1. Februar 1754 blev der givet Tilladelse til, at ved Bisættelsen af Holbergs Lig „Sang Klokkerne lader sig høre 2de Timer over den ellers tilladte Tid."

Epistel 294, S. 430, Lin. 2 f. n. Rapin-Thoiras skrev sin Englands Historie som et frit, ikke som et som af den engelske Regjering overdraget Arbeide.

## Fjerde Bind.

S. 12, Lin. 6 f. n. conditionaliteter læs: conditionaliter
— 39, — 9. beforbret læs: befodret
— 53, — 1. farlig læs: og farlig
— 60, — 11. sanddrue læs: sandrue
— —, — 14. Misgierninger læs: Misgierningerne
— 69, — 7 f. n. Befaling læs: Befalning
— 76, — 8. anden læs: en anden
— 83, — 4 f. n. ,en læs: end
— 91, — 14. Belt læs: Beltet
— 119, — 1 f. n. Philosophie læs: Philosophi
— 143, — 7 f. n. Diævle læs: Dievle
— 224, — 2. Podogra læs: Podagra
Anm. til Lin. 1. sætte Pris paa læs: forsage
S. 232, Lin. 3. en stor Slyngel læs: en Slyngel
— —, — 11. med læs: mod
— —, i Marginen. 306 læs: 305

S. 237, Lin. 1 f. n., findet, læs: findet.
— 239, — 16, gllmrer, læs: glimrer.
— 249, — 4 f. n., dristige, læs: stridige.
— 280, — 12 f. n., krydrede, læs: krydede.
— 306, — 8 f. n., at man, læs: man.
— 333, i Marginen: 338, læs: 438.

## Femte Bind.

S. 301, Lin. 4 f. n. En Afskrift af det udslettede Stykke af Epistel 447 nævnes i Catalog over det norske Videnskabersselskabs Samlinger, I, Kbh. 1808, S. 533, blandt Manuskripter i Qvart: „Nr. 214, c, L. Holbergs Epistlers V Del 1ste Epistel pag. 24, deraf et Stykke som Censor Prof. Joh. Pet. Anchersen ej vilde tillade at trykkes, da samme Del af Epistlerne efter Autors Død blev udgivet".

# Om Udgaver og Oversættelser

af

# Holbergs Epistler.

I Ugebladet Kiøbenhavns Postrytter for 1748 lod Holberg et Avertissement indrykke, som blev trykt første Gang i Nr. 16 for den 23. Februar, og derefter gjentoges i Nr. 17, 18 og 20, saalydende:

„Gives tilkiende, ved Trykken at være udkommen Baron Ludv. Holbergs Danske Epistler, befattende adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, philosophiske, item skiemtsomme Materier. Verket er deelt udi 2de Tomer, og begge udgiør fast 1000 Paginas. Prisen for begge Tomer er 1 Rdlr. og Exemplarierne ere at bekomme hos Autorem selv."

I samme Ugeblad, 1748, Nr. 33, for den 22. April, og i Nr. 34, 35 og 37 læses følgende Avertissement:

„Has Baron Holberg er at bekomme, foruden hans Epistler, Heltinde Historie, Herodianus og den jødiske Historie for sædvanlig Priis."

Titelbladet paa det første Bind af Epistlerne er nøiagtig aftrykt i første Bind af nærværende Udgave efter dennes Hovedtitel; men efter: Tomus 1. følger i Originalen en fed Linie og: Kiøbenhavn, 1748.| Trykt paa Autors Bekostning. Dette Bind indeholder 4 Blade Titel og Fortale til Læseren, upag., sign. § 2—§ 3, 422 Sider og et blankt Blad, sign. A—Dd2. Trykken er meget god, 31 Linier paa Siden, Udstyrelsen smuk, efter hver Epistel er trykt en saakaldet Finale, ɔ: en i Træsnit udført større eller mindre Zirat, som varieres rigelig. Over hver Side er trykt en Linie og en lille Forzΐring, som stadig gjentages. Paa Titelbladets Bagside læses: Imprimatur: | J. P. Anchersen. D. omgivet af en forziret Ramme.

Titelbladet paa andet Bind er ligeledes gjengivet i andet Bind af nærværende Udgave; men efter: Tom. II. følger som i første Bind en fed Linie og: Kiøbenhavn 1748. | Trykt paa Autors Bekostning. Bindet

indeholder 440 Sider, sign. A2—Ee3. Udstyrelsen er ganske som i første Bind.

Det literaire Tidsskrift, som dengang udkom i Kjøbenhavn, Nye Tidender om lærde og curieuse Sager, stod endnu paa et utrolig lavt Standpunkt — først Aaret efter, 1749 skete en gjennemgaaende Forandring med det —, det er derfor ikke at vente, at der i det skulde findes nogen kritisk Anmeldelse af disse to første Dele af Epistlerne. Men det er et mærkeligt Vidnesbyrd om, hvor daarlig Tidsskriftet fulgte med den indenlandske Literatur, at disse første Bind af Epistlerne slet ikke bleve anmeldte endog blot som udkomne. Det eneste Sted, hvor de bleve omtalte, var i et i Tydskland udgivet kritisk Tidsskrift, nemlig Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen, hvor der i Aargangen 1748, S. 483—86 læses et kort Uddrag af „en grundig og upartisk Anmeldelse." Anmelderen er i det Hele tilfreds med Forfatterens Arbejde, paa hvis Læsning han ingen Tvivl nærer om at Læseren vil kunne anvende mange Timer med Fornøielse. Forfatteren viser sig retskaffen ivrig, grundig og opbyggelig, som det anstaar en Theolog af første Rang. Anmelderen synes dog ikke om, at de store theologiske Spørgsmaal gjøres til Gjenstand for Behandling i saadanne Breve. De historiske Stykker ere behagelige, men Forfatteren har ikke havt Kundskab nok til den tydske Historie. Endelig er Anmelderen misfornøjet med den Maade, paa hvilken Moralen er behandlet. „Die wenigsten der Briefen können zur Besserung der Sitten etwas beytragen". Forfatterens Formaal er ædelt og rosværdigt, men Faren for at forfejle det „wird vergrössert, wenn dergleichen Sittenlehren mit vielerley anstössigen, zweydeutigen und gar zu nackten Redensarten verkleidet werden, die anstatt die Tugend zu erwecken, einen Zunder der Laster mit sich führen."

At nye Bind af Samlingen af Epistler vare udkomne, bekjendtgjorde Holberg ved følgende Avertissement, som indrykkedes i Kiøbenhavns Postrytter 1750, Nr. 25 (den 27. Marts), 26, 28, 30, 32, 35 og 36, og i Posttidenderne (4°), 1750, Nr. 27 (den 3. April), 28, 29 og 30:

„Ved Trykken er publiceret Continuation af Hr. Baron Holbergs danske Epistler om adskillige Materier, nemlig Tredie og Fierde Tomer, hvoraf den Første udgiør 480 Paginer, og den Anden 520 Paginer, og er at bekomme for 1 Rdlr. hos Autor."

Titelbladet paa tredie Del er nøiagtig aftrykt i tredie Del af nærværende Udgave; men efter: Tomus III. følger en fed Streg og:

Kiøbenhavn, 1750. | Trykt paa Autors Bekostning. Bindet indeholder 480 Sider foruden Titelbladet. Signaturen er: A—Gg5.

Titelbladet til fjerde Del er nøiagtig aftrykt i fjerde Del af nærværende Udgave; men efter: Tom. IV. følger en fed Streg og: Kiøbenhavn, 1749. | Trykt paa Autors Bekostning. Bindet indeholder 520 Sider med Titelbladet. Signaturen er A2—Kk3. Udstyrelsen af disse to Dele er ganske som i de to første Dele; dog ere i fjerde Del Siderne 518 og 519 satte meget tæt, og Side 520 er trykt med Petit.

Det er ved første Øjekast paafaldende, at tredie Del har Aarstallet 1750, men fjerde Del Aarstallet 1749. Det lader sig imidlertid meget let forklare, hvorledes denne Besynderlighed er fremkommen. Man begyndte Trykningen af tredie Del ikke med Titelbladet, men med Side 1 af Texten, som fik Signaturen A. Trykningen fortsattes begge Bind ud, men man opdagede da, at der intet Titelblad var trykt til tredie Del. Dette Titelblad blev derfor trykt sidst, det fik det Aars Tal, da det blev trykt, 1750, og blev klæbet fast til første Ark. Det rette Sidetal skulde have været 482, og den første Side af Texten skulde have havt Signaturen A2. — I nogle Exemplarer af tredie Tome er nederst paa sidste Side, S. 480, trykt Fangordet: »Epi-«, hvilket vistnok maa være Vidnesbyrd om, at Manuskriptet til denne Tome ikke har været bestemt afsluttet, men at Tomen har kunnet afsluttes, hvor Forfatteren fandt det hensigtsmæssigt.

Disse to Dele af Epistlerne bleve anmeldte i Nye Tidender om lærde og curieuse Sager, Kbh. 1750, S. 115—18. Der forekommer i denne Anmeldelse følgende Yttring: „Man finder den samme ædle Munterhed, som i de forrige, og den lærerige Skiemt, der caractiserer denne store Moralists Skrifter .... Man seer ellers iblant andet, at Autor udi adskillige Breve bliver ved at skiemte med saa kaldede Sprog-Rensere, og at moderere deres Iver.“ Derefter er Nr. 250 i tredie Tome (Klage, indgiven af den gamle Bogstav C paa Rigsdagen udi Regensborg) aftrykt som Prøve. Det omtales endelig, at de to første Tomer ere oversatte paa Tydsk, ligeledes paa Hollandsk, „hvor de publiceres udi Uge-Blade til Leiden.“ En meget kort Meddelelse om, at disse Dele af Epistlerne vare udkomne, blev given i de svenske Lärda Tidningar, 1750, S. 368, tildels efter de danske lærde Tidender. Brevene til Collegium politicum fremhæves, de „innehålla merendels artigheter och Irronier.“

En ganske kort Anmeldelse af 3. og 4. Del fremkom i Dähnerts Critische Nachrichten, I, Greifswalde, 1750, S. 125—26; en tydsk Oversættelse af Epistlerne ved Syndicus Detharding i Lybek bebudes.

Femte Del af Epistlerne udkom efter Holbergs Død — han døde den 27. Januar 1754. Forlæggeren lod følgende Bekjendtgjørelse indrykke i Kiøbenhavns Postrytter 1754, Nr. 77 (den 27. September) og 78:

„Fra Trykken er udkommen den 5te Tome af Baron Holbergs Epistler, og sælges samme paa Børsen i Sr. Wentzels Boglade for 3 ℔ 8 ß med hostrykte Kobberplade.“

Titelbladet til femte Del er trykt med Corpus, undtagen de to første Linier: Baron | Lud. Holbergs, og Linien: Tomus V. (I nærværende Udgave er Titlen trykt i Overensstemmelse med de foregaaende Binds Titelblade.) Imellem „Materier“ og »Tomus V.« er trykt i Kobberstik et (baarligt) Portrait af Holberg, en Bryst-Buste af ham, anbragt paa en Piedestal, om hvis Fod Bøger og musikalske Instrumenter (fremtrædende er navnlig en Violoncel) tilligemed en brændende Fakkel ere anbragte. Stikket har Signaturen: I H sc.[1]) Derefter følger en Linie sammensat af fine Rosgener, hvorefter læses: Kiøbenhavn, 1754. | Trykt paa Otto Christ. Wentzels Bekostning. Bindet bestaar af 10 Blade, upaginerede, signerede )(2—)(5; Side 2—223, signerede A—O5, S. 1—161, signerede Aa—Ll. Udstyrelsen er som i de andre Dele, men Trykken er ikke saa smuk og Papiret ikke saa godt som i dem. Første Paginering har 31 Linier paa Siden, anden Paginering kun 30. Den lille Zirat over Siderne er forskjellig fra den, som er anvendt i de første fire Dele. I disse begynde hvert Brev: Til * *, i femte Del er Begyndelsen: Til ꝛc. ꝛc. Paa Titelbladet er: Tomus V. trykt op i Kobberstikket.

Bagpaa Titelbladet læses: *⁎* Imprimatur J. P. Anchersen Dr. *⁎*, omgivet af en Krands. Blad 2—3 indeholde en Dedication til: Deres Høygrevelige Excellence Høyvelbaarne Greve og Herre, HERR Adam Gottlob Greve af Moltke, Ridder af Elephanten, Geheime-Raad, Ober-Hofmarschal, Greve til Grevskabet Bregentved, Friherre til Friherskaberne Lindenborg og Høgholm, Herre til Tryggevelde, Alsløv ꝛc. ꝛc., saaledes lydende:

---

[1]) Beskrevet af A. Strunck, Samlinger til en beskrivende Catalog over Portraiter af Danske, Norske og Holstenere, Kbh. 1865, S. 255, Nr. 1206.

Naadigste Herre!

At elske og forfremme Viisdom og boglige Kunster, er en Caracteer, som i alles Øyne ophøyer endog de Ophøyede ved Kongers Throner; At Deres Høygrevelige EXCELLENCE er en Herre af første Rang iblant slige Mecænates, er en Sandhed, som min ringe Pen ikke behøvede at erindre, da saa mange Leiligheder tale herom med levende Beviiser. Men da denne Deres distinctive Caracteer boer tillige i et ædelmodig Hierte, som antager sig de Faderløse og Forladte med milde Øyne og en hielpende Haand, saa er min Dristighed herved blevet opmuntret til her at ledsage en Faderløs frem for saa stor en Mands Øyne. Faderen er død, førend hans efterladte fik Klæder og Mæle til at lade sig see udi, og tale med for alles Øyne. Fosteret er vel endnu i sin spæde Alder, men Deres Høygrevelige EXCELLENCES Naade og Bevaagenhed kand give det Styrke og Anseelse, ja det kand herved see sin Faders Navn og Ære meere udbreedt. Jeg som en ringe og ulærdt Person har dristet mig til at ledsage det til Deres Høygrevelige EXCELLENCES Dørre, og tør ikke tale meer, da jeg haaber dets Navn, dets lærde og veltalende Tunge selv skal tillokke sig nogle milde Øyekast og en gunstig Anhørelse. Herved bønhøres jeg, som med uafladelig Bøn ønsker at den Allerhøyeste alt meere og meere vil lade sine Velsignelser grønnes over Deres Høygrevelige EXCELLENCES høye Person og Høygrevelige Huus og Familie. I hvilket Ønske jeg med dybeste Ærbødighed henlever

Deres Høygrevelige

EXCELLENCES

Høyvelbaarne

Naadigste Herres

Kiøbenhavn,
den 17 Septembr. 1754.

underdanigste ringe
Tiener

Otto Christopher Wentzel.

Blad 4—8 indeholde følgende:

# Fortale.

*Pascitur in vivis livor, post fata quiescit.*

Saalænge berømmelige og store Mænd leve, viiser Misundelse og Had gierne Tænder imod dem; men naar de ere døde, blive de befriede derfra. Hvorvidt disse Ord kand passe sig paa vores vidt-berømte store HOLBERG, vil Tiden lære. Den danske Momus er en besynderlig Krabat; han er sig selv saa ulig, som en Proteus: Han har adskillige Tunger i Munden; med nogle siunger han Lovsange over de Fremmedes utrættede Fliid i at opfylde Boglader og Bogsale, og laster de danske Penne, fordi de ikke giøre dyr Tiid paa Blæk og Sværte; Men neppe seer han et Skrift paa sit Moders Maal træde frem, før han væmmes derved, og hans spidse Tunger vide ikke, hvad Huller de ville giøre, og hvad stiklende de ville fremføre. Man behøver ikke at skiære ham for Tungebaand, men, om jeg saa kand sige, for Tunger; Dette har og vores HOLBERG tidt prøvet paa, skiønt forgiæves; thi de ere af den Beskaffenhed, at, naar een skiæres af, groe der tvende ud igien. Hvad kunde da en Hans Mikkelsens Penne-Kniv udrette her, hvor HOLBERGS selv ey beed til gavns? Min Læser seer vel, hvad jeg vil sige: Jeg er en eenfoldig Mand og af liden Skiønsomhed: Forlæggeren til disse Epistler vilde have en Fortale: I denne Fortale burde Momus revses, men, hvad meener man, han kiærer sig om mig? Turde han før gaae Kiempen under Øyne, hvor skulde han ey ansee mig med Foragt? Jeg er altsaa færdig at plante Gevær, og lader Momus være den, han er.

Jeg vil alleneste sige, hvad jeg og mine lige dømme. Vi læse HOLBERGS Skrifter med stor Fornøyelse: Vi ere ham megen Tak skyldige, at han ikke alleene har prydet vor Moders Maal ved sin muntre og artige Pen, men endog ladet os see adskillige Ting for Lyset, som ellers til u-imodsigelig Skade, endog for de lærdes Republique, havde død med ham: Vi ansee dem, som deylige Enge og Hauger, hvor vi, naar vi ere trætte af Arbeyde og Forretninger kand hviile og fornøye Sindet, da vi ey med de Lærde kand søge fremmede.

Vil nogen siige, at Autor hist og her har igientaget hvad han før har skrevet, da svare vi, man bør holde ham det til gode, som en

---

Citatet Lin. 3 er taget fra Ovids Am. I, 15, 39.

Mand, der har skrevet sine sidste Skrifter i en høy Alder, hvor Hukommelsen lettelig kunde slaae fejl, og maae man da forundre sig saa meget desto meere, at hans Aar og Svaghed ikke har svækked hans levende og lystige Skrivemaade. De deylige Ansigter hans Tanker viiser sig frem med, kand man jo sagte taale at betragte i adskillige Klædedragte. Skulde nogen disputere ham Navn af Philosophus, da i hvorvel sligt kommer os underligt for, driste vi os ey til at dømme herudi, vi synes han har selv sagt et Sted, at han ey gav sig ud derfor; Efter vore Tanker tænkte han artig og grundig endskiønt han ey vilde

Jurare in verba Magistri,

Og u-agtet han ikke bragte sine Tanker frem i scientifiske Klæder; Han kom dog lige saa vidt med sin Tænkekraft som Metaphysici, af hvilke vi veed han vilde have endeel Aarelaldte paa Panden. Vil nogen sige, han fremførdte adskillige Ting, som ikke vare af stor Betydenhed, da meene vi hans Afvexlinger ere behagelige, og et Beviis paa de store Gaver, denne Mand besad i at føre sin Pen til Publici Fornøyelse. Man laster jo ikke Naturen fordi den lader Bonde-roser opvoxe iblant Negliker og Hyacinther, eller en Maler, naar hans Pensel forstaaer at uddeele Lys og Skygge. De, som altsaa af en utiidig Dadlesyge vil forringe en saa berømt Mands Navn og Ære; De, som forlange, at enhver Side i et Skrift skal frembringe en Qvintessents af Viisdom og Indfald, dem ville vi bede at gaae bort, og give os noget bedre.

Vore Landsmænd see nu her den 5te Tome af hans Epistler; De øvrige, som med første skal komme for Lysel, vil udgiøre tvende Tomer. Denne navnkundige danske Scribent døde i Kiøbenhavn den 24 Februarii efter Midnat Anno 1754. Hans Liig staaer endnu i vor Frue-Kirke indtil hans Monument bliver færdig i Soröe.

Efterfølgende Elogia over ham findes her indrykkede for at fornøye dem som ey have læst dem før.

Kiøbenhavn,
den 17. Septbr. 1754.

Hans Michelsen.

---

Citatet Lin. 11 er taget fra Horats, Ep. I, 1, 14.

Blad 9 indeholder:

## Høyædle og Velbyrdige Herr
Justitz-Raad ANCHERSENS Inscription
som blev graveret paa Pladen
af Ligkisten.

---

Alt det, Døden,
Af den store
Velbaarne, og Høyædle
BARON
# Ludvig af Holberg,
Kunde røve og giøre til Bytte,
Da den
den 27 Januar. efter Midnat Anno 1754.
Befriede hannem fra den Gield,
Han var Naturen skyldig,
Og leverede hans Siæl til GUD igien,
Fylder kuns libet udi denne Kiste.
Men den ædelste Deel af hannem,
Som undgik Døden,
Hans lykkeligste og arbeydsomste Genie,
Opfylder den heele lærde Verden,
Og høres udi den:
Hans store og mange Verke,
Med hvilke han beriigede og prydede sit Fæderne-
Land,
Endog indtil Misundelse og Forundring
hos Fremmede,
De belee Døden og Graven.

Holberg lever og er i alle Folks Munde,
Hans Rygte grønnes altid,
Og skal voxe hos Efterkommerne,
Det han haver forhvervet sig ved sit Genie,

Ved hvilket,
Under GUds Forsyns naadige Direction,
Han, hvis Fader var Obriste,
Og er fød i Bergen i Norge Anno 1684
Fra et Fader- og Moderløs fattig og forsømt Barn,
Da han
til det Kongelige Ridderlige Academie i Sorøe,
Haver legeret sit Baronie og Herregods,
Over for 70000 Rdlrs. Værdie,
Kand holdes som en anden Fader for saa stor en
Adelig Ungdom:
Af en ugift Mand, som han altid levede,
Ved at testamentere. 16000 Rdlrs. Capital
Til Udstyr af Renterne for fattige Jomfruer,
Vil blive anseet,
Som han havde efterladt sig en stor og riig Afkom:
Af en
Som paa sine Udenlandske Reiser maatte saa
godt som betle sig frem, og gaae til Fods,
Blev han Professor Anno 1714
Ved det Kongelige Kiøbenhavnske Universitæt,
Riig og bekiendt ved sine Skrifter,
Og tilsidst af ringe og Middel-Stand
Blev han d. 6 Mart. A. 1747
Ophøyet i den Frieherrlige Stand og Baroniseret.
Man lever ved sit Genie
Alt det andet er dødeligt her i Verden.
Sin afdøde Ven til Æreminde opsat
af
hans Ven.

Blad 10 indeholder:

MONSIEUR

## Andreas Benjamin Poulsens Danske Vers.

Den store Holberg døer, men ey hans store Navn,
Thi i den lange Nat og Gravens mørke Taage
Skal Æres-Fakler staae ved Mandens Kiste-Laage,
Som ingen Tiid og Grav skal faae i graadig Favn.

Hans efterladte Børn, den Hiernefødte Flok,
Som her paa Jorden om i mange Klæder vandre,
Og fra sin Fødestavn er reist omkring til andre,
Hans Monumenter er, trods Marmor, Steen og Stok!

Er nogen iblant dem ey som de andre fød,
Er disse Sødskender af Ansigter uliige,
Da tænk! Naturen selv er uliig i sit Riige,
Et Menneske er bleeg, et sort, et andet rød.

Fra Danske Kongers Grav, hvor Ære-Skove staaer,
Fra Nordens Helte-Flok, hvis Aske Blomster giver,
Dit Navn, o! Holberg! i dit Støv beæret bliver,
Een Ære-Qvist fra dem Du til din Urne faaer.

See! Soröe Muser svor, og svær dit ædle Navn
Med ævigt Kiendetegn i deres Egn skal tegnes,
Saa mange Foster-Børn, saa mange Støtter regnes,
Der priise skal din Dyd til Danner-Landets Gavn.

Een Krantz fra Nympherne man Hymen bringe seer,
Som blant Cypresserne ved denne Grav skal legges,
Og mangen Ludvig vil med Tiden kiælebegges,
Naar de ved dette Navn i Rulle-Buggen leer.

Kom frem du Klippe-Søn, kom! bryst dig af din Mand!
Klip Neglerne af dem! som paa hans Kiste kratte!
De Nordens Buurmænd, som saa slet og ringe skatte
Den Dyd, der findes kand i deres Føde-Land.

Flyd Helicon i Graad! hold Muser Sørge-Aar!
Skriv Danske Moders Maal din Mand til ævig Ære.
Døm heele Verden! hvad vor Norden kand frembære,
Et herligt Træe gik ud, hvor andre fleere staaer.

Anchersens Inscription er forfattet paa Latin og findes aftrykt i Nye Tidender om lærde og curieuse Sager, 1754, Nr. 5 for den 31. Januar, hvor ogsaa den ovenfor aftrykte danske Oversættelse første Gang blev trykt; en anden dansk Oversættelse kom frem i Kiøbenhavns Postrytter, 1754, Nr. 11, 8. Februar.

Poulsens Vers bleve første Gang trykte i Nye Tidender om lærde og curieuse Sager, 1754, Nr. 7 for den 14. Februar,

derefter i Kiøbenhavns Postrytter, 1754, Nr. 13 for 15. Februar.

Hvorledes det er gaaet til, at denne Tome af Epistlerne egentlig er delt i 2 Dele, og hvorledes det forholder sig med de i Fortalen nævnte tvende Tomer, som med det første skulde se Lyset, men aldrig ere udkomne, kan ikke oplyses med Sikkerhed. Det er sandsynligst, at de „tvende Tomer" slet ikke have været til, og at Meddelelsen om dem beror paa en Misforstaaelse eller paa et yderlig keitet Udtryk, som vilde være utroligt, naar ikke det femte Bind var saa slet behandlet af Udgiveren, som det er fra Begyndelsen til Enden. I sit Testament af 16. Januar 1754 udtaler Holberg: „Den femte Tome af mine Epistler, som endnu ere i Manuscript, skiænker jeg til Boghandler Otto Wentzel." W. Høybergs Holbergiana, S. 466.

Ved et heldigt Tilfælde er et Stykke af Manuskriptet til denne Tome endnu bevaret (see ovenfor S. 301). Det giver Oplysning om Forholdet imellem Holbergs Manuskript og den trykte Udgave; enten maa Sætteren have havt en bestemt Forskrift om, hvorledes Texten skulde sættes, eller ogsaa maa Correcteuren have havt en saadan, thi Holberg har uden Tvivl ikke selv læst Correcturen. Der er nogen Forskjæl mellem Orthographien i den skrevne Text og i den trykte, paafaldende er især den næsten gjennemgaaende Brug af smaa Begyndelsesbogstaver i Hovedordene[1]).

Femte Tome anmeldtes i Nye Tidender om lærde og curieuse Sager, 1754, Nr. 42 og 43, S. 330—6, 341—44. „Det er vist," hedder det, „at Skriftet, hvad baade det Indvortes og Udvortes angaaer, var blevet meere pyntet, hvis det var i Forfatterens levende Live udkommen, dog kiendes overalt den store Holbergs Geist og Skarpsindighed, samt behagelige Skrivemaade." Der gjøres opmærksom paa, at Holberg i Epistel 459 har begaaet en Fejl ved sin Omtale af Prindsen af Asturien. Visse »lapsus memoriæ« kunde været rettede. Epistel Nr. 512, Holbergs sælsomme Drøm, er helt aftrykt.

2 Aar efter blev denne samme 5. Tome anmeldt i Büschings Nachrichten von dem Zustande der Wissensch. u. Künste in den Dänischen Reichen u. Ländern, II, 1756, S. 585—89. Anmelderen er tilfreds med disse Breve, som han finder „alle lesenswürdig". Der

---

[1]) Et lignende Forhold viser sig imellem Holbergs egenhændig skrevne, endnu bevarede Fortale til Heltehistorierne og den trykte Fortale (se det norske Historisk Tidsskrift II, i hvilket et lithographeret Facsimile er givet af Manuskriptet).

dvæles ved Epistlerne 448, 458, 489, 496, 497. Der udtales Ønske om, at de i Fortalen lovede 2 Dele Breve snart maa udkomme.

---

Den 26. Februar 1755 indgav Boghandler F. C. Pelt et Andragende om et Privilegium paa at lade flere af Holbergs Skrifter trykke paany. Han skrev saaledes: „Afgangne Baron Ludvig Holberg har i sin Levetid tient Fædrelandet og den lærde Verden med mange lærde og nyttige Skrifter. Af de han selv havde ladet oplægge, blev det lidet antal, som efter hans dødelige Afgang var i hands Sterboe for haanden, destribueeret og mand maa inden føye Tid see, at samme aldeles ey ere at faae. For nu at giøre de Holbergske Skrifter mere almindelig, hvorved Publicum kunde blive tient, har jeg foresatt mig at lade følgende deraf Tiid efter anden paa min Bekostning at trykke nemlig:

Jødiske Historie 2 T. i 4.
Danmarks og Norges geistlige Stat, 4.
Danmarks Riges Historie 3 T. 4.
Dend danske Skueplads 6 & 7 T.
Heltinders sam. Hist.
Moralske Epistler 1. 2, 3 og 4 Tome 8.
Samtale mellem 2de Kiøbmænd 2 St. 8.“

Sterbboets Commissairer havde Intet herimod, og hvis Tilladelsen blev given, vilde Pelt føje Kirkehistorien til, „hvis Oplags Rettighed mig af forrige forlægger forlængst allerede er afstaaet.“

Consistorium afgav den 62. November sin Erklæring over denne Ansøgning; det gjorde først opmærksom paa, at de tvende Samtaler forrige Aar vare blevne oplagte i den Samling af Holbergiana, som studiosus Høyberg havde udgivet, og derfor nu ikke behøvede at oplægges paany. Derefter siges: „Hvad de øvrige Scripta Holbergiana anlanger, da har han ingen, saa vidt vi have kundet erfare, rettighed og justum titulum til dem, uden allene Sl. Baron Holbergs arvinger — Pelt maa søge Arvingernes Tilladelse eller kiøbe sig privilegium til af dem. I andre maader kand ingen være berettiget til prejudice for Arvingerne at eftertrykke Hands Skrifter. Naar med tiden bliver kiendelig Mangel paa Baron Holbergs Skrifter, og hands Arvinger befindes efter requisition ikke at have villet giøre nyt oplag deraf, da kand, hvilken Boghandler eller Bogtrykker det vil, giøre det og faar, da ipso facto et virkeligt privilegium eller dog dend intenderede fordeel, med

mindre hand vil sætte Prisen alt for ubillig og derved forvolde en Andens Eftertrykning."

Pelt fik ikke det attraaede Privilegium. For Epistlernes Vedkommende kan mærkes, at der dog maa have været adskillige Exemplarer tilsalgs, thi Bogtrykker Høpffner averterede 1758 jævnlig, at han havde i Commission blandt flere af Holbergs Skrifter: „Epistler alle 4 Dele 2 Rdlr."

---

I Kiøbenhavns Posttidender (ɔ: de Berlingske) 1758, Nr. 9 for 30. Januar, bekjendtgjorde Bogtrykker Andreas Hartvig Godiche, at, da Epistlerne i lang Tid forgjæves havde været søgte og ikke vare at bekomme for en „civil" Pris, havde han lagt en ny Udgave under Pressen; om Prisen skulde der blive givet nærmere Underretning. I samme Blad 1758, Nr. 90 for 10. November, blev følgende Annonce trykt:

„NB. Hos Bogtrykker Andreas Hartvig Godiche, boende i Skindergaden, næst ved vor Frue-Skole, er fra Pressen udkommen den af alle meget berømmelige, sal. Hr. Baron Holbergs Epistels 1ste og anden Tome, som kan bekommes paa godt Trykpapier for 6 mk., og paa postpapier for 8 mk., samme er i lang tiid af mange liebhabere forgiæves bleven søgt, haaber derfor, med denne nye Edition at vilde fornøye Publicum igien, dersom samme bliver søgt med den store Længsel, som forhen forgiæves, vil det opmuntre mig desto snarere at haste med trykningens fuldfærdigelse af 3. og 4 Tome."

Denne Udgave udkom med ganske den samme Udstyrelse som den første, af hvilken den, saa at sige, er et linie- og bogstavret Optryk. Titelbladene i begge Tomer ligne dem i den ældre; kun staar der: Kiøbenhavn, 1758. | Trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche, | boende i Skinder Gaden, næst ved vor Frue-Skole. Første Tome har, som i den første Udgave, paa Titelbladets Bagside: Imprimatur J. P. Anchersen, Dr.; dens Sidetal og Signatur er ogsaa lig første Udgaves. Det Samme gjælder ogsaa om anden Tome; men paa sidste Side læses: „Ende paa den anden Part", — Ordene i første Udg.: „og sidste" ere udeladte.

Tredie og fjerde Tome have Aarstallet 1765 paa Titelbladene. Der findes imidlertid ingen Annonce i Kjøbenhavns Posttidender om den ny Udgave af disse Bind; i Aargangene 1764, 1765, 1766 træffes ofte en Bekjendtgjørelse fra Bogtrykker Godiche, i hvilken

Publikum underrettes om, at det hos ham kan faa „Sal. Baron Holbergs Epistler over adskillige Materier 5 Tom. 2 Rdlr. 3 Mk.“ Begge disse Tomer ere som de to første nøjagtige Copier af Original-udgaven, der næsten helt igjennem er fulgt linie- og bogstavret. Sideantal og Signatur ere aldeles de samme. Paa Titelbladet af tredie Tome læses: Kiøbenhavn, 1765. | Trykt hos Andreas Hartvig Godiche, og findes hos hannem tilkiøbs. Fjerde Tomes Titelblad har: Kiøbenhavn, 1765. | Trykt hos Andreas Hartvig Godiche.

Femte Tome udkom ikke i nyt Optryk.

---

I K. L. Rahbeks Udgave af Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter blev der med Overskriften: „Mindre Caracteristiker og andre historiske Skildringer uddragne af Holbergs Epistler“ i 12. Bind, Kbh. 1807, S. 247—483, aftrykt følgende Epistler:

Af første Tome: Nr. 5, 8, 13, 15, 23, 54, 58, 59, 61.

Af anden Tome: Nr. 84, 106, 128, 166.

Af tredie Tome: Nr. 219, 221, 222, 223, 256, 263.

Af fjerde Tome: Nr. 323, 324, 325, 337, 357, 358, 375, 378, 397, 398, 400, 405, 412, 421, 434, 438.

Af femte Tome: Nr. 469, 472, 507, 533.

Desuden aftryktes i 15. Bind, Kbh. 1809, foran tredie Del af Holbergs Dannemarks Riges Historie, Epistel Nr. 113 af anden Tome, og i 21. Bind, Kbh. 1814, S. 551—83 Epistel Nr. 447 af femte Tome.

---

Til meget forskjellige Tider ere enkelte af Epistlerne blevne op-trykte, navnlig i periodiske Skrifter, enten som underholdende Læsning, eller fordi Indholdet angik en Sag, der netop forhandledes. Som Exempler kunne følgende Henvisninger anføres:

I Kiøbenhavns Adresse-Cont. Efterretn. for 1763, Nr. 44 blev Epistel Nr. 68 i første Tome aftrykt; denne Epistel handler om Bierne.

I Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, 7. Bind, 1806, S. 81—85 er Epistel Nr. 65 i første Tome, om høje Titler, aftrykt med nogle Bemærkninger om, at man maa gjøre sig værdig til Titler.

I Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn, 8. Bind, Kbh. 1808, S. 406 er Epistel Nr. 98 i anden Tome næsten fuldstændig aftrykt med Overskrift: Holbergs Tanker om Bomber.

I Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn 1814, Nr. 84—85, S. 1329—33, 45—48 findes en Artikel med Overskrift: Just Justesens Betænkning om Lapsers besynderlige Natur og Qvaliteter. I Aargangen 1815, Nr. 2, S. 17—20 blev givet: Lidet Tillæg til Just Justesens Betænkning om Lapser, undertegnet: J. J.; dette Tillæg bestod fornemmelig i Epistel Nr. 283 i tredie Tome, om Petitmaitres.

I Dagen 1822, Nr. 203 læses en Artikel, hvori der siges: „Paa en Tid, da der snakkes og skrives saa meget om, for og imod Sproget, frem og tilbage, vil det have sin Interesse at læse følgende Epistel af gamle Holberg om Purister og Sprogrensere", hvorefter Epistel Nr. 64 i første Tome er aftrykt. Med Hentydning hertil fremkom i Skilderiet 1822, Nr. 83: „Tanker i Anledning af Holbergs Tanker om Sprogrensningssyge".

I Vordingborg Skoles Program for 1823, i hvilket J. C. Westengaard meddelte: „Nogle Bemærkninger om Modersmaalet og dets Retskrivning i to Breve", er S. 9—11 Epistel Nr. 448 i femte Tome aftrykt. — Denne samme Epistel aftrykte N. M. Petersen i fjerde Del af sine Bidrag til den danske Literaturs Historie, Kbh. 1858, S. 765—67.

De af Epistlerne, i hvilke „Peder Paars" omtales, ere helt eller delvis optagne i Qvartudgaven af dette Digt, Kbh. 1772, S. 419—25 (anden Udg. 1794, S. 382—88), nemlig Epistel Nr. 139 i anden Tome, Nr. 193, 207 og 208 i tredie Tome og Nr. 447 i femte Tome.

I sine „Holbergiana" optog A. E. Boye et Par af Epistlerne, nemlig i første Bind, Kbh. 1832, S. 19—23 Epistel Nr. 139 af anden Tome, S. 122—23 et Brudstykke af Epistel Nr. 302 af fjerde Tome, S. 124—28 Epistel Nr. 207 af tredie Tome.

Hertil kan endnu føjes, at enkelte af Epistlerne ere optagne i danske eller norske Læsebøger. Saaledes optog Chr. Flor i sin „Haandbog i den danske Literatur", første Gang udgiven 1831 i Kiel, Epistlerne Nr. 8, 41, 120, 257. H. Lassen optog i sin „Læsebog i Modersmaalet for de høiere Klasser", Christiania 1861, S. 80—91 Epistlerne Nr. 398, 29, 57, 120, 176, 257. F. Winkel Horn og Otto Borchsenius optog Epistel Nr. 188 i deres „Dansk Læsebog", Kbh. 1872, S. 103—7.

---

Siden 1765 vare de fire første Tomer af Epistlerne ikke blevne udgivne paany, femte Tome var kun trykt i Originaludgaven fra

1754 og denne begyndte at blive sjelden[1]). Ønsket om en ny Udgave af alle Epistlerne trængte sig frem, og Samfundet til den danske Literaturs Fremme besluttede at foranstalte en saadan. I Meddelelsen fra dette Samfunds Bestyrelse til dets Medlemmer, dateret den 17. November 1840, bebudes en ny Oversættelse af Holbergs Niels Klim og en ny Udgave af alle Epistlerne for Aaret 1841; det hedder: „begge Skrifter, som nu fast ikke mere ere forhaanden i sædvanlig Boghandel, ville blive forsynede med den i den Holbergske Tids Literatur og Forhold saa fortrinligen kyndige Conferenceraad Werlauffs Indledninger og Bemærkninger, der ville give disse, fra vort Samfund fremgaaende Udgaver en særegen og, ikke blot i literarisk Henseende, fortrinlig og frugtbar Værdi." Niels Klim udkom 1841, oversat af N. V. Dorph, men Epistlerne udkom ikke. Ikke længe efter bebudedes i det Holbergske Samfunds Program, dateret den 27. Januar 1842, en Udgave af Epistlerne med oplysende Anmærkninger, men denne udkom heller ikke.

Werlauff kjendte Epistlerne tilbunds og vilde uden Tvivl have kunnet føje en Mangfoldighed af interessante Oplysninger til den Udgave, som man haabede at faa fra hans Haand. Af de forberedende Notitser, som han har samlet og som han senere overlod til den, der kom til at udgive Epistlerne, fremgaar det imidlertid tydelig, at der var meget tilbage for ham at udføre, før han kunde faa sin Udgave færdig. Der var gjort et kort Excerpt over de forskjellige Emner, som omtales; en stor Del Parallelsteder fra Epistlerne var samlet; der var nedskrevet en Fortegnelse over historiske Personer og Begivenheder, som skulde oplyses, ofte med Tilføjelse af Navne og Aarstal; Titlerne paa flere af de Skrifter, som nævnes i Epistlerne, vare nedskrevne; der var bibliographiske Notater om Udgaver og Oversættelser af Epistlerne, men Alt saa magert, kort og sammentrængt. Werlauff betragtede aabenbart alle disse Notitser kun som Huskesedler; med sin udstrakte Læsning, det sjeldne Kjendskab, han havde til Holberg og til Holbergs Tid, og med den omfattende Hukommelse, som lod ham rumme saa uendelig meget, vilde han ved Hjælp af sine korte Notitser,

---

[1]) Luxdorphs Exemplar af Original-Udgaven af Epistlerne indbunden i 3 Bind (engelske Bind) betaltes paa Auktionen efter ham med 3 Rdlr. I sidste Bind fandtes „Ved Enden et orig. Brev fra Ped. Horrebow (1. October 1753) til Holberg om Forligelse". Biblioth. Luxdorphiana, II, S. 277, Nr. 6469—71. I Aarene 1850—60 var 5 Rdlr. den sædvanlige Pris for et jævnt godt Exemplar.

naar han først tog fat paa Arbejdet, kunne lade det glide jævnt fremad. Dog havde Werlauff egentlig slet ikke foretaget noget Studium af Holbergs Benyttelse af den fremmede Literatur, her var der en stor Lakune i hans første Material-Samling. Holbergs Lystspil interesserede imidlertid Werlauff mere end Epistlerne, og istedetfor en ny Udgave af disse udkom 1858 den anden Udgave af hans Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil. Literaturen og Historien fortryde næppe paa, at han gjorde sit Valg som han gjorde det. Endnu i Efteraaret 1859 syslede han med de omtalte Notitser, men Alderdom og svagt Syn nødte ham til at lægge det betydelige Arbejde tilside, som en ny Udgave af Epistlerne vilde kræve.

Der havde imidlertid været Tale om, at F. Fabricius skulde overtage Udgivelsen af Epistlerne og føje oplysende Anmærkninger til dem. Han udarbejdede en Prøve paa Anmærkningerne til de første 30 Breve og forelagde dem for Werlauff. Fabricius gik imidlertid temmelig uforberedt til dette Hverv, og de Anmærkninger, han samlede, vare i Reglen kun korte Meddelelser om Personer og Skrifter, excerperede fra de mere tilgjængelige historiske og literaire Lexica, eller angav Kilden til et og andet Citat fra en klassisk Forfatter. Om Fabricius selv ikke har været tilfreds med sit Arbejde, eller om maaske Werlauff har fraraadet ham at føre det videre, vides ikke; men Fabricius opgav at besørge en samlet Udgave af Epistlerne. Derimod paatog han sig paa den Gyldendalske Boghandels Forlag at udgive et Udvalg af dem. Dette udkom i November 1857 med følgende Titel:

Hundrede og tyve | af | Holbergs Epistler. | Udgivne til Almeenlæsning | ved | F. Fabricius. | — | Kjøbenhavn. | Forlagt af den Gyldendalske Boghandling (F. Hegel). | Thieles Bogtrykkeri. | 1858.

Bogen indeholder først XVI Sider: Titelblad, Beskrivelse af Originaludgaven, Notits om Oversættelser, forskjellige Forfatteres Domme om Epistlerne, og Indhold; Texten selv udgjør 416 S. og 1 S. med nogle Trykfejl. Retskrivningen er moderniseret. Bogens Pris var 1 Rdl. 48 ß.

I dette Udvalg, som er truffet med god Smag og Skjønsomhed, ere følgende Epistler optagne:

Af første Tome: Fortale, Nr. 3, 11, 12, 25, 29, 31, 41, 43, 48, 49, 51, 53, 57, 60, 63, 64, 66, 69, 71, 72.

Af anden Tome: Nr. 79, 85, 86, 89, 92, 93, 99, 105, 113, 117, 120, 126, 130, 137, 138, 139, 151, 152, 155, 157, 174, 175, 176, 177, 179, 180.

Af tredie Tome: Nr. 188, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 205, 215, 221, 222, 223, 226, 228, 238, 243, 245, 249, 250, 257, 263, 267, 275, 277, 283, 285, 287, 291, 293, 298, 299.

Af fjerde Tome: Nr. 303, 307, 311, 326, 328, 334, 341, 344, 345, 347, 349, 353, 358, 360, 365, 373, 374, 382, 383, 389, 390, 392, 393, 395, 398, 408, 409, 419, 422, 424, 430, 434, 436, 437, 438, 446.

Af femte Tome: Nr. 447, 476, 490, 496, 497, 505, 539.

Der fremkom forskjellige Anmeldelser af Fabricius's Udvalg af Epistlerne, af hvilke følgende aftrykkes[1]):

I Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark, IX, 1857, S. 408—9 siges: „Holbergs Epistler, med deres sunde træffende Domme og vittige underholdende Fremstilling, indeholde saare Meget, som endnu fremdeles har sin Anvendelse paa vore kirkelige og literære Forhold og vil kunne udøve en saa gavnlig Kritik over disse, at man ret maa glæde sig over, at de, da Originaludgaverne ere sjeldne, nu et skjønsomt Udvalg ere blevne gjorte let tilgængelige for en stor Læsekreds."

I Lolland-Falsters Stifts-Tidende 1857, Nr. 240, hedder det:

„Holbergs Epistler høre i mange Henseender til hans mærkeligste Arbeider, skjønt de hidtil ikke ere blevne meget læste, i Sammenligning med Comedierne, Peder Paars og Niels Klim. For den med Holberg i Forveien fortrolige Læser er det interessant her ligesom at gjøre et mere privat Bekjendtskab med den store Mand og følge ham i hvad han tænkte og beskjæftigede sig med i sit stille Kammer i sine sidste Aar, at gjenfinde mange af de Træk, som han andetsteds med samme sunde Lune og træffende Vittighed har gjengivet. Thi altid kjender man ham igjen paa den ægte Satire og klare Forstand, hvormed han uden Skaansel fremstiller de menneskelige Daarligheder; aldrig er han trættende eller kjedelig. Men ogsaa til Almeenlæsning egne disse Epistler sig fortrinlig, og de maae tiltale Enhver, hvis Smag ikke er bleven fordærvet af Nutidsromanens ofte usunde Føde. Thi om end Meget deri nærmest angaaer Datidens Sæder, Skikke, Mangler og Feil, har dog det Allermeste, med en liden Forandring undertiden, sin Anvendelse paa vor Tid, i hvilken hverken lærd Pedanteri eller „honnet Ambition" eller „politisk Kandestøberi" ere ubekjendte Feil. Og der er saa stor Afvexling i Indholdet, at Læseren ikke kan trættes

---

[1]) Anmeldelserne i Berlingske Tidende, 1857, Nr. 290, og i Flyveposten, 1857, Nr. 247, indeholde Intet af Interesse.

af Betragtninger, der undertiden i sig selv vel kunne være ubetydelige eller for os ingenlunde nye."

I Dagbladet, 1858, Nr. 65, Tillæg, anmeldtes dette Udvalg af Epistlerne tilligemed J. Levins Udgave af Holbergs trende Epistler til ***. Udgaven af det sidste Værk mener Anmelderen er lærd, dens Berettigelse vil da være afhængig af, hvorvidt der for Literaturens og Literatorernes Skyld er Trang til en saadan. Formaalet for Udvalget af Epistlerne, at det skal være til Almeenlæsning, er rent og klart, „selv om det ikke sagdes med udtrykkelige Ord, vilde det dog fremgaae af den Omstændighed, at det kun er et Udvalg af Epistlerne, og at Orthografien er moderniseret". Derefter fortsættes saaledes: „Efter al Rimelighed maa nu dette Forsøg mislykkes, da det hviler paa en urigtig Forudsætning; til Almeenlæsning er denne Bog nemlig ingenlunde skikket. Det skal ikke nægtes, at den indeholder Adskilligt af Interesse, men denne Interesse er med ganske enkelte Undtagelser af den Natur, at den er uden Betydning for Publikum i Almindelighed, altsaa just som „Almeenlæsning". Af Indholdet slet og ret kan man overhovedet ikke have noget Udbytte, det bestaaer for en stor Deel af temmelig trivielle Betragtninger, der maaskee, da de blev skrevne, vare nye og kunde have noget Værd, men nu have tabt den, da man saa ofte har hørt det Samme, at Enhver kan sige sig det selv. Hertil kommer, at Forudsætningerne for Betragtningerne, det hele faktiske Grundlag, mangen Gang ved en senere Tids Undersøgelser ere blevne væsenlig omstøbte, saa at den hele derpaa opførte Bygning styrter sammen. Betænker man fremdeles, at Holbergs i visse Retninger saa eminente Begavelse var af en særegen Natur og nærmest repræsenterede den sunde Menneskeforstand og sindigt Maadehold, Egenskaber, der ere Guld værd i det praktiske Liv, men som ikke altid slaae til i den ideelle Sfære, hvor de endog ere udsatte for at optræde som Borneerthed og frygtsom eller vrøvlevorn Mangel paa Konsekvents, saa er det aabenbart, at en Samling af hans Afhandlinger, hvoraf en stor Deel paa en eller anden Maade streifer ind paa det filosofiske Gebeet, ikke kan bevare blivende Værd, at den vel kan have sin Interesse, men en Interesse af en sekundær Natur. Dette er netop Tilfældet med de fleste af Stykkerne i denne Bog; hvis der stod Peer eller Poul paa Titelbladet, eller de vare skrevne nu istedetfor 100 Aar siden, vilde de ingen Læsere finde, de have kun Værd, fordi de ere af Holberg og fremkomne paa den Tid. Nogle have en reent biografisk Interesse; dette gjælder saaledes om dem, der ligefrem fortælle Begivenheder af

dvæles ved Epistlerne 448, 458, 489, 496, 497. Der udtales Ønske om, at de i Fortalen lovede 2 Dele Breve snart maa udkomme.

---

Den 26. Februar 1755 indgav Boghandler F. C. Pelt et Andragende om et Privilegium paa at lade flere af Holbergs Skrifter trykke paany. Han skrev saaledes: „Afgangne Baron Ludvig Holberg har i sin Levetid tient Fædrelandet og den lærde Verden med mange lærde og nyttige Skrifter. Af de han selv havde ladet oplægge, blev det lidet antal, som efter hans dødelige Afgang var i hands Stervboe for haanden, destribueret og mand maa inden føye Tid see, at samme aldeles ey ere at faae. For nu at giøre de Holbergske Skrifter mere almindelig, hvorved Publicum kunde blive tient, har jeg foresatt mig at lade følgende deraf Tid efter anden paa min Bekostning at trykke nemlig:

Jødiske Historie 2 T. i 4.
Danmarks og Norges geistlige Stat, 4.
Danmarks Riges Historie 3 T. 4.
Dend danske Skueplads 6 & 7 T.
Heltinders sam. Hist.
Moralske Epistler 1. 2, 3 og 4 Tome 8.
Samtale mellem 2de Kiøbmænd 2 St. 8."

Stervboets Comissairer havde Intet herimod, og hvis Tilladelsen blev given, vilde Pelt føje Kirkehistorien til, „hvis Oplags Rettighed mig af forrige forlægger forlængst allerede er afstaaet."

Consistorium afgav den 62. November sin Erklæring over denne Ansøgning; det gjorde først opmærksom paa, at de tvende Samtaler forrige Aar vare blevne oplagte i den Samling af Holbergiana, som studiosus Høyberg havde udgivet, og derfor nu ikke behøvede at oplægges paany. Derefter siges: „Hvad de øvrige Scripta Holbergiana anlanger, da har han ingen, saa vidt vi have kundet erfare, rettighed og justum titulum til dem, uden allene Sl. Baron Holbergs arvinger — Pelt maa søge Arvingernes Tilladelse eller kiøbe sig privilegium til af dem. I andre maader kand ingen være berettiget til prejudice for Arvingerne at eftertrykke Hands Skrifter. Naar med tiden bliver kiendelig Mangel paa Baron Holbergs Skrifter, og hands Arvinger befindes efter reqvisition ikke at have villet giøre nyt oplag deraf, da kand, hvilken Boghandler eller Bogtrykker det vil, giøre det og faar, da ipso facto et virkeligt privilegium eller dog dend intenderede fordeel, med

mindre hand vil sætte Prisen alt for ubillig og derved forvolde en Andens Eftertrykning."

Pelt fik ikke det attraaede Privilegium. For Epistlernes Vedkommende kan mærkes, at der dog maa have været adskillige Exemplarer tilsalgs, thi Bogtrykker Høpffner averterede 1758 jævnlig, at han havde i Commission blandt flere af Holbergs Skrifter: „Epistler alle 4 Dele 2 Rdlr."

---

I Kiøbenhavns Posttidender (ɔ: de Berlingske) 1758, Nr. 9 for 30. Januar, bekjendtgjorde Bogtrykker Andreas Hartvig Godiche, at, da Epistlerne i lang Tid forgjæves havde været søgte og ikke vare at bekomme for en „civil" Pris, havde han lagt en ny Udgave under Pressen; om Prisen skulde der blive givet nærmere Underretning. I samme Blad 1758, Nr. 90 for 10. November, blev følgende Annonce trykt:

„NB. Hos Bogtrykker Andreas Hartvig Godiche, boende i Skindergaden, næst ved vor Frue-Skole, er fra Pressen udkommen den af alle meget berømmelige, sal. Hr. Baron Holbergs Epistels 1ste og anden Tome, som kan bekommes paa godt Trykpapier for 6 mk., og paa postpapier for 8 mk., samme er i lang tiid af mange liebhabere forgiæves bleven søgt, haaber derfor, med denne nye Edition at vinde fornøyde Publicum igien, dersom samme bliver søgt med den store Længsel, som forhen forgiæves, vil det opmuntre mig desto snarere at haste med trykningens fuldfærdigelse af 3. og 4 Tome."

Denne Udgave udkom med ganske den samme Udstyrelse som den første, af hvilken den, saa at sige, er et linie- og bogstavret Optryk. Titelbladene i begge Tomer ligne dem i den ældre; kun staar der: Kiøbenhavn, 1758. | Trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche, | boende i Skinder Gaden, næst ved vor Frue-Skole. Første Tome har, som i den første Udgave, paa Titelbladets Bagside: Imprimatur J. P. Anchersen, Dr.; dens Sidetal og Signatur er ogsaa lig første Udgaves. Det Samme gjælder ogsaa om anden Tome; men paa sidste Side læses: „Ende paa den anden Part", — Ordene i første Udg.: „og sidste" ere udeladte.

Tredie og fjerde Tome have Aarstallet 1765 paa Titelbladene. Der findes imidlertid ingen Annonce i Kjøbenhavns Posttidender om den ny Udgave af disse Bind; i Aargangene 1764, 1765, 1766 træffes ofte en Bekjendtgjørelse fra Bogtrykker Godiche, i hvilken

Publikum underrettes om, at det hos ham kan faaes „Sal. Baron Holbergs Epistler over adskillige Materier 5 Tom. 2 Rdlr. 3 Mk." Begge disse Tomer ere som de to første nøiagtige Copier af Original-udgaven, der næsten helt igjennem er fulgt linie- og bogstavret. Sidetal og Signatur ere aldeles de samme. Paa Titelbladet af tredie Tome læses: Kiøbenhavn, 1765. | Trykt hos Andreas Hartvig Godiche, og findes hos hannem tilkiøbs. Fjerde Tomes Titelblad har: Kiøbenhavn, 1765. | Trykt hos Andreas Hartvig Godiche.

Femte Tome udkom ikke i nyt Optryk.

---

I K. L. Rahbeks Udgave af Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter blev der med Overskriften: „Mindre Caracteristiker og andre historiske Skildringer uddragne af Holbergs Epistler" i 12. Bind, Kbh. 1807, S. 247—483, aftrykt følgende Epistler:

Af første Tome: Nr. 5, 8, 13, 15, 23, 54, 58, 59, 61.

Af anden Tome: Nr. 84, 106, 128, 166.

Af tredie Tome: Nr. 219, 221, 222, 223, 256, 263.

Af fjerde Tome: Nr. 323, 324, 325, 337, 357, 358, 375, 378, 397, 398, 400, 405, 412, 421, 434, 438.

Af femte Tome: Nr. 469, 472, 507, 533.

Desuden aftryktes i 15. Bind, Kbh. 1809, foran tredie Del af Holbergs Dannemarks Riges Historie, Epistel Nr. 113 af anden Tome, og i 21. Bind, Kbh. 1814, S. 551—83 Epistel Nr. 447 af femte Tome.

---

Til meget forskjellige Tider ere enkelte af Epistlerne blevne optrykte, navnlig i periodiske Skrifter, enten som underholdende Læsning, eller fordi Indholdet angik en Sag, der netop forhandledes. Som Exempler kunne følgende Henvisninger anføres:

I Kiøbenhavns Adresse-Cont. Efterretn. for 1763, Nr. 44 blev Epistel Nr. 68 i første Tome aftrykt; denne Epistel handler om Bierne.

I Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, 7. Bind, 1806, S. 81—85 er Epistel Nr. 65 i første Tome, om høie Titler, aftrykt med nogle Bemærkninger om, at man maa gjøre sig værdig til Titler.

I Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn, 8. Bind, Kbh. 1808, S. 406 er Epistel Nr. 98 i anden Tome næsten fuldstændig aftrykt med Overskrift: Holbergs Tanker om Bomber.

I Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn 1814, Nr. 84—85, S. 1329—33, 45—48 findes en Artikel med Overskrift: Just Justesens Betænkning om Lapsers besynderlige Natur og Qvaliteter. I Aargangen 1815, Nr. 2, S. 17—20 blev givet: Lidet Tillæg til Just Justesens Betænkning om Lapser, undertegnet: J. J.; dette Tillæg bestod fornemmelig i Epistel Nr. 283 i tredie Tome, om Petitmaitres.

I Dagen 1822, Nr. 203 læses en Artikel, hvori der siges: „Paa en Tid, da der snakkes og skrives saa meget om, for og imod Sproget, frem og tilbage, vil det have sin Interesse at læse følgende Epistel af gamle Holberg om Purister og Sprogrensere", hvorefter Epistel Nr. 64 i første Tome er aftrykt. Med Hentydning hertil fremkom i Skilderiet 1822, Nr. 83: „Tanker i Anledning af Holbergs Tanker om Sprogrensningssyge".

I Vordingborg Skoles Program for 1823, i hvilket J. C. Westengaard meddelte: „Nogle Bemærkninger om Modersmaalet og dets Retskrivning i to Breve", er S. 9—11 Epistel Nr. 448 i femte Tome aftrykt. — Denne samme Epistel aftrykte N. M. Petersen i fjerde Del af sine Bidrag til den danske Literaturs Historie, Kbh. 1858, S. 765—67.

De af Epistlerne, i hvilke „Peder Paars" omtales, ere helt eller delvis optagne i Qvartudgaven af dette Digt, Kbh. 1772, S. 419—25 (anden Udg. 1794, S. 382—88), nemlig Epistel Nr. 139 i anden Tome, Nr. 193, 207 og 208 i tredie Tome og Nr. 447 i femte Tome.

I sine „Holbergiana" optog A. E. Boye et Par af Epistlerne, nemlig i første Bind, Kbh. 1832, S. 19—23 Epistel Nr. 139 af anden Tome, S. 122—23 et Brudstykke af Epistel Nr. 302 af fjerde Tome, S. 124—28 Epistel Nr. 207 af tredie Tome.

Hertil kan endnu føjes, at enkelte af Epistlerne ere optagne i danske eller norske Læsebøger. Saaledes optog Chr. Flor i sin „Haandbog i den danske Literatur", første Gang udgiven 1831 i Kiel, Epistlerne Nr. 8, 41, 120, 257. H. Lassen optog i sin „Læsebog i Modersmaalet for de høiere Klasser", Christiania 1861, S. 80—91 Epistlerne Nr. 398, 29, 57, 120, 176, 257. F. Winkel Horn og Otto Borchsenius optog Epistel Nr. 188 i deres „Dansk Læsebog", Kbh. 1872, S. 103—7.

---

Siden 1765 vare de fire første Tomer af Epistlerne ikke blevne udgivne paany, femte Tome var kun trykt i Originaludgaven fra

1754 og denne begyndte at blive sjelden[1]). Ønsket om en ny Udgave af alle Epistlerne trængte sig frem, og Samfundet til den danske Literaturs Fremme besluttede at foranstalte en saadan. I Meddelelsen fra dette Samfunds Bestyrelse til dets Medlemmer, dateret den 17. November 1840, bebudes en ny Oversættelse af Holbergs Niels Klim og en ny Udgave af alle Epistlerne for Aaret 1841; det hedder: „begge Skrifter, som nu fast ikke mere ere forhaanden i sædvanlig Boghandel, ville blive forsynede med den i den Holbergske Tids Literatur og Forhold saa fortrinligen kyndige Conferenceraad Werlauffs Indledninger og Bemærkninger, der ville give disse, fra vort Samfund fremgaaende Udgaver en særegen og, ikke blot i literarisk Henseende, fortrinlig og frugtbar Værdi." Niels Klim udkom 1841, oversat af N. V. Dorph, men Epistlerne udkom ikke. Ikke længe efter bebudedes i det Holbergske Samfunds Program, dateret den 27. Januar 1842, en Udgave af Epistlerne med oplysende Anmærkninger, men denne udkom heller ikke.

Werlauff kjendte Epistlerne tilbunds og vilde uden Tvivl have kunnet føje en Mangfoldighed af interessante Oplysninger til den Udgave, som man haabede at faa fra hans Haand. Af de forberedende Notitser, som han har samlet og som han senere overlod til den, der kom til at udgive Epistlerne, fremgaar det imidlertid tydelig, at der var meget tilbage for ham at udføre, før han kunde faa sin Udgave færdig. Der var gjort et kort Excerpt over de forskjellige Emner, som omtales; en stor Del Parallelsteder fra Epistlerne var samlet; der var nedskrevet en Fortegnelse over historiske Personer og Begivenheder, som skulde oplyses, ofte med Tilføjelse af Navne og Aarstal; Titlerne paa flere af de Skrifter, som nævnes i Epistlerne, vare nedskrevne; der var bibliographiske Notater om Udgaver og Oversættelser af Epistlerne, men Alt saa magert, kort og sammentrængt. Werlauff betragtede aabenbart alle disse Notitser kun som Huskesedler; med sin udstrakte Læsning, det sjeldne Kjendskab, han havde til Holberg og til Holbergs Tid, og med den omfattende Hukommelse, som lod ham rumme saa uendelig meget, vilde han ved Hjælp af sine korte Notitser,

---

[1]) Luxdorphs Exemplar af Original-Udgaven af Epistlerne indbunden i 3 Bind (engelske Bind) betaltes paa Auktionen efter ham med 3 Rdlr. I sidste Bind fandtes „Ved Enden et orig. Brev fra Ped. Horrebow (1. October 1753) til Holberg om Forligelse". Biblioth. Luxdorphiana, II, S. 277, Nr. 6469—71. I Aarene 1850—60 var 5 Rdlr. den sædvanlige Pris for et jævnt godt Exemplar.

naar han først tog fat paa Arbejdet, kunne lade det glide jævnt fremad. Dog havde Werlauff egentlig slet ikke foretaget noget Studium af Holbergs Benyttelse af den fremmede Literatur, her var der en stor Lakune i hans første Material-Samling. Holbergs Lystspil interesserede imidlertid Werlauff mere end Epistlerne, og istedetfor en ny Udgave af disse udkom 1858 den anden Udgave af hans Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil. Literaturen og Historien fortryde næppe paa, at han gjorde sit Valg som han gjorde det. Endnu i Efteraaret 1859 sysslede han med de omtalte Notitser, men Alderdom og svagt Syn nødte ham til at lægge det betydelige Arbejde tilside, som en ny Udgave af Epistlerne vilde kræve.

Der havde imidlertid været Tale om, at F. Fabricius skulde overtage Udgivelsen af Epistlerne og føje oplysende Anmærkninger til dem. Han udarbejdede en Prøve paa Anmærkningerne til de første 30 Breve og forelagde dem for Werlauff. Fabricius gik imidlertid temmelig uforberedt til dette Hverv, og de Anmærkninger, han samlede, vare i Reglen kun korte Meddelelser om Personer og Skrifter, excerperede fra de mere tilgjængelige historiske og literaire Lexica, eller angav Kilden til et og andet Citat fra en klassisk Forfatter. Om Fabricius selv ikke har været tilfreds med sit Arbejde, eller om maaske Werlauff har fraraadet ham at føre det videre, vides ikke; men Fabricius opgav at besørge en samlet Udgave af Epistlerne. Derimod paatog han sig paa den Gyldendalske Boghandels Forlag at udgive et Udvalg af dem. Dette udkom i November 1857 med følgende Titel:

Hundrede og tyve | af | Holbergs Epistler. | Udgivne til Almeenlæsning | ved | F. Fabricius. | — | Kjøbenhavn. | Forlagt af den Gyldendalske Boghandling (F. Hegel). | Thieles Bogtrykkeri. | 1858.

Bogen indeholder først XVI Sider: Titelblad, Beskrivelse af Originaludgaven, Notits om Oversættelser, forskjellige Forfatteres Domme om Epistlerne, og Indhold; Texten selv udgjør 416 S. og 1 S. med nogle Trykfejl. Retskrivningen er moderniseret. Bogens Pris var 1 Rdl. 48 ß.

I dette Udvalg, som er truffet med god Smag og Skjønsomhed, ere følgende Epistler optagne:

Af første Tome: Fortale, Nr. 3, 11, 12, 25, 29, 31, 41, 43, 48, 49, 51, 53, 57, 60, 63, 64, 66, 69, 71, 72.

Af anden Tome: Nr. 79, 85, 86, 89, 92, 93, 99, 105, 113, 117, 120, 126, 130, 137, 138, 139, 151, 152, 155, 157, 174, 175, 176, 177, 179, 180.

Af tredie Tome: Nr. 188, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 205, 215, 221, 222, 223, 226, 228, 238, 243, 245, 249, 250, 257, 263, 267, 275, 277, 283, 285, 287, 291, 293, 298, 299.

Af fjerde Tome: Nr. 303, 307, 311, 326, 328, 334, 341, 344, 345, 347, 349, 353, 358, 360, 365, 373, 374, 382, 383, 389, 390, 392, 393, 395, 398, 408, 409, 419, 422, 424, 430, 434, 436, 437, 438, 446.

Af femte Tome: Nr. 447, 476, 490, 496, 497, 505, 539.

Der fremkom forskjellige Anmeldelser af Fabricius's Udvalg af Epistlerne, af hvilke følgende aftrykkes[1]):

I Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark, IX, 1857, S. 408—9 siges: „Holbergs Epistler, med deres sunde træffende Domme og vittige underholdende Fremstilling, indeholde saare Meget, som endnu fremdeles har sin Anvendelse paa vore kirkelige og literære Forhold og vil kunne udøve en saa gavnlig Kritik over disse, at man ret maa glæde sig over, at de, da Originaludgaverne ere sjeldne, nu et skjønsomt Udvalg ere blevne gjorte let tilgængelige for en stor Læsekreds."

I Lolland-Falsters Stifts-Tidende 1857, Nr. 240, hedder det:

„Holbergs Epistler høre i mange Henseender til hans mærkeligste Arbeider, skjønt de hidtil ikke ere blevne meget læste, i Sammenligning med Comedierne, Peder Paars og Niels Klim. For den med Holberg i Forveien fortrolige Læser er det interessant her ligesom at gjøre et mere privat Bekjendtskab med den store Mand og følge ham i hvad han tænkte og beskjæftigede sig med i sit stille Kammer i sine sidste Aar, at gjenfinde mange af de Træk, som han andetsteds med samme sunde Lune og træffende Vittighed har gjengivet. Thi altid kjender man ham igjen paa den ægte Satire og klare Forstand, hvormed han uden Skaansel fremstiller de menneskelige Daarligheder; aldrig er han trættende eller kjedelig. Men ogsaa til Almeenlæsning egne disse Epistler sig fortrinlig, og de maae tiltale Enhver, hvis Smag ikke er bleven fordærvet af Nutidsromanens ofte usunde Føde. Thi om end Meget deri nærmest angaaer Datidens Sæder, Skikke, Mangler og Feil, har dog det Allermeste, med en liden Forandring undertiden, sin Anvendelse paa vor Tid, i hvilken hverken lærd Pedanteri eller „honnet Ambition" eller „politisk Kandestøberi" ere ubekjendte Feil. Og der er saa stor Afvexling i Indholdet, at Læseren ikke kan trættes

[1]) Anmeldelserne i Berlingske Tidende, 1857, Nr. 290, og i Flyveposten, 1857, Nr. 247, indeholde Intet af Interesse.

af Betragtninger, der undertiden i sig selv vel kunne være ubetydelige eller for os ingenlunde nye."

I Dagbladet, 1858, Nr. 65, Tillæg, anmeldtes dette Udvalg af Epistlerne tilligemed J. Levins Udgave af Holbergs trende Epistler til ***. Udgaven af det sidste Værk mener Anmelderen er lærd, dens Berettigelse vil da være afhængig af, hvorvidt der for Literaturens og Literatorernes Skyld er Trang til en saadan. Formaalet for Udvalget af Epistlerne, at det skal være til Almeenlæsning, er rent og klart, „selv om det ikke sagdes med udtrykkelige Ord, vilde det dog fremgaae af den Omstændighed, at det kun er et Udvalg af Epistlerne, og at Orthografien er moderniseret". Derefter fortsættes saaledes: „Efter al Rimelighed maa nu dette Forsøg mislykkes, da det hviler paa en urigtig Forudsætning; til Almeenlæsning er denne Bog nemlig ingenlunde skikket. Det skal ikke nægtes, at den indeholder Adskilligt af Interesse, men denne Interesse er med ganske enkelte Undtagelser af den Natur, at den er uden Betydning for Publikum i Almindelighed, altsaa just som „Almeenlæsning". Af Indholdet slet og ret kan man overhovedet ikke have noget Udbytte, det bestaaer for en stor Deel af temmelig trivielle Betragtninger, der maaskee, da de blev skrevne, vare nye og kunde have noget Værd, men nu have tabt den, da man saa ofte har hørt det Samme, at Enhver kan sige sig det selv. Hertil kommer, at Forudsætningerne for Betragtningerne, det hele faktiske Grundlag, mangen Gang ved en senere Tids Undersøgelser ere blevne væsenlig omstøbte, saa at den hele derpaa opførte Bygning styrter sammen. Betænker man fremdeles, at Holbergs i visse Retninger saa eminente Begavelse var af en særegen Natur og nærmest repræsenterede den sunde Menneskeforstand og sindigt Maadehold, Egenskaber, der ere Guld værd i det praktiske Liv, men som ikke altid slaae til i den ideelle Sfære, hvor de endog ere udsatte for at optræde som Borneerthed og frygtsom eller vrøvlevorn Mangel paa Konsekvents, saa er det aabenbart, at en Samling af hans Afhandlinger, hvoraf en stor Deel paa en eller anden Maade streifer ind paa det filosofiske Gebeet, ikke kan bevare blivende Værd, at den vel kan have sin Interesse, men en Interesse af en sekundær Natur. Dette er netop Tilfældet med de fleste af Stykkerne i denne Bog; hvis der stod Peer eller Poul paa Titelbladet, eller de vare skrevne nu istedetfor 100 Aar siden, vilde de ingen Læsere finde, de have kun Værd, fordi de ere af Holberg og fremkomne paa den Tid. Nogle have en reent biografisk Interesse; dette gjælder saaledes om dem, der ligefrem fortælle Begivenheder af

hans Liv, skildre hans Levemaade, forsvare hans Egenheder og visse Partier af hans Opførsel, som af en eller anden Grund have vakt Opmærksomhed. Til denne Klasse hører ogsaa som en speciel Afslygning en Række Undersøgelser, der oplyse os om hans Meninger i forskjellige Spørgsmaal, andre have Betydning som Kommentar til andre af hans Arbeider, navnlig hans Komedier og Niels Klim, med hvilke Arbeider (og Peder Paars) han meget ofte beskjæftiger sig. Man vil saaledes her kunne see, at det er en falsk Anskuelse, Nogle have heldet til, at „Melampe“ idetmindste tildeels maatte ansees for en virkelig Tragedie; her siger Holberg nemlig selv udtrykkelig, at det er en Parodi. Adskillige Epistler oplyse os om, hvilke videnskabelige Anskuelser der paa den Tid var de gjældende, og nogle supplere hans Vittighedsværker ved, som man nu vilde sige, direkte at angribe Tidens Daarskaber, saaledes den urimelige og for os næsten utrolige Luxus, der herskede i Vogne og Tjenere. Endelig have disse Afhandlinger jo Interesse i sproglig Henseende. Det, der har absolut og blivende Værd i disse Epistler, er foruden nogle af de humoristiske, der ere morsomme — medens rigtignok i Fleertallet af denne Klasse Vittigheden ofte er fersk nok og forslidt, idet Forfatteren idelig rider paa de samme Themaer — de historisk raisonnerende Afhandlinger, Sammenligningerne mellem forskjellige historiske Personer, hvilke i det Hele ere sunde, upartiske og skarpsindige, saaledes navnlig Sammenligningen mellem Carl den 12te og Alexander den Store.“ Efter ganske kort at have omtalt de „Trende Epistler“ og tilføjet nogle Bemærkninger i sproglig Henseende om de to Skrifter, slutter Anmelderen med følgende Udtalelse: „De, der altsaa ville gjøre Specialstudier af forskjellig Art, og navnlig de, der have en speciel Interesse for Manden Holberg, ville finde adskilligt Brugbart i disse Samlinger, men sædvanlige Læsere, der ønske et almindeligt belærende eller fornøieligt Udbytte af deres Læsning, ville kun træffe ganske enkelte Oaser.“

---

En Plan om, at Samfundet til den danske Literaturs Fremme og det Holbergske Samfund i Forening skulde udgive Holbergs Epistler, blev ikke bragt til Udførelse.

---

I Foraaret 1860 henvendte Formanden i det førstnævnte Samfund N. C. L. Abrahams sig til mig og opfordrede mig til at udgive

Epistlerne for Samfundet med de allernødvendigste Oplysninger om, hvorfra de i dem forekommende Citater af klassiske Forfattere ere tagne. Opfordringen kom mig uventet, da jeg dengang aldeles ikke havde gjort noget særeget Studium af Holberg og hans Skrifter i nogensomhelst Retning, jeg kjendte kun Holberg gjennem Lystspillene, Peder Paars og Niels Klim, og jeg var derfor tvivlsom, om jeg skulde indlade mig paa dette Arbejde. Anmodningen gjentoges meget indtrængende, og jeg imødekom den endelig. Det forekom mig imidlertid, at det vilde være ønskeligt, hvis de Oplysninger, hvorom der var Tale, kunde blive givet i en noget videre Maalestok. Jeg foretog mig derfor et meget vidtløftigt Studium af Holbergs Skrifter og den samtidige danske Literatur, og mine Excerpter voxede snart til en anselig Mængde. Nogen Hjælp modtog jeg fra Conferentsraad Werlauff, som overlod mig sine ovenfor omtalte Notitser og tillod mig at henvende mig til ham skriftlig med Spørgsmaal, naar der var Noget, hvorom jeg ønskede Veiledning. Jeg bevarer endnu flere smaae Oktav-Blade med saadanne Spørgsmaal og Svar til første og Begyndelsen af anden Tome; men jeg maatte standse med at forelægge mine Spørgsmaal, da Werlauffs Syn ikke mere slog til. Da jeg var rykket saa langt frem med mine Forarbejder, at jeg kunde henvende mig officielt til Samfundet og forespørge, om det vilde bekoste Udgivelsen af Holbergs Epistler forsynede med Anmærkninger fra min Haand, indgav jeg et Forslag om Udgivelsesmaaden og en Prøve paa mine Anmærkninger. Det i denne Anledning nedsatte Bedømmelses-Udvalg, bestaaende af C. Ploug, Kr. Rovsing og C. A. Thortsen, afgav under 4. November 1862 sin Betænkning, trykt i Samfundets Aarshefte for 1863, i Henhold til hvilken mit Tilbud modtoges. I Aarsheftet er den Plan aftrykt, som jeg havde lagt for Udgaven. Planen er i det Hele bleven fulgt. Skulde det findes, at der er Mangler i Gjennemførelsen af den, maa det tages i Betragtning, at Udgivelsen har staaet paa i henimod 13 Aar, at den har været standset og afbrudt mange Gange, at der ikke sjelden er forløbet Maaneder mellem en første og anden, eller en anden og tredie Correctur, og at selve Epistlerne med deres saa mangesidige og afvexlende Indhold frembyde god Anledning baade til at fortabe sig i Enkeltheder og til at lade dem glide forbi. Hvad særlig femte Bind angaaer, som i Originaludgaven udkom efter Holbergs Død, da har jeg maattet behandle Texten med en ikke ringe Frihed. Det tidligere omtalte Fragment af Holbergs Manuskript indeholder foruden det Stykke, som er blevet

dvæles ved Epistlerne 448, 458, 489, 496, 497. Der udtales Ønske om, at de i Fortalen lovede 2 Dele Breve snart maa udkomme.

---

Den 26. Februar 1755 indgav Boghandler F. C. Pelt et Andragende om et Privilegium paa at lade flere af Holbergs Skrifter trykke paany. Han skrev saaledes: „Afgangne Baron Ludvig Holberg har i sin Levetid tient Fædrelandet og den lærde Verden med mange lærde og nyttige Skrifter. Af de han selv havde ladet oplægge, blev det lidet antal, som efter hans dødelige Afgang var i hands Stervboe for haanden, destribueret og mand maa inden føye Tid see, at samme aldeles ey ere at faae. For nu at giøre de Holbergske Skrifter mere almindelig, hvorved Publicum kunde blive tient, har jeg foresatt mig at lade følgende deraf Tiid efter anden paa min Bekostning at trykke nemlig:

Jødiske Historie 2 T. i 4.
Danmarks og Norges geistlige Stat, 4.
Danmarks Riges Historie 3 T. 4.
Dend danske Skueplads 6 & 7 T.
Heltinders sam. Hist.
Moralske Epistler 1. 2, 3 og 4 Tome 8.
Samtale mellem 2de Kiøbmænd 2 St. 8."

Stervboets Comissairer havde Intet herimod, og hvis Tilladelsen blev given, vilde Pelt føje Kirkehistorien til, „hvis Oplags Rettighed mig af forrige forlægger forlængst allerede er afstaaet."

Consistorium afgav den 62. November sin Erklæring over denne Ansøgning; det gjorde først opmærksom paa, at de tvende Samtaler forrige Aar vare blevne oplagte i den Samling af Holbergiana, som studiosus Høyberg havde udgivet, og derfor nu ikke behøvede at oplægges paany. Derefter siges: „Hvad de øvrige Scripta Holbergiana anlanger, da har han ingen, saa vidt vi have kundet erfare, rettighed og justum titulum til dem, uden allene Sl. Baron Holbergs arvinger — Pelt maa søge Arvingernes Tilladelse eller kiøbe sig privilegium til af dem. I andre maader kand ingen være berettiget til prejudice for Arvingerne at eftertrykke Hands Skrifter. Naar med tiden bliver kiendelig Mangel paa Baron Holbergs Skrifter, og hands Arvinger befindes efter reqvisition ikke at have villet giøre nyt oplag deraf, da kand, hvilken Boghandler eller Bogtrykker det vil, giøre det og faar, da ipso facto et virkeligt privilegium eller dog dend intenderede fordeel, med

mindre Haand vil sætte Prisen alt for ubillig og derved forvolde en Andens Eftertrykning."

Pelt fik ikke det attraaede Privilegium. For Epistlernes Vedkommende kan mærkes, at der dog maa have været adskillige Exemplarer tilsalgs, thi Bogtrykker Høpffner averterede 1758 jævnlig, at han havde i Commission blandt flere af Holbergs Skrifter: „Epistler alle 4 Dele 2 Rdlr."

---

I Kiøbenhavns Posttidender (ɔ: de Berlingske) 1758, Nr. 9 for 30. Januar, bekjendtgjorde Bogtrykker Andreas Hartvig Godiche, at, da Epistlerne i lang Tid forgjæves havde været søgte og ikke vare at bekomme for en „civil" Pris, havde han lagt en ny Udgave under Pressen; om Prisen skulde der blive givet nærmere Underretning. I samme Blad 1758, Nr. 90 for 10. November, blev følgende Annonce trykt:

„NB. Hos Bogtrykker Andreas Hartwig Godiche, boende i Skindergaden, næst ved vor Frue-Skole, er fra Pressen udkommen den af alle meget berømmelige, sal. Hr. Baron Holbergs Epistels 1ste og anden Tome, som kan bekommes paa godt Trykpapier for 6 mk., og paa postpapier for 8 mk., samme er i lang tiid af mange liebhabere forgiæves bleven søgt, haaber derfor, med denne nye Edition at vitte fornøye Publicum igien, dersom samme bliver søgt med den store Længsel, som forhen forgiæves, vil det opmuntre mig desto snarere at haste med trykningens fuldfærdigelse af 3. og 4 Tome."

Denne Udgave udkom med ganske den samme Udstyrelse som den første, af hvilken den, saa at sige, er et linie- og bogstavret Optryk. Titelbladene i begge Tomer ligne dem i den ældre; kun staar der: Kiøbenhavn, 1758. | Trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche, | boende i Skinder Gaden, næst ved vor Frue-Skole. Første Tome har, som i den første Udgave, paa Titelbladets Bagside: Imprimatur J. P. Anchersen, Dr.; dens Sidetal og Signatur er ogsaa lig første Udgaves. Det Samme gjælder ogsaa om anden Tome; men paa sidste Side læses: „Ende paa den anden Part", — Ordene i første Udg.: „og sidste" ere udeladte.

Tredie og fjerde Tome have Aarstallet 1765 paa Titelbladene. Der findes imidlertid ingen Annonce i Kjøbenhavns Posttidender om den ny Udgave af disse Bind; i Aargangene 1764, 1765, 1766 træffes ofte en Bekjendtgjørelse fra Bogtrykker Godiche, i hvilken

Publikum underrettes om, at det hos ham kan faa „Sal. Baron Holbergs Epistler over adskillige Materier 5 Tom. 2 Rdlr. 3 Mk.“ Begge disse Tomer ere som de to første nøjagtige Copier af Originaludgaven, der næsten helt igjennem er fulgt linie- og bogstavret. Sideantal og Signatur ere aldeles de samme. Paa Titelbladet af tredie Tome læses: Kiøbenhavn, 1765. | Trykt hos Andreas Hartvig Godiche, og findes hos hannem tilkiøbs. Fjerde Tomes Titelblad har: Kiøbenhavn, 1765. | Trykt hos Andreas Hartvig Godiche.

Femte Tome udkom ikke i nyt Optryk.

---

I K. L. Rahbeks Udgave af Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter blev der med Overskriften: „Mindre Caracteristiker og andre historiske Skildringer uddragne af Holbergs Epistler“ i 12. Bind, Kbh. 1807, S. 247—483, aftrykt følgende Epistler:

Af første Tome: Nr. 5, 8, 13, 15, 23, 54, 58, 59, 61.

Af anden Tome: Nr. 84, 106, 128, 166.

Af tredie Tome: Nr. 219, 221, 222, 223, 256, 263.

Af fjerde Tome: Nr. 323, 324, 325, 337, 357, 358, 375, 378, 397, 398, 400, 405, 412, 421, 434, 438.

Af femte Tome: Nr. 469, 472, 507, 533.

Desuden aftryktes i 15. Bind, Kbh. 1809, foran tredie Del af Holbergs Dannemarks Riges Historie, Epistel Nr. 113 af anden Tome, og i 21. Bind, Kbh. 1814, S. 551—83 Epistel Nr. 447 af femte Tome.

---

Til meget forskjellige Tider ere enkelte af Epistlerne blevne optrykte, navnlig i periodiske Skrifter, enten som underholdende Læsning, eller fordi Indholdet angik en Sag, der netop forhandledes. Som Exempler kunne følgende Henvisninger anføres:

I Kiøbenhavns Adresse-Cont. Efterretn. for 1763, Nr. 44 blev Epistel Nr. 68 i første Tome aftrykt; denne Epistel handler om Bierne.

I Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, 7. Bind, 1806, S. 81—85 er Epistel Nr. 65 i første Tome, om høje Titler, aftrykt med nogle Bemærkninger om, at man maa gjøre sig værdig til Titler.

I Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn, 8. Bind, Kbh. 1808, S. 406 er Epistel Nr. 98 i anden Tome næsten fuldstændig aftrykt med Overskrift: Holbergs Tanker om Bomber.

I Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn 1814, Nr. 84—85, S. 1329—33, 45—48 findes en Artikel med Overskrift: Just Justesens Betænkning om Lapsers besynderlige Natur og Qvaliteter. I Aargangen 1815, Nr. 2, S. 17—20 blev givet: Lidet Tillæg til Just Justesens Betænkning om Lapser, undertegnet: J. J.; dette Tillæg bestod fornemmelig i Epistel Nr. 283 i tredie Tome, om Petitmaitres.

I Dagen 1822, Nr. 203 læses en Artikel, hvori der siges: „Paa en Tid, da der snakkes og skrives saa meget om, for og imod Sproget, frem og tilbage, vil det have sin Interesse at læse følgende Epistel af gamle Holberg om Purister og Sprogrensere", hvorefter Epistel Nr. 64 i første Tome er aftrykt. Med Hentydning hertil fremkom i Skilderiet 1822, Nr. 83: „Tanker i Anledning af Holbergs Tanker om Sprogrensningssyge".

I Vordingborg Skoles Program for 1823, i hvilket J. C. Westengaard meddelte: „Nogle Bemærkninger om Modersmaalet og dets Retskrivning i to Breve", er S. 9—11 Epistel Nr. 448 i femte Tome aftrykt. — Denne samme Epistel aftrykte N. M. Petersen i fjerde Del af sine Bidrag til den danske Literaturs Historie, Kbh. 1858, S. 765—67.

De af Epistlerne, i hvilke „Peder Paars" omtales, ere helt eller delvis optagne i Qvartudgaven af dette Digt, Kbh. 1772, S. 419—25 (anden Udg. 1794, S. 382—88), nemlig Epistel Nr. 139 i anden Tome, Nr. 193, 207 og 208 i tredie Tome og Nr. 447 i femte Tome.

I sine „Holbergiana" optog A. E. Boye et Par af Epistlerne, nemlig i første Bind, Kbh. 1832, S. 19—23 Epistel Nr. 139 af anden Tome, S. 122—23 et Brudstykke af Epistel Nr. 302 af fjerde Tome, S. 124—28 Epistel Nr. 207 af tredie Tome.

Hertil kan endnu føjes, at enkelte af Epistlerne ere optagne i danske eller norske Læsebøger. Saaledes optog Chr. Flor i sin „Haandbog i den danske Literatur", første Gang udgiven 1831 i Kiel, Epistlerne Nr. 8, 41, 120, 257. H. Lassen optog i sin „Læsebog i Modersmaalet for de høiere Klasser", Christiania 1861, S. 80—91 Epistlerne Nr. 398, 29, 57, 120, 176, 257. F. Winkel Horn og Otto Borchsenius optog Epistel Nr. 188 i deres „Dansk Læsebog", Kbh. 1872, S. 103—7.

---

Siden 1765 vare de fire første Tomer af Epistlerne ikke blevne udgivne paany, femte Tome var kun trykt i Originaludgaven fra

1754 og denne begyndte at blive sjelden[1]). Ønsket om en ny Udgave af alle Epistlerne trængte sig frem, og Samfundet til den danske Literaturs Fremme besluttede at foranstalte en saadan. I Meddelelsen fra dette Samfunds Bestyrelse til dets Medlemmer, dateret den 17. November 1840, bebudes en ny Oversættelse af Holbergs Niels Klim og en ny Udgave af alle Epistlerne for Aaret 1841; det hedder: „begge Skrifter, som nu fast ikke mere ere forhaanden i sædvanlig Boghandel, ville blive forsynede med den i den Holbergske Tids Literatur og Forhold saa fortrinligen kyndige Conferenceraad Werlauffs Indledninger og Bemærkninger, der ville give disse, fra vort Samfund fremgaaende Udgaver en særegen og, ikke blot i literarisk Henseende, fortrinlig og frugtbar Værdi." Niels Klim udkom 1841, oversat af N. V. Dorph, men Epistlerne udkom ikke. Ikke længe efter bebudedes i det Holbergske Samfunds Program, dateret den 27. Januar 1842, en Udgave af Epistlerne med oplysende Anmærkninger, men denne udkom heller ikke.

Werlauff kjendte Epistlerne tilbunds og vilde uden Tvivl have kunnet føje en Mangfoldighed af interessante Oplysninger til den Udgave, som man haabede at faa fra hans Haand. Af de forberedende Notitser, som han har samlet og som han senere overlod til den, der kom til at udgive Epistlerne, fremgaar det imidlertid tydelig, at der var meget tilbage for ham at udføre, før han kunde faa sin Udgave færdig. Der var gjort et kort Excerpt over de forskjellige Emner, som omtales; en stor Del Parallelsteder fra Epistlerne var samlet; der var nedskrevet en Fortegnelse over historiske Personer og Begivenheder, som skulde oplyses, ofte med Tilføjelse af Navne og Aarstal; Titlerne paa flere af de Skrifter, som nævnes i Epistlerne, vare nedskrevne; der var bibliographiske Notater om Udgaver og Oversættelser af Epistlerne, men Alt saa magert, kort og sammentrængt. Werlauff betragtede aabenbart alle disse Notitser kun som Huskesedler; med sin udstrakte Læsning, det sjeldne Kjendskab, han havde til Holberg og til Holbergs Tid, og med den omfattende Hukommelse, som lod ham rumme saa uendelig meget, vilde han ved Hjælp af sine korte Notitser,

---

[1]) Luxdorphs Exemplar af Original-Udgaven af Epistlerne indbunden i 3 Bind (engelske Bind) betaltes paa Auktionen efter ham med 3 Rdlr. I sidste Bind fandtes „Ved Enden et orig. Brev fra Ped. Horrebow (1. October 1753) til Holberg om Forligelse". Biblioth. Luxdorphiana, II, S. 277, Nr. 6469—71. I Aarene 1850—60 var 5 Rdlr. den sædvanlige Pris for et jævnt godt Exemplar.

naar han først tog fat paa Arbejdet, kunne lade det glide jævnt fremad. Dog havde Werlauff egentlig slet ikke foretaget noget Studium af Holbergs Benyttelse af den fremmede Literatur, her var der en stor Lakune i hans første Material-Samling. Holbergs Lystspil interesserede imidlertid Werlauff mere end Epistlerne, og istedetfor en ny Udgave af disse udkom 1858 den anden Udgave af hans Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil. Literaturen og Historien fortryde næppe paa, at han gjorde sit Valg som han gjorde det. Endnu i Efteraaret 1859 syslede han med de omtalte Notitser, men Alderdom og svagt Syn nødte ham til at lægge det betydelige Arbejde tilside, som en ny Udgave af Epistlerne vilde kræve.

Der havde imidlertid været Tale om, at F. Fabricius skulde overtage Udgivelsen af Epistlerne og føje oplysende Anmærkninger til dem. Han udarbejdede en Prøve paa Anmærkningerne til de første 30 Breve og forelagde dem for Werlauff. Fabricius gik imidlertid temmelig uforberedt til dette Hverv, og de Anmærkninger, han samlede, vare i Reglen kun korte Meddelelser om Personer og Skrifter, excerperede fra de mere tilgjængelige historiske og literaire Lexica, eller angav Kilden til et og andet Citat fra en klassisk Forfatter. Om Fabricius selv ikke har været tilfreds med sit Arbejde, eller om maaske Werlauff har fraraadet ham at føre det videre, vides ikke; men Fabricius opgav at besørge en samlet Udgave af Epistlerne. Derimod paatog han sig paa den Gyldendalske Boghandels Forlag at udgive et Udvalg af dem. Dette udkom i November 1857 med følgende Titel:

Hundrede og tyve | af | Holbergs Epistler. | Udgivne til Almeenlæsning | ved | F. Fabricius. | — | Kjøbenhavn. | Forlagt af den Gyldendalske Boghandling (F. Hegel). | Thieles Bogtrykkeri. | 1858.

Bogen indeholder først XVI Sider: Titelblad, Beskrivelse af Originaludgaven, Notits om Oversættelser, forskjellige Forfatteres Domme om Epistlerne, og Indhold; Texten selv udgjør 416 S. og 1 S. med nogle Trykfejl. Retskrivningen er moderniseret. Bogens Pris var 1 Rdl. 48 ß.

I dette Udvalg, som er truffet med god Smag og Skjønsomhed, ere følgende Epistler optagne:

Af første Tome: Fortale, Nr. 3, 11, 12, 25, 29, 31, 41, 43, 48, 49, 51, 53, 57, 60, 63, 64, 66, 69, 71, 72.

Af anden Tome: Nr. 79, 85, 86, 89, 92, 93, 99, 105, 113, 117, 120, 126, 130, 137, 138, 139, 151, 152, 155, 157, 174, 175, 176, 177, 179, 180.

Af tredie Tome: Nr. 188, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 205, 215, 221, 222, 223, 226, 228, 238, 243, 245, 249, 250, 257, 263, 267, 275, 277, 283, 285, 287, 291, 293, 298, 299.

Af fjerde Tome: Nr. 303, 307, 311, 326, 328, 334, 341, 344, 345, 347, 349, 353, 358, 360, 365, 373, 374, 382, 383, 389, 390, 392, 393, 395, 398, 408, 409, 419, 422, 424, 430, 434, 436, 437, 438, 446.

Af femte Tome: Nr. 447, 476, 490, 496, 497, 505, 539.

Der fremkom forskjellige Anmeldelser af Fabricius's Udvalg af Epistlerne, af hvilke følgende aftrykkes[1]):

I Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark, IX, 1857, S. 408—9 siges: „Holbergs Epistler, med deres sunde træffende Domme og vittige underholdende Fremstilling, indeholde saare Meget, som endnu fremdeles har sin Anvendelse paa vore kirkelige og literære Forhold og vil kunne udøve en saa gavnlig Kritik over disse, at man ret maa glæde sig over, at de, da Originaludgaverne ere sjeldne, nu et skjønsomt Udvalg ere blevne gjorte let tilgængelige for en stor Læsekreds."

I Lolland-Falsters Stifts-Tidende 1857, Nr. 240, hedder det:

„Holbergs Epistler høre i mange Henseender til hans mærkeligste Arbeider, skjønt de hidtil ikke ere blevne meget læste, i Sammenligning med Comedierne, Peder Paars og Niels Klim. For den med Holberg i Forveien fortrolige Læser er det interessant her ligesom at gjøre et mere privat Bekjendtskab med den store Mand og følge ham i hvad han tænkte og beskjæftigede sig med i sit stille Kammer i sine sidste Aar, at gjenfinde mange af de Træk, som han andetsteds med samme sunde Lune og træffende Vittighed har gjengivet. Thi altid kjender man ham igjen paa den ægte Satire og klare Forstand, hvormed han uden Skaansel fremstiller de menneskelige Daarligheder; aldrig er han trættende eller kjedelig. Men ogsaa til Almeenlæsning egne disse Epistler sig fortrinlig, og de maae tiltale Enhver, hvis Smag ikke er bleven fordærvet af Nutidsromanens ofte usunde Føde. Thi om end Meget deri nærmest angaaer Datidens Sæder, Skikke, Mangler og Feil, har dog det Allermeste, med en liden Forandring undertiden, sin Anvendelse paa vor Tid, i hvilken hverken lærd Pedanteri eller „honnet Ambition" eller „politisk Kandestøberi" ere ubekjendte Feil. Og der er saa stor Afvexling i Indholdet, at Læseren ikke kan trættes

[1]) Anmeldelserne i Berlingske Tidende, 1857, Nr. 290, og i Flyvepoften, 1857, Nr. 247, indeholde Intet af Interesse.

af Betragtninger, der undertiden i sig selv vel kunne være ubetydelige eller for os ingenlunde nye."

I Dagbladet, 1858, Nr. 65, Tillæg, anmeldtes dette Udvalg af Epistlerne tilligemed J. Levins Udgave af Holbergs trende Epistler til ***. Udgaven af det sidste Værk mener Anmelderen er lærd, dens Berettigelse vil da være afhængig af, hvorvidt der for Literaturens og Literatorernes Skyld er Trang til en saadan. Formaalet for Udvalget af Epistlerne, at det skal være til Almeenlæsning, er rent og klart, „selv om det ikke sagdes med udtrykkelige Ord, vilde det dog fremgaae af den Omstændighed, at det kun er et Udvalg af Epistlerne, og at Orthografien er moderniseret". Derefter fortsættes saaledes: „Efter al Rimelighed maa nu dette Forsøg mislykkes, da det hviler paa en urigtig Forudsætning; til Almeenlæsning er denne Bog nemlig ingenlunde skikket. Det skal ikke nægtes, at den indeholder Adskilligt af Interesse, men denne Interesse er med ganske enkelte Undtagelser af den Natur, at den er uden Betydning for Publikum i Almindelighed, altsaa just som „Almeenlæsning". Af Indholdet slet og ret kan man overhovedet ikke have noget Udbytte, det bestaaer for en stor Deel af temmelig trivielle Betragtninger, der maaskee, da de blev skrevne, vare nye og kunde have noget Værd, men nu have tabt den, da man saa ofte har hørt det Samme, at Enhver kan sige sig det selv. Hertil kommer, at Forudsætningerne for Betragtningerne, det hele faktiske Grundlag, mangen Gang ved en senere Tids Undersøgelser ere blevne væsenlig omstøbte, saa at den hele derpaa opførte Bygning styrter sammen. Betænker man fremdeles, at Holbergs i visse Retninger saa eminente Begavelse var af en særegen Natur og nærmest repræsenterede den sunde Menneskeforstand og sindigt Maadehold, Egenskaber, der ere Guld værd i det praktiske Liv, men som ikke altid slaae til i den ideelle Sfære, hvor de endog ere udsatte for at optræde som Borneerthed og frygtsom eller vrøvlevorn Mangel paa Konsekvents, saa er det aabenbart, at en Samling af hans Afhandlinger, hvoraf en stor Deel paa en eller anden Maade streifer ind paa det filosofiske Gebeet, ikke kan bevare blivende Værd, at den vel kan have sin Interesse, men en Interesse af en sekundær Natur. Dette er netop Tilfældet med de fleste af Stykkerne i denne Bog; hvis der stod Peer eller Poul paa Titelbladet, eller de vare skrevne nu istedetfor 100 Aar siden, vilde de ingen Læsere finde, de have kun Værd, fordi de ere af Holberg og fremkomne paa den Tid. Nogle have en reent biografisk Interesse; dette gjælder saaledes om dem, der ligefrem fortælle Begivenheder af

hans Liv, skildre hans Levemaade, forsvare hans Egenheder og visse Partier af hans Opførsel, som af en eller anden Grund have vakt Opmærksomhed. Til denne Klasse hører ogsaa som en speciel Afskygning en Række Undersøgelser, der oplyse os om hans Meninger i forskjellige Spørgsmaal, andre have Betydning som Kommentar til andre af hans Arbeider, navnlig hans Komedier og Niels Klim, med hvilke Arbeider (og Peder Paars) han meget ofte beskjæftiger sig. Man vil saaledes her kunne see, at det er en falsk Anskuelse, Nogle have heldet til, at „Melampe“ idetmindste tildeels maatte ansees for en virkelig Tragedie; her siger Holberg nemlig selv udtrykkelig, at det er en Parodi. Adskillige Epistler oplyse os om, hvilke videnskabelige Anskuelser der paa den Tid var de gjældende, og nogle supplere hans Vittighedsværker ved, som man nu vilde sige, direkte at angribe Tidens Daarskaber, saaledes den urimelige og for os næsten utrolige Luxus, der herskede i Vogne og Tjenere. Endelig have disse Afhandlinger jo Interesse i sproglig Henseende. Det, der har absolut og blivende Værd i disse Epistler, er foruden nogle af de humoristiske, der ere morsomme — medens rigtignok i Fleertallet af denne Klasse Vittigheden ofte er fersk nok og forslidt, idet Forfatteren idelig rider paa de samme Themaer — de historisk raisonnerende Afhandlinger, Sammenligningerne mellem forskjellige historiske Personer, hvilke i det Hele ere sunde, upartiske og skarpsindige, saaledes navnlig Sammenligningen mellem Carl den 12te og Alexander den Store.“ Efter ganske kort at have omtalt de „Trende Epistler“ og tilføiet nogle Bemærkninger i sproglig Henseende om de to Skrifter, slutter Anmelderen med følgende Udtalelse: „De, der altsaa ville gjøre Specialstudier af forskjellig Art, og navnlig de, der have en speciel Interesse for Manden Holberg, ville finde adskilligt Brugbart i disse Samlinger, men sædvanlige Læsere, der søge et almindeligt belærende eller fornøieligt Udbytte af deres Læsning, ville kun træffe ganske enkelte Oaser.“

---

En Plan om, at Samfundet til den danske Literaturs Fremme og det Holbergske Samfund i Forening skulde udgive Holbergs Epistler, blev [illegible] bragt til Udførelse.

---

[illegible] ret 1860 henvendte Formanden i det forstnævnte Samfund [illegible] Abrahams sig til mig og opfordrede mig til at udgive

Epistlerne for Samfundet med de allernødvendigste Oplysninger om, hvorfra de i dem forekommende Citater af klassiske Forfattere ere tagne. Opfordringen kom mig uventet, da jeg dengang aldeles ikke havde gjort noget særeget Studium af Holberg og hans Skrifter i nogensomhelst Retning, jeg kjendte kun Holberg gjennem Lystspillene, Peder Paars og Niels Klim, og jeg var derfor tvivlsom, om jeg skulde indlade mig paa dette Arbejde. Anmodningen gjentoges meget indtrængende, og jeg imødekom den endelig. Det forekom mig imidlertid, at det vilde være ønskeligt, hvis de Oplysninger, hvorom der var Tale, kunde blive givet i en noget videre Maalestok. Jeg foretog mig derfor et meget vidtløftigt Studium af Holbergs Skrifter og den samtidige danske Literatur, og mine Excerpter voxede snart til en anselig Mængde. Nogen Hjælp modtog jeg fra Conferentsraad Werlauff, som overlod mig sine ovenfor omtalte Notitser og tillod mig at henvende mig til ham skriftlig med Spørgsmaal, naar der var Noget, hvorom jeg ønskede Veiledning. Jeg bevarer endnu flere smaae Oktav-Blade med saadanne Spørgsmaal og Svar til første og Begyndelsen af anden Tome; men jeg maatte standse med at forelægge mine Spørgsmaal, da Werlauffs Syn ikke mere slog til. Da jeg var rykket saa langt frem med mine Forarbejder, at jeg kunde henvende mig officielt til Samfundet og forespørge, om det vilde bekoste Udgivelsen af Holbergs Epistler forsynede med Anmærkninger fra min Haand, indgav jeg et Forslag om Udgivelsesmaaden og en Prøve paa mine Anmærkninger. Det i denne Anledning nedsatte Bedømmelses-Udvalg, bestaaende af C. Ploug, Kr. Rovsing og C. A. Thortsen, afgav under 4. November 1862 sin Betænkning, trykt i Samfundets Aarshefte for 1863, i Henhold til hvilken mit Tilbud modtoges. I Aarsheftet er den Plan aftrykt, som jeg havde lagt for Udgaven. Planen er i det Hele bleven fulgt. Skulde det findes, at der er Mangler i Gjennemførelsen af den, maa det tages i Betragtning, at Udgivelsen har staaet paa i henimod 13 Aar, at den har været standset og afbrudt mange Gange, at der ikke sjelden er forløbet Maaneder mellem en første og anden, eller en anden og tredie Correctur, og at selve Epistlerne med deres saa mangesidige og afvexlende Indhold frembyde god Anledning baade til at fortabe sig i Enkeltheder og til at lade dem glide forbi. Hvad særlig femte Bind angaar, som i Originaludgaven udkom efter Holbergs Død, da har jeg maattet behandle Texten med en ikke ringe Frihed. Det tidligere omtalte Fragment af Holbergs Manuskript indeholder foruden det Stykke, som er blevet

udslettet, et Stykke, som er trykt, og den skjødesløse Maade, paa hvilken Trykningen af det er sket, tilligemed de mangfoldige uforstaaelige Steder, som ere spredte rundt omkring i Texten, gjør en Udgiver lidet betænkelig ved at foretage Rettelser. Jeg har havt udmærket Hjælp i denne Henseende af Hr. F. L. Liebenberg, som har vist mig den Venlighed at tage Del i Correcturlæsningen, under hvilken Retskrivningen i dette Bind er bragt i Overensstemmelse med de foregaaende Binds. Det omtaltes i Planen, at der i femte Bind skulde gives en almindelig Oversigt over Epistlernes Indhold. Det havde været min Tanke, at denne Oversigt skulde have havt et større Omfang, saaledes at Epistlerne bleve stillede i Forhold til Holbergs øvrige Skrifter, og der blev givet en Fremstilling af Holbergs Forhold til de fremmede Literaturer; men jeg havde sat mig en Opgave, som jeg ikke kunde løse paa en tilfredsstillende Maade, jeg har derfor indtil videre opgivet Udarbejdelsen af en saadan Oversigt. — Første Bind udkom i Efteraaret 1865, andet i Foraaret 1868, tredie i Foraaret 1871, fjerde i Efteraaret 1873, femte i Efteraaret 1875.

Af første Bind fremkom en Anmeldelse i Folkets Avis, 1865, Nr. 256, skreven af den samme Forfatter[1]), som i 1858 i Dagbladet havde anmeldt Fabricius's Udvalg af 120 Epistler. „Epistlerne", siges der, „hører til de Bøger, hvis Forfatters Navn garanterer en begeistret Modtagelse hos alle Autoritetstilbedere og alle de Mange, der finde det bekvemmere at snakke efter det engang Antagne end selv at undersøge og dømme. Imidlertid behøver man ikke at høre til nogen af disse Klasser for at finde sig tiltalt ved Bogen. Vistnok indeholder den Adskilligt, der nu maa ansees for aldeles forældet, og Endeel, der ikke har Interesse i og for sig, men laaner sin Glands fra Forfatteren, men der er dog tilbage ikke Lidt, der kunde læses med Fornøielse, selv om det var fremkommet nu og hidrørte fra en ubekjendt Person, og adskilligt Mere, der faaer Betydning ved det Lys, det kaster over Datidens literaire Forhold samt over Forfatterens aandelige Personlighed. Det er en Række Smaaafhandlinger om de forskjelligste Gjenstande. Her findes naturvidenskabelige Undersøgelser, satiriske Opsatser, politiske Betragtninger, historiske Paralleler og Karakteristiker, videnskabelige Kritiker, polemiske Artikler, moralske Kompendier, men fornemmelig Afhandlinger af theologisk-philosophisk Natur. Vistnok er Forfatteren ikke fri for at tage feil, han er ikke

[1]) Saavidt vides, var denne Anmelder Rudolf Varberg.

sjelden inkonsekvent, og hans Løsning er just ikke altid den dybsindigste, men han gjør dog i det Hele taget et fordelagtigt Indtryk som en fleersidig dannet Personlighed med stor Aandslivlighed, ærlig Stræben efter Sandheden og en Humanitet og Fordomsfrihed, som dengang hørte til Sjeldenhederne. Det synes undertiden, at han ikke siger sit sidste Ord, men af Frygt for den dengang saa mægtige og virksomme theologiske Forkjættrelsessyge tilbageholder sin sande Mening eller bruger saa vage og tvetydige Udtryk, at de tilstede en forskjellig Fortolkning; blive hans Resultater derfor stundom noget utilfredsstillende for Nutidens Tænkning, kan Forfatteren maaskee ikke saa ganske sjelden have Krav paa en Slags Rabat i Bedømmelsen, idet han i Virkeligheden stod høiere, end hans Arbeide ved en løselig Betragtning lader formode".

---

Paa Tydsk udkom Epistlerne to Gange. Første Gang udkom de med følgende Titel:

Herrn Ludvigs Freyherrn von Holberg Vermischte Briefe. Erster Theil. Copenhagen und Leipzig. Bey Otto Christoph Wentzel, 1749. Dette Bind indeholder paa 7 Blade og 480 Sider Fortalen og Brevene 1—80. Andet Bind udkom med lignende Titel 1750, det indeholder paa 520 SS. 101 Breve. Disse have ikke — og dette gjælder ogsaa for de følgende Bind — det samme fortløbende Nummer som i den danske Originaludgave, men en egen Betegnelse fra 1—101. Tredie Bind udkom 1752 med samme Titel; kun er der tilføjet: Aus dem Dänischen ins Deutsche übersetzt. Paa 560 SS. indeholder dette Bind 115 Breve. Fjerde Bind har samme Titel med Tilføjelsen: Vierter und letzter Theil. Aus dem Dänischen ins Deutsche übersetzt. Leipzig und Copenhagen, 1753. Det indeholder paa 508 SS. 145 Breve. Femte Bind har samme Titel med Tilføjelsen: Fünfter und letzter Theil. Aus dem Dänischen ins Deutsche übersetzt. Copenhagen und Leipzig 1755. Det indeholder 4 Blade og 503 SS. Brevenes Antal er 100. I denne femte Del er optagen Dedicationen til Grev Adam Gottlob Moltke og en „Vorrede des Uebersetzers". Det siges her, at de tre første Dele og den femte Del ere oversatte af samme Mand, men den fjerde er oversat „von einer fremden Feder". Oversætteren udtaler sig paa følgende Maade om Epistlerne: „Vielleicht scheint die Schreibart an verschiedenen Orten, ein wenig gar zu frey zu seyn, und nicht alle werden dem Urtheil des seligen

Verfassers durchgehends beypflichten, wie ich denn selbst in verschiedenen Stücken von demselben abzuweichen Ursache zu haben glaube, und die hin und wieder vorkommende Ausdrücke für gar zu scharf und uneingeschränkt halte. Ich habe aber dennoch billig Bedenken getragen, hierinn etwas zu ändern, und die vielen Schönheiten, welche der selige Verfasser sonst allenthalben angebracht, die reife Beurtheilungskraft, die tiefe Einsicht, der muntere Witz, die gefälligen Wendungen, und die glückliche Wahl der Sachen, bedecken dieses reichlich wieder, und werden den Leser dieses alles leicht vergessen machen." Oversætteren vil ikke fortælle noget om denne med Rette beundringsværdige Mand, da allerede saa mange Penne ere beskjæftigede dermed, — „wozu ich vielleicht, wegen des mit ihm gehabten vertrauten Umgangs sonst nicht ganz ungeschickt seyn dörfte. Die Ewigkeit hat ohnedem schon längstens sein Bild in ihrem Tempel aufgestellt, Dännemark aber wird jederzeit die Asche eines Mannes verehren, welchen würdig zu erheben ein andrer Holberg erfodert wird." Holbergs Dødsdag er urigtig angivet at være den 24. Februar 1754 istedetfor 27. Januar, naturligvis efter Fortalen i den danske femte Tome.

Et Optryk udkom 1760 i: Flensburg und Leipzig, bey Johann Christoph Korte, und in Altona in Kortischen Bücherlager. I. 4 Bl. og 416 SS.; II. 488 SS.; III. 552 SS.; IV. 510 SS.; V. 5 Bl. og 503 SS.

Oversætteren var Syndikus Georg August Detharding i Lybek.

I Salvius's Lärda Tidningar 1749, Nr. 32, S. 127 er den første Del af den tydske Oversættelse af Epistlerne anmeldt som udkommen, uden videre Omtale; i Gelehrte Nachrichten, Rostock 1754, S. 99 er fjerde Del anmeldt som udkommen. Ellers er kun første Del af første Udgave bleven anmeldt, men da ogsaa i flere litteraire Tidsskrifter.

I Göttingische gelehrte Anzeigen 1749, S. 135—36 forekommer en kort, meget anerkjendende Anmeldelse: „Man findet in jedem derselben etwas, wodurch der Leser erbauet, belehret, ergötzet und zu weiterm Nachdencken geleitet wird. H. H. folget bekannter massen nicht dem hinreissenden Strome der hergebrachten Vorurtheile; aber er bestürmet sie auch nicht mit einer Hitze, die den Leser böse oder verdrüßlich machet, an statt daß er überführet, bekehret, und gebessert werden soll. Eine aufrichtige Liebe zur Wahrheit und zur Besserung des menschlichen Geschlechts sind die liebenswürdigen Leidenschaften, die man in diesen Briefen wahrnimmet. Edle Einfalt und

ein sinnreicher anmuthiger Scherz sind das Gewand, worin H. H. seine Wahrheiten und Meynungen eingekleidet hat. Einige Materien, welche eine Classe von Leuten betreffen, unter welchen verschiedene diejenigen, so mit ihnen nicht eines Sinnes sind, verächtlich und schimpflich zu begegnen pflegen, anstatt daß sie dieselben mit triftigen Gründen und Sanftmüth zu rechte weisen sollten, sind besonders behutsam, bescheiden, und manchmal bloß historisch vorgetragen."

I Neue Zeitungen von gelehrten Sachen, Leipzig, 1749, S. 123—24 er første Del anmeldt som udkommen. S. 611—12 er den omtalt lidt længere, et kort Uddrag er givet af Holbergs Fortale. „Aus der Gottesgelahrtkeit findet man hier wenig, indem bloß einige Stellen, so in den übrigen Werken des Hrn. Verfassers erläutert werden, noch weitläuftiger ausgeführt, und die Meinungen der Gelehrten de futuris contingentibus historisch vorgetragen werden."

I Nachlese zu dem Auszug aus allen Theilen der neuesten Geschichte mit beygefügten Erläuterungen auf das Jahr 1749, Coburg, S. 262—64 læses i en Anmeldelse følgende Bedømmelse: „Leere Zuschriften, welche aus blosen Complimenten bestehen, suchet man hier vergebens. Man findet keinen Brief darunter, durch welchen der Leser nicht erbauet, belehret oder ergötzet wird. Eine billige Verachtung der Vorurtheile, eine aufrichtige Liebe zur Wahrheit und eine edelmüthige Neigung zur Verbesserung des menschlichen Geschlechts sind die liebenswürdigen Eigenschaften, welche die wahren Vorzüge dieser Briefe ausmachen." Denne Anmeldelse er vistnok en Bearbejdelse af den ovenfor fra Göttingische Anzeigen meddelte.

I Chr. E. v. Windheim's Göttingische philos. Bibliothek, III, Hannover 1750, S. 31—38 læses en Anmeldelse, i hvilken Brevenes Indhold kort er angivet. Derefter siges: „Man wird ersehen, daß die Materien angenehm sind, die Hr. von Hollberg abhandelt, und ob wir gleich nicht in allen Gedanken mit dem Hrn. V. übereinstimmen, so müssen wir doch gestehen, daß sie voll Geistes, Scharfsinnigkeit und Anmuth sind, und diejenigen ihre Zeit nicht übel anwenden werden, welche die Mühe sich geben, diese Briefe mit Bedacht durchzulesen."

I F. W. Kraft's Neue theol. Bibliothek, 34 St., Leipz. 1749, S. 329—42 er trykt en længere Anmeldelse, undertegnet: H. I. L. Titlen, som Epistlerne her have faaet, er en Oversættelse af den, der findes i den danske Original. Det hedder: „Wer von des Herrn

Baron Holbergs Schriften etwas mehr, als seine Lustspiele gelesen hat, wird sich nicht wundern, daß wir seiner in der theologischen Bibliothek gedenken. Wer aber, aufgebracht durch dieses oder jenes Urtheil von ihm, vermuthet, wir werden seiner Schrift erwähnen, um für demselben zu warnen, der wird ganz anders urtheilen, wenn wir ihm den ersten Theil der holbergischen Briefe, der bisher nur erst ins Deutsche übersetzt ist, beschreiben." Derpaa følger et temmelig udførligt Referat af Holbergs religieuse og moralske Anskuelser; Anmelderen er i det Hele tilfreds med dem, men indlader sig ikke paa nogen egenlig Kritik.

I Becker's Theologischer Büchersaal, I, Jena u. Leipzig, 1749, S. 768—81 er trykt en længere Anmeldelse, undertegnet: L. S. Anmelderen af disse „Vermischte Briefe" gjør først opmærksom paa, at de et andet Sted ere blevne omtalte med en vidtløftigere Titel, men han antager dog, at det maa være den samme Bog, som han har for sig. Det beklages, at der ikke er angivet Indholdet af hvert Brev. Anm. sammenligner Holbergs Moralske Tanker med Epistlerne, begge Skrifter ligne hinanden, men der er mest Nyt i Epistlerne. Skrivemaaden er behagelig. Moralske Tanker er rigere paa Ideer, men ogsaa rigere paa paradoxe Sætninger, i Epistlerne er Holbergs Skrivemaade, eller maaske Oversætterens, renere og flydende. „Der Hr. V. bezeugnet fast auf allen Seiten, daß er es mit Gott und der Religion aufrichtig meinet; woran wir auch nicht Ursache zu zweifelen finden. Die beständige Abwechselung der Materien erhöht die Lust und Aufmerksamkeit der Leser." Efter et kort Uddrag af alle de Breve, der falde ind under Tidsskriftets Omraade, siges: „Aus dem angeführten wird man schon ersehen, daß diese Briefe nützlich und angenehm zu lesen sind, obgleich die Sachen nur kurz vorgestellet werden, und das eigne weitere Nachdenken der Leser erfordern, welches sie verdienen."

---

Paa Hollandsk udkom Holbergs Epistler i Amsterdam 1768—72. Titlen paa første Bind er følgende:

Verzameling van Brieven, over verscheide historische, staatkundige, bovennatuurkundige, zedekundige, philosophische, alsmede boertige Stoffen, (Waar onder de verdeding van des Schryvers Blyspelen, en inzonderheid een Byvoegzel op de Reize van Klaas Klim:) door wylen den Baron Lodewyk Holberg, in leven Pro-

fesfor der Historien: Ouderling en Rentmeester van de Academie: Asfesfor van het Confistorie: Lid van de Koninklyke Societeit der Weetensfchappen te Koppenhagen. Eerste Deel. Te Amsterdam. By Steven van Esveldt, Boekverkoper in de Kalverftraat, het derde huis van de Roomfche Kerk de Papegaay. 1768.

Bindet indeholder Titelblad, Voorreeden, Inhoud der Brieven van dit eerste Deel, 8 Bl., Text 464 SS. Foran det første Brev læses Overskriften: Verzameling van Brieven, over verscheide historische enz. stoffen.

»Tweede Deel« udkom 1769. Titlen er som første Dels, kun staar der midt paa Siden i Parenthesen: Waar onder een vervolg op des Schryvers Leven. Bindet indeholder Titelblad og Indholdsfortegnelse, 6 Bl. og 480 SS.

«Deerde Deel« udkom 1770 med Titel lig de to foregaaende Binds, kun læses i Parenthesen: Waar onder een nadere Befchryving van des Autheurs Leven, en verfcheide ftukken, ter ophelderinge van deszelfs andere Schriften. Bindet indeholder Titelblad og Indholdsangivelse, 5 Bl. og 538 SS. Text.

»Vierde Deel« udkom 1772 med Titel som de foregaaende Dele, kun læses i Parenthesen: Waar onder één over de Vryheid van de Drukpers, als mede een eigenhandige Brief van Keizer Maximilianus II. nopens geloofs-zaaken, de Barbaarsche handelwyze omtrent de Hugenoten in Vrankryk, en het gepleegd geweld in de Nederlanden. Bindet indeholder Titelblad og Indholdsangivelse, 6 Bl. og 539 SS. Text.

»Vyfde en laatste Deel« udkom 1772 med Titel som de øvrige Dele, kun læses i Parenthesen: Waaronder't vervolg en slot van des Schryvers Levensbeschryving; en deszelfs beoordeeling van, en gedagten over het werk van Montesquieu, l'Esprit des Loix, in verscheide Brieven. Bindet indeholder Titelblad og Indholdsangivelse, 4 Bl. og 444 SS. Text.

Det er den tydske Oversættelse, som ligger til Grund for denne hollandske. Ligesom i hin have Epistlerne i hvert Bind selvstændigt Løbenummer. Af og til er der i en Note henvist til Holbergs Skuespil eller andre Skrifter i hollandske Oversættelser. Et stort Fortrin fremfor den tydske Oversættelse og den danske Original har den hollandske Oversættelse ved de Indholdsangivelser, som ledsage hvert Bind.

Første Del anmeldtes i Nieuwe vaderlandsche Letter-Oefeninge, III, Amsterdam 1770, 1, S. 277—82. Der gives

Af tredie Tome: Nr. 188, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 205, 215, 221, 222, 223, 226, 228, 238, 243, 245, 249, 250, 257, 263, 267, 275, 277, 283, 285, 287, 291, 293, 298, 299.

Af fjerde Tome: Nr. 303, 307, 311, 326, 328, 334, 341, 344, 345, 347, 349, 353, 358, 360, 365, 373, 374, 382, 383, 389, 390, 392, 393, 395, 398, 408, 409, 419, 422, 424, 430, 434, 436, 437, 438, 446.

Af femte Tome: Nr. 447, 476, 490, 496, 497, 505, 539.

Der fremkom forskjellige Anmeldelser af Fabricius's Udvalg af Epistlerne, af hvilke følgende aftrykkes[1]):

I Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark, IX, 1857, S. 408—9 siges: „Holbergs Epistler, med deres sunde træffende Domme og vittige underholdende Fremstilling, indeholde saare Meget, som endnu fremdeles har sin Anvendelse paa vore kirkelige og literære Forhold og vil kunne udøve en saa gavnlig Kritik over disse, at man ret maa glæde sig over, at de, da Originaludgaverne ere sjeldne, nu et skjønsomt Udvalg ere blevne gjorte let tilgængelige for en stor Læsekreds."

I Lolland-Falsters Stifts-Tidende 1857, Nr. 240, hedder det:

„Holbergs Epistler høre i mange Henseender til hans mærkeligste Arbeider, skjønt de hidtil ikke ere blevne meget læste, i Sammenligning med Comedierne, Peder Paars og Niels Klim. For den med Holberg i Forveien fortrolige Læser er det interessant her ligesom at gjøre et mere privat Bekjendtskab med den store Mand og følge ham i hvad han tænkte og beskjæftigede sig med i sit stille Kammer i sine sidste Aar, at gjenfinde mange af de Træk, som han andetsteds med samme sunde Lune og træffende Vittighed har gjengivet. Thi altid kjender man ham igjen paa den ægte Satire og klare Forstand, hvormed han uden Skaansel fremstiller de menneskelige Daarligheder; aldrig er han trættende eller kjedelig. Men ogsaa til Almeenlæsning egne disse Epistler sig fortrinlig, og de maae tiltale Enhver, hvis Smag ikke er bleven fordærvet af Nutidsromanens ofte usunde Føde. Thi om end Meget deri nærmest angaaer Datidens Sæder, Skikke, Mangler og Feil, har dog det Allermeste, med en liden Forandring undertiden, sin Anvendelse paa vor Tid, i hvilken hverken lærd Pedanteri eller „honnet Ambition" eller „politisk Kandestøberi" ere ubekjendte Feil. Og der er saa stor Afvexling i Indholdet, at Læseren ikke kan trættes

[1]) Anmeldelserne i Berlingske Tidende, 1857, Nr. 290, og i Flyveposten, 1857, Nr. 247, indeholde Intet af Interesse.

af Betragtninger, der undertiden i sig selv vel kunne være ubetydelige eller for os ingenlunde nye."

I Dagbladet, 1858, Nr. 65, Tillæg, anmeldtes dette Udvalg af Epistlerne tilligemed J. Levins Udgave af Holbergs trende Epistler til ***. Udgaven af det sidste Værk mener Anmelderen er lærd, dens Berettigelse vil da være afhængig af, hvorvidt der for Literaturens og Literatorernes Skyld er Trang til en saadan. Formaalet for Udvalget af Epistlerne, at det skal være til Almeenlæsning, er rent og klart, „selv om det ikke sagdes med udtrykkelige Ord, vilde det dog fremgaae af den Omstændighed, at det kun er et Udvalg af Epistlerne, og at Orthografien er moderniseret". Derefter fortsættes saaledes: „Efter al Rimelighed maa nu dette Forsøg mislykkes, da det hviler paa en urigtig Forudsætning; til Almeenlæsning er denne Bog nemlig ingenlunde skikket. Det skal ikke nægtes, at den indeholder Adskilligt af Interesse, men denne Interesse er med ganske enkelte Undtagelser af den Natur, at den er uden Betydning for Publikum i Almindelighed, altsaa just som „Almeenlæsning". Af Indholdet slet og ret kan man overhovedet ikke have noget Udbytte, det bestaaer for en stor Deel af temmelig trivielle Betragtninger, der maaskee, da de blev skrevne, vare nye og kunde have noget Værd, men nu have tabt den, da man saa ofte har hørt det Samme, at Enhver kan sige sig det selv. Hertil kommer, at Forudsætningerne for Betragtningerne, det hele faktiske Grundlag, mangen Gang ved en senere Tids Undersøgelser ere blevne væsenlig omstøbte, saa at den hele derpaa opførte Bygning styrter sammen. Betænker man fremdeles, at Holbergs i visse Retninger saa eminente Begavelse var af en særegen Natur og nærmest repræsenterede den sunde Menneskeforstand og sindigt Maadehold, Egenskaber, der ere Guld værd i det praktiske Liv, men som ikke altid slaae til i den ideelle Sfære, hvor de endog ere udsatte for at optræde som Borneerthed og frygtsom eller vrøvlevorn Mangel paa Konsekvents, saa er det aabenbart, at en Samling af hans Afhandlinger, hvoraf en stor Deel paa en eller anden Maade streifer ind paa det filosofiske Gebeet, ikke kan bevare blivende Værd, at den vel kan have sin Interesse, men en Interesse af en sekundær Natur. Dette er netop Tilfældet med de fleste af Stykkerne i denne Bog; hvis der stod Peer eller Poul paa Titelbladet, eller de vare skrevne nu istedetfor 100 Aar siden, vilde de ingen Læsere finde, de have kun Værd, fordi de ere af Holberg og fremkomne paa den Tid. Nogle have en reent biografisk Interesse; dette gjælder saaledes om dem, der ligefrem fortælle Begivenheder af

Von der Freyheit der Gelehrten, von theologischen Sachen zu schreiben, und von denen Romanen; S. 592, Ep. 44, Von jungen und alten Policey-Richtern; S. 602, Ep. 38, Von dem bösen Naturell mancher Völcker; S. 607, Ep. 33, Von dem besten Geschmack in sinnlichen Dingen; S. 611, Ep. 29, Von dem Nutzen des Umganges mit Bauern um die Landwirthschafft zu lernen; S. 617, Ep. 27, Von der Souverainität; S. 620, Ep. 21, Mandevills schändliche Vertheidigung der Laster; S. 627, Von der schädlichen Verachtung der Theologen oder Geistlichen, angaar flere Epistler; S. 632, Ep. 14, Policey-Regeln in Ansehung der Irrenden und Spötter in der Religion; S. 638, Ep. 13, Von ächten Politicis; S. 640, Ep. 11, Von den Freymäurern; S. 643, Ep. 12, Von der Pedanterie in allen Ständen; S. 655, Ep. 10, Von den Regeln der Policey in Ansehung verschiedener Religions-Verwandten. Zincke benytter fornemmelig Leiligheden til at fremsætte sine egne Meninger om alle disse Punkter.

---

Til Slutning kan omtales, at der i Aaret 1838 anonymt udkom en Efterligning af Holbergs Epistler, nemlig: „Ludvig Holbergs Epistler fra Underverdenen, angaaende adskillige historiske, politiske, moralske, item skjemtsomme Materier, til diverse Personer. Kjøbenhavn, 1838. Udgivne og forlagte af Andr. Fr. Høst. Trykt hos Bianco Luno." i 8°, 32 SS., med Omslag, paa hvilket læses: „Første Hefte. Priis 20 Sk." Kun dette Hefte udkom. „Skjemtsomme" ere disse Epistler ikke. Forfatteren til dem er C. H. Visby. (Erslew, Forfatter-Lexicon, Supplem., III, S. 645.)

---

## Tillæg og Rettelse til femte Bind.

Epistel 472. Det S. 73—74 aftrykte Brev af Carl den Anden af England udkom tillige med et andet af lignende Tendens strax efter Jacob den Andens Thronbestigelse med Titel: Copies of two

---

1758 erschienen, die Polemik der Zeitschrift gegen Holberg, der als Vorläufer der Physiokratie nur dem Ackerbau „innern Werth" zugeschrieben hatte, 1753."

Epistlerne for Samfundet med de allernødvendigste Oplysninger om, hvorfra de i dem forekommende Citater af klassiske Forfattere ere tagne. Opfordringen kom mig uventet, da jeg dengang aldeles ikke havde gjort noget særeget Studium af Holberg og hans Skrifter i nogensomhelst Retning, jeg kjendte kun Holberg gjennem Lystspillene, Peder Paars og Niels Klim, og jeg var derfor tvivlsom, om jeg skulde indlade mig paa dette Arbejde. Anmodningen gjentoges meget indtrængende, og jeg imødekom den endelig. Det forekom mig imidlertid, at det vilde være ønskeligt, hvis de Oplysninger, hvorom der var Tale, kunde blive givet i en noget videre Maalestok. Jeg foretog mig derfor et meget vidtløftigt Studium af Holbergs Skrifter og den samtidige danske Literatur, og mine Excerpter voxede snart til en anselig Mængde. Nogen Hjælp modtog jeg fra Conferentsraad Werlauff, som overlod mig sine ovenfor omtalte Notitser og tilbød mig at henvende mig til ham skriftlig med Spørgsmaal, naar der var Noget, hvorom jeg ønskede Veiledning. Jeg bevarer endnu flere smaae Oktav-Blade med saadanne Spørgsmaal og Svar til første og Begyndelsen af anden Tome; men jeg maatte standse med at forelægge mine Spørgsmaal, da Werlauffs Syn ikke mere slog til. Da jeg var rykket saa langt frem med mine Forarbejder, at jeg kunde henvende mig officielt til Samfundet og forespørge, om det vilde bekoste Udgivelsen af Holbergs Epistler forsynede med Anmærkninger fra min Haand, indgav jeg et Forslag om Udgivelsesmaaden og en Prøve paa mine Anmærkninger. Det i denne Anledning nedsatte Bedømmelses-Udvalg, bestaaende af C. Ploug, Kr. Rovsing og C. A. Thortsen, afgav under 4. November 1862 sin Betænkning, trykt i Samfundets Aarshefte for 1863, i Henhold til hvilken mit Tilbud modtoges. I Aarsheftet er den Plan aftrykt, som jeg havde lagt for Udgaven. Planen er i det Hele bleven fulgt. Skulde det findes, at der er Mangler i Gjennemførelsen af den, maa det tages i Betragtning, at Udgivelsen har staaet paa i henimod 13 Aar, at den har været standset og afbrudt mange Gange, at der ikke sjelden er forløbet Maaneder mellem en første og anden, eller en anden og tredie Correctur, og at selve Epistlerne med deres saa mangesidige og afvexlende Indhold frembyde god Anledning baade til at fortabe sig i Enkeltheder og til at lade dem glide forbi. Hvad særlig femte Bind angaaer, som i Originaludgaven udkom efter Holbergs Død, da har jeg maattet behandle Texten med en ikke ringe Frihed. Det tidligere omtalte Fragment af Holbergs Manuskript indeholder foruden det Stykke, som er blevet

udslettet, et Stykke, som er trykt, og den skjødesløse Maade, paa hvilken Trykningen af det er skeet, tilligemed de mangfoldige uforstaaelige Steder, som ere spredte rundt omkring i Texten, gjør en Udgiver lidet betænkelig ved at foretage Rettelser. Jeg har havt udmærket Hjælp i denne Henseende af Hr. F. L. Liebenberg, som har vist mig den Venlighed at tage Del i Correcturlæsningen, under hvilken Retskrivningen i dette Bind er bragt i Overensstemmelse med de foregaaende Binds. Det omtaltes i Planen, at der i femte Bind skulde gives en almindelig Oversigt over Epistlernes Indhold. Det havde været min Tanke, at denne Oversigt skulde have havt et større Omfang, saaledes at Epistlerne bleve stillede i Forhold til Holbergs øvrige Skrifter, og der blev givet en Fremstilling af Holbergs Forhold til de fremmede Literaturer; men jeg havde sat mig en Opgave, som jeg ikke kunde løse paa en tilfredsstillende Maade, jeg har derfor indtil videre opgivet Udarbejdelsen af en saadan Oversigt. — Første Bind udkom i Efteraaret 1865, andet i Foraaret 1868, tredie i Foraaret 1871, fjerde i Efteraaret 1873, femte i Efteraaret 1875.

Af første Bind fremkom en Anmeldelse i Folkets Avis, 1865, Nr. 256, skreven af den samme Forfatter[1]), som i 1858 i Dagbladet havde anmeldt Fabricius's Udvalg af 120 Epistler. „Epistlerne", siges der, „hører til de Bøger, hvis Forfatters Navn garanterer en begeistret Modtagelse hos alle Autoritetstilbedere og alle de Mange, der finde det bekvemmere at snakke efter det engang Antagne end selv at undersøge og dømme. Imidlertid behøver man ikke at høre til nogen af disse Klasser for at finde sig tiltalt ved Bogen. Vistnok indeholder den Adskilligt, der nu maa ansees for aldeles forældet, og Endeel, der ikke har Interesse i og for sig, men laaner sin Glands fra Forfatteren, men der er dog tilbage ikke Lidt, der kunde læses med Fornøielse, selv om det var fremkommet nu og hidrørte fra en ubekjendt Person, og adskilligt Mere, der faaer Betydning ved det Lys, det kaster over Datidens literaire Forhold samt over Forfatterens aandelige Personlighed. Det er en Række Smaaafhandlinger om de forskjelligste Gjenstande. Her findes naturvidenskabelige Undersøgelser, satiriske Opsatser, politiske Betragtninger, historiske Paralleler og Karakteristiker, videnskabelige Kritiker, polemiske Artikler, moralske Kompendier, men fornemmelig Afhandlinger af theologisk-philosophisk Natur. Vistnok er Forfatteren ikke fri for at tage feil, han er ikke

---

[1]) Saavidt vides, var denne Anmelder Rudolf Varberg.

sjelden inkonsekvent, og hans Løsning er just ikke altid den dybsindigste, men han gjør dog i det Hele taget et fordelagtigt Indtryk som en fleersidig dannet Personlighed med stor Aandslivlighed, ærlig Stræben efter Sandheden og en Humanitet og Fordomsfrihed, som dengang hørte til Sjeldenhederne. Det synes undertiden, at han ikke siger sit sidste Ord, men af Frygt for den dengang saa mægtige og virksomme theologiske Forkjættrelsessyge tilbageholder sin sande Mening eller bruger saa vage og tvetydige Udtryk, at de tilstede en forskjellig Fortolkning; blive hans Resultater derfor stundom noget utilfredsstillende for Nutidens Tænkning, kan Forfatteren maaskee ikke saa ganske sjelden have Krav paa en Slags Rabat i Bedømmelsen, idet han i Virkeligheden stod høiere, end hans Arbeide ved en løselig Betragtning lader formode".

---

Paa Tydsk udkom Epistlerne to Gange. Første Gang udkom de med følgende Titel:

Herrn Ludwigs Freyherrn von Holberg Vermischte Briefe. Erster Theil. Copenhagen und Leipzig. Bey Otto Christoph Wentzel, 1749. Dette Bind indeholder paa 7 Blade og 480 Sider Fortalen og Brevene 1—80. Andet Bind udkom med lignende Titel 1750, det indeholder paa 520 SS. 101 Breve. Disse have ikke — og dette gjælder ogsaa for de følgende Bind — det samme fortløbende Nummer som i den danske Originaludgave, men en egen Betegnelse fra 1—101. Tredie Bind udkom 1752 med samme Titel; kun er der tilføjet: Aus dem Dänischen ins Deutsche übersetzt. Paa 560 SS. indeholder dette Bind 115 Breve. Fjerde Bind har samme Titel med Tilføjelsen: Vierter und letzter Theil. Aus dem Dänischen ins Deutsche übersetzt. Leipzig und Copenhagen, 1753. Det indeholder paa 508 SS. 145 Breve. Femte Bind har samme Titel med Tilføjelsen: Fünfter und letzter Theil. Aus dem Dänischen ins Deutsche übersetzt. Copenhagen und Leipzig 1755. Det indeholder 4 Blade og 503 SS. Brevenes Antal er 100. I denne femte Del er optagen Dedicationen til Grev Adam Gottlob Moltke og en „Vorrede des Uebersetzers". Det siges her, at de tre første Dele og den femte Del ere oversatte af samme Mand, men den fjerde er oversat „von einer fremden Feder". Oversætteren udtaler sig paa følgende Maade om Epistlerne: „Vielleicht scheint die Schreibart an verschiedenen Orten, ein wenig gar zu frey zu seyn, und nicht alle werden dem Urtheil des seligen

Verfassers durchgehends beypflichten, wie ich denn selbst in verschiedenen Stücken von demselben abzuweichen Ursache zu haben glaube, und die hin und wieder vorkommende Ausdrücke für gar zu scharf und uneingeschränkt halte. Ich habe aber dennoch billig Bedenken getragen, hierinn etwas zu ändern, und die vielen Schönheiten, welche der selige Verfasser sonst allenthalben angebracht, die reife Beurtheilungskraft, die tiefe Einsicht, der muntere Witz, die gefälligen Wendungen, und die glückliche Wahl der Sachen, bedecken dieses reichlich wieder, und werden den Leser dieses alles leicht vergessen machen." Oversætteren vil ikke fortælle noget om denne med Rette beundringsværdige Mand, da allerede saa mange Penne ere beskjæftigede dermed, — „wozu ich vielleicht, wegen des mit ihm gehabten vertrauten Umgangs sonst nicht ganz ungeschickt seyn dörfte. Die Ewigkeit hat ohnedem schon längstens sein Bild in ihrem Tempel aufgestellt, Dännemark aber wird jederzeit die Asche eines Mannes verehren, welchen würdig zu erheben ein andrer Holberg erfodert wird." Holbergs Dødsdag er urigtig angivet at være den 24. Februar 1754 istedetfor 27. Januar, naturligvis efter Fortalen i den danske femte Tome.

Et Optryk udkom 1760 i: Flensburg und Leipzig, bey Johann Christoph Korte, und in Altona in Kortischen Bücherlager. I. 4 Bl. og 416 SS.; II. 488 SS.; III. 552 SS.; IV. 510 SS.; V. 5 Bl. og 503 SS.

Oversætteren var Syndikus Georg August Detharding i Lybek.

I Salvius's Lärda Tidningar 1749, Nr. 32, S. 127 er den første Del af den tydske Oversættelse af Epistlerne anmeldt som udkommen, uden videre Omtale; i Gelehrte Nachrichten, Rostock 1754, S. 99 er fjerde Del anmeldt som udkommen. Ellers er kun første Del af første Udgave bleven anmeldt, men da ogsaa i flere litteraire Tidsskrifter.

I Göttingische gelehrte Anzeigen 1749, S. 135—36 forekommer en kort, meget anerkjendende Anmeldelse: „Man findet in jedem derselben etwas, wodurch der Leser erbauet, belehret, ergötzet und zu weiterm Nachdencken geleitet wird. H. H. folget bekannter massen nicht dem hinreissenden Strome der hergebrachten Vorurtheile; aber er bestürmet sie auch nicht mit einer Hitze, die den Leser böse oder verdrüßlich machet, an statt daß er überführet, bekehret, und gebessert werden soll. Eine aufrichtige Liebe zur Wahrheit und zur Besserung des menschlichen Geschlechts sind die liebenswürdigen Leidenschaften, die man in diesen Briefen wahrnimmet. Edle Einfalt und

ein sinnreicher anmuthiger Scherz sind das Gewand, worin H. H. seine Wahrheiten und Meynungen eingekleidet hat. Einige Materien, welche eine Claße von Leuten betreffen, unter welchen verschiedene diejenigen, so mit ihnen nicht eines Sinnes sind, verächtlich und schimpflich zu begegnen pflegen, anstatt daß sie dieselben mit triftigen Gründen und Sanftmüth zu rechte weisen sollten, sind besonders behutsam, bescheiden, und manchmal bloß historisch vorgetragen."

I Neue Zeitungen von gelehrten Sachen, Leipzig, 1749, S. 123—24 er første Del anmeldt som udkommen. S. 611—12 er den omtalt lidt længere, et kort Uddrag er givet af Holbergs Fortale. „Aus der Gottesgelahrtheit findet man hier wenig, indem bloß einige Stellen, so in den übrigen Werken des Hrn. Verfassers erläutert werden, noch weitläuftiger ausgeführt, und die Meinungen der Gelehrten de futuris contingentibus historisch vorgetragen werden."

I Nachlese zu dem Auszug aus allen Theilen der neuesten Geschichte mit beygefügten Erläuterungen auf das Jahr 1749, Coburg, S. 262—64 læses i en Anmeldelse følgende Bedømmelse: „Leere Zuschriften, welche aus blosen Complimenten bestehen, suchet man hier vergebens. Man findet keinen Brief darunter, durch welchen der Leser nicht erbauet, belehret oder ergötzet wird. Eine billige Verachtung der Vorurtheile, eine aufrichtige Liebe zur Wahrheit und eine edelmüthige Neigung zur Verbesserung des menschlichen Geschlechts sind die liebenswürdigen Eigenschaften, welche die wahren Vorzüge dieser Briefe ausmachen." Denne Anmeldelse er vistnok en Bearbejdelse af den ovenfor fra Göttingische Anzeigen meddelte.

I Chr. E. v. Windheim's Göttingische philos. Bibliothek, III, Hannover 1750, S. 31—38 læses en Anmeldelse, i hvilken Brevenes Indhold kort er angivet. Derefter føjes: „Man wird ersehen, daß die Materien angenehm sind, die Hr. von Hollberg abhandelt, und ob wir gleich nicht in allen Gedanken mit dem Hrn. V. übereinstimmen, so müssen wir doch gestehen, daß sie voll Geistes, Scharfsinnigkeit und Anmuth sind, und diejenigen ihre Zeit nicht übel anwenden werden, welche die Mühe sich geben, diese Briefe mit Bedacht durchzulesen."

I F. W. Kraft's Neue theol. Bibliothek, 34 St., Leipz. 1749, S. 329—42 er trykt en længere Anmeldelse, undertegnet: H. I. L. Titlen, som Epistlerne her have faaet, er en Oversættelse af den, der findes i den danske Original. Det hedder: „Wer von des Herrn

# Navneregister.

## L. Holberg.

### 1. Personlige Forhold.

2. Forfattervirksomhed.

# Sagregister.

# Indhold.

Side.

Side.

Side.

(Sluttet den 15de Juli 1876.)